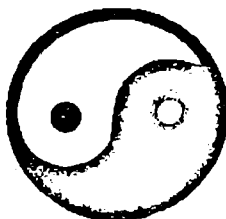

გივი შერაბიშვილი

**ფსიქიკური
სიჯანსაღის
ფორმულა**

ანთროპოანალიზი

თბილისი
2005

შრომა ეძღვნება უმნიშვნელოვანეს ადამიანურ პრობლემას –
ჯანმრთელობა-ავადმყოფობა.

რა იწვევს ფსიქიკურ და სხეულებრივ დაავადებას, როგორ
მივაღწიოთ რეალურ ჯანმრთელობას, რა საფუძველზე ფორმირდება
ჯანსაღი საზოგადოება?

მკითხველი ამ უმწეავეს კითხვებზე პასუხს იპოვის ახალი
მიმართულების – ანთროპოანალიზის – თეორიული და პრაქტიკული
მიღწევების, მისი სამპლანიანი მოდელის თერაპიული და ფსიქოპროფი-
ლაქტიკური სისტემის განხილვის კვალდაკვალ. აქვე გაეცნობა
ავადმყოფობის და სიჯანსაღის ფორმულებს, ჯანმრთელი ადამიანის
ძირითად მახასიათებლებს.

წიგნს შეუძლია ქმედითი დახმარება გაუწიოს ფსიქოლოგებს,
მშობლებს, აღმზრდელებს, პედაგოგებს, ექიმებს და ყველას, ვისთვისაც
საინტერესოა ჯანმრთელობის პრობლემები.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის საერთაშორისო
კულტურულ-საგანმანათლებლო კავშირი „საზოგადოება ცოდნა“

შინაარსი

შესავალი -----	6
თავი I. ფსიქიკა – ადამიანის აქტივობის წარმართველი —	10
1.1. ბიოლოგისტური შეხედულებები -----	11
1.2. სოციოლოგისტური შეხედულებები -----	13
1.3. ბიოსოციალური მიმართულება -----	15
1.4. ფსიქიკური წყობის ფორმირება -----	17
1.5. ფსიქიკა და ანთროპოლოგია -----	21
თავი II. ფსიქიკური აშლილობის მიზეზი და მისი დაძლევის გზები -----	30
2.1. ფსიქიატრია -----	30
2.2. რაციონალური ფსიქოთერაპია -----	31
2.3. ბიპევიორისტული ფსიქოთერაპია -----	31
2.4. ჰუმანისტური ფსიქოთერაპია -----	32
2.5. ეგზისტენციური ფსიქოთერაპია -----	33
2.6. დიანეთიკა -----	34
<u>2.7.</u> ფსიქოანალიზი -----	35
2.8. მენცარი -----	38
2.9. ანთროპოანალიზი -----	45
თავი III. ფსიქიკური აშლილობის გამომწვევი რისკ-ფაქტორები და მისი აცილების ცდები -----	48
3.1. შიში -----	49
3.1.1 მშობლიური სიყვარული -----	50
3.1.2. დედ-მამის ჩხუბი -----	53
3.1.3. სიკვდილის შიში -----	54

3.2. აკრძალვა -----	56
3.3. აგრესია -----	58
3.4. ეჭვიანობა -----	60
3.5. დანაშაულის და არასრულფასოვნების განცდები -----	62
3.6. წარმოსახვა, ფანტაზია -----	63
3.7. მასტურბაცია -----	64
3.8. სიმიშველე -----	65
3.9. დასჯა -----	66
3.10. წესქესობრივი აღზრდა -----	67

თავი IV. ფსიქიკური აშლილობის სიმპტომატიკა -----	71
4.1 ნარკომანია -----	72
4.1.1. ნარკომანიის პრობლემა -----	72
4.1.2. ნარკომანიის ისტორია -----	73
4.1.3. ნარკომანიის გეოგრაფია და ბოტანიკა -----	75
4.1.4. ნარკომანია და ზნეობა -----	78
4.1.5. ნარკომანიის სამართლებრივი ასპექტები -----	80
4.1.6. ნარკომანია და პოლიტიკა -----	83
4.1.7. ნარკომანია და საზოგადოება -----	86
4.1.8. ნარკომანია და სხვა დაავადებები -----	91
4.1.9. ნარკომანიის გამომწვევი ფაქტორები -----	92
4.1.10. ნარკომანიის მკურნალობა და პროფილაქტიკა -----	96
4.1.11. მოთხოვნილება, მოთხოვნა, მიწოდება -----	102
4.2. შიღსი -----	103
4.3. ფსიქოსომატიკა -----	106

თავი V. ადამიანი და საზოგადოება -----	111
5.1. ძირითადი თეორიული წინამძღვრები -----	114
5.1.1 ხალხთა ფსიქოლოგია -----	114

5.1.2. მასების ფსიქოლოგია -----	115
5.1.3. ქცევის ინსტინქტები -----	117
5.2. მასა და ლიდერი -----	129
5.2.1. ლიდერის თვისებები და მართვის სტილი -----	129
5.2.2. ლიდერის და მასის უარყოფითი განწყობა -----	142
5.3. ძალადობა, აგრესია და გამოსავალის ძიება -----	152
5.4. მორალი და ფსიქიკური აქტივობა -----	166

თავი VI. ფსიქორეგულაცია: სისტემა და შედეგი -----	180
6.1. ფსიქოანალიზი -----	180
6.2. ანთროპოანალიზი -----	201
6.3. ფსიქორეგულაციის შედეგი -----	209

შესავალი

ადამიანი და საზოგადოება მრავალი პრობლემის წინაშე დგება. ესაა პოლიტიკური, ეკონომიკური, რელიგიური, ეკოლოგიური, ზნეობრივი, ფსიქოლოგიური თუ სხვა, რომლებიც ხშირად გადაულახავი წინააღმდეგობების სახეს იღებს. წარმოქმნილი დაპირისპირებების რაციონალური დარეგულირება შეუძლებელია მათ ბუნებაში, წარმომშობ მიზეზებსა და მიმდინარეობის პირობებში გარკვევის გარეშე.

ყველა პრობლემა თავს იყრის ადამიანის არსების გარკვევასთან, მის ავადმყოფობასთან თუ ჯანმრთელობასთან. რა არის ადამიანის ცხოველმოქმედების განმსაზღვრელი – გენეტიკა, სოციალური გავლენები თუ ფსიქიკა? აღმოჩნდა, რომ მის აქტივობაში გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა ფსიქიკური ფაქტორი – ცნობიერება თუ არაცნობიერი. ეს ლოგიკურიცაა, რამდენადაც საგნობრივი სინამდვილე, სოციალური ნორმა თუ ნიჭი და უნარი უშუალოდ კი არ განსაზღვრავს აქტივობას, არამედ იმის მიხედვით, თუ როგორაა იგი ფსიქიკაში ასახული და გაშინაგებული. ნებისმიერი ზემოქმედება ფსიქიკის პრიზმაში გადატყდება და მოქმედების სანქციასაც იგი იძლევა. ასევე ფსიქიკის გადამწყვეტ როლთანაა დაკავშირებული პათოლოგიური მდგომარეობის გამოწვევის და მკურნალობის პრობლემები.

საზგასმით უნდა აღინიშნოს შემდეგი ვითარება: როგორც ფსიქიკური პათოლოგია (ნევროზი, ფსიქოზი), ისე სხეულებრივი დაავადებები და ანტი სოციალური ქცევები ძირითადად ფსიქიკურითაა განპირობებული. ამიტომ მათ მოწესრიგებაში მთავარი როლი განეკუთვნება ფსიქორეგულაციას. გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა სწორი სისტემის შემუშავება. იგი გულისხმობს დაავადების მიზეზის, რისკ-ფაქტორების, სიმპტომატიკის ზუსტ განსაზღვრას, რასაც აგვირგვინებს შესატყვისი ფსიქოთერაპიული ტექნიკა.

ამ პრინციპზეა აგებული ჩვენი სამპლანიანი სისტემა, რომელსაც ანთროპოანალიზი ვუწოდეთ. იგი ეფუძნება მოძღვრებას ადამიანის შესახებ: რას წარმოადგენს იგი, რა არის მისი არსებობის განმსაზღვრელი, როგორ ავადდება, რა გზით შეიძლება მისი გამოჯანსაღება, რა კრიტერიუმებით ფასდება ჯანმრთელი ადამიანი და ჯანსაღი საზოგადოება? ეს არის ანთროპოანალიზისთვის ყველაზე საჭირობოროტო კითხვები, რომელთა სწორად გადაჭრაც განსაზღვრავს წარმატებას.

რამ განაპირობა ანთროპოანალიზის ჩამოყალიბება? იგი ყველაზე მეტად დაკავშირებულია მენცარის თეორიასთან და პრაქტიკასთან, რომელიც, თავის მხრივ, სათავეს იღებს ფსიქოანალიზიდან. დასაწყისში მენცარი ფორმულირებული იყო როგორც სიახლე ფსიქოანალიზში და არა ცალკე მიმართულება. მნიშვნელოვანი განსხვავების გამო იყო არაერთი რჩევა, რომ გაგვეფორმებინა ახალი მიმდინარეობა. მისთვის შეიძლება გვეწოდებინა განწყობათერაპია, ფსიქოქირურგია ან რეფლექსოთერაპია. პირველი სახელწოდება უპრიანი იქნებოდა, რამდენადაც საქმე ეხება პათოლოგიური განწყობის ნორმალურით შეცვლას. ამასთანვეა დაკავშირებული ფსიქოქირურგია, როცა ხდება განწყობის უარყოფითი ნაწილის „მოკვეთა“ და მის ადგილზე დადებითი კომპონენტის „მიკერება“. რამდენადაც საქმე ეხება რეფლექსიის ნორმალური პროცესის აღდგენას, შესაძლებელი იყო ახალი მიმდინარეობისათვის რეფლექსოთერაპია დაგვერქმია.

ვითარების გულმოდგინედ შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ჩვენ მივედით ზოგად ანთროპულ პრობლემასთან, სადაც ურთიერთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული სოციალური, გენეტიკური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, ფსიქოლოგიური, ეთიკური თუ სხვა საკითხები. ფაქტიურად, ჩვენ საქმე გვაქვს ახალ ფსიქოლოგიურ ანთროპოლოგიასთან. რამდენადაც ყველა საკითხი აეადმყოფობა-ჯანმრთელობას უკავშირდება, წინა პლანზე გამოდის ფსიქორეგულაციის პრობლემა. ამ ამოცანის შესრულება ეკისრება ანთროპოანალიზს, როგორც ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგიის ბირთვს.

ანთროპოანალიზის მნიშვნელოვანი პრინციპია, რომ მისი სისტემა მოიცავს როგორც ფსიქოთერაპიულ ზემოქმედებას, ისე ფსიქოპროფილაქტიკას, ფსიქოპიგიენას და სწავლება-აღზრდას.

გარდა ამისა, ანთროპოანალიზს ხელეწიფება გარკვეილი ზემოქმედების ნაყოფის ადგილი, რაც ეხება ფილოსოფიურ სენტენციებს თუ ფსიქოთერაპიულ მიმდინარეობებს.

ყოველთვის იყო გაცხოველებული ინტერესი იმის გასარკვევად, რა არის მთავარი – სიტყვა, საქმე, მოძრაობა თუ სხვა რამ. გოეთემ ამას „ფაუსტში“ სპეციალური სტროფები მიუძღვნა [4].

„აქა სწერია, დასაბამით რომ იყო სიტყვა.

უკვე შეეჩერდი! ბუნდოვანი რამ აზრი ითქვა.

არ შემიძლია, რომ ვიწამო სიტყვა ამ ძალად,

მე უნდა ვთარგმნო ეს ადგილი, ალბათ, სხვაგვარად.

თუ სწორად მესმის სულის აზრი და შთაგონება,

უნდა ეწეროს: „დასაბამით იყო გონება“.

დაფიქრდი კარგად, ჩაუკვირდი ამ პირველ სტრიქონს,

ნუ ააჩქარებ შენ მაგ კალამს მისი თარგმნის დროს!

ნუთუ გონებამ ყველა შექმნა, ყველა დასძლია?

უნდა ეწეროს: „დასაბამით სუფევდა ძალა“.

მაგრამ, როდესაც დავაპირე ამის დაწერა,

გულმა დამიწყო მოუსვენრად მაშინვე ძგერა.

მე მშველის სული! დახმარებას ვხედავ კვლავ აქ მე

და ვწერ თამამდ, დასაბამით რომ იყო საქმე.“

სიტყვის უდიდეს მნიშვნელობაზე იოანეს სახარებაც მიუთითებს:

„დასაბამიდან იყო სიტყვა და სიტყვა იყო ღმერთთან და ღმერთი იყო სიტყვა [3;1045].

გოეთემ ეს დებულება ადვილად უარყო, რამდენადაც ბუნდოვან აზრად მოეჩვენა. მან თანმიმდევრულად უარყო გონებისა და ძალის მნიშვნელობა და წინა პლანზე წამოსწია საქმე. ამ ვითარებას კარგად ეხმაურება გამონათქვამი: „საქმემან შენმან გამოგაჩინოს“. აქ აქცენტი საბოლოო შედეგზეა გადატანილი, მაგრამ ყურადღების გარეშე რჩება, რომ მის მისაღწევად ძალზე მნიშვნელოვანი საფეხურებია გასავლელი.

უმთავრესი მნიშვნელობა აქვს გონებას, ანუ ფსიქიკას, რომელმაც უნდა მოიაზროს გასაკეთებელი საქმე. ნაფიქრალი გამოიხატება სიტყვაში შინაგანი, ზეპირი თუ წერიტი მეტყველების სახით. ამას მოჰყვება გარკვეული ძალისხმევა, რომ განხორციელდეს საქმე.

ფსიქიკური აშლილობის შემთხვევაში ადგილი აქვს სწორედ გონების მოუწესრიგებლობას, რის გამოც წინა პლანზე გამოდის ძალა, რომელიც ადამიანს თუ საზოგადოებას აიძულებს რაღაცის კეთებას. ძალის სინონიმებია სახელმწიფო, კანონი, მორალური ნორმა და ა.შ. ფსიქიკურად გაწონასწორებულ ადამიანს არ სჭირდება დაძალება. მას კარგად აქვს შეგნებული თავისი უფლებები და მოვალეობები. იგი თავისუფალია არჩევანში.

ადამიანის აქტივობის მოწესრიგების პრეროგატივა ფსიქოთერაპიას ეკუთვნის, მაგრამ სხვადასხვა მიმდინარეობა ამის განხორციელებას განსხვავებული გზებით ცდილობს და ამის შესატყვის საბოლოო მიზანსაც ისახავს. მათი უმრავლესობა ძირითადად ქცევების კორექციას,

სწავლებას, ურთიერთობის კულტურის ამოღებას და მისთანებს აზორციელებს.

ბევრად უფრო წარმატებულია ფსიქოანალიზური მიდგომა, რომელმაც დასვა დაავადების მიზეზის მოძებნის და მისი გაცნობიერების ამოცანა. საბოლოო მიზანი მასაც განუხორციელებელი დარჩა, რამდენადაც ბევრი საკითხი არასწორად იქნა გადაწყვეტილი, მაგრამ ძალზე ახლოს მივიდა პრობლემის გადაჭრასთან. ეს მაშინ, როცა სხვა მიმართულებები აცდნენ სწორ გზას.

ჩვენი ფსიქოთერაპიული სკოლის („მენცარი“) პოზიცია ყველაზე ახლოსაა ფსიქოანალიზთან, თუმცა მისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება ისეთი ფუნდამენტური საკითხების გარკვევისას, როგორიცაა დაავადების მიზეზი, მისი გამოწვევი რისკ-ფაქტორები, სიმპტომატიკა, მკურნალობის საბოლოო შედეგი, ფსიქოთერაპევტთა მომზადება და სხვ. სწორედ მენცარის აღმოჩენებმა ნათლად აჩვენა ფსიქოანალიზის რეალური ძალა და მისი უცილობელი უპირატესობა სხვა მიმდინარეობებზე.

მენცარის და ანთროპოანალიზის მიღწევები ავლენს განუზომელ შესაძლებლობებს და სახავს ფართო პერსპექტივებს მეცნიერული კვლევის, მკურნალობის, ფსიქოპროფილაქტიკის თუ სპეციალისტთა მომზადების სფეროში. დაინტერესებულ პირებთან და ორგანიზაციებთან მზად ვართ ვითანამშრომლოთ ამ მიმართულებით.

ფსიქიკა — ადამიანის აქტივობის წარმმართველი

ადამიანი აქტიური, მოქმედი არსებაა, რასაც განაპირობებს როგორც გარეგანი, ისე შინაგანი ფაქტორები. გარეგანად თვლიან ფიზიკურ და სოციალურ ფაქტორებს. უფრო რთული მდგომარეობაა შინაგანის განსაზღვრისას. მასში მოიაზრებენ როგორც გენეტიკურს და ფსიქიკურს, ასევე ადამიანში მიმდინარე ფიზიოლოგიურ და ქიმიურ პროცესებს.

ჩვენ ვამჩნევთ, რომ ადამიანის ქცევაზე განსხვავებულად მოქმედებს სითბო და სიცივე, წითელი და ლურჯი ფერი, ზმაური, ჰაერის ტენიანობა და ა.შ. მასზე ზეგავლენას ახდენს ზნეობრივი თუ სამართლებრივი ნორმა, უამრავი მოქმედი კანონი. მნიშვნელოვნად განვიცდით გენეტიკური კოდის ზემოქმედებას. ჰიპოკრატესათვის ეს გამოწვეული იყო ორგანიზმში სხვადასხვა სითხის — სისხლის, ლორწო, ნალველი — მეტნაკლებობით. ამის საფუძველზე მან ჩამოაყალიბა გენეტიკურად მყარი ტემპერამენტის ოთხი ტიპი: სანგვინიკური, ფლეგმატური, ქოლერიკული და მელანქოლიური. ასევე კარგად ვგრძნობთ, რომ კუნთების დაჭიმულობა თუ სისხლში შაქრის მომატება ჩვენს ქცევაზე განსაზღვრულ გავლენას ახდენს.

რაც შეეხება ფსიქიკას, ზშირად მისი ფუნქცია ისეა გაგებული, თითქოს იგი ასახავს ზემოთ აღნიშნულ პროცესებს და ამის მიხედვით ახორციელებს აქტივობას. რა თქმა უნდა, ფსიქიკის ერთ-ერთი ფუნქცია სწორედ არსებული რეალობის ასახვა და შემეცნებაა, რომლის საფუძველზეც ადამიანი სამოქმედო პროგრამას შეიმუშავებს, მაგრამ ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ ფსიქიკა სარკისებურად კი არ ასახავს გარემოში თუ ადამიანის ორგანიზმში მიმდინარე პროცესებს, არამედ აქტიურად და, შეიძლება ითქვას, საკმაოდ ტენდენციურად. ობიექტურად არსებული ვითარების ასახვის ნაყოფი ყოველთვის სუბიექტური რეალობის სახეს იღებს. იგი შეიძლება ახლოსაც იყოს არსებულ რეალობასთან და შესაძლოა იყოს მისგან ფრიად დაშორებული,

ილუზორულიც.

მეორე მხრივ, სწორედ თავისი ფსიქიკური წყობის წყალობით ადამიანი თავისუფალია არჩევანში. მას შეუძლია სიცივეში პალტო კი არ ჩაიცვას, არამედ გაშიშვლდეს, იმუშაოს ან დაიძინოს ზღაპრიან გარემოში და ა.შ. „არა კაც ჰკლა“ მოგვიწოდებს ზნეობრივი ნორმა. იგივეზე სიკვდილით გვემუქრება სამართლებრივი კანონი, მაგრამ მკვლელობას მაინც ჩადის ადამიანი. მას შეუძლია გაააქტიუროს ან შეაკავოს საკუთარ ორგანიზმში მიმდინარე პროცესები.

უადრესად მნიშვნელოვანია, რომ ფსიქიკა არა მხოლოდ ასახავს სინამდვილეს და განსაზღვრავს მასთან მიმართებას, არამედ წარმოსახვის, ფანტაზიის საშუალებით ქმნის კიდევაც ახალ რეალობას. ეს ფსიქიკური რეალობაა, მაგრამ მას ობიექტურად არსებულზე არანაკლები მნიშვნელობა აქვს.

რა წრმოადგენს ადამიანის ქცევის მამოძრავებელ ძალას? პრობლემის გადაწყვეტის მრავალნაირი ცდა ორ ძირითად მიდგომაში გამოიხატა. ეს იყო ურთიერთსაპირისპირო – ბიოლოგისტური და სოციოლოგისტური – პოზიციები. შემდგომში ჩამოყალიბდა ბიოსოციალური კონცეფცია, რომელიც უკიდურესობათა მორიგებას ცდილობს.

1.1. ბიოლოგისტური შეხედულებები. ამ მიმართულების თვალსაჩინო წარმომადგენლებად გვევლინებიან ზ.ფროიდი, ე.თორნდაიკი, უ.მაკ-დუგალი, ე.ფრომი, ა.მასლოუ და სხვები.

ზ. ფროიდის მიხედვით, ადამიანის როგორც სხეულებრივ, ისე საზოგადოებრივ აქტივობას განსაზღვრავს სექსუალური ენერგია. ქცევა პირადაპირაა დაკავშირებული სქესობრივი ინსტიქტის რეალიზაციასთან ან ჩახშობასთან. ამასთან, გაკეთებულია ძალზე პესიმისტური დასკვნა, თითქოს რაც უფრო მაღალია ცივილიზაციის დონე, მით მეტი ბუნებრივი მოთხოვნილება იქნება ჩახშული და, ამდენად, მეტი იქნება ნერვოზების აღმოცენების ხელშემწყობი პირობები.

ნეოფროიდიტი ე.ფრომი [39] კი მიუთითებს სოციალური გარემოს როლზე, მაგრამ მას არ ანიჭებს გადამწყვეტ მნიშვნელობას. მისი აზრით, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა არ აყალიბებს ადამიანის ფუნდამენტურ მოთხოვნილებებსა და მისწრაფებებს, არამედ მხოლოდ განსაზღვრავს, თუ რა დონისა და რაოდენობის პოტენციური ლტოლვები უნდა გამოვლინდეს მასში. საზოგადოება მხოლოდ ამუღავ-

ნებს და ფორმას უცვლის იმას, რაც უკვე მოცემული იყო. ადამიანის ბუნებრივი მოთხოვნილებების, როგორც რაიმე პოტენციის არსებობა, სრულადაც არაა დამოკიდებული იმ კონკრეტულ-ისტორიულ საზოგადოებასთან, რომლის როლიც იმით ამოიწურება, რომ ერთ შემთხვევაში ხელს უწყობს პოტენციური შესაძლებლობების რეალიზაციას, მეორეში – არა. სოციალურ-კულტურული გარემოს მოუწყობლობა აქეზებს „ავთვისებიან“ ლტოლვებს, მაგრამ ადამიანისათვის მისაღები მატერიალური პირობების შექმნა არ განარიღებს მას აგრესიის შესაძლო აფეთქებისგან. გამოსავალს აქედან ხედავს ადამიანის თვითსრულყოფაში, ცხოვრების სიყვარულით მისი სულის ავსებაში.

უმაკ-დუგალისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის ფაქტორია სოციალური ინსტინქტები (შიში, თვითდამტკიცება და სხვ.). ისინი იმთავითვე ძვეს ადამიანის ორგანიზმში და წარმართავს მის მოქმედებას გარკვეული მიზნისკენ.

ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ლიდერი ა.მასლოუ [40] მთავარ აქცენტს აკეთებს თვითაქტუალიზაციაზე. იგი გაგებულია, როგორც „ზრდა შიგნიდან“ გარემო ფაქტორების ზეგავლენისგან დამოუკიდებლად. თვითაქტუალიზაციის უმნიშვნელოვანეს პირობად მიჩნეულია სოციალური გარემოდან გაქცევა. ასეთი ადამიანები იგნორირებას უკეთებენ საზოგადოებრივ აზრს და ცხოვრობენ საკუთარი კანონებით. ისინი არ კონცენტრირდებიან ცხოვრების უარყოფით მოვლენებზე, სჯერათ საკუთარი მომავლის და ისახავენ მისი მიღწევის მიზნებს. ყოველი ადამიანი, ავტორის აზრით, პიტენციურად თვითაქტუალიზებადია, მაგრამ მიაღწევს თუ არა იგი ამას, ძირითადად დამოკიდებულია მის თავისუფალ ნებასა და სიმტკიცეზე.

ამერიკელი ფსიქოლოგი ეთორნდაიკი [29, 30] პირდაპირ მიუთითებს ბუნებრივ ძალებზე, თანდაყოლილ მიდრეკილებებზე, რომელთაც აკუთვნებდა აზროვნების უნარსაც, მსჯელობისა და ცნობისმოყვარეობის თავისებურებებსაც. იგი ლაპარაკობდა გარემოს, აღზრდის როლზე, მაგრამ ამ ფაქტორებს აშკარად მეორეხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებდა: თანდაყოლილი უნარი, „ბუნებრივი კაპიტალი“ ზღვარს უდებს განვითარებას. ზოგი ვერ ამადლდება განსაზღვრულ დონეზე მაღლა, თუნდაც ამის მისაღწევად ხარჯავდეს ასობით საათს. ისინი უბრალოდ უძლურნი არიან გადაწყვიტონ გარკვეული სიძნელის ამოცანა.

მსგავს აზრს გამოთქვამს ინგლისელი გენეტიკოსი შაუერბახი.

მას მიაჩნია, რომ ბავშვები, რომელთაც მემკვიდრეობით მიიღეს კარგი გონებრივი უნარის გენები, გაზდებიან მაღალინტელექტუალური ადამიანები განსაკუთრებული სწავლის გარეშეც, მაშინ როცა ბავშვები, რომელთაც ამ მხრივ ბედმა არ გაუღიმათ, სასარგებლოს ვერაფერს გამოიტანენ საუკეთესო სწავლებიდანაც კი [17].

ჯ. დიუი თვლიდა, რომ ადამიანური ბუნება არ ექვემდებარება ცვლილებას. იგი იბადება თანდაყოლილი მოთხოვნილებებით და ფსიქიკური თვისებებით, რომლებიც სწრაფად ან შენელებულად გამოვლინდება სწავლების და აღზრდის პროცესში. აღზრდა ლიმიტირებულია თანშობილი უნარებით. თავის მხრივ, ავსტრიელი ფსიქოლოგი კბიულერი აღნიშნავდა, რომ არა თუ გონებრივი, არამედ ზნეობრივი განვითარებაც განსაზღვრულია შთამომავლობით.

1.2. სოციოლოგიისტური შეხედულებები. ამ მიმართულების „პიონერთა“ შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ინგლისელ მეცნიერს ჯ.ლოკს. იგი ამტკიცებდა, რომ ადამიანის ცნობიერებაში არ არის „თანდაყოლილი იდეები“ და წარმოდგენები, რომ ბავშვის სული ჰგავს „სუფთა დაფას“. აქედან გამომდინარეობს ადამიანის განვითარებაში სწავლებისა და აღზრდის როლის უმაღლესი შეფასება.

აღზრდის წყალობით, ამბობდა ლოკი, ადამიანთა ცხრა მეათედი ხდება იმად, რაც ის არის: კეთილი თუ ბოროტი, სასარგებლო თუ უსარგებლო.

მისმა იდეებმა დიდი გავლენა მოახდინა ფრანგ განმანათლებლებზე, რომლებმაც მთავარი აქცენტი აღზრდაზე გააკეთეს. მათი აზრით, განათლება მოსპობს ცრურწმენებს; ხელოვნება, მეცნიერება მიაჩნჯება ადამიანებს ახალ ძალას, დაეხმარება მათ ბუნების კანონზომიერებათა შეცნობაში და საზოგადოებრივი წყობის შეცვლაშიც. აქვე მიუთითებდნენ, რომ ყველა ადამიანი განათლებისადმი თანაბრადუნარიანია, რამდენადაც ისინი იბადებიან ერთნაირი შესაძლებლობებით.

სოციოლოგიისტური პოზიციის განმტკიცების საქმეში თავისი წვლილი შეიტანა ფსიქონალიზმაც. თუ ზ.ფროიდი ბიოლოგიისტურ პლათფორმაზე იდგა, ა.ადლერმა და ბევრმა ნეოფროიდისტმა დიდი ყურადღება მიაქცია სოციალურ ფაქტორებს. მის მიხედვით, ადამიანს სხეულებრივი ღეფექტის გამო უჩნდება „არასრულფასოვნების განცდა“,

რომლის დამალვისა და სხვებს შორის დამკვიდრებისათვის იგი ააქტიურებს თავის შემოქმედებით შესაძლებლობებს. მისთვის სწორედ კომპენსაციაა ფსიქიკური აქტივობის მამოძრავებელი ძალა. ადამიანი საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ცდილობს არასრულფასოვნების კომპლექსის დაძლევას.

კ.პორნის აზრით, ნევროზული მოვლენების წყაროა არა „ოიდიპოსის კომპლექსი“, არამედ შფოთვის განცდისგან თავის დაღწევის ტენდენცია, რაც ყველაზე ნათლად ვლინდება ადამიანის რეალურ მდგომარეობასა და მის იდეალიზებულ წარმოდგენას შორის არსებულ შეუსატყვისობაში. ამ წინააღმდეგობის გასაგებად უნდა მივმართოთ კონკრეტულ სოციალურ სიტუაციას.

პ.სალივენი თვლის, რომ ადამიანის ქცევას, მის ჩამოყალიბებას განსაზღვრავს პიროვნებათაშორისი ურთიერთობები. ის, რასაც ვფიქრობთ საკუთარ თავზე, დამოკიდებულია იმაზე, თუ რას ფიქრობდნენ ჩვენს შესახებ ჩვენი ფორმირების წლებში. ამგვარად, ადამიანის შინაგანი სამყარო წარმოდგენილია როგორც მისი სხვებთან ურთიერთობის ისტორიით შექმნილი რამ [43].

სოციოლოგიისტურ პოზიციაზე დგას კლასიკური ბიჰევიორიზმი, რომელმაც ბევრად განსაზღვრა XX საუკუნის ფსიქოლოგიის სახე. მისი მამამთავრი ჯ.უოტსონი ამტკიცებდა, რომ ერთ-ერთი ხელის დომინირება უნდა აიხსნას არა ინსტინქტური განპირობებულობით, არამედ დაბადებამდე ჩანასახზე რაიმე ზემოქმედებით. მან წამოაყენა საზოგადოების გარდაქმნის გეგმა, რომლის თანახმადაც გარეგანი სტიმულაციების მანიპულირებით შესაძლებელი იქნებოდა ნებისმიერი ტიპის ადამიანის მიღება. ეს გეგმა უარყოფდა ყოველგვარ თანდაყოლილ თვისებას. მომცით ნორმალური ბავშვების ღუფინი, მათი აღზრდისათვის სპეციალური გარემო და მე ვიძლევი გარანტიას, — აცხადებდა ჯ.უოტსონი, რომ ნებისმიერ მათგანს ვაქცევ ექიმად, ოურისტად, არტისტად, ვაჭრად ან მათხოვრად და ქურდად, მიუხედავად მისი ტალანტისა, მიდრეკილებისა, უნარებისა, აგრეთვე მათი წინაპრებისა.

ჯ.მიდის „როლების თეორიის“, ან „სოციალური ბიჰევიორიზმის“ მიხედვით, ადამიანის ქცევა აიგება იმ როლებისგან, რასაც ისინი იღებენ და გაითამაშებენ ჯგუფური მოქმედებისას სხვებთან ურთიერთობის პროცესში. ამ მიდგომის თავისებურება ისაა, რომ ისწრაფვის სოციალური პროცესებიდან განდევნოს ინდივიდუალური ცნობიერება,

1.3. ბიოსოციალური მიმართულება. იგი შედარებით გვიან აღმოცენდა. მისთვის ადამიანის აქტივობის წყარო ბიოლოგიური და სოციალური ფაქტორების ურთიერთობის შედეგია, რასაც ევოლუციური საფუძველი აქვს. ამ თვალსაზრისის მიხედვით, ადამიანი უკვე დაბადებიდან ატარებს თავის თავში ბიოსოციალური ევოლუციის შედეგს. მას არა აქვს არაფერი სოციალური, მაგრამ თავისი ბიოლოგიური თავისებურებებით მომზადებულია უდიდესი სოციალური პროგრამების აღქმისა და შემდგომი განვითარებისათვის.

პრობლემა მჭიდროდ უკავშირდება განვითარების სენზიტურ პერიოდიზაციას. ნათლად ჩანს, რომ მოზარდის მრავალი ფუნქცია განსაზღვრული ასაკის შემდეგ უკვე ძნელად ვითარდება. მაგალითად, ცხოველებთან ან სრული იზოლაციის პირობებში გაზრდილი ბავშვები 5 წლის შემდეგ ვეღარ ეუფლებიან მეტყველებას. ასევე, თუ ბავშვი დაიბადა დაბინდული რქოვანით და არ იქნა ოპერირებული მომწიფების ასაკამდე, შემდგომი ოპერაციის გაკეთებისას თუმცა აღსდგება თვალის გამჭირვალობა, მაგრამ აღარ მიიღწევა მხედველობის სრულყოფილება. აღნიშნული ფენომენები განსაზღვრულია განვითარების სენზიტური პერიოდებით, რაც განსხვავებული ფუნქციებისათვის დგება სხვადასხვა დროს და ატარებს არა შემთხვევით, არამედ კანონზომიერ ხასიათს. მაგალითად, ზეპირი მეტყველებისათვის ასეთია 1-5 წლის ასაკი, მრავალი მოძრაობითი ჩვევის შეძენისათვის – უმცროსი სასკოლო ასაკი და ა.შ. ამას განაპირობებს მომწიფება, რაც არ მიმდინარეობს მკაცრად ბიოლოგიურ რიტმში, გარემომცველი პირობებისგან დამოუკიდებლად. მომწიფება მნიშვნელოვნად სტიმულირდება სოციალური ფაქტორებით.

პრობლემის გადაჭრას დ.უზნაძე ასერხებს ფუნქციური ტენდენციის და თამაშის არსის გაგებით. მის მიხედვით, ყოველი ცოცხალი ორგანიზმის ბუნებრივ მდგომარეობას მოძრაობა, აქტივობა შეადგენს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მას რაიმე ძალა, რაღაც ფუნქცია უნდა ჰქონდეს, რომელიც მის ამოქმედებას გამოიწვევს. ცოცხალი ორგანიზმის ეს თავისებურება ფუნქციური ტენდენციის სახით იჩენს თავს.

შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ცოცხალი ორგანიზმის ძალები მხოლოდ მაშინ ამოქმედდება, როცა დარღვეული წონასწორობის

აღდგენა საჭირო. ისინი თავისთავად იწყებენ მოქმედებას მარტო იმ ფაქტის გამო, რომ არსებობენ როგორც შინაგანი, რომელთაც გამოვლენა ესაჭიროება.

ბავშვის თამაშს ფუნქციების ამოქმედების მოთხოვნილება განსაზღვრავს. მისი დახშობა უსიამოვნოდ განიცდება, მოქმედება კი სიამოვნებას იწვევს. ბავშვის თამაშში მხოლოდ შინაგანი ტენდენციებით არაა განპირობებული; თამაშის შინაარსის განსაზღვრაში უჭველად დიდი როლი ენიჭება გარემოს. თითოეული შინაგანი შესაძლებლობის აქტუალიზაცია გარემოს შესატყვის პირობებს გულისხმობს. ყველა იმ შინაგან შესაძლებლობათაგან, რომელიც ბავშვის ორგანიზმს მოეპოვება, ფუნქციურ ტენდენციას ყველაზე მკაფიოდ ის იჩენს, რომელიც გარემოში აუცილებელ შესატყვის პირობებს ხვდება. აქედან ცხადია, რომ ბავშვი ყველგან და ყოველთვის ერთნაირად როდი თამაშობს: მისი თამაშის სახეები და ფორმები გარემოს მიხედვით იცვლება. სოფლელი ბავშვის თამაშის შინაარსი ერთია და ქალაქელისა — მეორე, ზღვის პირას მცხოვრებისა სხვაა და მთიელისა — სხვა.

ვითარება რეალურად ასეა წარმოდგენილი: გარკვეულ ასაკში ბავშვს იმდენად უმწიფდება სხვადასხვა ფუნქციათა სისტემის შინაგანი შესაძლებლობანი, რომ იგი ფუნქციურ სწრაფვას გრძნობს. ამ შემთხვევაში საკმარისია გარემოში ამ ფუნქციის შესატყვისი პირობები შეხვდეს, რომ ფუნქციურმა ტენდენციამ იმ წამსვე მკვეთრად იჩინოს თავი.

ამგვარად, როგორც ნებისმიერი ქცევის ახსნისას, ისე ბავშვის თამაშის გარკვევის დროსაც დუზნაძე გამოდის შინაგანისა და გარეგანის ერთიანობის პრინციპიდან. ეს ვითარება განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს მის განწყობის თეორიაში, რომელიც ძალზე მნიშვნელოვნად და პერსპექტიულად გვესახება ადამიანის მოქმედების მამოძრავებელი ძალის გარკვევის საქმეში.

განწყობა — ეს არის აქტიური ფსიქიკური მდგომარეობა, მზაობა, რომელიც აღმოცენდება გარკვეულ მომენტში და არსებით გავლენას ახდენს ადამიანის ქცევაზე. იგი წარმოადგენს შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების არაცნობიერ შეკავშირებას, რაც განსაზღვრავს მიზანშეწონილ აქტივობას. შინაგანი ფაქტორები გაერთიანებულია მოთხოვნილებების, ხოლო გარეგანი — მისი დაკმაყოფილების სიტუაციის კატეგორიაში.

არცერთი ქცევა არ იწყება ცარიელ ადგილზე. მას ყოველთვის წინ უსწრებს განწყობა. ქცევა წარმოადგენს განწყობის რეალიზაციას. განწყობისეულია აღქმაც, აზროვნებაც, დახსოვნებაც, შეფასებაც და გადაწყვეტილების მიღებაც. იგი განაპირობებს მოქმედების შესრულებისათვის საჭირო ფსიქიკური თუ ფიზიკური პროცესების აღმოცენებას და ქცევის ხასიათსაც.

განწყობა განიხილება ეერარქიული დონეების მიხედვით. შნადირაშვილი გამოყოფს პრაქტიკულ, თეორიულ და სოციალურ განწყობებს, რომლებიც ფორმირდება განსხვავებული შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების მონაწილეობით.

პრაქტიკულ-იმპულსური ქცევის განწყობა აღმოცენდება ვირტუალური მოთხოვნილებების, გრძნობადი სინამდვილის მონაცემების და ფიზიკური სიტუაციის გაერთიანების ნიადაგზე. თეორიული ქცევის განწყობა იქმნება შემეცნების მოთხოვნილებისა და პრობლემური სიტუაციის მიმართების საფუძველზე. სოციალური ქცევის საფუძველად მდებარე განწყობის ფორმირება გულისხმობს სოციალური მოთხოვნილების, საზოგადოებრივად მისაღები მოქმედების არჩევისა და წარმოსახული სიტუაციის ერთიანობას.

ადამიანის მიერ განხორციელებული ფსიქიკური აქტივობის მთლიანი ნაკადი ფორმირდება ქცევის სხვადასხვა დონის სახით, მაგრამ რა დონეზეც არ უნდა განხორციელდეს ეს პროცესი, იგი ყოველთვის ორგანიზებული იქნება განსაზღვრული სახის განწყობით.

ნებისმიერი დონის განწყობას ახასიათებს ფიქსირების უნარი, რაც ქმნის ფიქსირებულ განწყობების სისტემას, რომლებიც აქტუალიზდება შესატყვის ვითარებაში.

ადამიანის აქტივობის ზოგადი კანონზომიერებების დადგენასთან ერთად არ უნდა დავივიწყოთ მისი სპეციფიკურობა და უნიკალობა. ქცევის სტრუქტურა, მართალია, ემორჩილება განწყობის ზოგად კანონზომიერებას, მაგრამ იგი ამავე დროს არის კონკრეტული ინდივიდუუმის სტრუქტურა. იგი ყოველ კერძო შემთხვევაში ფორმირდება ინდივიდისთვის სპეციფიკური ფიქსირებული განწყობის გავლენით, რომელიც ერთიანობაშია ზოგადთან. ამდენად, ეს სტრუქტურა ყოველთვის ზოგადი და ინდივიდუალურია ერთდროულად.

1.4. ფსიქიკური ფაქტორის ფორმირება. განწყობის

თეორიამ კარგად დააკავშირა ურთიერთთან ფსიქიკური, ბიოლოგიური და სოციალური, მაგრამ არ დაუდგენია მათი წილი აქტივობის განსაზღვრის საქმეში.

ხშირად ფსიქიკური ფაქტორი განიხილება როგორც ბიოლოგიურისა და სოციალურის ზემოქმედების შედეგი, ან ამ ძალების ურთიერთმოქმედების არენა, რითაცაა განსაზღვრული ადამიანის აქტივობა.

ჩვენ სპეციალურად შევისწავლეთ ადამიანში ამ ფაქტორების ურთიერთდაპირისპირების და აქტივობის განხორციელებაზე მათი პრიმატის პრობლემა. ექსპერიმენტული გამოკვლევა ჩატარდა ტყუპებზე, სხვადასხვა სოციალური კლასის და ტიპოლოგიის წარმომადგენლებზე [24].

ამოსავალი დებულება იმ დაშვებიდან გამომდინარეობდა, რომ ნებისმიერი აქტივობა განსაზღვრულია ფსიქიკით, მაგრამ მასზე გარკვეულ გავლენას ახდენს ფსიქიკაში ასახული ბიოლოგიური (ასევე ფიზიკური) და სოციალური ფაქტორები.

გამოვლენილი იქნა ექსპერიმენტულ მონაცემთა ოთხი კატეგორია: 1) აშკარა ბიოლოგიური (გენეტიკური) ფაქტორის როლი, ხოლო სოციალური კონტროლი უმნიშვნელოა; 2) გამოკვეთილად ვლინდება სოციალურის როლი, ხოლო გენეტიკურის – უმნიშვნელოდ; 3) ვლინდება როგორც გენეტიკურის, ისე სოციალურის როლი; 4) მონაცემები არ კავშირდება არც სოციალურ და არც გენეტიკურ ფაქტორებთან.

თუ გამოვალთ ტრადიციული ორწევრიანი სქემიდან – ბიოლოგიური და სოციალური, პირველი სამი ვარიანტი არ იწვევს გაკვირვებას, ხოლო მეოთხე ქმნის აშკარა შეუსატყვისობას. თითქოს როგორ შეიძლება ადამიანის რაიმე აქტივობას თუ ნიშან-თვისებას არ განსაზღვრავდეს არც სოციალური და არც ბიოლოგიური ფაქტორი.

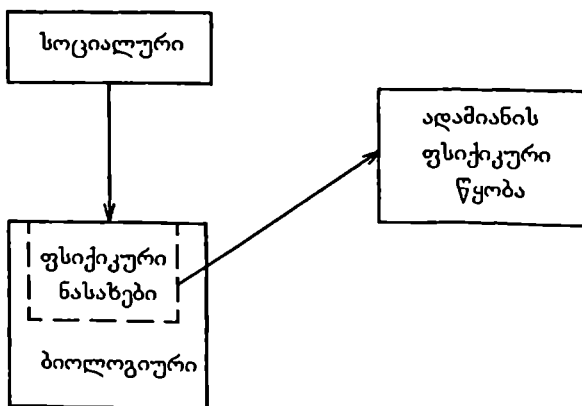
ჩვენ იმთავითვე ეჭვქვეშ დავაყენეთ ორწევრიანი მოდელი და წამოვაყენეთ სამწევრიანი სქემა: ფსიქიკური–ბიოლოგიური–სოციალური. აღნიშნული სქემა კარგად ხსნის როგორც მეოთხე ვარიანტის „პარადოქსს“, ისე მრავალ საინტერესო ფაქტს.

ოთხივე ვარიანტში წამყვანი როლი ეკუთვნის ფსიქიკურ ფაქტორს, ხოლო დაქვემდებარებული – ბიოლოგიურს და სოციალურს. მაგალითად, პირველ ვარიანტში გენეტიკურის წილი არ აღემატება 0,28-ს, მეორე შემთხვევაში სოციალურის მაქსიმალური წილი 0,23-ია; მესამე

ვარიანტში სოციალურისა და გენეტიკურის ერთობლივი წილი არ აღემატება 0,48-ს. მეოთხე ვარიანტში ფსიქიკას ისე აქვს გაშინაგანებული ამ ფაქტორების მოქმედება, რომ მათი გავლენა აღარც კი იგრძნობა.

ამგვარად, ნათლად იქნა დადასტურებული, რომ ადამიანის ნებისმიერ აქტივობას ფსიქიკური განსაზღვრავს. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, რამდენადაც საგნობრივი სინამდვილე, სოციალური ნორმა თუ ადამიანის ნიჭი და უნარი უშუალოდ კი არ განსაზღვრავს მის აქტივობას, არამედ იმის კვალობაზე, თუ როგორაა იგი ფსიქიკაში ასახული და გაშინაგნებული. ჩვენ ვმოქმედებთ იმის მიხედვით, თუ როგორ გვევლინება და ეს „გვევლინება“ სწორედ ფსიქიკის თვისებაა. ყველანაირი ზემოქმედება ფსიქიკის პრიზმაში გადატყდება და მოქმედების სანქციასაც იგი იღებს.

ადამიანი მოქმედებს როგორც გარკვეული ფსიქიკური წყობის მქონე არსება. ეს წყობა ფორმირებას დაბადებიდანვე იწყებს ბიოლოგიური პროგრამის და გარემოს (ძირითადად სოციალურის) ურთიერთმიმართების საფუძველზე, მაგრამ მათი ქმედება არაა უშუალო. ამ ფაქტორთა ურთიერთქმედება გაშუალებულია ფსიქიკური ნასახებით. ეს ვითარება შეიძლება ასეთი სქემით გამოვხატოთ:

სქემა 1

ახალდაბადებული ბავშვი არის ბიოლოგიური არსება ფსიქიკური ნასახებით. ამ ნასახებს გარკვეული სახე აქვს და არ არის ერთგვაროვანი ყველა ადამიანთან. არც ის უნდა ვიფიქროთ, რომ თუნდაც განვითარების საწყის სტადიაზე იგი ზემოქმედების უშუალო გამტარს წარმოადგენს. მრავალჯერადი და მრავალმხრივი ზემოქმედების საფუძველზე იგი იღებს განსაზღვრულ სახეს, იძენს თავისთავადობას, რასაც ჩვენ ვუწოდებთ ფსიქიკური წყობა. იგი თვისობრივად აღემატება თავისი შემადგენლების ჯამს და გამოირჩევა თვითმყოფადობით.

ფსიქიკური წყობა — ეს არის ფენომენი, რომლისთვისაც ბიოლოგიურიც და სოციალურიც მის გარეთ არსებულ ობიექტურ რეალობას წარმოადგენს. იგი ასახავს და აშუალებს ორგანიზმიდან და გარემოდან მომდინარე ზემოქმედებას და წარმართავს ქცევას.

ფსიქიკური წყობის საშუალებით უფრო ღრმად ვწვდებით სინამდვილეს, მეორე მხრივ კი შეიძლება დიდი შეცდომებიც დავეშვათ, რამდენადაც საქმე გვაქვს გარკვეულად პროგრამირებულ ფსიქიკასთან. აქედან გამომდინარე, ადამიანის მოქმედება შეიძლება იყოს ჭეშმარიტებასთან მიახლოებული ან ილუზიური.

ჩატარებული ანალიზის საფუძველზე გამოვყავით ფსიქიკურის შემდეგი კომპონენტები:

— ასახვა;	— მოქმედების სანქცირება;
— შეფასება და ანალიზი;	— ინტერიორიზაცია (გაშინაგნება);
— აქტიურობა;	— გაშუალება;
— სელექციურობა;	— მიმართება;
— სუბიექტურობა;	— მიზანშეწონილება და მიზანდასახულობა;
— ორიენტაცია;	— ცნობიერება და არაცნობიერება;
— მართვა;	— ადექვატურობა და ილუზორულობა;
— ინტეგრაცია;	— განვითარება;
— პროგრამირება;	— მოღიანობა და დიფერენცირებულობა;
— ფანტაზირება;	— თვითმყოფადობა.

ფსიქიკის განხილვისას მნიშვნელოვანია, რომ იგი არ გავაიგივოთ ცნობიერებასთან, როგორც ადრე საყოველთაოდ იყო მიღებული. მას ცნობიერებასთან ერთად აქვს არაცნობიერი მხარე. ასეთ შეხედულებას სიღრმის ფსიქოლოგიას უწოდებენ.

თანამედროვე სიღრმის ფსიქოლოგიის წინამძღვრები ჩანს ლაიბნიცის, შოპენჰაუერის, ჰერბარტის, კარუსის, შტერნის, ლიპსის ფილოსო-

ფიურ და ფსიქოლოგიურ კონცეფციებში. მას ფსიქოლოგიისათვის რევოლუციის მომასწავებლად მიიჩნევენ. ასეთი რევოლუცია მოახდინა ზ.ფროიდის ფსიქოანალიზმა. მის მიხედვით, არსებითი, გადამწყვეტი მნიშვნელობის არის არაცნობიერი ფსიქიკური, ხოლო ცნობიერებაში დადასტურებული განცდა ამ რეალობის მხოლოდ ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს. ფსიქიკა არსებობს ცნობიერებისგან დამოუკიდებლად, რომელიც მას მხოლოდ ზოგ მომენტში ახლავს თან.

ადამიანის აქტივობის წყაროს ეს არაცნობიერი ფსიქიკური წარმოადგენს. თუ როგორი იქნება ეს აქტივობა, დამოკიდებულია არაცნობიერი ფსიქიკის შინაარსზე და მის მიმართებაზე ცნობიერებასთან და გარემოსთან.

ფსიქიკური თვითმყობადობა დავადასტურეთ თეორიულ და ექსპერიმენტულ დონეებზე. ასეთივე მტკიცებულება შეიძლება გამოვთქვათ ფილოსოფიურ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისითაც. საჭიროა გამოყოფილი იქნას მატერიის მოძრაობის ფსიქიკური ფორმა.

ჩვეულებრივ, გამოყოფენ მატერიის მოძრაობის მექანიკურ, ფიზიკურ, ბიოლოგიურ და სოციალურ ფორმებს. ფსიქიკური განიხილება როგორც სოციალური ან ბიოლოგიური ფორმების შემადგენელი ნაწილი, რაც მისი როლისა და ფუნქციის დაკნინებაზე მეტყველებს. მაგალითად, აზროვნება, რომელიც ფსიქიკური პროცესია, რატომღაც მატერიის მოძრაობის სოციალურ ფორმაში განიხილება. აზროვნება, ისევე როგორც ზემოთ გაანალიზებული და კატეგორიზებული კომპონენტები, განეკუთვნება მეტერიის მოძრაობის ფსიქიკურ ფორმას.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი. საერთოდ, მიჩნეულია, რომ მატერიის მოძრაობის მაღალი ფორმები (სოციალური, ბიოლოგიური) მოიცავს და განსაზღვრავს დაბალი ფორმების მოქმედებას. ფსიქიკური ამ თვალსაზრისითაც უნიკალურია. ერთი მხრივ, იგი იკავებს ადგილს მატერიის მოძრაობის სოციალურ და ბიოლოგიურ ფორმებს შორის, მაგრამ, მეორე მხრივ, იგი ასახავს და ინტერიორიზაციას უკეთებს სოციალურსაც, ბიოლოგიურსაც, ფიზიკურსაც, ქიმიურსაც, მექანიკურსაც და მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს თითოეულ დონეზე ადამიანის აქტივობას.

1.5. ფსიქიკა და ანთროპოლოგია. ადამიანს — ძველბერძნულად „ანთროპოსს“ — ბევრი მეცნიერება სწავლობს: ბუნების-

მეტყველური ანთროპოლოგია, სამედიცინო ანთროპოლოგია, სოციალური ანთროპოლოგია და სხვ. ადამიანის გარშემო „ტრიალებენ“ ისტორია, ენათმეცნიერება, პოლიტოლოგია, სოციოლოგია. მათ შორის, რა თქმა უნდა, განსაკუთრებულია ფილოსოფიის და ფსიქოლოგიის როლი.

კერძო მეცნიერებები სწავლობს ადამიანის სხვადასხვა მხარეს, ფილოსოფიური ანთროპოლოგია კი — ადამიანს როგორც მთელს. იგი სვამს კითხვებს: რა არის ადამიანი? რაშია ადამიანის რაობა? იგი იკვლევს ადამიანის ყოფიერების თავისებურებას, მის მიმართებას ღმერთთან, ცხოველებთან, ბუნებასთან. ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგია არცთუ კორექტულად გაიგივებულია ეთნოფსიქოლოგიასთან. ეთნიკური, ანუ ხალხთა ფსიქოლოგია სწავლობს სხვადასხვა რასისა და ერის ქცევის თავისებურებებს. ეთნოფსიქოლოგიის მიზანია, ერთი მხრივ, ურთიერთკავშირის დადგენა ქცევის ტიპსა და კულტურის ხასიათს, მეორე მხრივ კი, ეროვნულ თავისებურებასა და ფსიქიკას შორის. ეფიქრობთ, ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგია უფრო ფართო მიზნებს უნდა ისახავდეს, რის დასაბუთებასაც ქვემოთ შევეცდებით.

ისტორიულად ადამიანს ყოველთვის აინტერესებდა საკუთარი თავი. სხვადასხვაგვარ გაგებას ვპოულობთ მითებში, რელიგიაში, ფილოსოფიაში, ხელოვნების ქმნილებებში, ლიტერატურაში და ა.შ.

ძველი ბერძენი მოაზროვნეები ანაქსიმანდრე და შემდეგ ანაქსაგორა ყურადღებას ამახვილებდნენ ადამიანის ცხოველისგან განსხვავებაზე, მის განსაკუთრებულობაზე.

სოფისტებს, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის ბუნება, მისი ფსიქიკა, სულიერი ცხოვრების თავისებურება აინტერესებდათ. მათგან იწყება ანთროპოლოგიური ერა. პროტაგორამ წამოაყენა დებულება: ადამიანი არის საზომი ყველა საგნისა. თავად საგნებს საზომი არა აქვს. საგანი ისეთია, როგორიცაა ადამიანი, მისი აღქმა. ობიექტური, საყოველთაო მნიშვნელობის მქონე ჭეშმარიტება არ არსებობს. ჭეშმარიტია ჩემი სიტყვა. ის ისეთია, როგორიცაა ადამიანის მდგომარეობა.

სოფისტებმა უარყვეს ზნე-ჩვეულებების, მორალის, პოლიტიკური წყობის, საერთოდ კულტურის მარადიულობა. რაც ერთ ქვეყანაში, ერთი ხალხისთვის, ერთ ეპოქაში გამართლებულია, სხვა შემთხვევაში შეიძლება მიუღებელი იყოს. კულტურა ადამიანის მიერაა შექმნილი და არა ბუნების ან ღმერთის მიერ.

სოკრატემ წამოაყენა ეთიკური პრინციპი: სათნოება ცოდნაა.

მცოდნე ადამიანი ბოროტებას არ ჩაიდენს. ის კეთილია, პატიოსანი, სამართლიანი.

მისი ეთიკური ინტელექტუალიზმი არ გაიზიარა მომდევნო ხანის ფილოსოფიამ: ზნეობა არ დაიყვანება ცოდნაზე.

პლატონისათვის სულია სიცოცხლის პრინციპი. სწორედ სული მართავს სხეულს. იგია სიცოცხლის მიზეზი. სული თვითონ ანიჭებს საკუთარ თავს მოძრაობას. ის მოძრაობის წყარო და საწყისია, რომელიც არაფრიდან არ წარმოიშობა. სული, როგორც სიცოცხლე შეუთავსებელია სიკვდილთან. ისინი არ შეიძლება არსებობდეს ერთდროულად.

რენესანსულმა მსოფმხედველობამ დასახა მნიშვნელოვანი პრობლემები – ადამიანის უნარების ჰარმონიული განვითარება, გონების ავტონომიურობა, სხეულებრივის, გრძნობადის ღიდი მნიშვნელობა, ნების თავისუფლება, კაცთმოყვარეობა.

მაგალითად, პიკო დელა მირანდოლას მიხედვით, ადამიანის რაობა თავისუფალი ნებაა. იგია საკუთარი თავის შემქმნელი და ჩამომყალიბებელი. მას შეუძლია დამდაბლდეს და ცხოველის ღონემდე დაეშვას, მაგრამ მასვე ძალუძს ამადლდეს და ეზიაროს ღვთაებრივ სფეროებს. ადამიანის ღირსება სწორედ ეს თავისებურებაა.

აღნიშნულ მოსაზრებას მნიშვნელოვნად ესიტყვება ა.შოპენჰაუერის პოზიცია, მაგრამ იგი მეტად პესიმისტურ ელფერს ატარებს. ა.შოპენჰაუერს ნება, ანუ სიცოცხლის ჟინი მიაჩნდა ქვეყნიერების ბირთვად. ადამიანის არსებობა სიცოცხლისკენ უმიზნო და გაუმართლებელი ღტლოვაა, ამიტომ ტანჯვა მისი თანა-არსია.

ახალი დროის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წარმომადგენლის რ.დეკარტეს აზრით, ადამიანის სტრუქტურა სამყაროს სტრუქტურის თავისებური ასახვაა. სამყარო ორი სუბსტანციის კავშირია, რომლებიც თავისი არსებობისათვის მხოლოდ საკუთარ თავს საჭიროებს. ეს სუბსტანციებია სული და სხეული. ადამიანი, ჯერ ერთი, სულია, რომლის მთავარი ატრიბუტია აზროვნება. მეორე მხრივ, ის განფენილი სხეულია. ყოველი ცხოველი განფენილი სხეულია. ადამიანში სხეულს ემატება სული, რითაც იგი მისგან განსხვავდება. ადამიანის სული მოაზროვნე ერთიანია, რომელიც ნაწილებს არ შეიცავს, სხეული კი განფენილია, ნაწილების შემცველი. ამ ორ მოვლენას შორის მიზეზობრიობა და რაიმე კავშირი გამორიცხულია. სულისა და სხეულის დუალიზმი სწორედ რ.დეკარტთან იღებს დასრულებულ სახეს.

მ.შელერი განიხილავს ადამიანის და გონის მიმართებას. დასაწყისში იგი ლაპარაკობს ადამიანის შესახებ სამ ერთმანეთთან შეუთავსებელ იდეაზე.

პირველია თეოლოგიური იდეა, რომელიც ეფუძნება რწმენას ღმერთის მიერ ადამიანის შექმნის შესახებ. მისთვის უმთავრესი მოვლენაა სამოთხის ცნება, თვითდაცემა, მონანიება, სულის უკვდავება, სხეულის აღდგომა და სხვ.

მეორეა ფილოსოფიური იდეა, რომლისთვის მთავარია ადამიანის თვითცნობიერება, შეგნება, გონება, ცხოველთა სამყაროსაგან გამოყოფა.

მესამეა თანამედროვე ბუნებისმეტყველების იდეა. მის მიხედვით, ადამიანი არის ცხოველის განსაკუთრებული სახე, რომლისგანაც მხოლოდ ხარისხობრივად განსხვავდება. მასში იგივე ელემენტები და კანონები მოქმედებს, რაც ყველა ცოცხალ არსებაში. მისთვის ადამიანი არ არის „ჰომო საფიენსი“, არამედ არის „ჰომო ფაბერი“ (მწარმოებელი არსება).

მ.შელერი ამ გავრცელებულ იდეებს უმატებს ნაკლებად ცნობილ ორ იდეას. მეოთხე იდეის მიხედვით, ადამიანის დეკადანსის მიზეზი სუროგატების – ენა, იარაღი – განვითარებაშია. ადამიანი სიცოცხლის დეზერტირია.

მოაქვს თელესინგის აზრი, რომ ადამიანი არის მტაცებელ მაიმუნთა სახე, რომელიც საკუთარი გონის მეშვეობით ავითარებს განდიდების მანიას. ამ იდეის მიხედვით, ადამიანი არის სიცოცხლის ჩიზი. მისი გონი, რაციო – სენია. ადამიანი – ავადმყოფია. იგი ბიოლოგიურად სუსტი, განუვითარებელია, ამიტომ ქმნის სუროგატებს – ცნებას, ენას, სახელმწიფოს, მეცნიერებას, ხელოვნებას, ტექნიკას. სიცოცხლე გაიგივებულია სულთან, გონი კი – ტექნიკურ ინტელექტთან. გონი სიცოცხლის, სულის მტერია. საჭიროა ლტოლვათა გათავისუფლება გონის უზურპაციისაგან და დიონისური ლტოლვების მქონე ადამიანის გაერთიანება სიცოცხლესთან.

მეხუთე იდეა უკავშირდება თვითცნობიერებას. აქ მნიშვნელოვნადაა მიჩნეული ფნიცშეს პოზიცია ზეკაცის შესახებ, რომელიც არის კაცობრიობის, ისტორიის, ხალხის პასუხისმგებელი, ბატონი, შემოქმედი, ყოფნის საზრისი და გამართლება.

მ.შელერის აზრით, სიცოცხლეს, ორგანულ სამყაროს ახასიათებს ობიექტური თვისებები. მაგალითად, ღროში და სივრცეში არსებობა,

შემოსაზღვრულობა და სხვ. ყოველ სიცოცხლეს აქვს აგრეთვე სუბიექტური ნიშანი – ფსიქიკური, შინაგანი ცხოვრება, საკუთარი თავის გრძნობა.

მ.შელერი იხილავს არჩევანისა და ინტელექტის უნარს და მიუთითებს ორ გზაზე. ერთის მიხედვით, ეს უნარი მხოლოდ ადამიანისთვისაა დამახასიათებელი და არ გვხვდება ცხოველებთან. მეორე გზა, ევოლუციონიზმი, უარყოფს ასეთ განსხვავებას ადამიანსა და ცხოველს შორის: ცხოველიც ინტელექტის მქონეა.

მ.შელერი უარყოფს ორივე გზას. ახალი პრინციპი, რომელიც ადამიანს ადამიანად აქცევს, სიცოცხლის მიღმაა. ეს არისო გონი, რომლის საფუძვლადაც მიუთითებს ბერძნებისათვის ცნობილ „გონებას“. მ.შელერი აფართოებს ამ ცნებას. მასში შედის გონებაც, მაგრამ აზროვნების გარდა მოიცავს ემოციური და ნებითი აქტების გარკვეულ კლასს – კეთილდღეობას, სიყვარულს, სათნოებას, მოწიწებას და ა.შ. გონითი აქტების ცენტრი პიროვნებაა, რომელიც განსხვავდება სიცოცხლის, სულის ცენტრებისაგან.

გონითის ცნებაში მთავარია განსაკუთრებული შემეცნებითი ფუნქცია. ადამიანს აქვს თვითცნობიერება და ფლობს საკუთარ თავს. მას შეუძლია შეიმეცნოს საგნები, წვდეს სამყაროს. ეს არის გონის პირველი ნიშანი. მეორე ნიშანია ის, რომ მას ძალუძს საგნად აქციოს საკუთარი ფოზიოლოგიური და ფსიქიკური მდგომარეობა. გონი ფსიქიკურის შემეცნებელია და არა ფსიქიკურით შემეცნებელი.

მ.შელერის მიხედვით, ადამიანს ორი ატრიბუტი აქვს: სწრაფვა და გონი. პირველი რამდენიმე საფეხურისგან შედგება. საწყისი ძლიერი პრინციპი არის გრძნობადი ლტოლვა, უფრო მაღალია ინსტინქტი, შემდეგ „მნემე“. სიცოცხლეს ამთავრებს პრაქტიკული ინტელექტი. ადამიანში სუბლიმაციის მეოხებით ყველა ეს დონე იბენს ენერგიას, მაგრამ ადამიანს აქვს აგრეთვე გონი – არსებითად განსხვავებული ყველა დაბალი საფეხურისგან. გონი ძალას იღებს ქვედა საფეხურებიდან.

მოძღვრება გონზე ადამიანს წარმოგვიდგენს რაციონალურ, მიზან-სწრაფულ, თვითმართვად არსებად, რაც ეწინააღმდეგება ფსიქიკანალიზს და განწყობის თეორიას. ამ უკანასკნელთა მიხედვით, ადამიანის ქცევა ხშირადაა განსაზღვრული ირაციონალურით, არაცნობიერით.

მართალია, ზ.ფროიდი ბიოლოგიზმისკენ იხრება, როცა მიუთითებს

ლტოლვების განმსაზღვრელ როლზე, მაგრამ, მეორე მხრივ, აყენებს თეზისს, რომ ადამიანი, პირველ რიგში, ფსიქიკური არსებაა. ზ.ფროიდის არ განუხორციელებია სპეციალური კვლევა ამ დებულების დასამტკიცებლად. ეს ვითარება დაასაბუთა ჩვენმა გამოკვლევამ სოციალურის, ბიოლოგიურისა და ფსიქიკურის მიმართების შესახებ [24]. ექსპერიმენტულად იქნა დადასტურებული, რომ ადამიანის ნებისმიერ აქტივობას განსაზღვრავს ფსიქიკური, რომელშიც ასახული სახითაა მოცემული ბიოლოგიური და სოციალური ფაქტორები.

ზ. ფროიდის მიხედვით, ზემოქმედების მქონე მუხტის, ძალის მქონედ მიჩნეულია არაცნობიერი ფსიქიკური, რომელიც განსაზღვრავს ცნობიერების მოქმედებას. დ.უზნადისათვის განწყობა ძირითადად არაცნობიერი მდგომარეობაა. ადამიანი მხოლოდ მაშინ აცნობიერებს მდგომარეობას, როცა განწყობით პირობადებულ ქცევას წინააღმდეგობა ეღობება. დ.უზნადე ამ ვითარებას ობიექტივაციას უწოდებს. ასე რომ, ლაპარაკია განწყობისეული აქტივობის ორ დონეზე, რომელიც ადამიანის ქცევის მთლიანობის სისტემას წარმოგვიდგენს.

განხილულ პრინციპზე დაყრდნობით შნადირაშვილმა [11] ჩამოაყალიბა განწყობის ანთროპული თეორია, როცა ადამიანის აქტივობა სამ იერარქიულ დონეზე წარმოადგინა. ანთროპულ თეორიაში წარმატებით იქნა რეალიზებული პიროვნების თვითორგანიზაციისა და თავისუფლების იდეა. მასში ნაჩვენებია, რომ ადამიანი თავის თავში მოიცავს ინდივიდს, რომლის აქტივობა დეტერმინირებულია გარე და შინა ფაქტორების საფუძველზე აღმოცენებული განწყობით; ადამიანი მოიცავს პიროვნებასაც, რომელიც სხვადასხვა ფაქტორის გამოყენებით თვითონ ქმნის მის მიერ არჩეული თავისუფალი ქცევის განწყობას. ყოველივე ამის გამო პიროვნების საქმიანობა არა მხოლოდ მიზანშეწონილ, არამედ მიზანდასახულ ხასიათს იღებს. ფსიქოლოგიური ავტოპორტრეტის ჩამოყალიბების გზით ადამიანს ღიდი წვლილი შეაქვს თავისი პიროვნების ფორმირებაში. პიროვნება თავისი შინაგანი ძალების სასურველი მიმართულების ორგანიზებით ქმნის თავისუფალი ნებელობითი ქცევის განწყობას, მიმართავს თავს არჩეული ქცევის შესასრულებლად.

აღნიშნული თეორია იმასაც გვიჩვენებს, რომ ინდივიდის დეტერმინირებულ და პიროვნების თავისუფალ აქტივობას შორის ერთგვარი შუალედური პიზიცია უკავია სუბიექტის შემეცნებით ქმედებას. სუბიექტი

შემეცნებითი მოქმედებით ქმნის სინამდვილის სურათს, რომლის შინაარსი რეალობის აგებულებით არის განსაზღვრული. შემეცნება, რომელსაც სუბიექტი ქმნის, სინამდვილის ასახვას ემსახურება. მისი შინაარსი რეალობის კანონზომიერებით არის დეტერმინირებული. პიროვნება კი შემოქმედების პროცესში ახალ სინამდვილეს აგებს. მის მიერ შექმნილი რეალობა პიროვნების ნებით არის გაპირობებული. შემოქმედი პიროვნებები ქმნიან ადამიანურ გარემოს, საზოგადოებას, სადაც ზდება ადამიანთა სულიერი ზრდა, კულტურის განვითარება, ღირებულებათა დაგროვება.

განწყობის ანთროპული თეორიის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება მდგომარეობს მრავალი ასპექტის მქონე ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის ახსნაში. მასში წარმოდგენილია როგორც დეტერმინირებული, ისე თავისუფალი აქტივობის დონეები. შნაღირაშვილი თვლის, რომ ინდივიდი სინამდვილის მომხმარებელია. მისი ქცევა დეტერმინირებულია სასიცოცხლო ამოცანებით; სუბიექტი სინამდვილის ამსახველია, იგი ცდილობს შექმნას რეალობის სურათი, რათა უკეთესად მოერგოს მას თავისი სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დასამკვიდრებლად; პიროვნება კი თავისუფალი და შემოქმედი არსებაა, იგი ახალ სინამდვილეს ქმნის და აფართოებს თავის სულიერ სამყაროს, ამდიდრებს მას ღირებულებებით. პიროვნება ქმნის კულტურას და თავისუფლდება სინამდვილის მექანიკური დეტერმინაციისაგან.

ადამიანის ასეთი გაგება პოლისტურ, მთლიანობით მიდგომაზეა აგებული, რითაც შესაძლებელი ზდება დანახული იქნას ადამიანის როგორც უნიკალური ბუნება, ისე ცხოველთან მიახლოებული თვისებები. ამ უკანასკნელთან ყველაზე ახლოსაა ადამიანი ინდივიდის დონეზე და ნაწილობრივ სუბიექტის საფეხურზე. რაც შეეხება პიროვნების დონეს, სწორედ ის წარმოადგენს განსაკუთრებულ საფეხურს, რომელზედაც აქცენტს აკეთებს ფილოსოფიური ანთროპოლოგია. თუმცა მიგვაჩნია, რომ მოცემული იერარქიული სტრუქტურა პირობით დაყოფაზე უფროა ორიენტირებული, ვიდრე აბსოლუტურზე. ინდივიდის, სუბიექტის და პიროვნების დონეები ადამიანის აქტივობის ცალკეული მხარეებია და არა მისგან დამოუკიდებლად არსებული სისტემები. ეს არის ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის დონეები. ადამიანი როცა აღწევს პიროვნების დონეს, სულაც არ ნიშნავს, რომ ის ახლა მთლიანად თავისუფლდება ინდივიდისა და სუბიექტის თავისებურებებისაგან. იგი

განსხვავებულ ვითარებაში სხვადასხვა დონის აქტივობას ახორციელებს.

რა კავშირია ფსიქიკასა და გონს შორის? ისინი უფრო ხშირად განიხილება როგორც განსხვავებული ფენომენები. თუმცა ეს არ არის სწორი შეფასება. მაგალითად, მ.შელერი პირდაპირ მიუთითებს, რომ გონი ფსიქიკურის შემმეცნებელია და არა ფსიქიკურით შემმეცნებელი; მისი საშუალებით ხორციელდება თვითცნობიერება. გონის უფრო დეტალური განხილვისას, მ.შელერის მიხედვით, მასში მოიაზრება როგორც აზროვნება, ისე ემოციური და ნებითი აქტები, რომ ამ აქტების ცენტრი პიროვნებაა.

ეს ვითარება ნათლად გვიჩვენებს, რომ გონი ფსიქიკაზე მაღლა კი არ დგას, იგი თვითონაა ფსიქიკის შემადგენელი ნაწილი. ჯერ ერთი, როგორც შემეცნება, ისე თვითშემეცნება მხოლოდ ფსიქიკის საშუალებით ხორციელდება; მეორე, რომ აზროვნება, ემოცია და ნებელობა ფსიქიკური აქტებია და მესამე — პიროვნება ეს არის ფსიქიკური აქტივობის მესამე იერარქიულ დონეზე მოქმედი არსება.

მ.შელერისაგან განსხვავებული პოზიცია უკავია რ.დეკარტს. მას სულის მთავარ ატრიბუტად მიაჩნია აზროვნება, ეჭვი და ნებელობა. თ.ლესინგს კი გონი და რაციო ლამის სინონიმებად მიაჩნია.

ამგვარად, გონი შეიძლება იყოს ფსიქიკის უმაღლესი ფორმის — ცნობიერების გარკვეული მდგომარეობა, რომელსაც შეუძლია განა-ხორციელოს როგორც შემეცნება, ისე თვითშემეცნება.

თუ ამ პოზიციას ადამიანის განწყობისეული აქტივობის იერარქიულ სტრუქტურასთან შევაჯერებთ, შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ ფსიქო-ლოგიური ანთროპოლოგიის საფუძვლადმდებარე პრინციპი. ადამიანი შედგება როგორც ცხოველთან მიმსგავსებული, ისე განსაკუთრებული, სპეციფიკურადამიანური თვისებებისგან. ინდივიდი—სუბიექტი—პიროვნება ერთი მთელის პირობითად განსხვავებული ნაწილებია, რომლებიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ერთმანეთზე.

მართალია დეტერმინაცია ინდივიდს მიეწერება, ხოლო პიროვნებას — თავისუფლება, მაგრამ არც იგია დეტერმინაციისაგან სავსებით თავისუფალი. შეიძლება ადამიანს ჰქონდეს პიროვნების დონისათვის დამახასიათებელი მსოფმხედველობა, აზროვნება და ზნეობის მაღალი დონე, განვითარებული ესთეტიზმი, მაგრამ ვერ იყოს თავისუფალი. ეს მოხდება მაშინ, თუ მას აქვს ფსიქიკური აშლილობა. ამ შემთხვევაში მას უჩნდება ეჭვი, არასრულფასოვნების, გაურკვევლობის განცდები,

რაც მოქმედებს შემეცნების, თვითშემეცნებისა და თავისუფალი არჩევანის აქტების განხორციელებაზე.

ეს ვითარება ფსიქოლოგიურ ანთროპოლოგიაში აუცილებლად გასათვალისწინებელი ფაქტორია, რამდენადაც ბევრი შეხედულება ხაზგასმით აღნიშნავს ადამიანის ავადმყოფობას. რომ აღარ ვილაპარაკოთ ფსიქოანალიზზე, ამაზე მიუთითებს ბევრი ანთროპოლოგიური თეორია.

ა.გელენის აზრით, ადამიანი ცხოველთან შედარებით ნაკლოვანი არსებაა. იგი იშველიებს ფ.ნიცშეს გამოთქმას, რომ ადამიანი არის ჯერ დაუდგენელი ცხოველი. იგი რაღაცნაირად ჯერ არაა დამთავრებული, ბოლომდე ჩამოყალიბებული და ქმნადობაშია. ა.გელენის მიხედვით, რამდენადაც მოქმედი და დაუდგენელია, მან უნდა განსაზღვროს საკუთარი თავი. ამ პროცესში მან უნდა უარყოს ზოგიერთი ლტოლვა და ინტერესი, ზოგი კი მიიღოს.

ჯერ კიდევ თ.ლესინგი მიუთითებდა, რომ ადამიანი არის მტაცებელ მაიმუნთა სახე, რომელიც საკუთარი გონის მეშვეობით ავითარებს განდიდების მანიას. ადამიანი არის სიცოცხლის ჩიხი. მისი გონი, რაციო — სენია. ადამიანი — ავადმყოფობაა. იგი ბიოლოგიურად სუსტი, განუვითარებელია, ამიტომ ქმნის სუროგატებს — ენას, სახელმწიფოს, მეცნიერებას, ხელოვნებას, ტექნიკას.

ამ შეხედულებასთან ძალზე ახლოსაა კ.იასპერსის პოზიცია. იგი მის თანამედროვე გონით ცხოვრებას აფასებს, როგორც ავადმყოფობას და მას სამკურნალოდ მიიჩნევს. ავადმყოფობა ბევრი ნიშნით ვლინდება — ნიველირებულია ინდივიდუალობა, პიროვნება, იგი გათქვეფილია მასაში. საზოგადოების ცხოვრება მექანიზებულია. ადამიანის მოქმედების წყარო გარეთაა — სახელმწიფო, ოჯახი, მისი პროფესია. ადამიანი აზროვნებს, აფასებს და გრძნობს, როგორც სხვები. მას დაკარგული აქვს „მე“, რაც არაა ნორმალური, ამიტომ საჭიროებს მკურნალობას.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ადამიანი ნაკლოვანი არსებაა არა ბიოლოგიურად, არამედ ფსიქიკური აშლილობის გამო, რაც განსაზღვრავს ფსიქიკურ, ფსიქოსომატურ დაავადებებს და ანტიისოციალურ ქცევებს. თუ რა იწვევს ამ ვითარებას და როგორ უნდა მოხდეს მისი გამოსწორება, სწორედ ამას მიეძღვნება შემდეგი თავები.

ფსიქიკური აშლილობის მიზეზი და მისი დაძლევის გზები

ფსიქიკური აშლილობა მრავალი ფორმით გამოიხატება, რაც ვლინდება საკუთარი თავის თუ გარემოს არასწორ ასახვაში და ქცევითი აქტების გაუკუღმართებაში. მოცემული ვითარების მიზეზად მრავალი ფაქტორი მოიაზრება. ამ თვალსაზრისით განსხვავებული შეხედულებები გვხვდება ფსიქიატრიასა და სხვადასხვა ფსიქოთერაპიულ მიმდინარეობაში. ბუნებრივია, არის განსხვავებები მკურნალობის თვალსაზრისითაც. ქვემოთ განვიხილავთ ძირითად მიმართულებებს.

2.1. უსიქიატრია. მიაჩნიათ, რომ ფსიქიკური დაავადების მიზეზი შეიძლება იყოს შწვავე და ქრონიკული ინფექცია, ინტოქსიკაცია, თავის ქალას დახურული და ღია ტრაემა, შინაგანი ორგანოების დაავადება, ავითამინოზი, ენდოკრინული დარღვევები, ნაყოფის დაზიანება, გართულებული მშობიარობა, მძიმე ფსიქიკური განცდა, ზოგჯერ მეძვედრეობითობა, პიროვნების თავისებურება.

ფსიქიკურ დაავადებათა მკურნალობა სტაციონარული ან დისპანსერულია. ძირითადად მიმართავენ ფარმაცოლოგიურ საშუალებებს, ელექტროშოკს და სხვ. ფსიქიატრია ასევე მიუთითებს პროფილაქტიკის და ფსიქოთერაპიის როლზე, მაგრამ მათ მხოლოდ დამხმარე საშუალებებად მიიჩნევენ.

პრაქტიკაში ფსიქოფარმაცოლოგიური საშუალებების გამოყენებაზე გადამწყვეტი მნიშვნელობის მოვლენა იყო XX საუკუნის 50-იან წლებში სინთეზურად მიღებული ამინაზინი და მცენარე რაუვოლფიიდან გამოყოფილი ალკალოიდი რეზერპინი, რომელთა ბაზაზე შეიქმნა მრავალი ახალი სამკურნალო ნივთიერება. ამჟამად ინტენსიურად გამოიყენება ფსიქოტროპული საშუალებები — ქიმიური ნაერთები, რომლებიც თითქოს არჩევითად მოქმედებს ფსიქიკურ ფუნქციებზე. ისინი პირობითად იყოფა დამამშვიდებელ და ამგზნებ საშუალებებად.

პირველ ჯგუფში შედის ნეიროლევსიური პრეპარატები და ტრანკვილიზატორები, ხოლო მეორეში – ანტიდეპრესიული და მასტიმულირებელი საშუალებანი. ნეიროლევსიურ პრეპარატებს და ანტიდეპრესანტებს იყენებენ უპირატესად ფსიქოზის სამკურნალოდ, ხოლო ტრანკვილიზატორებს და მასტიმულირებელ საშუალებებს – ნევროზისა და ფსიქონერვეული აშლილობის დროს.

2.2. რაციონალური თერაპია. მისი დამფუძნებელია შეიცარელი ნევროპათოლოგი რღიებუა. მის მიხედვით, ნევროზის აღმოცენებას განაპირობებს ინტელექტის სისუსტე და შემცდარი მსჯელობები. ეს დებულება არ არის ჭეშმარიტი, თუმცა მისი ავტორის მოღვაწეობას ჰქონდა დიდი პრაქტიკული ღირებულება. ავიღოთ თუნდაც მისი რჩევა ძილის წინ: ნუ ფიქრობთ მასზე, თორემ იგი გაგიფრინდებათ როგორც ჩიტი, რომლის დაჭერასაც ცდილობთ. საღი გონებით მოიცილეთ თქვენი საზრუნავი და დღე დაასრულეთ რაიმე უბრალო ფიქრზე, რაც მოგცემთ მშვიდად დაძინების საშუალებას.

თანამედროვე ფსიქოლოგიაში რაციონალური უფრო კოგნიტური, შემეცნებითი ფსიქოთერაპიის სახელითაა ცნობილი. იგი XX საუკუნის 50-60-იანი წლების მიჯნაზე ჩამოყალიბდა პააჟეს, ნაისერის, ბრუნერის, ბარტლეტის და სხვათა გავლენით. ეს მიმართულება ცდილობს აჩვენოს ადამიანის ქცევაში ცოდნის გადამწყვეტი მნიშვნელობა. რამდენადაც ფსიქოგენური დაავადების მიზეზად მცდარი აზროვნება ითვლება, ცდილობენ განახორციელონ ლოგიკური, ინტელექტუალური მიდგომა პაციენტის პრობლემების მიმართ. თერაპევტის როლი არსებითად მასწავლებლის ფუნქციას უტოლდება, როცა იგი პაციენტს ასწავლის ინფორმაციის, ლოგიკის და განსჯის გამოყენებას მცდარი ინტერპრეტაციებისა და ირაციონალური აზროვნების შეცვლის მიზნით.

რაციონალური ფსიქოთერაპია მიმართავს შთაგონებას, დარწმუნებას, ლოგიკურ დასაბუთებას, აუტოტრენინგს, რაც ძირითადად მკურნალისა და პაციენტის ურთიერთობისას ხორციელდება. თერაპია შეიძლება იყოს ინდივიდუალური და ჯგუფური, ხანმოკლე და ხანგრძლივი.

2.3. ბიჰევიორისტული ფსიქოთერაპია. ეს მიმდინარეობა არ ცდილობს დაავადების მიზეზის წვდომას. მის მიხედვით, ნევროტული სიმპტომები – შიში, აგრესიულობა და სხვ. – არასწორი ქცევისა და

არასასურველი ჩვევების გამოვლინებაა. თერაპია ისწრაფვის დაეხმაროს ადამიანს თავი დააღწიოს სტრესზე მავნე რეაქციებს და შეცვალოს ისინი ახალი, უფრო ჯანსაღით. მაგალითად, თუ დათრგუნულ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი უნდობლად უყურებს საკუთარ უნარებს და პესიმიზტურად მომავალს, ამ შემთხვევაში ბიპევიორისტული თერაპია აყენებს ამოცანას შეაცვლევინოს პაციენტს თვით აზროვნების წესი. რამდენადაც ასეთი ავადმყოფისათვის ტიპურია თვითგვემა, მკურნალი ეხმარება მას რაც შეიძლება ხშირად განიცადოს კმაყოფილება თუნდაც უბრალო ამოცანების გადაწყვეტისას. ფიქრობენ, რომ ეს გამოიწვევს დადებითი მიღწევის განმტკიცების ეფექტს.

აგორაფობიის დროს, როცა ადამიანს აქვს ქუჩაში გამოსვლის შიში, თითქოს გული გაუხდება ცუდად, მას თანდათან უზრდიან სეირნობის მარშრუტს. აქვე თერაპევტი აძლევს განმტკიცებას, რომ მისი გული გაუძლებს უფრო ხანგრძლივ მოძრაობას და ასევე დადებითად უფასებს უკვე განხორციელებულ სეირნობას.

ამდენად, სხვადასხვა სახის ვარჯიში მიმართულია იქით, რომ გაუცნობიეროს პაციენტს საკუთარი აქტიურობის მნიშვნელობა, რის საფუძველზეც შესაძლებელი ხდება ავადმყოფური გამოვლინებების დათრგუნვა და თვითრეგულაციის დონის ამაღლება.

2.4. ჰუმანიტური ფსიქოთერაპია. მისი მიზანია დაეხმაროს ადამიანს წინააღმდეგობათა დაძლევისა და თვითაქტუალიზაციის განხორციელებაში. დაავადების მიზეზად სწორედ წინსვლაში წარუმატებლობას მიიჩნევენ, როცა იქმნება ბარიერი თვითრეალიზაციის გზაზე. ეს ქმნის ადამიანში კონფლიქტურ მდგომარეობას, რაც იწვევს ნევროზს.

თუ ფსიქოანალიზი და ბიპევიორიზმი ისწრაფვიან შეუმსუბუქონ ავადმყოფს სულიერი სატანჯველი ან შეუცვალონ სპეციფიკური ანომალური ქცევა, ჰუმანიტური ფსიქოთერაპია ადამიანს ჰპირდება შეუქმნას თვითრეალიზაციის შესაძლებლობა სოციალურ, სულიერ და ემოციურ სფეროებში. ამ მიზანს ემსახურება „ჯგუფური შეხვედრები“ და „სულიერი ზრდის ცენტრები“, სადაც უნდა მოხდეს ადამიანის ცენტრალური ბირთვის „მე-სისტემის“ გახსნა, საკუთარ თავზე სწორი წარმოდგენის შემუშავება.

მნიშვნელოვანი მომენტი, რომ ეს მიმდინარეობა არ არის

ღირეკტიული ფსიქოთერაპია. ავადმყოფის ან პაციენტის ნაცვლად გამოიყენება კლიენტის ცნება. მისი ურთიერთობა ფსიქოთერაპევტთან თანაბარუფლებიან პრინციპზეა დაფუძნებული.

2.5. ეგზისტენციური ფსიქოთერაპია. იგი არ ისწრაფვის ავადმყოფობის კონკრეტული მიზეზის გარკვევას ან მის პროგნოზირებას, არამედ იფარგლება ეგზისტენციის სტრუქტურის განხილვით და მისი შეცვლით.

ამ მიმართულების ერთ-ერთ წამყვან პირად ითვლება ვ.ფრანკლი. მისი აზრით, ყველა დროს თავისი ნევროზი ახასიათებს და შესაბამისად თავისი ფსიქოთერაპია ესაჭიროება. დღეს საქმე გვაქვს არა სექსუალურ ფრუნსტრაციასთან ან არასრულფასოვნების კომპლექსის გამოვლენასთან, არამედ საზრისის დაკარგვის განცდასთან, რაც სიცარიელის გრძნობას ჰგავს. სწორედ ამას უწოდებს ვ.ფრანკლი ეგზისტენციურ ვაკუუმს, რაც ეგზისტენციური მოთხოვნილებების ფრუნსტრაციასთანაა დაკავშირებული. მასთანვე კავშირდება ნევროზის სპეციფიკური ფორმა – ნოოგენური ნევროზი. მათ განმაპირობებელ მიზეზად მიჩნეულია სინდისის ქენჯნა, ფასეულობათა კონფლიქტები. იგი გონითი სფეროს ნევროზია. აქედან გამომდინარე, ვ.ფრანკლი თავის მოძღვრებას უწოდებს მწვერვალის ფსიქოლოგიას, რითაც უპირისპირდება ზ.ფროიდის სიღრმის ფსიქოლოგიას. თვით ეგზისტენციური ფსიქოთერაპია მასთან ფიგურირებს სახელწოდებით – ეგზისტენტანალიზი და ლოგოთერაპია.

ნევროზების სამკურნალოდ ლოგოთერაპია ძირითადად იყენებს პარადოქსული ინტენციის და დერეფლექსიის მეთოდებს.

პარადოქსული ინტენციის გზა დიამეტრულად განსხვავდება პირდაპირი ზემოქმედების მეთოდისაგან. მისი ერთ-ერთი მთავარი პრინციპია, რომ პარადოქსული განზრახვა ფორმულირებული იყოს მაქსიმალურად იუმორისტულ ფორმაში. მაგალითად, ერთ პაციენტს საზოგადოებაში გამოსვლისას ეწყებოდა ძლიერი ოფლდენა, მასზე დადებული უარყოფითი ემოცია კი პროცესს კიდევ უფრო აძლიერებდა. უნივერსიტეტში სემინარზე გამოსვლისას, როცა მან იგრძნო ოფლის დენის გაძლიერება, გადაწყვიტა პარადოქსული ინტენციის მეთოდის გამოცდა, რომლის მიმართ სკეპტიკურად იყო განწყობილი. იგი იწყებს თვითშთაგონებას, რომ უფრო მეტი ოფლი გამოიღინოს და ამით გააკვირვოს კოლეგები. ცოტა ხანში მან შეამჩნია პროცესის ინვერსია

— ოფლდენა შეიცვალა კანის გაშრობით.

2.6. დიანეტიკა. ეს მიმართულება XX საუკუნის 50-იან წლებში ჩამოაყალიბა ლარონ ჰაბარდმა. მისთვის ფსიქიკური აშლილობის ერთ-ერთი მიზეზია აბერაცია. იგი ფსიქიკური ჯანმრთელობის საპირისპირო მდგომარეობაა და გამოიხატება არარაციონალურ აზროვნებაში, ქცევით დარღვევებში და ფსიქოსომატურ დაავადებებში.

აბერაციის ძირითად წყაროდ მიჩნეულია „არაცნობიერების“ მომენტში ტრავმისას მიღებული შოკი, ნარკოზი ოპერაციისას, ტკივილი უბედური შემთხვევისას. ამ დროს ფიზიკური ტკივილი ან შხამის მოქმედება არღვევს ანალიზური გონების დაცვით სისტემას, ინფორმაცია მეხსიერების მაგივრად იწერება ინგრამაში (გონებრივი ჩანაწერის სურათი, რომელიც შეიცავს ტკივილს) და მოქმედებას იწყებს რეაქტიული გონება.

ჰაბარდის აზრით, აბერაციის მნიშვნელოვან სიტუაციას წარმოადგენს პრენატალური პერიოდი. დედის მუცელში არისო სივიწროვე, ზმავრი. ბავშვი იღებს ტრავმებს სქესობრივი აქტისას, დედის რაიმესთან მიჯახებისას, მამასთან ჩხუბისას და ა.შ. ამ დროს იგი იღებს 200-ზე მეტ ინგრამას. ყოველი ინგრამა ძალზე ძლიერია. მასში არ არის არავითარი დადებითი. იგი არ ანალიზდება და მხოლოდ ბრძანებას იძლევა. მას მიეწერება ბედისწერის განსაზღვრა.

ავტორის მიხედვით, დიანეტიკა არის მეცნიერება აზროვნების შესახებ. თერაპიის ობიექტია ინგრამული ბანკი და არა პაციენტი. მთავარი ამოცანაა პაციენტის ცხოვრებაში პირველი ტკივილის ან არაცნობიერების მონახვა. ეს არის საფუძველი. თუ მას ჩქმალავს რეაქტიული გონება, საჭიროა მეტი ემოციური განტვირთვა და ისევ საფუძვლის მიგნების ცდა.

თერაპიის პროცესი ძირითადად რელაქსაციის მდგომარეობაში მიმდინარეობს, როცა რეგრესიის გზებით ხდება გადასვლა პრენატალურ პერიოდში. მიმდინარეობს ზემოქმედება ამ პერიოდში ფორმირებულ ინგრამებზე, რათა ანალიზურმა გონებამ შეუტეოს და დაამარცხოს ისინი.

მკურნალობის დროს ერთ-ერთ მთავარ როლს ემოცია თამაშობს. ავტორისათვის ემოცია და სასიცოცხლო ძალა იდენტურია, ამიტომ ემოციის გათავისუფლება მნიშვნელოვანი მომენტი. უსიამოვნო

განცდების განეიტრალების გვერდით ძალზე მნიშვნელოვანია სიაშოვნების მიღება. იგი სასიცოცხლო ენერგიას მატებს ადამიანს.

2.1. ფსიქონალოგი. დაავადების მიზეზის გარკვევისას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ზ.ფროიდის პოზიციას, რამაც ათწლეულობით განსაზღვრა სამოქმედო პროგრამა. ფსიქიკური აშლილობის მიზეზად მიჩნეული იქნა წინააღმდეგობა ცნობიერებას, არაცნობიერს, მორალსა და რეალობას შორის, რის გამოც ვერ ხერხდება ბუნებრივი, სასიცოცხლო მოთხოვნილებების რეალიზება. ასეთად განიხილება სამი ძირითადი ლტოლვა: აგრესიულობა, ინცესტი და ბისექსუალობა. ზ.ფროიდს ისინი არაცნობიერი და საერთოდ ადამიანის გვარისათვის დამახასიათებელი მოთხოვნილებები ეგონა. თითქოს ისინი ადამიანს დაბადებით თან დაჰყვება, თავს იჩენს ბავშვობისას ნ წლამდე ასაკში და ამ დროს ზნეობის ზეგავლენით, რომელიც კრძალავს მათ დაკმაყოფილებას, განიდევნება არაცნობიერში. ისინი შემდგომ სიმპტომების სახით ამოდის. მორალური მოუღებლობის გამო იწყებაო მათ წინააღმდეგ ბრძოლა, რაც სულიერ აშლილობაში გამოიხატება.

ფსიქონალოგი დაავადებასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობის მრავალ სახეს განიხილავს:

1. პაციენტის ხასიათობრივი თავისებურებებით გამოწვეული წინააღმდეგობა;

2. სირცხვილის გრძნობის გამოვლენის შიში;

3. „მესთან“ დაკავშირებული წინააღმდეგობები: ა) „მე“ – რეგრესია; ბ) „მე“ – ლიბიდო; გ) „მე“ – იდეალი; დ) „მე“ – ფანტაზია; ე) „მე“ – „იგი“; ვ) „მე“ – „ზე-მე“; ზ) „მე“ – რეალობა; თ) წინააღმდეგობა თვით „მეს“ შიგნით („მეს“ გახლეჩვა);

4. წინააღმდეგობა „იგი – „ზე-მე“, „იგი“ – რეალობა;

5. დაპირისპირება ფანტაზიასა და რეალობას შორის;

6. კონფლიქტი აღზრდასა და ლიბიდოს შორის;

7. დაპირისპირება სიცოცხლის (ეროსი) და სიკვდილის (თანატოსი) ლტოლვებს შორის;

8. დაპირისპირება ცნობიერსა და არაცნობიერს შორის და სხვ.

ზ.ფროიდის მიხედვით, დაპირისპირება ცნობიერსა და არაცნობიერს შორის, რომელშიც აისახება წინააღმდეგობის გენერალური ხაზი – არქაულიდან მომდინარე აგრესიულობას, ინცესტს, ბისექსუალობასა

და მორალს შორის, განპირობებულია მათი ფუნქციების განსხვავებული პრინციპებით. ცნობიერება ცდილობს გაითვალისწინოს გარემო ფაქტორები და ამდენად მოქმედებს „რეალობის პრინციპით“. არაცნობიერი მოქმედებს „სიამოვნების პრინციპით“ და ცდილობს მიიღოს დაკმაყოფილება დაძაბულობის განმუხტვის გზით. ამის გამო წარმოიშვება მათ შორის წინააღმდეგობები. ამგვარი შეიძლება იყოს დაპირისპირება საკუთარ ლტოლვებსა და ეთიკურ ნორმებს შორის, რომელიც გადაჭრას მოითხოვს. ფსიქიკური კონფლიქტი ვლინდება ამბივალენტობაში, როცა ერთი და იგივე ობიექტის მიმართ აღმოცენდება სიყვარულისა და სიძულვილის ერთდროული განცდა. ეს ვითარება ადრეულ ბავშვობაში ყალიბდება და შემდგომ ზავუალირებულ ფორმაში თავს იჩენს ავადმყოფური სიმპტომების სახით. ადრეული უნივერსალური კონფლიქტების კატეგორიას მიეკუთვნება ოიდიპოსის კომპლექსი. მასში ურთიერთჩახლართულია დედის სიყვარული, მამის მოშორების წყურვილი, მისადმი სიყვარული და შიში, რომლის საფუძველზეც შეიძლება კასტრაციის კომპლექსის ფორმირება.

ფსიქოანალიზში წინააღმდეგობა მჭიდრო კავშირშია დაცვითი მექანიზმების სისტემასთან. ეს მექანიზმები გამოიყენება საზიფათო სიტუაციებში. კერძოდ, როცა საფრთხე აღმოცენდება არაცნობიერი სექსუალური და აგრესიული სურვილების ცნობიერებაში ან ქცევაში თავისუფალი გამოვლენის გამო. ოდესღაც განცდილი საფრთხის წინააღმდეგ მიმართული დაცვითი მექანიზმები კვლავ მეორდება მკურნალობისას გამოჯანმრთელებისადმი წინააღმდეგობის ფორმაში. ამის გამოა, რომ „მე“ თვითონ გაჯანსაღებას განიცდის ახალ საფრთხედ.

ზემოთ განხილული მასალა ზ.ფროიდის კლასიკურ ფსიქოანალიზს ეფუძნება. ამ პოზიციას ჰყავს მოწინააღმდეგეები როგორც ზ.ფროიდის მოწაფეებს, ისე ნეოფროიდისტებს შორის. თუმცა მათი უმრავლესობა კი არ უარყოფს მამამთავრის მიერ წამოყენებულ ძირითად პოსტულატებს, არამედ ცდილობს მათში კორექტივების შეტანას, უმთავრესად სოციალურ-კულტურული ფაქტორების მნიშვნელობის ჩვენებით.

მაგალითად, ა.ადლერმა ასეთ ფაქტორად დასახა სხვებთან შედარებით უპირატესობის მიღწევა. მისი აზრით, ადამიანის ქცევას განსაზღვრავს მისი სხეულის დეფექტით გამოწვეული ბავშვობიდან გამოყოფილი არასრულფასოვნების განცდა, რისგან გამოთავისუფლებისთვისაც იგი ცდილობს იყოს სხვებისგან რაიმეთი გამორჩეული.

ამისათვის იგი იყენებს განათლებას, შემოქმედებას, მეცნიერებას და ა.შ. ე.ი. თავის არსენალში რთავს საკომპენსაციო მექანიზმებსა და საშუალებებს. აადლერის მიხედვით, გამოჩენილი ადამიანები გამოირჩევიან ზეკომპენსაციით. სწორედ კომპენსაციის ცდა იქნა დასახული ფსიქიკური აშლილობის გამომწვევ მიზეზად.

კ.პორნისათვის ნევროზების მიზეზი ძვეს სოციალური გარემოს უარყოფით ფაქტორებში, რის გამოც ბავშვი თავს გრძნობს დაუცველად, იზოლირებულად. ამას იწვევს როგორც ბავშვებისადმი გამოჩენილი გულგრილობა ან სისასტიკე, ასევე ზედმეტი მზრუნველობაც.

ეფრომის პოზიცია ეგზისტენციალიზმის გავლენითაა დაღდასმული. ნევროზის წყარო მისთვის გაუცხოების და მარტოობის განცდაა, რასაც იწვევს ადამიანის ჰარმონიული ურთიერთობის მოშლა ბუნებასთან და თანამომხებთან. ამ პრობლემის გადაჭრის პირობად დასახულია ჭეშმარიტი „მეს“ შეცნობა და ადამიანთა შორის სიყვარულის დაფუძნება.

ფსიქოანალიზი მიიჩნევს, რომ ფსიქოთერაპიაში გამოყენებული იქნას განსხვავებული მეთოდები, მაგრამ ერთში ყველანი შეთანხმებულნი არიან: ავადმყოფის მახასიათებლების შესაცვლელად აუცილებელია მასზე ხანგრძლივი და დაუცხრომელი ზემოქმედება, რათა გაიხსნას და გადაკეთდეს დამანგრეველი მოქმედების გამომწვევი დაცვითი მექანიზმები.

ფსიქოანალიზური ტექნიკა ეფუძნება თავისუფალი ასოციაციების გამოყენებას. ზდება პაციენტის წახალისება, რაც შეიძლება ძალადაუტანებლად, ყოველგვარი კონტროლის გარეშე მოუთხროს მკურნალს საკუთარი განცდების, მოქმედებების, სიზმრების შესახებ. ყვებიან ყველაფერს, რაც მოსდით თავში, თუნდაც ეს უაზროდ, სასირცხვილოდ ან უმნიშვნელოდ ეჩვენებოდეთ. ამ დროს უმთავრესია არაცნობიერში შეუზღუდავი შეღწევა, რათა იქ არსებულ განცდებს მიეცეს ცნობიერებაში ამოსვლის საშუალება. ამას მოყვება გაცნობიერება და ახსნა, რასაც უნდა ახლდეს გახსენება და დაკარგული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების აღდგენა. მთავარია „იგის“ ადგილი დაიკავოს „მემ“.

მთელი ეს პროცედურა მიმდინარეობს რეგრესიის გზით, როცა ანალიზის პროცესი ხორციელდება უკუსვლით ასაკობრივ ჭრილში. მთავარია ჩასვლა 5-6 წლის პერიოდში, როცა დაიწყო სურვილების

განდევნა არაცნობიერში.

2.8. მენსტარი. ჩვენთვის მთავარი თეორიული და მეთოდოლოგიური დასაყრდენი გახდა კლასიკური ფსიქოანალიზი და დ.უზნაძის განწყობის კონცეფცია, თუმცა ყურადღების გარეშე არ დარჩენილა არც სხვა მიმართულებები. ყველა პოსტულატი იყო კვლევა-ძიების საგანი და გამოცდა გაიარა სამკურნალო პრაქტიკაში. ზოგი პოზიცია იმთავითვე მიუღებელი ჩანდა. ეს განსაკუთრებით ეხება ფსიქიატრიას, როცა საქმე ეხება დაავადების მიზეზს და მედიკამენტურ მკურნალობას.

ფსიქიატრიის მიერ მოწოდებული დაავადების მიზეზები (ინფექცია, ინტოქსიკაცია, თავის ქალას ტრავმა და სხვ.) მხოლოდ რისკ-ფაქტორები შეიძლება იყოს, ისიც 6 წლამდე ასაკში თუ მათმა მოქმედებამ გამოიწვია შიში და მის საფუძველზე ფსიქიკური ტრავმა.

რაც შეეხება მემკვიდრეობითობას და პიროვნების თავისებურებებს, აქ შემდეგი სურათი გამოვლინდა: გენეტიკური ფაქტორი არ განსაზღვრავს ფსიქიკურ აშლილობას, ხოლო პიროვნული, უფრო ზუსტად ინდივიდუალური, ნიშნები ქმნის დაავადების განსხვავებული ფორმით გამოვლენის ვითარებას.

ფსიქიატრიას ვერც მკურნალობის სფეროში დავეთანხმებით. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, დაავადება იმდენად სპეციფიკურ-ფსიქოლოგიურია, რომ მკურნალობისას მედიკამენტების გამოყენება მხოლოდ ხელშეშლელი ფაქტორია. თუ ფსიქოთერაპიული კურსის ჩატარებამდე გადაწყდა წამლის დანიშვნა, ლეპრესიის შემთხვევაშიც კი უმჯობესია დამამშვიდებელის მიღება, ვიდრე ანტიდეპრესანტის.

ზემოთ განხილული ფსიქოთერაპიული მიმდინარეობების უმრავლესობა ნაკლებადაა დაინტერესებული დაავადების მიზეზის მოძიებით და ამდენად მკურნალობის დროსაც აქცენტს აკეთებენ სიმპტომებზე. მათთვის მთავარია ურთიერთობათა ფორმების სწავლება, ახალი ჩვევების ჩამოყალიბება და მისთანები.

ფსიქოთერაპიაში განსაკუთრებულია ზ.ფროიდის როლი და ადგილი. ფსიქოანალიზურ მიდგომაში მან სწორად განსაზღვრა დაავადების მიზეზის მოძიების და მისი გაცნობიერების აუცილებლობა, ასევე ამ პროცესის განხორციელების გზა. რეგრესიის მეთოდით ხდება ჩასვლა არაცნობიერში, სადაც არის ავადმყოფობის განმსაზღვრელი იმპულსები.

ფსიქოანალიზთან გარკვეული სიახლოვე ახასიათებს დიანეთიკას. იგი ეძებს დაავადების მიზეზს, მას აკავშირებს არაცნობიერ ფსიქიკასთან

და მკურნალობისას იყენებს რეგრესიის მეთოდს. ამ მიმართულებაში დაშვებულია მნიშვნელოვანი შეცდომა, როცა ფსიქიკური აშლილობა დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, პრენატალურ პერიოდთან და, მეორე მხრივ, მოწიფულობის დროს მიღებულ ტრავმებთან.

არაცნობიერ ფსიქიკურს მართლაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, თუმცა არა დიანეთიკური პოზიციის მიხედვით, არამედ ფსიქონაალიზური და განწყობისეული გაგებით. ამიტომ „მენცარი“ სწორედ ამაზე აკეთებს აქცენტს, მაგრამ აყალიბებს მნიშვნელოვნად განსხვავებულ სისტემას.

ზ.ფროიდის სამოქმედო პროგრამაში ბევრი გენიალური მიგნებაა, მაგრამ საბოლოო მიზანი ფაქტიურად განუხორციელებელი დარჩა, რამდენადაც ფსიქიკური აშლილობის მიზეზი არასწორად იქნა განსაზღვრული. ის, რასაც ფსიქონაალიზი ყოველგვარი უბედურების წყაროდ თვლის, არის არა დაავადების რეალური მიზეზი, არამედ სიმპტომები. რამდენადაც ადამიანი მათ შეცდომით საკუთარ მოთხოვნილებად განიცდის, ებრძვის მათ და არა მხოლოდ სხვებს უმაღლავს, არამედ ცდილობს საკუთარ თავსაც არ გაუმყლავნოს.

ამ ვითარებას კარგად შეესატყვისება ქვაზიმოთხოვნილების ცნება, რომელიც კ.ლევინმა შემოიტანა ეთიკური, ესთეტიკური და სხვა მაღალი მოთხოვნილებების აღსანიშნავად. ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მართლაც მხოლოდ ავადმყოფური სიმპტომებია ბევრი სურვილი, რაც მოთხოვნილების სახით განიცდება. ამიტომ ამ სიტუაციისათვის უფრო უპრიანი იქნება აღნიშნული ცნების გამოყენება.

რაც შეეხება ფსიქიკური აშლილობის განვითარების ასპექტს, სექსუალური რევოლუციის შემდეგ პრობლემის მიმართ საზოგადოებრივი აზრი შეიცვალა, მაგრამ მას სულაც არ მოკლებია სიმწვავე. დასაწყისში აღიარება მოიპოვა ჰეტეროსექსუალურმა თავისუფლებამ, ხოლო შემდეგ თანდათან ჰომოსექსუალურმა და ინცესტმა. ამ შემთხვევაში დამთრგუნველი ზნეობრივი ნორმებისგან განთავისუფლებას პირდაპირ აკავშირებდნენ ფსიქიკურ ჯანმრთელობასთან. მართლაც, თუ ლტოლვების აკრძალვა იწვევს სულიერ აშლილობას, მაშინ მათი თავისუფალი დაკმაყოფილება თავიდან უნდა გვაცილებდეს დაავადების აღმოცენებას, ან იწვევდეს აგრესიულობის შემცირებას. რეალურმა სიტუაციამ ეს ვითარება არ დაადასტურა. შემცირების მაგივრად კიდევ უფრო გაიზარდა ფსიქიკური აშლილობის სიმპტომების

გამოვლენა. იმატა თვითმკვლელობამ, ბანდიტიზმმა, ნარკომანობამ, მკვლელობამ, პროსტიტუციამ, შიდსმა და ა.შ. ამ სიმპტომების კატეგორიაშია ჰომოსექსუალობა და ინცესტიც.

რამდენადაც ისინი სიმპტომებია, მათ უნდა ჰქონდეს სინდრომი. ჩვენმა კვლევამ დაამტკიცა, რომ ყველა სიმპტომი ერთი მიზეზიდან მოდის. ეს არის სულიერი, ფსიქიკური აშლილობა. ფსიქოტიკი ან ნერვოტიკი იმიტომ კი არ არის ავად, რომ თანდაყოლილ ლტოლვებს ებრძვის, არამედ ავად რომ არის, ამიტომ იკვიატებს ლტოლვებს. ავად გახდომის რეალური მიზეზი სულ სხვა რამაა.

ფსიქიკური აშლილობა იწყება ვიტალური მოთხოვნილების აკრძალვით. ამ ვითარებას განსაზღვრავს ყველაზე უფრო მძლავრ და სასიამოვნო სასიცოცხლო მოთხოვნილებაზე – სექსუალურ ლტოლვაზე – ყველაზე უსიამო განცდის – შიშის – დადება. ჩნდება კომპლექსი, რომელიც სპეციალური ზემოქმედების გარეშე მთელი ცხოვრება აღარ სცილდება ადამიანს. მეტიც, გარდატეხის ასაკიდან სექსუალობის ზრდის კვალობაზე შიშიც იზრდება და სულ უფრო მეტ სატანჯველს უქმნის მას. ბავშვთან სექსუალური ინტერესების დაკმაყოფილებას წინ ეღობება ფსიქოლოგიური ბარიერი – ამ თემაზე საუბარიც და ფიქრიც უხერხული, საშიში ხდება, რასაც მოყვება თვით აკრძალვა. ეს საშიშროება მოჩვენებითია, რასაც ვერ წვდება ბავშვის გონება. ჭეშმარიტებას გამოჟანსალებული ადამიანის გონება ეზიარება.

ფსიქონალიზური გაგებით, ჭამაც, მოშარდვაც და ფუნქციურ ტენდენციასთან დაკავშირებული მოვლენები სექსუალურ აქტად განიხილება. ასეთი მსჯელობა გარკვეულ ლოგიკას ექვემდებარება. საზოგადოდ ცოცხალი არსების და კერძოდ ადამიანის არსებობის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს სიცოცხლის შენარჩუნება და მისი გაგრძელება. ამისათვის აუცილებელია აღნიშნული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. სიცოცხლის გაგრძელებისათვის საჭიროა სექსუალური აქტის განხორციელება. ეს რომ მოხდეს, იგი სასიამოვნო მოთხოვნილება უნდა იყოს. ამგვარად, ერთ მაგისტრალურ ზაზზეა სიცოცხლე, სექსი და სიამოვნება, რომელშიც ორგანულადაა ჩართული კვებაც, მონელებაც, სისუფთავეც, უსაფრთხოებაც და ა.შ. როცა ხდება ამ მოთხოვნილებათა ბლოკირება სიტყვიერი აკრძალვით, ჟესტით, მიმიკით თუ სხვა სახის ქმედებით, ბავშვი ზოგჯერ თავისდაუნებურად მიიჩნევს მათ შემდგომ

განხორციელებას საშიშად. ეს არის სწორედ ფსიქიკური ტრავმა. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მოთხოვნილების და მისი ამკრძალავი საშიშროების სიტუაციის ერთიანობასთან. ასეთ ვითარებაში ბავშვს უწინდება აგრესიული ფიქრები ამკრძალავის წინააღმდეგ. ეს ფიქრებიც საშიში ზდება, რამდენადაც ბავშვის წარმოდგენით მის განხორციელებას დასჯა მოყვება. იწყება მიუღებელი ფიქრების ბლოკირება, რითაც ირღვევა ფსიქიკური აქტივობის ბუნებრივი სვლა. ესაა სწორედ ფსიქიკური აშლილობა.

ფსიქოანალიზის და სხვა მიმდინარეობებისაგან განსხვავებით ჩვენ მრავალი ახალი დებულება შევიშუშავეთ, რომლებიც ეხება დაავადების მიზეზებს, მის აღმძვრელ რისკ-ფაქტორებს, სიმპტომებს, მკურნალობის ტექნიკას და ა.შ.

დაავადების პირველმიზეზის განსაზღვრისას წამოყენებული იქნა მნიშვნელოვანი პრინციპები:

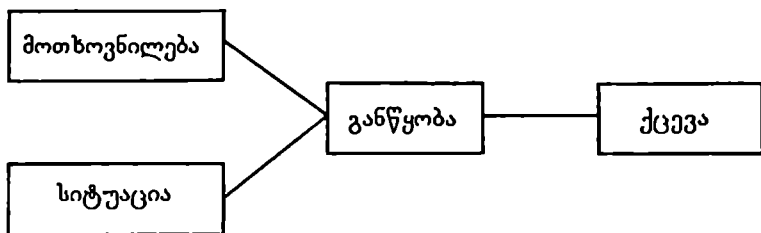
1) ფსიქიკურ აშლილობას იწვევს არა დაპირისპირება ლტოლვებსა და მორალს შორის, არამედ ნებისმიერ სასიცოცხლო მოთხოვნილებაზე დადებული შიში. ამდენად, დაავადების სინდრომია წინააღმდეგობრივი კომპლექსი – სიამოვნება+შიში, სადაც ერთ მთელს შეადგენს თითქოსდა ურთიერთგამომრიცხავი ორი ფაქტორი.

2) წინააღმდეგობრივი კომპლექსი ჯერ ცნობიერად კი არ იქმნება და მერე განიდევნება არაცნობიერში, არამედ იმავეითვე არაცნობიერად ყალიბდება განწყობის სახით.

3) ამ განწყობის შედეგია მცდარი აზროვნება, არასწორი ჩვევები, ცხოვრების საზრისის დაკარგვა და ა.შ.

რა სახისაა ასეთი განწყობა? მისი ახსნისას გვაქვს ტრადიციული საგან განსხვავებული პოზიცია.

დ.უზნაძის მიხედვით, განწყობა ის არაცნობიერი ფსიქიკური მდგომარეობაა, რომელიც იქმნება მოთხოვნილების და მისი დაკმაყოფილების სიტუაციის ერთიანობით. შემდეგ ამ განწყობის შინაარსი ავტომატურად განსაზღვრავს ქცევის ხასიათს. ეს ვითარება შეიძლება ასე გამოვხატოთ:

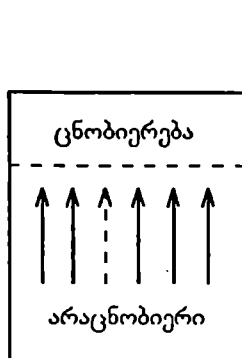
სქემა 2

პათოლოგიის შემთხვევაში განსხვავებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე. ამ დროს განწყობა ფორმირდება სიამოვნებაზე დაფუძნებული ბავშვის ბუნებრივი მოთხოვნილების და მისი ამკრძალავი სიტუაციის მიმართების ნიადაგზე. ჯანმრთელის განწყობა შეიძლება გამოვხატოთ ფორმულით „მინდა—შეიძლება“, ავადმყოფისა კი „მინდა—არ შეიძლება“. სწორედ ასეთი წინააღმდეგობრივი განწყობის საფუძველზე იქმნება ეჭვის, გაურკვევლობის, ამბივალენტობის, დანაშაულის, არასრულფასოვნების განცდები, რაც ასე დამახასიათებელია ფსიქიკური აშლილობისათვის. ასეთი განწყობა მუდმივი სტრესორია, განუწყვეტელი შინაგანი კონფლიქტის წყარო, რამდენადაც მოთხოვნილების აღძვრისას მყისიერად აღმოცენდება მისი აკრძალვის სიტუაცია შიშის სახით. რაც უფრო ძლიერია მოთხოვნილება, მით ძლიერია შიში.

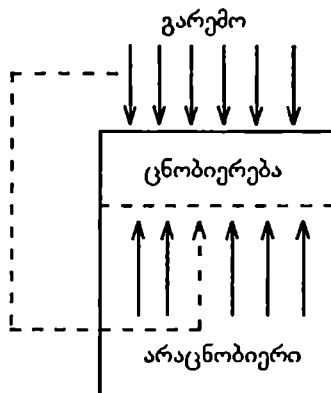
რამდენადაც ეს ვითარება ავადმყოფისთვის გაუცნობიერებელია, ამიტომ იგი ცდილობს ლოგიკური (უფრო ალოგიკური) გზით ხელშესახები გახადოს შიშის აღმძვრელი ობიექტი. ავადმყოფს, პირველ რიგში, აშფოთებს და აშინებს საკუთარი ფიქრები, რაც დაავადებული ფსიქიკის ნაყოფია. ავადმყოფი ვერ ერკვევა ამ სიტუაციაში, ამიტომ იგი გარეთ, ობიექტურ სამყაროში ეძებს უსიამოვნო განცდების მიზეზებს. და „ნახულობს“ კიდეც მრავალ მიზეზს, რომლებიც თითქოს წარმოადგენს როგორც საშინელი ფიქრების, განცდების, ისე აუტანელი ცხოვრების წყაროს. ასეთ მიზეზებად ავადმყოფი მიიჩნევს სპეცსამსახურების დევნას, ქალის ლანძღვას საკვების მიღების დროს (ამიტომ ცდილობენ მინიმუმამდე შეზღუდონ კვება), მეშვიდე სართულზე

ცხოვრებას, ონანიზმის აქტივობას ახლობლის სახის უნებლიე წარმოდგენას, კუჭში გაუსვლელობას (თუმცა კუჭის მოქმედება რეგულარულია), მოსალოდნელ გაუპატიურებას (ასეთ შიშს გამოთქვამს ახალგაზრდა ვაჟი, თუმცა რეალურად მას არავინ ემუქრება), მჭრელი საგნების (დანა, მაკრატელი, ლურსმანი და სხვ.) არსებობას, რაც შეიძლება გახდეს დასახიჩრების ან სიკვდილის საბაბი და ა.შ.

აღნიშნული მდგომარეობა შემდეგი სახით გვაქვს წარმოდგენილი:

სქემა 3

სქემა 4

სქემა 3 გვიჩვენებს არაცნობიერიდან მომდინარე უამრავ იმპულსს, რომელთაგან ერთი გამოხატავს საშიშროებას ცნობიერებისათვის. იგი აღნიშნულია წყვეტილი ხაზით. ფსიქიკა მაშინ გაარჩევს იმპულსის საშიშროება-უშიშროებას, თუკი მას შეუძლებს ცნობიერებაში. პათოლოგიის შემთხვევაში საშიშროების განცდა იმდენად დიდი, რომ ცნობიერება უფროსხის არაცნობიერიდან მომდინარე ყოველ იმპულსს. აქ საქმე გვაქვს წინააღმდეგობრივი განწყობის ირადიაციასთან და ცნობიერების და არაცნობიერი სფეროს დაპირისპირებასთან. ამავე განწყობის საფუძველზე იქმნება დაპირისპირების ახალი კერა ცნობიერებასა და გარემოს შორის. ხდება „არ შეიძლება“ პროექცია გარემოში, თითქოს

მოთხოვნების დაკმაყოფილებას კრძალავს სოციალური ან ფიზიკური სიტუაცია (სქემა 4). ამ ვითარებამ კი არ განმუხტა მდგომარეობა, პირიქით, უფრო დაძაბა. ახლა ცნობიერებას ორ ფრონტზე უხდება ბრძოლა. ეს არის გააფთრებული, მაგრამ უთავბოლო და უშედეგო ბრძოლა არაცნობიერთან და გარემოსთან.

ასევე წინააღმდეგობრივი განწყობის ნიადაგზე იქმნება მრავალი სახის დაპირისპირება, რაც კარგადაა ცნობილი ფსიქოანალიზში. ესაა, მაგალითად, წინააღმდეგობა წარმოდგენასა და რეალობას შორის, „მეს“ შიგნით და ა.შ.

ამ შემთხვევაში ამბივალენტური წინააღმდეგობრივი მდგომარეობა იმდენად აშკარაა, რომ ზ.ფროიდს დააშვებინა ორი დამოუკიდებელი განწყობის ერთდროული არსებობა. მისი აზრით, „მეს“ გახლეჩვის შემთხვევაში ერთ ქცევას ორი დაპირისპირებული განწყობა განსაზღვრავს. თითქოს ერთი „მეს“ ეკუთვნის, ხოლო მეორე – განდევნილ „იგის“. ეს არისო ნევროზის საერთო ბუნება [7]. დ.უზნაძის თეორიის მიხედვით, ერთი ქცევა მხოლოდ ერთი განწყობითაა განსაზღვრული, რაც მიესადაგება როგორც ნორმალურ, ისე პათოლოგიურ შემთხვევებს. რაც შეეხება ავადმყოფის ურთიერთდაპირისპირებულ განცდებსა და ქცევებს, ეს გამოწვეულია არა განსხვავებული განწყობების ქმედებით, არამედ ერთი განწყობის შიგნით არსებული წინააღმდეგობით.

ამგვარად, ყოველგვარი დაპირისპირების პირველწყარო არის ბავშვობაში ფორმირებული წინააღმდეგობრივი, პათოლოგიური განწყობა. მის საფუძველზე ხდება სასიამოვნო ბუნებრივი მოთხოვნების ბლოკირება. ეს იწვევს შესატყვისი ქცევისა და, რაც მთავარია, ფიქრების აკრძალვას. ამ შემთხვევაში ტაბუ ედება ნორმალურ, მისაღებ ქცევასა და ფიქრს, სამაგიეროდ გზა ეხსენება ასკეტიზმს ან აღვირახსნილობას. პირველ შემთხვევაში ჩნდება მოთხოვნისებთან ჩაკვლის ტენდენცია, მეორეში კი – შიშის დაძლევისაკენ სწრაფვა. ამ ვითარებათა მიღწევა რეალურად შეუძლებელია, იგი მხოლოდ ილუზორულია. ამიტომ აღნიშნული დაპირისპირება მუდამ ძალაშია. ეს მდგომარეობა ადამიანისთვის თანდათან ბუნებრივი ხდება, რამდენადაც იქცევა მისი ფსიქიკური წყობის შინაარსად. ამიტომ იქცევა სიცოცხლე ტანჯვად.

მენცარის თერაპიული ტექნიკა ძირითადად ფსიქოანალიზურია, მაგრამ მთავარი აქცენტი კეთდება დაავადების პირველმიზეზზე და წარმოდგენათა ნორმალური მსვლელობის აღდგენაზე.

2.9. ანთროპოპანალიზმი აქ იგულისხმება ერთეული ადამიანის თუ ადამიანთა საზოგადოების აქტივობის გააზრება, პაციენტის გარემოს გარკვევა, დაავადებასთან მიმართება, ფსიქორეგულაციის განხორციელება, სიჯანსაღის კრიტერიუმის დადგენა და სხვ.

ანთროპოპანალიზს საფუძვლად უდევს ზ.ფროიდის ფსიქოანალიზი, დ.უზნაძის განწყობის თეორია და განსაკუთრებით მენცარის პრინციპები. ამ სამ ძირითად წყაროს ემატება ჩვენს მიერ დამუშავებული რამდენიმე მნიშვნელოვანი დებულება თუ მეთოდი, რომლებიც უკავშირდება ფსიქიკის როლს, განწყობის განსხვავებულ პრინციპებს და მათ გამოყენებას ფსიქოთერაპიაში. ამ მხრივ მთავარია:

1. ადამიანის ფსიქიკური წყობა. სპეციალური გამოკვლევით დავასაბუთეთ, რომ ადამიანი პირველ რიგში ფსიქიკური არსებაა, ბიოლოგიური, ფიზიკური და სოციალური კი მასში ასახულია. სწორედ ასეთი ასახვისა და მიმართების საფუძველზე ადამიანს უყალიბდება განსაზღვრული ფსიქიკური წყობა, რომელიც განსაზღვრავს მის ყოველგვარ აქტივობას.

2. პათოლოგიური განწყობა. ადამიანის ფსიქიკური წყობა განწყობების სისტემაა. დაავადებულ ადამიანში წამყვან ადგილს იკავებს უარყოფითი, პათოლოგიური განწყობა, სადაც მთავარია წინააღმდეგობრივი მდგომარეობა („მინდა—არ შეიძლება“).

3. მცდარი განწყობისეული აქტივობის გასწორება გაუცნობიერებლად ან მინიშნების გზით. ზ.ფროიდი შეცდომის გასწორების აუცილებელ პირობად გაცნობიერებას მიიჩნევდა. ესვე მიაჩნდა დაავადების განკურნების აუცილებელ პირობად. იგივე პოზიციაზე იდგნენ უზნაძე, ბერნშტეინი და სხვები. დ.უზნაძემ შეიმუშავა ობიექტივაციის ცნება და განწყობის შეცვლის კანონი, სადაც გაცნობიერების პრიმატია დეკლარირებული.

ჩვენ უზნაძის კლასიკური ექსპერიმენტის დამუშავების საფუძველზე დავამტკიცეთ, რომ მცდარი მოქმედების გასწორება ხდება როგორც შეცდომაზე ირიბი მინიშნებით, ისე სრულიად გაუცნობიერებლადაც. ძალზე ნაყოფიერი აღმოჩნდა ამ მიღწევის გადმოტანა ფსიქოთერაპიაში. ეს უფრო მეტად ეხება ბავშვთა ფსიქოპროფილაქტიკას და მსუბუქ ნევროზიანთა ფსიქორეგულაციას.

4. მშობელთა და აღმზრდელთა მომზადება ბავშვებში ფსიქიკური ტრავმების აღრეული გაუგებელყოფისათვის. აქ მთავარია

არა ტრაუმის თავიდან აცილების მცდელობა, არამედ მისი ეფექტური განეიტრალება.

5. რელაქსაციის და რეფლექსიის რაციონალური მორგება აუტოტრენინგში. მისი განხორციელება ხდება მსუბუქი ნევროზებისა და ფსიქოსომატიკის დროს. რელაქსაცია არის დამხმარე საშუალება, ხოლო თავისუფალი რეფლექსიის მიღწევა — მთავარი მიზანი.

ანთროპოანალიზს სამი შემადგენელი ნაწილი აქვს და წარმოდგენილი გვაქვს, როგორც სამპლანიანი მოდელი. იგი გულისხმობს მკურნალობის და პროფილაქტიკის სხვადასხვა მეთოდს, რაც დაკავშირებულია ასაკთან, დაავადების სიმწვავესთან და სხვა ფაქტორებთან. ეს ნაწილებია:

1. ინდივიდუალური ფსიქოთერაპია;
2. ჯგუფური ფსიქოტრენინგები;
3. ბავშვთა ფსიქოპროფილაქტიკა.

ინდივიდუალური ფსიქოთერაპია ძირითადად შენდობილია მეთოდით განხორციელებული მკურნალობა და მოიცავს მძიმე ფსიქიკური აშლილობის მქონე პაციენტებს. ამ გზით ყველა დაავადების განკურნება შეიძლება, მაგრამ ასეთი მძლავრი იარაღის გამოყენება ყოველთვის არაა აუცილებელი. მსუბუქი ნევროზების შემთხვევაში უფრო მოკლე გზითაც შეიძლება წასვლა და ერთდროულად ბევრი ადამიანის ჩართვაც ფსიქორეგულაციის პროცესში. ამისათვის განვახორციელებთ აუტოტრენინგის მოდიფიკაციას, რაც ჯგუფურ ტრენინგებში ხორციელდება. მისი დაუფლება სასურველია ყველასათვის, განსაკუთრებით კი მათთვის, ვისაც დაძაბული ცხოვრების რეჟიმი აქვს. რა თქმა უნდა, ეს ეხება ბიზნესმენებს, დისპეტჩერებს, სპორტსმენებს და სხვებს.

ფსიქორეგულაციის გავლენის არეალს კიდევ უფრო აფართოებს მესამე პლანი — ბავშვთა ფსიქოპროფილაქტიკა. ხდება მშობელთა და აღმზრდელთა მომზადება ბავშვებთან რაციონალური ურთიერთობისათვის, რომ მათ მოახერხონ ფსიქიკური ტრაუმების აღრეული განეიტრალება და ჯანსაღი თაობის აღზრდა.

სამივე მიმართულებას ერთი საერთო მიზანი აქვს — პათოლოგიური განწყობის შეცვლა ნორმალურით და თავისუფალი რეფლექსიის განხორციელება, ე.ი. ფიქრის და წარმოდგენების ნორმალური დენადობის აღდგენა.

მათ აერთიანებს სოციალური დანიშნულებაც — ჯანსაღი საზოგადოების აღზრდა.

დოების ფორმირება. ჩვეულებრივ, ამ სისტემის განხორციელება უნდა იწყებოდეს ბავშვთა ფსიქოპროფილაქტიკიდან, რაც ყველაზე მასობრივია. მასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული ჭაბუკების და ქალიშვილების ფსიქოტრენინგები მშობლების როლისათვის მოსამზადებლად. იგი განხორციელდება ჯგუფური მეთოდით. ამავე გზით ხდება იმ მშობლებისა და აღმზრდელების მომზადება, ვინც ნევროტულობის გამო ვერ ახერხებს ბავშვებთან ნორმალურ ურთიერთობას. მათ შორის მძიმედ დაავადებულებს განკურნება შეუძლიათ ინდივიდუალური თერაპიით.

ფსიქიკური აშლილობის გამომწვევი რისკ-ფაქტორები და მისი აცილების ცდები

რისკ-ფაქტორი ის მაპროვოცირებელი აგენტია, რომელსაც შესატყვის სიტუაციაში დაავადების გამოწვევა შეუძლია. მისი ამოქმედების საშიშროება რ წლამდე ასაკშია მოსალოდნელი. ბავშვი უაღრესად მგრძნობიარეა ყოველივე იმის მიმართ, რაც დაკავშირებულია მისი ფუნქციების, მოთხოვნილებების შეზღუდვასთან, საფრთხის აღმოცენებასთან. ასეთ შემთხვევაში შეიძლება გაჩნდეს ტრავმის მიღების საშიშროება. ამ მხრივ ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი რისკ-ფაქტორები შემდეგია:

ა) ჭამის, მოშარდვის, კუჭში გასვლის შეკავება სიტყვით ან ქმედებით აკრძალვისას;

ბ) ძუძუსაგან მოწყვეტა;

გ) დაბანვისას ტკივილის მიყენება;

დ) მშობლების სექსუალური აქტის ზილვა;

ე) ოჯახში უმცროსი დაძმის გაჩენა;

ვ) კასტრაციით დამუქრება;

ზ) დედის დაკარგვის განცდა და სხვ.

რისკ-ფაქტორები თითქოს არაა ბევრი, მაგრამ თითოეულს ისეთი მრავალგვარი ნიუანსი აქვს, რომ მთლიანობაში ადგილი აქვს უამრავ საშიშ მოვლენას. ეს მოვლენები პირობითად ორ კატეგორიად შეიძლება გავყოთ – კონტროლირებადი და არაკონტროლირებადი. პირველს შეიძლება მივაკუთვნოთ მოვლენები, რომელთა აკრძალვას ახორციელებენ მშობლები თუ აღმზრდელები. მეორეს იწვევს სიტუაციური საშიშროებები. მაგალითად, დედის დაკარგვის საშიშროება შეიძლება აღმოცენდეს ყოველთვის, როცა ბავშვი ვერ ზედავს მის სახეს. ეს შეიძლება მოხდეს ქუჩაში სეირნობის თუ საწოლში გამოღვიძებისას, ტოლებთან თამაშის თუ საბავშვო ბაღში ყოფნისას. ბავშვი უაღრესად მტკივნეულად

განიცდის, როცა დედა ემუქრება მიტოვებით, ასევე როცა მას ხედავს მტირალს ან განერვიულებულს.

აქ კარგად ჩანს, რომ ორივე სახის რიკ-ფაქტორი. კონტროლირებადის ნათელი მაგალითია, როცა დედა ბავშვს მიტოვებით ემუქრება. მას ხომ შეეძლო ეს არ გაეკეთებინა. არაკონტროლირებადია, როცა ბავშვი შემთხვევით შეესწრება დედის ტირილს ან ქუჩაში სეირნობისას ვერ დაინახავს დედის სახეს და იფიქრებს, რომ დაიკარგა. მსგავსი ვითარება შეიძლება შეიქმნას ჭამის დროსაც: შემთხვევით საჭმელი აღმოჩნდება ძალზე ცხელი ან ცივი, მწარე ან მლაშე; შეიძლება ჭამა შეუძლდეს ძლიერ ჭექა-ქუხილთან ან ყვირილთან და ა.შ.

ქვემოთ განხილული იქნება უფრო კონტროლირებადი რისკ-ფაქტორების მოქმედება და მათი თავიდან აცილების რეალური თუ ფსევდო მცდელობები. შშობლების მხრიდან მათი არდაშვების ცდას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება შვილებთან ისეთი ურთიერთობის დამყარებისათვის, რაც ქმნის კარგ ნიადაგს ფსიქოპროფილაქტიკის განსახორციელებლად.

საზოგადოდ უარყოფითად მიიჩნევა ყოველგვარი დამუქრება, აკრძალვა, შეზღუდვა, რაც დაკავშირებულია გარკვეული მოთხოვნების, სასიცოცხლო ფუნქციის მოქმედებასთან. მოთხოვნების დაკმაყოფილება, ფუნქციის ამოქმედება ბავშვთან ყოველთვის სიამოვნების მიღებასთანაა გაიგივებული, მისი ჩახშობა კი – დიდ უსიამოვნებასთან, საშიშროებასთან. ასეთ შემთხვევაში ბავშვის ფსიქიკა არაცნობიერად აფიქსირებს სიამოვნებას და შიშს ერთად, თითქოს პირველს ავტომატურად მოყვება მეორე. ეს შიში იმდენად საზარელი განცდაა, რომ აიძულებს უარი თქვას სიამოვნებაზე. ერთხელ ჩამოყალიბებული ასეთი კომპლექსი (სიამოვნება+შიში) შეიძლება მთელი ცხოვრება გაყვეს ადამიანს, თუ არ იქნა მიღებული სათანადო ზომები.

ქვემოთ უფრო კონკრეტულად განვიხილავთ ბავშვის ფსიქიკური მდგომარეობის გამოვლინებებს, მათი ფორმირების პირობებს და პატარასთან ურთიერთობის ფორმებს.

3.1. შიში ეს ფენომენი დიდი ხანია მოაზროვნეთა ყურადღების ცენტრშია. „შიშზე საშინელი არაფერია“ (ფრენსის ბეკონი), „შიში ადამიანს ხან ფეხებზე ფრთებს გამოაბამს, ხან მიწაზე დააკრავს“ (მიშელ მონტერი), „შიში მორიელია, საკუთარ თავს გესლავს“ (პერსი შელი), „შიშის პრობლემა საკვანძო პუნქტია, სადაც იკვეთება სულიერი

ცხოვრების საიდუმლო“ (ზ.ფროიდი). ბავშვის შიშს ბევრი სიტუაცია იწვევს, რაც დაკავშირებულია დასჯასთან, ძლიერ უჩვეულო გამღიზიანებლებთან, დამუქრებასთან, უცხო სახესთან და ა.შ.

არა თავისთავად საგანი ან მოვლენა აშინებს ბავშვს, არამედ მათზე წარმოდგენა, თუ რა ჰგონია იგი. მან შეიძლება უშიშრად გაიწიოს ცეცლის, გველის თუ ლომისაკენ, მაგრამ შიშისაგან ატირდეს მათხოვრის დანახვაზე.

3.1.1. მშობლიური სიყვარული. ბავშვი საშინლად იტანჯება შიშისაგან, როდესაც ეჩვენება, დედ-მამას არ ვუყვარვარო. ყოვლად დაუშვებელია ბავშვს მიტოვებით დავემუქროთ. ასეთი რამ არც ხუმრობით და არც სერიოზულად არ შეიძლება. პატარასთვის მშობლების გარეშე დარჩენა მთელ დედამიწაზე მარტოდ ყოფნის ტოლფასია. შეიძლება ბავშვს იმისაც კი შეეშინდეს, როცა საწოლში გაელვძიება და დედას ვერ დაინახავს. მან შეიძლება გაიფიქროს: „იქნებ მიმატოვეს?“

ბავშვი როცა სათამაშოებით ერთობა ან ტოლებთან თამაშობს, დროდადრო გარბის სამზარეულოში, სადაც დედა ეგულება. შეხედავს მას და ისევ უკან გამორბის კმაყოფილი სახით. კიდევ უკეთესია თუ ამ დროს დედა გაუღიძვებს, მოეფერება. თუ ბავშვმა დაინახა, რომ დედა შეწუხებულია, ბუზღუნებს ან ტირის, ეს მას ძლიერ აშინებს. მან შეიძლება თვითონაც დაიწყოს ტირილი და დედას ხელში აყვანა მოსთხოვოს. დედამ ეს აუცილებლად უნდა გააკეთოს და ბავშვს დამშვიდებულადაც მოაჩვენოს თავი.

3 წლის ნანა შედის სამზარეულოში და ხედავს, რომ დედა დანით რაღაცას ჭრის და თან ცრემლები ჩამოსდის. მას შეეშინდა, დაიწყო ზღუქუნი და დედას ხელში აყვანა სთხოვა. დედა ეშურებოდა სადილის დამზადებას და ხახვის ჭრისას ცრემლები წამოუვიდა. იგი ცდილობდა ბავშვი თავიდან მოეცილებინა. ნანა კიდევ მეტად გაჯიუტდა, დედამ კი მოფერების მაგივრად კიდევ უფრო შეაშინა: წადი, მომცილდი, თორემ ამ დანას ყელში გამოვისვამ და დედა აღარ გეყოლება.

ეს ისეთი საშინელი დარტყმა იყო ბავშვის ფსიქიკისთვის, რომ 30 წლის შემდეგაც ზარავდა ამის გახსენება.

ბავშვს მუდამ აქვს დედ-მამასთან ყოფნის და მათი სახის ყურების სურვილი. ბავშვი შეიძლება მშობელს კალთაში ეჯდეს, მას კი სხვა მზარეს ჰქონდეს სახე მიბრუნებული. ბავშვი ცდილობს მას სახე

თავისკენ მოაბრუნებინოს.

მამა თამუნას კისერზე შემოძვდარს ასეირნებდა პარკში. იგი ღროღადრო თავს დაღუნავდა, რათა მამისათვის სახეში შეეხედა.

ამ ვითარებას მშობელი ყოველთვის უნდა ითვალისწინებდეს, ამიტომ არაა სასურველი ბავშვს დავემართოთ ან წასვლით დავემუქროთ.

თუ მაინც შეიქმნა ისეთი ცხოვრებისეული სიტუაცია, რომ იძულებული ხართ შეილი ღროებით დატოვოთ, ამ განშორებისთვის იგი წინასწარ უნდა შეამზადოთ. როცა ეს არ იციან და გართულებებს ერიდებიან, მშობლები ბავშვის დაძინების შემდეგ ან მისი არყოფნისას მიდიან სახლიდან, ზოლო ახსნას ბებიას ან ძიძას ავალებენ.

დედა საოპერაციოდ აპირებდა დაწოლას, მაგრამ ბავშვს ამის შესახებ არაფერს ეუბნებოდნენ. დანიშნულ დღეს მან სანოვაგის ჩანთა აიღო და თავი ისე მოაჩვენა, თითქოს ძალაზიაში გადიოდა. შინ მხოლოს სამი კვირის შემდეგ დაბრუნდა.

ვიდრე დედა შინ არ იყო, ბავშვი სრულიად მოეშვა. აღარც მამის ალერსი ჭრიდა და არც მისი ახსნა-განმარტებანი. მას დაემართა უმადობა, ხშირად ტიროდა, საათობით ფანჯარასთან იყო აკრული და ქუჩაში დედის გამოჩენას ელოდა.

უნდა გვახსოვდეს, რომ ბავშვი აუცილებელ განშორებას უკეთ იტანს, თუკი ადრევე შემზადებულია ამისათვის. განშორების ვითარება უშჯობესია მხოლოდ სიტყვებით კი არა, ბავშვისთვის ცნობილი თამაშის ენითაც ავუხსნათ.

დედამ წინასწარ უთხრა ლიას საავადმყოფოში დაწოლის შესახებ და მასთან ერთად სათამაშოების საშუალებით გაითამაშა ეს სცენა: დედა სამკურნალოდ მიდის, რომ კარგად გახდეს. ლია კი ფიქრობს, სად არის ჩემი დედიკო? დედიკო კი ამ დროს საავადმყოფოშია. ლია ტირის და ეძებს, დედა კი არ ჩანს. იგი არც სამზარეულოშია, არც საძინებელში, არც სასადილო ოთახში. ლიას დედა ენატრება. დედაც სულ ლიაზე ფიქრობს, ძალიან უყვარს და ენატრება. ბოლოს დედიკო კარგად ხდება. ლიას ძალიან უხარია, რომ დედიკო შინ დაბრუნდა და კარგადაა.

განშორების და ბედნიერი დასასრულის ეს სცენა მათ კიდევ რამდენჯერმე გაიმეორეს. ჯერ ყველა თოჯინას მაგივრად დედა ლაპარაკობდა, შემდეგ ეს თვით ლიამ გააკეთა. როცა „ექიმს“ ან „ექთანს“ მიმართავდა, თან სთხოვდა კარგად მიეხედად დედიკოსათვის

და შინ მალე გამოეშვათ.

საავადმყოფოში დაწოლის წინა ღღეს ღლიამ დედიკოს სთხოვა, კიდევ ერთხელ ეთამაშათ. ბავშვი თამაშში აქტიური იყო და ბოლოს თქვა: ნუ გეშინია, დედა, მე დაგელოდები და რომ დაბრუნდები, აქ დაგხვდები.

დედამ საწოთან დიდი სურათი დაუკიდა, რომელზეც დედაშვილი ერთად იყვნენ გადაღებული. როცა ღლია მოიწყენდა, იგი სურათს შეხედავდა, რაც ღღის სიყვარულს ახსენებდა. ამ ვითარებამ ბავშვს ადვილად გადაატანინა უღედობა.

საკუთარი შვილების სიყვარული აუცილებელია, მაგრამ დაუშვებელია ავადმყოფობამდე მისული გრძნობები და ბავშვისგანაც მოვითხოვდეთ ყოველთვის მხურვალე გამოვლენას. ბავშვის სიყვარულის დაკარგვის შიშით მშობლები უსუსურობას ავლენენ, ისიც უღმობელად სარგებლობს ამით და ნამდვილ ტირანად იქცევა.

ბევრია ისეთი ბავშვი, მშობელს რომ ემუქრება აღარ მეყვარებიო. ისინი შეუგნებლად ყოველ ფეხის ნაბიჯზე შანტაჟს უწყობენ მშობლებს. აქ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს: ტრაგედია ის კია არ არის, რომ ბავშვი იმუქრება და მშობელს აიძულებს მორჩილებას, არამედ ის, რომ მშობელს ეშინია ამ მუქარისა. ბავშვს სურს ჰყავდეს არა მშვიდარა მშობელი, არამედ ძლიერი და თანამგრძნობი. ეს კი იმაში გამოიხატება, რომ ჩვენ გაგებით უნდა შევხედოთ პატარას ქმედებას. უნდა გვახსოვდეს, რომ მას ჩვეულებრივ სიარულს სირბილი ურჩევნია. მათი აზრით, ხეები იმიტომ არსებობს, რომ ზედ აძვრეს, სარკე კი იმიტომ, რომ შიგ საკუთარ გამოსახულებას დაეჯღანოს. გაგებით უნდა შევხედეთ ბავშვის ოცნებებსა და პატარ-პატარა გამონაგონებს და შევეცადოთ ყოველგვარ ემოციას შესაბამისი გამოსავალი მოვუნახოთ. მათ უნდა მივცეთ „საბავშვო“ ნახატების ხატვის უფლება. ნუ დაუშლით, რომ სამიზნე – მტერს ისრები დაუშინოს, შუაზე გაჭრას საზიზღარი ადამიანის გამოსახულება, არივ-დარიოს სათამაშოები, თქვას უწმაწური ლექსი.

რა თქმა უნდა, ყველაფრის დაშვება არ შეიძლება. ამიტომ მთავარია მოვახერხოთ საქციელის ისე შეზღუდვა, რომ სურვილებს წინ არ აღეუდგეთ. ბავშვს უნდა მივცეთ შესაძლებლობა გამოხატოს თავისი გრძნობები, დაიკმაყოფილოს მოთხოვნილებები, ხოლო მოქმედება სხვა კალაპოტში მიუშვებთ. ამაში დაგვეხმარება ბავშვის განცდების

განსაზღვრა, გაანალიზება.

- დღეს რაღაცაზე გაბრაზებული ხარ, – ეუბნება დედა გიოს.
- ჰო, გაბრაზებული ვარ.
- ვინ გაგაბრაზა?
- შენ.
- რაშია საქმე, ამიხსენი.
- ბაღში სასეირნოდ მარტო ვაჟა წაიყვანე, მე კი შინ დამტოვე.
- ამიტომ გაბრაზდი? ალბათ, იფიქრე, დედას ჩემზე მეტად ვაჟა

უყვარსო.

- დიახ.
- ზოგჯერ მართლაც ასე გეჩვენება, არა?
- ჰო, რა თქმა უნდა.
- იცი რა, როცა იგრძნობ, რომ ამის გამო ბრაზი მოგდის,

მითხარი ზოლმე.

ამ დროს დედამ გაუღიმა გიოს, მიიხუტა და მოეფერა. ბავშვს ძლიერ ესიამოვნა.

ოთხი წლის თენგიმ კატისთვის კულის მოჭრა განიზრახა, რათა ენახა „შიგნით რა იყო“. დედამ ეს საქციელი ბუნების საიდუმლოთა წვდომის სურვილით ნაკარნახევად მიიჩნია, მაგრამ კატის ხელის ხლებაზე უარი უთხრა: ვიცი, რომ გაინტერესებს, მაგრამ ცოცხალი კატის ასე გაჭრა ცოდვია. მაგას სჯობია წიგნში მოვებნოთ ისეთი ნახატი, სადაც ჩანს თუ შიგნით რა არის.

3.1.2. დედ-მამის ჩხუბი. მშობლებს შორის კინკლაობამ შესაძლოა პატარაში გამოიწვიოს შეშფოთება და სინდისის ქენჯნა. შეშფოთებას იწვევს იმის შიში, რომ მშობლებს რაღაც ემართებათ, ე.ი. მას თვითონ ემართება რაიმე ცუდი. სინდისის ქენჯნის მიზეზი კი თვით მისი რეალური ან გამოგონილი დანაშაული გახლავთ. ბავშვებს ხშირად ჰგონიათ, რომ ოჯახური აყალ-მაყალის მიზეზი მათი საქციელი და თვით მათი არსებობაცაა.

მშობლების ჩხუბისას ბავშვებს არ ძალუძთ ნეიტრალიტეტის შენარჩუნება. ისინი რომელიმე მხარეს დგებიან, რაც ძალზე სავალალოა. თუკი ბიჭუნა მამას მიემხრობა, გოგონა კი დედას, მათი რეაქცია მშობლის ქცევის, მათი ხასიათის, პრინციპებისა და შეხედულებების უარყოფაში იჩენს თავს. ასეთ დროს ბიჭი დედას გაურბის, გოგონა

კი მამას. ამან შეიძლება იქამდე მიგვიყვანოს, რომ ბავშვს საწინააღმდეგო სქესის წარმომადგენლის მიმართ ეჭვი და ზიზღი გაუჩნდეს.

როცა მშობლები იძულებულები არიან ერთმანეთს ბავშვის სიყვარულსა და კეთილგანწყობაში შეეცილონ, ამისათვის ზემოქმედების არაპედაგოგიურ საშუალებებს მიმართავენ – გულის მოგებას, პირმოთნობას, სიცრუეს. ასეთ პირობებში ბავშვი ორპირი, გრძნობაგაორებული იზრდება. ისიც იწყებს მშობელთა განცდების ექსპლუატაციას, მბეზღარობას, შანტაჟის მოწყობას, ჭორაობას.

– თუ ბურთს არ მიყიდი, მამას ვეტყვი, რომ შენ კაცებს ელაპარაკებოდი, – ეუბნება ბავშვი დედას.

– როდის ველაპარაკებოდი? შენ ხომ იცი, რომ ეს არ ყოფილა.
– თავს იმართლებს გამწარებული დედა.

– კი, არ ყოფილა, მაგრამ თუ ვეტყვი, მამა დაიჯერებს და გეჩხუბება, ამიტომ ჯობია ბურთი მიყიდო.

3.1.3. სიკვდილის შიში. უფროსებისათვისაც კი სიკვდილი ხშირად ტრაგედიაა. ბევრს მასზე ფიქრიც კი აშინებს და გამოუცნობ მოვლენადაც კი მიაჩნია. ბავშვებისათვის ეს პროცესი არა მხოლოდ იდუმალებითაა მოცული, არამედ დიდ საშიშროებასაც შეიცავს. მას არ შეუძლია გააცნობიეროს ტრაგედიის გარდაუვალობა. მასში შიშს იწვევს, რომ დედ-მამასაც კი არ შეუძლია გარდაცვლილს სიცოცხლე დაუბრუნოს. ამის გამო ბავშვის სულში უნდობლობა, საკუთარი ძალებისადმი ეჭვი, სასოწარკვეთა ისადგურებს. ცრემლებისა და პროტესტის მიუხედავად, საყვარელი ლეკვი ან ძვირფასი ბებო უკან აღარ ბრუნდება. ამიტომ იგი თავს მიტოვებულად გრძნობს. ჰგონია, არავის ვუყვარვარო.

ზოგი მშობელი ცდილობს ბავშვს თავიდან ააცილოს სიკვდილთან დაკავშირებული ტკივილი და მწუხარება: თუ პატარას საყვარელი თევზი ან კნუტი მოუკვდა, მაშინვე ჩუმად ახალს უყიდიან იმ იმედით, რომ ბავშვი ამ ცვლილებას ვერ შენიშნავს.

როგორი დასკვნა შეიძლება გამოითქვას ბავშვმა ასეთი საქციელისგან? – საყვარელი არსების დაკარგვა დიდი არაფერია, ან სიყვარულში ერთგულება ჩაღად არ ღირს.

არ შეიძლება ბავშვს ტანჯვის, გლოვის უფლება წაეართვათ, მას შეუძლია და უნდა იგრძნოს კიდევ დაკარგვის სიმწარე. ეს ხომ

მასში ადამიანობას აღვიძებს და ხასიათს უკეთილშობილებს.

8 წლის გიას სამი თვის ძმა გარდაეცვალა. მან დასაწყისში ნახა მშობლების საოცარი გლოვა, შემდეგ გასვენებამდე იგი მოწყვიტეს ამ სიტუაციას და ნათესავთან დატოვეს. მან ეს ვითარება მტკივნეულად მიიღო და მშობლებისადმი წყენა ღიღ ხანს გაყვა. შუღლეი უფრო სავალალო იქნებოდა, ეს რომ ექვს წლამდე ასაკში ყოფილიყო.

უკეთესია, როცა ბავშვები ჩვენთან ერთად იზიარებენ ოჯახის სიხარულს და მწუხარებასაც, რაც ერთნაირად გარდაუქვალა ცხოვრების გზაზე. თუკი ბავშვს უმაღლეს ახლობლის გარდაცვალებას, იგი საკუთარ თავში ეძებს აფორიაქების მიზეზს, რომელსაც სახელს ვერ უძებნის. ამის გამო შეიძლება თავის თავსაც დააბრალოს მომხდარი, ამიტომ თავს გრძნობენ შორს როგორც მიცვალებულის, ისე ოჯახის წევრებისაგან.

უპირველეს ყოვლისა, ბავშვს უნდა დაეხმაროთ დანაკარგის გაცნობიერებასა და მწუხარების და შიშის გამოხატვაში. აქვე არ უნდა დაგვავიწყდეს მისი დამშვიდება და ნუგეშისცემა. მშობელი უნდა შეეცადოს ბავშვს სიტყვებით გამოახატინოს მწუხარება. საყვარელი ბებიის გარდაცვალებისას ასეთი რამ შეიძლება კუთხრათ: ალბათ, ბებია ძლიერ გენატრება, ის ზომ ძალიან გიყვარდა. მასაც როგორ უყვარდი. არც კი გჯერა, რომ აღარ არის, არა? ზომ ძალიან კარგად გახსოვს?

ამგვარი საუბარი ბავშვს მიახვედრებს, რომ უფროსები თანაუგრძნობენ, ესმით მისი შიშის და მწუხარების მიზეზი. ბავშვი აუცილებლად დაინტერესდება – მტკივნეულია თუ არა სიკვდილი, მიცვალებულები ცოცხლდებიან თუ არა, მოკვდება თუ არა თვითონ, დაიხრციებიან თუ არა მშობლები. პასუხები მოკლე და სწორი უნდა იყოს: სიკვდილის შემდეგ არავითარ ტკივილს არ გრძნობენ, მიცვალებულები არ ცოცხლდებიან, მოხუცების სიკვდილი ბუნებრივი მოვლენაა.

ზშირია შემთხვევა, როცა ადამიანებს მიცვალებულის შიში აქვთ. ეს განცდა აუცილებლად ბავშვობიდანაა გამოყოფილი. ამიტომ იმთავითვე უნდა გავუცნობიეროთ ბავშვს, რომ მიცვალებული საშიშროებას არ წარმოადგენს, მას არავითარი ვნების მიყენება არ შეუძლია. რაც შეეხება სამწუხარო ამბის გაცნობას, ამ დროს უნდა გამოვხატოთ მისადმი სიყვარული, თბილი აღერსი, რის გამოც იგი თავს უფრო მშვიდად იგრძნობს. ასეთი მიდგომა გაცილებით უკეთ მოქმედებს.

როცა მშობლები მშვიდად ღებულობენ გარდაუვალ მწუხარებას, ეს უკეთ მოქმედებს, ვიდრე სიტყვებით ახსნა.

3.2. აკრძალვა. ყოველგვარი აკრძალვა ბავშვისთვის საშიშროებასთანაა დაკავშირებული. კარგად უნდა გავაცნობიეროთ, ხშირად ხომ არ ვამბობთ „არ შეიძლება!“ ამ ფრაზის ყოველი წარმოთქმა ჩვენს ბავშვებს ყურში გამაყრუებელი ზარის ხმად ჩაესმით, რაც გაუსაძლისი ხდება. ამიტომ ისინი ბრაზდებიან, ტირიან, ყვირიან, პროტესტს გამოთქვამენ და ხშირად უფრო ჯიუტობენ. ასეთ დროს მშობელიც თითქოს ბავშვს ეჯიბრებაო, უფრო გაავებული გაჰყვირის „არას“ და „არ შეიძლება“.

ამ შემთხვევაში, პირველ რიგში, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ბავშვი მთლიანად საკუთარი სურვილების ტყვეობაში იმყოფება. მას უჭირს მოთხოვნილების შეკავება ან თუნდაც მცირე ხნით გადავადება. ამის მართვას წლები ესაჭიროება, ხოლო ამ ვადის შემცირებას უფრო ხშირად გამოუსწორებელი შეცდომა მოსდევს. აკრძალვა ამუხრუჭებს ქცევას და არა მოთხოვნილებას. თუ ბავშვი აკრძალულს აღარ აკეთებს, მშობელს ეს დადებითი ეფექტი ჰგონია, სინამდვილეში კი შეიძლება ჩამოუყალიბდეს ავადსახსენებელი კომპლექსი „მინდა—არ შეიძლება“, რაც სულიერი აშლილობის საწყისია.

რა ექნათ ასეთ შემთხვევაში, აღარ გამოვიყენოთ „არა“ და „არ შეიძლება“? სასურველია მათ მაგივრად პოზიტიურის გამოხატველი სიტყვების გამოყენება, ბავშვისთვის სიტუაციის ახსნა. არ ვარგა ბავშვს დაუყვიროთ „არ შეიძლება სათამაშოს გატეხვა!“ უმჯობესია მას ეუთხრათ, რომ სათამაშოს გატეხვა შეიძლება, მაგრამ მერე აღარ ექნება და გული დაწყდება. ასევე ის, რომ მისი გაბრაზების მიზეზი სულაც არაა სათამაშო და მასზე ჯავრის ამოყრა უშედეგოა.

თუ აუცილებელი გახდა ჩვენი უკმაყოფილების გამოხატვა, არ უნდა ვაქციოთ ეს რაღაც სასწაულ მოვლენად. უმჯობესია ბავშვს მიემართოთ გულის ტკენის ფორმით: — რა სამწუხაროა, რომ შენ ეს გააფუჭე, ალბათ, ახლა თვითონაც განიცდი. ამით ჩვენ მოვიპოვებთ მის კეთილგანწყობას და ისიც შეეცდება ნაკლებად შეგვეწინააღმდეგოს.

აკრძალვა ისეთი ფორმით უნდა გამოვთქვათ, რომ ბავშვს ღირსება არ შეველახოთ, არ გავაწბილოთ, არ გამოვიწვიოთ. ყოველივე ამას ბავშვის უარყოფითი განცდა მოსდევს.

პატარა ანა დედასთან ერთად მაღაზიაში შევიდა, სანამ დედა საყიდლებით იყო დაკავებული, გოგონა სათამაშოების განყოფილებაში თოჯინებით ერთობოდა და რამდენიმე კიდევაც შეარჩია თავისთვის. შემდეგ დედასთან მიიღობინა და ჩუმად ჰკითხა: – რომელი თოჯინა წავიყვანოთ სახლში?

დედას ახალი კაბა ეყიდა, ფული დაეხარჯა და ამიტომ გაღიზიანებულმა მიმართა ბავშვს: – იმდენი თოჯინა გაქვს, სად წავიღო არ ვიცი, რასაც დაინახავ ყველაფერი გინდა!

აქ დედამ შეცდომა დაუშვა და ბავშვიც შეურაცხყოფილი დარჩა.

თუ ბავშვი ისეთ რამეს გთხოვთ, რისი შესრულებაც არ შეგიძლიათ, ის მაინც უნდა აგრძნობინოთ, რომ გესმით მისი. მაგალითად, დედას შეეძლო ანასათვის ეთქვა: – ალბათ, როგორ გინდა, რომ ეს ლამაზი თოჯინა შინ წამოიყვანო. მესმის შენი, მაგრამ ახლა ფული არა მაქვს, თუ გინდა გასაბერ ბუშტს ან კევეს გიყიდი.

აკრძალვები სხვადასხვაგვარად შეიძლება განვსაზღვროთ:

ა) მშობლები აღიარებენ, რომ მსგავსი სურვილი სრულიად ბუნებრივია: „გვესმის, რომ ძალიან გინდა ღღეს კინოში წასვლა“.

ბ) ისინი გარკვევით კრძალავენ რომელიმე მოქმედებას: „მაგრამ არ შეგვიძლია წავიყვანოთ, რადგან სამუშაო დღეა“. აქვე აძლევენ სურვილის შესრულების ალტერნატივას: „მაბათს ან კვირას წავიყვანო“.

გ) ეხმარებიან ბავშვს გამოხატონ თავისი უკმაყოფილება ამ აკრძალვის გამო: „შენ, რა თქმა უნდა, ეს არ მოგწონს. ალბათ, გერჩივნა, რომ ჩვენს ოჯახში ასეთი წესი არ იყოს. როცა გაიზრდები, შეეცდები შვილები ყოველდღე ატარო“.

ბავშვს უკეთესია ეუთხრათ: „ძილის დროა“, ვიდრე „დაწეკი, დაიძინე, შენ პატარა ხარ“. ასევე უმჯობესია: „საბავშვო გადაცემები ამოიწურა“, ვიდრე „გეყოფა ტელევიზორის ყურება, ახლავე გამორთე“.

აკრძალვები უფრო მშვიდად აღიქმება, როცა საგნის ფუნქციაზე მივუთითებთ: „სკამზე სხედან, კი არ დგანან“, ვიდრე „ახლავე ჩამოძვერი სკამიდან“.

აკრძალვა შეიძლება გამოხატული იქნას არა მხოლოდ სიტყვით, არამედ ჟესტით, მიმიკით, მოძრაობით. თუ ბავშვი რაიმეს კეთების დროს მშობლის მკაცრ გამოხედვას ან მკვეთრ ჟესტიკულაციას მოკრავს თვალს, ეს მისთვის აკრძალვის ტოლფასი შეიძლება გახდეს. იგივე შედეგი შეიძლება მივიღოთ ჩვენი უნებლიე მოძრაობითაც.

მშობელს პატარა მუხლებზე ეჯდა. ამ დროს მან მოშარდვა დაიწყო, რასაც მოყვა მშობლის მიერ მისი გვერდზე გადაწევა. ამ მოძრაობამ შარდის შეკავება გამოიწვია, რამდენადაც მშობლის მოძრაობა ბავშვმა აკრძალვად მიიჩნია.

ეს ისეთი შემთხვევაა, როცა თითქოს უწყინარ მოქმედებას შეიძლება ფსიქიკური ტრავმა მოყვეს. რამდენადაც მოშარდვა ბავშვისთვის სასიამოვნო ქმედებაა, ხოლო მისი აკრძალვა შიშის მომგვრელი, ზოგჯერ ასეთ შეკავებას შეიძლება მოყვეს „მოთხოვნილება+შიში“ კომპლექსის ფორმირება.

აკრძალვა შეიძლება გარემოს გარკვეული მოწყობითაც იყოს განპირობებული. თანამედროვე ბინაში გამოკეტილი ბავშვი იმით იტანჯება, რომ თავისი მოტორული აქტივობის გამოვლენის საშუალებას ვერ პოულობს. ოთახები ვიწროა, არის ავეჯის და ჭურჭლის გატეხვის საშიშროება. აქედან გამომდინარეობს აკრძალვები: ვერ იხტუნავებს, ვერ ირბენს, ბურთს ვერ ითამაშებს. მსგავსი აკრძალვები, ჩვეულებრივ, ბავშვის ცხოვრებაში ადრეული ასაკიდანვე იჭრება. იგი ხელ-ფეხ-შეკრულია აკვანში თუ საწოლში და არა აქვს მოძრაობის საშუალება, რაც ფუნქციური ტენდენციების ჩახშობას იწვევს. ოდნავ წამოზრდილს აშინებენ ფანჯრის რაფაზე ასვლის, კიბეებზე ფორთხვისას და ა.შ. ხტუნვასა და სირბილს მოკლებული ბავშვი დაძაბულია. ეს დაძაბულობა სულ უფრო იზრდება და შიშში გადადის. ამ ვითარების თავიდან ასაცილებლად ბავშვს უნდა ჰქონდეს მოძრავ თამაშებში მეტი ჩართვის საშუალება. შესაძლებლობის ფარგლებში მას უნდა გამოეყოს სპეციალური ოთახი, კუთხე ბინაში ან ადგილი ეზოში, სადაც თავისუფლად იმოძრაავებს.

3.3. აბრმისაბ. ბავშვის აგრესიულობა მძიმე გამოცდის წინაშე აყენებს მშობლებს, ქმნის დაძაბულობას მათ ურთიერთობაში. ამ დროს მშობლების მხრიდან სიმკაცრის გამოჩენა უკუ შედეგს იძლევა. პირიქით, საჭიროა მეტი ალერსი და ყურადღება ბავშვის მიმართ.

აგრესიულობა თავს იჩენს ძალიან ადრეულ ასაკში. ძუძუთა ბავშვის თავგანწირული ტირილი გაბრაზების და აღშფოთების გამოხატულებაა. მიზეზი ამ შემთხვევაში ისაა, რომ მას რაღაც დაუშალებს. ბავშვს მუდმივად უწევს რაიმე სურვილის ჩაკვლა. ამის საპასუხოდ იგი მოგვიწოდებს მიშველებისკენ, შემდეგ კი თანდათან

გადადის თავგანწირულ პროტესტზე. იგი ყალიბდება დაუკმაყოფილებლობის, აკრძალვის, შიშის გამო. აგრესიად, ჩვეულებრივ, ითვლება ბრძოლის, აღშფოთების, ჭირვეულობის გამოხატულება, რომლის საპირისპიროდ მიჩნეულია მორჩილება, კარჩაკეტილობა და სხვ. პირველი უფრო დადებით მოვლენად ითვლება, მეორე კი აშკარა უარყოფითად. რეალურად ორივე ფორმა აგრესიის გამოვლინებას წარმოადგენს და განსხვავება ისაა, რომ პირველ შემთხვევაში იგი გარეთ მიიმართება, მეორეში კი – შიგნით. ყველა შემთხვევაში აგრესიულობის გამოვლენა ფსიქიკური აშლილობის საფუძველია. უკეთესია მას გარე გამოვლენის ფორმა ჰქონდეს, რამდენადაც კარგი ინდიკატორია და ზომების მიღებისაკენ მიგვითითებს.

მშობელს, როგორც წესი, უყვარს შვილი, მაგრამ ყოველთვის ისე როდი გამოხატავს ამას, რომ ბავშვს ეჭვი არ შეეპაროს. მაგალითად, როცა დედა ბავშვს ტანს ბანს, შეიძლება ზედმეტი გულმოდგინებით მოწმინდოს ცხვირი. ამან შეიძლება ბავშვში უსიამოვნო გრძნობა გამოიწვიოს და დედის ძალადობად აღიქვას.

გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ არაიშვიათად ბავშვი ჩვენში სიყვარულთან ერთად იმედგაცრუებას და სასოწარკვეთასაც კი აღძრავს. ამ გრძნობებს ჩვენდა უნებლიედ სიყვარულზე ნაკლებად როდი ვავლენთ. ზოგ მშობელს წესად აქვს ქცეული იმოქმედოს მკაცრი კანონების პრინციპით – „მტრულად გაზარდე, რომ მოყვარედ გამოგადგეს“. ამ დროს ბავშვი ჩვენში ხედავს უკეთურს, დესპოტს, რომელიც ეწინააღმდეგება მას სურვილების დაკმაყოფილებაში, ნორმალურად ცხოვრებაში. ეს აუცილებლად გამოიწვევს მის გაბოროტებას, აღძრავს მასში აგრესიას.

ბავშვმა შეიძლება პირდაპირ მშობლისადმი მიმართოს აგრესია ან შიშის გამო ეს ვერ გამოავლინოს და საკუთარი თავისკენ მიმართოს იგი. ხშირად აქვს აღვილი აგრესიის გადატანას. მაგალითად, ბავშვი, რომელსაც დედამ კანფეტი არ მისცა, წიხლისკვრით იცილებს თავიდან სათამაშოს. იგი ვერ ხედავს, რომ დედის მიმართ გამოხატოს გულისწყრომა და ამიტომ აგრესია უწყინარ ობიექტზე გადააქვს. როცა თავიანთ გაბრაზებას მშობლებისადმი აშკარად გამოხატავენ, შემდგომში ამას ნანობენ. მშობლები მისთვის ძლიერები, ავტორიტეტულები არიან და თუ მათგან მუქარა და დასჯაც მიუღიათ, უკვე აქვთ პატივისცემის და მორჩილების გრძნობა. ამ შემთხვევაში აგრესიის

გამოხატვა ბავშვისთვის საშიში ხდება. მას ეშინია, ერთი მხრივ, დასჯის და, მეორე მხრივ, მშობლების მხრიდან სიყვარულის და მზრუნველობის დაკარგვის. ამის გამო აგრესია მიმართულებას იცვლის — გადადის ან სხვა ობიექტზე, ან საკუთარ თავზე. რამდენადაც სხვა ობიექტებზე აგრესიის გამოვლენასაც უშლიან, ბავშვს ერთი გამოსავალია რჩება — დაადანაშაულოს საკუთარი თავი და მთელი გულისწყრომა მასზე მიმართოს.

აღნიშნული ვითარება კიდევ უფრო მძაფრდება, როცა აგრესიის არა თუ გამოვლენა, არამედ მასზე ფიქრიც კი საშიში ხდება. ამ ვითარების ტრაგიკულობა იმაში გამოიხატება, რომ ყველაზე მეტად თვით ბავშვი ზარალდება. იგი დამდურებულია მშობლებთან, კარგავს მეგობარ-ამხანაგებს, იყენებს ინტელექტუალური შესაძლებლობების მხოლოდ მინიმუმს და ცხოვრება უხდება ნერვული დაძაბულობის პირობებში. არაიშვიათად იგი ხდება მსხვერპლი უსაფუძვლო და გაურკვეველი შიშების. მდგომარეობა დროთა განმავლობაში უარესდება, რამდენადაც ასეთი აგრესია ხდება ჩვეული და კონტროლს დაუქვემდებარებელი.

დამწივით, დასჯით აგრესიის აღკვეთა შეუძლებელია. ეს მითუმეტეს ეხება შიგნით მიმართულ აგრესიას. მთავარია ბავშვისადმი ყურადღების გამოჩენა, ალერსი. მან თავი უნდა იგრძნოს საყვარელ და სასურველ ადამიანად, თუნდაც ეს ხდებოდეს მშობლების მხრიდან მნიშვნელოვანი დათმობის ფასადაც.

3.4. მშვიდობა. აგრესიასთან ერთად ეჭვი, გაურკვევლობის განცდა ფსიქიკური აშლილობის მუდმივი თანამგზავრია. იგი სხვადასხვა ფორმით ვლინდება, ყველაზე მწვავედ კი დედ-მამასთან და დამამსთან ურთიერთობაში. ბავშვი საშინლად ღიზიანდება, როცა დედა და მამა ერთმანეთს ეფერებიან და მას არა. ასეთივე განცდას იწვევს დედ-მამის მიერ მისი პატარა დის თუ ძმის მიაღერებაც.

რაც არ უნდა ტაქტიკიანად შევამზადოთ ბავშვი ოჯახის ახალი წევრის შემომატებასთან დაკავშირებით, პატარას გაჩენა მასში მაინც იწვევს ეჭვიანობას და ტანჯვას. ბავშვი მაქსიმალისტია და ვერ იტანს სიყვარულის და ყურადღების გაყოფას. მას ჰგონია, რომ ის აღარ უყვართ. თავის მხრივ, ეჭვი, შური, ჯიბრი საშინლად ტანჯავს ბავშვს. დაუშვებელია ამ განცდების ძალით აღკვეთა ან უგულვებელყოფა,

რადგან ისინი ყველაფრის მიუხედავად მაინც ჩნდება.

როცა ბავშვს მომავალ და-ძმაზე ვესაუბრებით, პირველ რიგში მის მიმართ სიყვარული უნდა გამოვხატოთ: — ჩვენ ისე გვიყვარხარ, ისეთი კარგი ბიჭი ხარ, რომ გადავწყვიტეთ ერთი შენაირი შეილიც მოვიყვანოთ. შენ მას ძალიან ეყვარები, ყოველთვის გეთამაშება და ყველაფერს გაგიგონებს. შენც ძალიან შეგიყვარდება ის.

პატარას დაბადება ბავშვის სიმშვილეს საფრთხეს უქმნის და ამას ვერსად გავუქცევით. მთავარია შევამციროთ ის ზემოქმედება, რომელსაც ბავშვის გუნება-განწყობილებაზე ეს უსიამოვნო ახალი ამბავი მოახდენს. მშობლის არასწორი ქცევა დამანგრეველ ზემოქმედებას ახდენს ბავშვის ფსიქიკაზე, რაც მას შეიძლება მთელი ცხოვრება გაყვეს. ამის მაგალითია ერთი მოზრდილი პაციენტის მოგონება: როცა ზაზა დაიბადა, მამამ მის საწოლთან მიმიყვანა და მითხრა, რომ ახლა საუკეთესოდ უნდა მოვიქცე, რამდენადაც მყავს ძმა და ერთადერთი შვილი აღარ ვარ. შენ მას უნდა უპატრონო, რადგან მასზე დიდი ხარ. ახლაც მახსოვს ის წითელი ბავშვი, რომელსაც მთელი სიცოცხლე ვეჯიბრებოდი, რომ მასზე უკეთესი ყოფილიყავი, მისი არსებობა კი ნამდვილ ჯოჯოხეთად გადამექცია.

აი, საპირისპირო მაგალითი იმის საჩვენებლად, თუ როგორ უნდა მოიქცეს მშობელი ასეთ შემთხვევაში. როცა 4 წლის ნინომ გაიგო, რომ დედას ბავშვი ეყოლებოდა, სიხარულისგან ადგილს ვერ პოულობდა. დედასთან საუბარში დასთან ცხოვრების იდეალურ სურათს ხატავდა, მაგრამ დედამ გოგონას ასეთ ცალმხრივ წარმოდგენას მხარი არ აუბა და უთხრა: — უმცროსი დაიკო მარტო სიხარულს კი არ მოგიტანს, იგი მზრუნველობასაც მოგთხოვს. იტირებს, ყველაფერში ხელს შეგიშლის, თავსაც მოგაბეზრებს. უნდა დავბანოთ, ვაჭამოთ, მოვუაროთ. ზოგჯერ შეიძლება იფიქრო დედას დავევიწყდიო და ეჭვიანობაც კი დაიწყო. თუ ასეთი რამ აზრად მოგივა, მაშინვე მითხარი. მე შენ ყოველთვის მიყვარდი და მეყვარები.

ბევრ მშობელს ბავშვთან ამგვარი საუბარი ზედმეტად მიაჩნია. ეს სწორი არაა და მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ მსგავსი მიმართება საჭიროა გექონდეს უფრო მცირეწლოვანთანაც. მთავარი ზოგჯერ სიტყვები კი არაა, არამედ ყურადღება და სითბო, რასაც ბავშვის მიმართ გამოვიჩენთ. თუ ბავშვს დაარწმუნებთ, რომ კარგად გესმით მისი განცდები, მასაც ეხსნება შიში, მეტი ნდობით ეპყრობა მშობლებს

და აღარც მათთან საუბარს გაუბრის. აქვე უმჯობესია შეიღოს ნება დაერთოთ ხმამაღლა გამოხატოს საკუთარი გრძნობები, ვიდრე ჩუმად იტანჯებოდეს.

3.5. დანაშაულის და არასრულზრუნველობის ბანცლები. ეს განცდები უდიდეს სატანჯველს უქმნის ადამიანებს. მათ ფორმირებას საფუძველი ბავშვობიდან ეყრება. ბავშვი ისე ევლინება ამ ქვეყანას, რომ ბუნდოვანი წარმოდგენაც კი არა აქვს სიკეთესა და ბოროტებაზე. მათ შესახებ ცოდნას იგი სხვებთან ურთიერთობაში იძენს და ასე ყალიბდება ცივილიზებულ ადამიანად. ამ ცოდნის საფუძველზე მას უყალიბდება სინდისი, რასაც მეტნაკლებად ყოველი ადამიანი ფლობს.

ადამიანი, ჩვეულებრივ, გრძნობს პასუხისმგებლობას გარშემოყოფთა წინაშე. როცა ვაცნობიერებთ, რომ ამ მიმართებით რაიმე შეცდომა დაუშვით, ვგრძნობთ სინდისის ქენჯნას. გამწვავების შემთხვევაში იგი ისეთივე მტანჯველი ხდება, როგორც დასჯა. ეს არის დანაშაულის განცდა, რაც სინდისის ემოციური გამძაფრებაა. ღრმა ემოციურობის შემთხვევაში მან შეიძლება თავი იჩინოს სრულიად მოულოდნელი სახით. იგი შეიძლება აღმოცენდეს არა მარტო მას შემდეგ, როცა ადამიანმა რაიმე დიდი ცოდვა ჩაიდინა, არამედ მაშინაც კი, როდესაც განზრახვის განხორციელება არ მომხდარა. ვთქვათ ბავშვი გაბრაზებულია მშობლებზე და სურს სამაგიერო გადაუხადოს, მაგრამ რეალურად არაფერს სჩადის. თვით ამის გაფიქრებამ შეიძლება წარმოშვას დანაშაულის განცდა.

უფრო მეტიც შეიძლება ითქვას. სულიერი აშლილობის დროს დანაშაულის განცდა იმდენადაა გაძლიერებული, რომ ადამიანი თავის თავს აბრალებს სტიქიურ უბედურებასაც, ვინმეს გარდაცვალებას და ა.შ. ამ შემთხვევაში რაიმე კონკრეტული სიტუაცია მხოლოდ საბაბია მისი განცდის გამძაფრებისა და არა დანაშაულის მიზეზი.

საკუთარი თავის ასე მკაცრად განსჯა იგივეა, რომ თავი მიიჩნიოს ცუდ ადამიანად. აქ კი გულგატეხილობამდე და არასრულფასოვნების განცდამდე ერთი ნაბიჯია.

დანაშაულის განცდის თავიდან მოცილების მცდელობა წარმოშობს ქცევის ისეთ ფორმებს, რომელთაც გარეგნულად თითქოს საერთო არა აქვს ჩვენ შიშთან ცუდი არაფერი ჩავიდინო. ესაა გადაჭარბებული

სიფრთხილე, ფარისევლობა, გაუბედაობა, ეჭვიანობა. ამ კატეგორიას მიეკუთვნება ასეთი მოქმედებები: ადამიანი წამლაუწუმ ამოწმებს გამორთო თუ არა გაზი, დაუსრულებლად იბანს ხელებს, რაღაცას ეხება ან წიწკნის და ა.შ.

როცა მშობლები ხშირად იჩენენ ბავშვის მიმართ სიმკაცრეს, ავლენენ უკმაყოფილებას, მას უჩნდება სიყვარულის უკმარისობის განცდა. იმის გრძნობა, რომ იგი უყვართ, ფუფუნებად იქცევა და არა ნორმად. ზოგჯერ ბავშვს ზედმეტად ვაქებთ ან ვათამამებთ, ხშირად კი მის ცუდ საქციელზე ვაი-უშველებელს ავტყობთ. თუ შემთხვევით რაიმე გატყუბა, მას დიდი ადამიანივით ვკიცხავთ. როცა ტყუილს ამბობს, ყვირილით გამოვთქვამთ საყვედურს. თუ ბავშვი დასთან ან ძმასთან კინკლაობს, ისე ვრეაგირებთ ამაზე, თითქოს იგი მსოფლიოში ერთადერთი ბავშვი იყოს, ვინც ასე იქცევა. ასეთ შემთხვევაში მას უჩნდება აგრესია ჩვენს მიმართ, რომლის გამოვლენისას კიდევ უფრო მკაცრად ვსჯით. ამით შეშინებული ბავშვი დაშვებას იწყებს, იქნებ მართლა ასეთი დამნაშავეა. იგი თანდათან იწყებს საკუთარი თავისადმი ნაკლები პატივისცემით მოპყრობას. ხდება საკუთარ თავში დაეჭვებული, გაუბედავი. იგი განიცდის შიშს რაიმე ინიციატივის გამოჩენის მიმართ, იჩენს გადამეტებულ სიფრთხილეს და გრძნობს იმის აუცილებლობას, რომ ყოველ ფეხის ნაბიჯზე იხადოს ბოდიში და იმართლოს თავი. ასეთ ვითარებაში დანაშაულის განცდა მას აიძულებს ბევრ რამეზე თავი შეიკავოს, რამდენადაც აქვს შესაძლო წარუმატებლობის შიში. ამ პროცესის კიდევ უფრო გაძლიერებაა არასრულფასოვნების განცდა, როცა ადამიანი თავს სხვებზე ნაკლოვანად განიცდის ფიზიკურადაც, ინტელექტუალურადაც და ზნეობრივადაც. ახასიათებს საკუთარი მიღწევის შეუფასებლობა, ძალებში დაურწმუნებლობა.

3.6. წარმოსახვა, ფანტაზია. თუ არსებობის მთავარი ფორმა დიდებისათვის შრომაა, ბავშვისთვის ეს არის თამაში. იგი ამით ემზადება მომავალი ცხოვრებისათვის. თამაშის დროს განსაკრებით კარგად ჩანს ბავშვის ფანტაზიურობა, როცა მოქმედება გადააქვს წარმოდგენილ სამყაროში.

რეალიზმზე ორიენტირებული მშობლები ხშირად შიშით უყურებენ შვილის ფანტაზიურობას და სვამენ კითხვას: რამდენად უარყოფითი მოვლენაა იგი?

წარმოსახვა, ფანტაზია არაა უარყოფითი მოვლენა. მას არ მოაქვს ზიანი. პირიქით, იგი სასიამოვნო განცდების მომტანია. სხვა საქმეა, როცა ბავშვი სრულად წყდება რეალურ სამყაროს, წყვეტს ურთიერთობას უფროსებთან თუ თანატოლებთან და მხოლოდ შექმნილ ფანტასტიკურ სამყაროში იმყოფება. ამ შემთხვევაში ფანტაზია კი არაა უარყოფითი მოვლენა, არამედ ეს სულიერი აშლილობის მაჩვენებელია, რომლის გამოც გაურბის რეალურ ცხოვრებას. ადამიანები, საგნები, მოვლენები მისთვის არასანდო, საშიში ხდება.

ჩვეულებრივ, ადამიანი რაიმე საქმის გაკეთებამდე ჯერ წარმოდგენაში წყვეტს პრობლემას. ბავშვიც თამაშისას სწორედ ამისათვის ემზადება. მაგრამ სულიერი აშლილობის შემთხვევაში სწორედ აქ იჩენს თავს არანორმალური მდგომარეობა. აქ ორგანო ვითარებასთან გვაქვს საქმე. ერთი ზემოთ აღწერილი შემთხვევაა, როცა წარმოდგენა ფანტასტიკურ ფორმებს იძენს. 3 წლის ბადრი გვერდიდან არ იცილებდა სათამაშო ვეფხვს. იგი იმაზე ოცნებობდა, როცა ვეფხვი გაცოცხლდებოდა და მის დამცველად გადაიქცეოდა. შემდეგ ამ პროცესმა უფრო ფანტასტიკური სახე მიიღო – ვეფხვი და ბადრი საგმირო საქმეებს სჩადიან. როცა ბადრი გაიზარდა, მის წარმოდგენაში ყოველთვის მსგავსი მოვლენები ჭარბობდა. იგი ოცნებობდა კიბოს საწინააღმდეგო ვაქცინის გამოგონებაზე, თუმცა არავითარ ნაბიჯს არ ღებდა ამ მიმართულებით. იგი ასევე ფანტაზიორობდა, თუ როგორ დახარჯავდა მილიონებს ხალხის კეთილდღეობაზე და ა.შ.

ფსიქიკური აშლილობისათვის დამახასიათებელი მეორე და უფრო მძიმე ფორმაა, როცა თვით წარმოდგენა, ფიქრი ხდება საშიში. ასეთ დროს ბავშვი და ღიდიც ცდილობს მუდამ საქმიანობით იყოს დაკავებული, რომ საშიშმა ფიქრებმა არ შეაწუხოს.

3.7. მასტურბაცია. ყველა ბავშვი აკეთებს მასტურბაციას და ეს ბუნებრივიცაა. ჯერ ერთი, ამით იგი ეცნობა საკუთარი სხეულის მგრძნობიარე ნაწილს, რომელსაც შემდეგ გამოიყენებს ყველაზე ღიდი სიამოვნების მისაღებად. მეორე, რომ ეს ქმედება იმ მომენტში სასიამოვნოა. მცდარია აზრი, რომ ამას ბავშვის განვითარებისთვის მოაქვს ფიზიკური, ფსიქიკური ან მორალური ზიანი.

ფაქტიურად, მასტურბაცია ისეთივე თამაშია, როგორც თითის აწევა ან საწოლზე ჩამოკიდებული საჩხაკუნოთი გართობა. ინტერესი

— ადამიანის თანდაყოლილი თვისებაა, რითაც იგი ბევრ რამეს აღმოაჩენს თავისთვის. ამ ინტერესის დაკმაყოფილებას ხშირად საგნების პირში ჩაღებით ან შეხებით ახდენს. ამ გზაზე ერთ-ერთი ადვილად მიღწევადი ობიექტი საკუთარი სხეულია.

სამწუხაროდ, სასქესო ორგანოებისადმი საზოგადოების არაჯანსაღი დამოკიდებულების გამო, უარყოფითად ითვლება მასზე მანიპულაცია და ლაპარაკი. ეს ვითარება ზოგჯერ სერიოზულ ბარიერად იქცევა მომავალში სექსუალური აქტის ჩატარებისათვის.

როცა ბავშვი სასქესო ორგანოზე მანიპულირებისას მიიღებს სიამოვნებას, ეს არ არის უარყოფითი მოვლენა. არც ამის გამო დასჯა შეიძლება. უმჯობესია ისეთი სახე მივიღოთ, თითქოს ამას ვერც ვამჩნევთ. კიდევ უკეთესია, თუ ბავშვს ექნება შესაძლებლობა ამ თემაზე თავისუფლად ესაუბროს მშობლებს.

მასტურბაცია საგანგაშო ხდება მაშინ, თუ ბავშვი უფროსებთან და თანატოლებთან კონტაქტის დაკარგვის გამო ვეღარ ახორციელებს სხვა სასიამოვნო მოქმედებას და განდგომილი მხოლოდ სასქესო ორგანოებზე მანიპულაციითაა დაკავებული. ამ შემთხვევაში საგანგაშო აუტისტური გამოვლენაა და არა მასტურბაცია.

3.8.—სიშიშვლამ. სხეულის სხვადასხვა ნაწილის გამოჩენა ხშირად საზოგადოებრივი ნორმითაა პირობადებული. ბევრგან სახესაც ჩადრით იფარავენ, ზოგ ველურ ტომში კი აბსოლუტურად შიშვლები დადიან. უმრავლეს შემთხვევაში ნორმა კრძალავს საზოგადოებაში სასქესო ორგანოების სიშიშვლეს.

ერთია ნორმა, მაგრამ ძალზე მნიშვნელოვანია თვით ინდივიდის პოზიცია სიშიშვლის მიმართ. ამ მხრივ ვხვდებით უკიდურესობათა გამოვლენას. ზოგი ცდილობს ნორმის დარღვევას და აელენს სიშიშვლისადმი პათოლოგიურ მისწრაფებას, მეორენი ინტიმურ სიტუაციაშიც კი ძალზე უხერხულად გრძნობენ თავს. ამ მიმართულებით სწორი პოზიციის შემუშავება ბავშვობის ასაკიდანვე იწყება.

საკუთარი სხეულისადმი, სიშიშვლისადმი სწორია დამოკიდებულება, როცა სასქესო და ანალური ორგანოები არ ითვლება საძაგლად და სასირცხვილოდ, რამდენადაც მათი საშუალებით ზორციელება ორი უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია — სქესობრივი და გამწმენდი. მათ მიმართ არასწორი დამოკიდებულება ადამიანისთვის დიდი უბედურებაა.

ძნელია მიიღო სიამოვნება იმისგან, რისაც გრცხვენია. ამიტომ ბავშვს უნდა ვასწავლოთ მიიღოს სიამოვნება საკუთარი სხეულისაგან ისევე, როგორც ჭამის, ვარჯიშის თუ მუსიკისაგან.

ბავშვისთვის დასაწყისში არ უნდა იყოს სიშიშვლე სასირცხვილო, არც საშიში. ეს არ უნდა იწვევდეს დანაშაულის განცდას. უფრო მეტიც, ჩვენ უნდა წავახალისოთ ამის მიმართ ინტერესის გაღვივება და კიდევაც უნდა ვუპასუხოთ მრავალრიცხოვან შეკითხვებზე. ასაკის მატებასთან ერთად ბუნებრივად უნდა ვასწავლოთ სიშიშვლის დაფარვის აუცილებლობაც ნორმის ფარგლებში.

3.9. დასჯა. მისი გამოყენება მრავალ საშიშროებას ქმნის. განვიხილოთ ზოგი მათგანი:

ა) დასჯა კი არ წახალისებს ბავშვის ქცევას, არამედ მას სახეს უცვლის, რაც ფსიქოლოგიურად კიდევ უფრო მაენება. პატარა ნოდარი ისე მკაცრად დასაჯეს, რომ თავი ანება მასტურბაციას, თუმცა ამის სურვილი არ გაქრობია. ამიტომ გაუჩნდა დანაშაულის განცდა. მას ახალი უარყოფითი ჩვევა ჩამოუყალიბდა – აუცილებლად უნდა გაესინჯა ხელით ყველა საგანი.

ბ) დასჯისას ბავშვს ემინია მშობლების სიყვარულის დაკარგვისა. იგი თავს განიცდის უარყოფილად, მიტოვებულად და იწყებს ეჭვიანობას მშობლებზე და დაძმებზე.

გ) დასჯისას ბავშვს უჩნდება ამბივალენტური განცდა. მას აქვს მშობლების ბუნებრივი სიყვარული, რომლის გვერდზე აღმოცენდება აგრესია და სიძულვილი დამსჯელის მიმართ. ეს კონფლიქტური მდგომარეობა ძალზე უარყოფითად განიცდება ბავშვის მიერ.

დ) ხშირი დასჯა ბავშვს ინფანტილურად აქცევს. როცა იგი ბავშვურად ვერ ახერხებს საკუთარი სურვილების მოთოკვას, იკმაყოფილებს მას, რის გამოსყიდვასაც დასჯის საფასურად ცდილობს.

ე) ყველზე ცუდია, როცა ბავშვი დასჯას იყენებს ყურადღების მისაპყრობად. ბავშვი ეძებს მშობლიურ სიყვარულს და როცა ეს არა აქვს, კმაყოფილება მისი იმიტაციით, როგორიცაა უბრალო ყურადღება. ხშირად მშობელთა ყურადღებას ხომ ცელქი და რაღაცის გამჟღავნებელი უფრო იქცევს, ვიდრე გონიერი და დამჯერი. ანას სურს დედასთან თამაში, მაგრამ იცის, რომ იგი უარს ეტყვის მოუცლელობის საბაბით. ამიტომ მას სამზარეულოდან გამოაქვს ტაფა და კოვზი და იწყებს

ბრაზუნს. ახლა იგი მოელის, რომ დედა აუცილებლად გამოვარდება ყვირილით, მაგრამ მთავარი ზომ ყურადღების მიპყრობაა.

დასჯას არასოდეს არა აქვს გამართლება, როცა იგი გამოიყენება აღმზრდელობითი მიზნით. საჭიროა ბავშვს ავეუსნათ ჩადენილი დანაშაული, მეორე მხრივ კი წავახალისოთ წესიერი ქცევა.

3.10. სქესობრივი აღზრდა. სქესობრივი აღზრდა თანამედროვე მშობლების განსაკუთრებული ყურადღების საგანია. ბევრი კარგად მიხვდა, რომ სექსუალურ პრობლემებში გაურკვევლობა დიდ უსიამოვნებებთანაა დაკავშირებული. საჭიროა მიღწეული იქნას სექსუალური განვითარება. მისი მიღწევა მხოლოდ იმით არ შეიძლება, რომ გვქონდეს ცოდნა ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობაზე. ამასთან ერთად მნიშვნელოვანია ამ სექსუალური ურთიერთობისადმი დამოკიდებულება. სწორედ ეს განწყობა განსაზღვრავს, მიიღებს ადამიანი სიამოვნებას სექსისგან თუ ექნება შიში, დანაშაულისა და არასრულფასოვნების განცდები.

ნორმალური განწყობის მქონე ადამიანი არის ის, ვინც სექსისგან იღებს ისეთსავე დაკმაყოფილებას, როგორც ცხოვრებისეული სასიამოვნო მოვლენისაგან. მისთვის ეს ბუნებრივი მოვლენაა და იგი არაა სასირცხვილო, საშიში თუ საზიზღარი. სქესობრივი სიახლოვე დაკმაყოფილების სისრულეს აღწევს ორგაზმის დროს.

ასეთ ადამიანს უნარი აქვს თავისი სიყვარული გამოხატოს სექსუალურად და არ დაკმაყოფილდეს მხოლოდ რომანტიკული წარმოდგენებით და ნაზი განცდებით.

ნორმალური განწყობის ფორმირება ხდება არა სწავლების რაიმე კურსის გავლისას, არამედ ბავშვობისას ოჯახში მიღებული გამოცდილებით. პირველ რიგში ესაა ჯანსაღი ოჯახური გარემოცვა, როცა ბავშვებს სათანადო დონეზე გადავცემთ ცოდნას მათ მიერ დასმული შეკითხვების ირგვლივ. ჩვენი პასუხები უნდა იყოს გულწრფელი და სწორი. ამასთან ბავშვი უნდა გრძნობდეს, რომ ჩვენ არ გერცხვენია ამ საუბრის. აქ სულაც არაა მთავარი სექსუალური ურთიერთობის დეტალების ახსნა, გადამწყვეტია თვით ფსიქოლოგიური პოზიცია, რომ ამ თემაზე საუბრისას ან მასზე ფიქრისას არაფერია საშიში, სასირცხვილო და მიუღებელი.

ამდენად, თავისთავად სექსუალური აღზრდა რაიმე მეთოდების

და ხერხების შეთავსებას კი არ ნიშნავს, არამედ ფსიქიკური გაწონაწორებულობის მიღწევას. დაკვირვებული თვალი კარგად ამჩნევს, რომ ფსიქიკურად ჯანსაღი ადამიანი სექსუალურადაც გაწონასწორებულია.

რამდენადაც ფსიქიკურ სიჯანსაღეს და სექსუალურ წონასწორობას ბავშობიდანვე ეყრება საფუძველი, ამდენად სექსუალური აღზრდა პირველ რიგში მშობლებისკენ უნდა იყოს მიმართული. სწორედ მათი ნორმალური ურთიერთობა ერთმანეთთან და ბავშვთან განსაზღვრავს პატარას ფსიქოლოგიურ ორიენტაციას სიამოვნების სამყაროში.

ჩვეულებრივ, სქესობრივ ურთიერთობებზე შეკითხვების დასმას ბავშვები ოთხი წლის ასაკიდან იწყებენ. არ შეიძლება მათი მოტყუება. საჭიროა პასუხი იყოს ზუსტი და მოკლე. შეიძლება ბავშვმა ბევრი ვერაუფერი გაიგოს ჩვენი პასუხიდან, მაგრამ მთავარია, რომ მათ დაინახონ ჩვენი სურვილი და კეთილგანწყობა. ასაკის მატებასთან ერთად ბავშვი თანდათან უკეთ გაიგებს ჩვენს საუბარს.

ამ საუბარს ბავშვი კარგად გაიგებს თუ ეს მოხდება ნორმალურ ემოციურ ატმოსფეროში. იგი მშობლებს ვერ გაუგებს და არც მიბაძავს, როცა მათთან კონფლიქტური დამოკიდებულება აქვს. ზოლო კონფლიქტი და თვით სქესობრივი აღზრდა გაცილებით ადრე იწყება, როცა მან ჯერ ლაპარაკიც არ იცის. ურთიერთობათა გაფუჭების ინიციატივა ხშირად მშობლებისგან მოდის, როცა ბავშვს აძლებენ ჭამას, სჯიან მოშარდვის ან კუჭში გასვლისას, შემდგომ როცა უშლიან სასქესო ორგანოებზე მანიპულაციას.

ბავშვისთვის დამახასიათებელია ძლიერი ცნობისმოყვარეობა და სასიამოვნო განცდებისადმი ლტოლვა. ეს მას ძიებისაკენ წარმართავს და ნახულობს კიდევაც საინტერესო და სასიამოვნო ობიექტს საკუთარ ან სხვისი სხეულის სახით. როცა სხეულზე შეხებით იღებს დაკმაყოფილებას, მას უჩნდება სიამოვნების განმეორებით მიღების სურვილი. რამდენადაც არ ხერხდება ამის თავისუფალი შესრულება, ბავშვები ამას ფარავენ თამაშით. თამაშების ამ კატეგორიას მიეკუთვნება „ექიმობანა“, „ოჯახობანა“ და თვით „დაჭერობანა“ და „დამალობანაც“. ამ თამაშების დროს არის ფიზიკური კონტაქტების საშუალება, რომელიც ბავშვებს ალაგზნებს ზოლმე. ამიტომ უწოდებენ ამ თამაშებს სექსუალურს.

„ექიმობანას“ შემთხვევაში ხდება „ავადმყოფის“ გახდა, დათვა-

ლიერება, გასინჯვა, ნემსის გაკეთება, ხელოვნური სუნთქვის ჩატარება და ა.შ., რაც სიამოვნების მიღებასთან და ინტერესების დაკმაყოფილებასთანაა დაკავშირებული.

ეს ვითარება დღეს სავსებით ნორმალურ მოვლენად ითვლება და თუ მშობელი ამის შემჩნევისას მიმართავს რეპრესიებს, ეს არის არა ბავშვისათვის სასარგებლო მოქმედება, არამედ ზოგჯერ გამოუსწორებლადაც საზიანო.

პატარა „ავადმყოფ“ ლონდას „ექიმი“ ზურა ნემსს უკეთებდა. ამ დროს ოთახში შემოდის ლონდას მამა. გოგონას გაუხარდა მამის მოსვლა და ისე მიეახლა, რომ ტრუსიც არ აუწევია. განრისხებულმა მამამ მას რამდენჯერმე მოარტყა სახეშიც და ტაყუნებზეც. ბავშვი მოულოდნელობისგან გაოგნდა და ძლიერი შიშისაგან ტირილიც კი ვერ შეძლო. ზურა ტირილით გავარდა და მერეც ყოველთვის ეშინოდა ლონდასთან მისვლა და თამაში. ლონდას იმ ღამით სიცხე მისცა და კრუნჩხვებიც დაემართა, რაც საკმაო ხანს გაგრძელდა. ეს მხოლოდ გარეგანი უარყოფითი ეფექტი იყო, მთავარი კი ფსიქონევროზში გამოიხატა. იგი ფრიგიდულ ქალად ჩამოყალიბდა, რის გამოც ვერ იღებდა სიამოვნებას სექსისაგან, გაურბოდა ქმართან ურთიერთობას, რაც ძლიერ ოჯახურ კონფლიქტებს იწვევდა.

არის სექსუალური თამაშის სხვა ფორმები, რომლებიც მშობელთა კიდევ უფრო მეტ აღშფოთებას იწვევს. ეს ის ვითარებაა, როცა თამაში თავისი ფორმით ძალზე ახლოსაა სექსუალურ პროცესთან. ბავშვები ერთმანეთს ეხებიან სასქესო ორგანოებით. ამას შეიძლება აკეთებდნენ როგორც სხვადასხვა სქესის, ისე ერთი სქესის ბავშვები. კარგად მესმის ჩვენი საზოგადოების პოზიცია ამის მიმართ, მაგრამ უნდა ვთქვათ, რომ ეს არის თამაში და სულაც არ ნიშნავს, რომ მასში მონაწილეები მომავალში გარყვნილების ჭაობში აღმოჩნდებიან. როცა ასეთი თამაშის აკრძალვას გადავწყვეტთ, საჭიროა ეს ძალზე ფრთხილად, ზედმეტი ემოციების და მრისხანების გარეშე გავაკეთოთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ბევრად ცუდი შედეგი შეიძლება მივიღოთ.

ჩვენი 23 წლის პაციენტ გაჟს აკვიატებული ჰქონდა, რომ საკუთარ თავს ამჩნევდა ჰომოსექსუალურ მიდრეკილებას. ეს მას უდიდეს სატანჯველად ექცა. ეს განცდა უცბად არ გაჩენილა. დასაწყისში იყო მორიდება ქალებისადმი და წარუმატებლობა სექსუალური ურთიერთობის მცდელობისას. რა თქმა უნდა, ამ ვითარებას მოთხოვნები

ჩაკვლა არ მოყოლია და ამიტომ გაუჩნდა ფიქრი იმის შესახებ, იქნებ კაცებთან მინდა ურთიერთობა.

პაციენტთან ჩატარებულმა ფსიქოანალიზმა მრავალი უარყოფითი ფაქტორი გამოავლინა, მაგრამ იგი ყველაზე მტკივნეულად იხსენებდა იმ აკრძალვას, რომელიც მოყვა მის სექსუალურ თამაშს თანატოლ ბიძაშვილთან. მათ შეუსწრეს დედებმა და სასტიკად დასაჯეს. დედის ასეთმა რეაქციამ ჩვენს მომავალ პაციენტს არათუ მსგავსი თამაშის განმეორების სურვილი დაუკარგა, არამედ საერთოდ სექსზე ათქმევინა უარი. მისთვის არა მარტო სექსუალური აქტის შესრულება, მასზე ფიქრიც კი საშიში და მტანჯველი იყო. განკურნების შემდეგ მას მოეხსნა ეს აკრძალვა და თავისუფლად ახერხებდა სექსუალურ კავშირს. აქვე საინტერესოა მისი აზრი: — არა მხოლოდ სექსი ყოფილა სასურველი და სასიამოვნო, არამედ საყვარელ ადამიანთან ამ აქტის წარმოდგენაც კი ნეტარების მომგვრელია.

სექსუალური ფაქტორი, უეჭველად, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია, მაგრამ აღზრდის თვალსაზრისით სულაც არ მოითხოვს რაიმე განსაკუთრებულ ღონისძიებებს. იგი ბავშვის საერთო განვითარების შემადგენელი ნაწილია და ამ მიმართულებით გადადგმული ყველა სწორი ნაბიჯი მასზე დადებით გავლენას მოახდენს.

ასევე შეიძლება ითქვას სხვა მრავალი ფაქტორის შესახებ, რომელთაც აქ დაწვრილებით არ განვიხილავთ. ასეთებია განმეორება საწოვარასთან, დღისით ძილი, ექიმთან ურთიერთობა, წამლების მიღება, ვარჯიში, ჭამა, დაბანვა, ტელევიზორის ყურება, თითის წოვა, ხოხვა, სალანძღავი სიტყვების ზმარება, სათამაშოს გატეხვა, ცაციაობა, საბავშვო ბაღში წასვლა და სხვ. თითოეული მათგანი შეიძლება აღმოჩნდეს რისკის შემცველი.

ყველა შემთხვევაში ბავშვს შეიძლება აღმოუცენდეს შიში და უარყოფითი განწყობა, თუ ეს დაკავშირებული იქნება დასჯასთან და დაძალებასთან. სწორედ ამ ვითარების თავიდან აცილებას უნდა მიექცეს ყურადღება და არა თითოეული ფაქტორის მოქმედების გარკვეულ ნიუანსს.

ფსიქიკური აშლილობის სიმპტომატიკა

სულიერი აშლილობის სიმპტომატიკაში ძირითადად გამოყოფენ ფობიებს (სიმაღლის, სიბნელის, დახშული სივრცის, ურთიერთობის და ა.შ.), ჰალუცინაციებს, ბოდვებს, აკვიატებულ აზრებს და მოქმედებებს, ფსევდოსომატურ ტკივილებს.

ჩვენმა კვლევა-ძიებამ აჩვენა, რომ იგივე კატეგორიას მიეკუთვნება საღიზმი, მაზოხიზმი, ნარკომანია, პროსტიტუცია, ფრიგიდულობა, შიღსი, ალკოჰოლიზმი, ეპილეფსია, ტერორიზმი, ბანდიტობა და ა.შ.

ზოგი მათგანი (კარიერიზმი, პროსტიტუცია) საერთოდ არ ითვლება ავადმყოფობად, ზოგი კი (შიღსი, ეპილეფსია, ნარკომანია) – სხვადასხვა კატეგორიის დაავადებად და არა ფსიქიკური აშლილობის გამოვლენად.

ყველა სახის სიმპტომი წინააღმდეგობრივი განწყობის შედეგია. უპირველესი და უმთავრესი სიმპტომია მუდმივი დაპირისპირების საფუძველზე წარმოშობილი აგრესია. იგი ენერგიის სახეს იღებს და მიიძღრება გარეთ ან შიგნით. პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს შიშის დაძლევის ტენდენციასთან, რაც გამოიხატება რისკიან, დესტრუქციულ, ანტისაზოგადოებრივ ქმედებაში. მეორე შემთხვევაში საქმე ეხება საკუთარ მოთხოვნილებათა ჩახშობას, რაც იწვევს მნიშვნელოვან დარღვევებს ფსიქიკურ თუ სხეულებრივ სფეროში.

მსგავს ვითარებასთან გვაქვს საქმე ინცესტის და ჰომოსექსუალობის სიმპტომატიკის შემთხვევაშიც. როცა ნორმალური სექსუალური მოთხოვნილება ბლოკირებულია, ფიქრი მიემართება გაუკუღმართებული ლტოლვებისაკენ. რამდენადაც ზდება სურვილის აქტუალიზება, მაგრამ არ ჩანს მისი შემაფერხებელი ფაქტორი, ავადმყოფს უნებლიედ მოსდის ფიქრი, ზომ არა აქვს მას ინცესტური და ჰომოსექსუალური მისწრაფებები. ასეთი ფიქრი მისთვის მიუღებელია და იწყებს ამის წინააღმდეგ გააფთრებულ ბრძოლას, რაც უკიდურესად ამწვავებს მის ავადმყოფურ მდგომარეობას. ასეთი სიმპტომები შედარებით იშვიათად ვლინდება, აგრესია კი – ყოველთვის.

არაჯანსაღი ფსიქიკური მდგომარეობის გამოვლენაა ასევე მორცხვობა, მორიდებულობა, ეჭვიანობა, არასრულფასოვნების განცდა და სხვ.

ბევრი ჩამოთვლილი სიმპტომი მოგვიანებით იჩენს თავს, ზოგი კი — ბავშვობაშივე. საერთოდ, როცა ბავშვი იჩენს სიჯიუტეს, გაუბედაობას, სისასტიკეს, აგრესიას, ბუტიაობას, ზედმეტად იფსამს, ტირის, უარს ამბობს ჭამაზე და ა.შ., ეს უკვე მიუთითებს მის ტრავმულ მდგომარეობაზე, რაც შეიძლება ფსიქიკურ აშლილობაში გადაიზარდოს. რაც შეიძლება პარადოქსულად გვეჩვენოს, სწორედ ამ საფუძველზე ყალიბდება ნარკომანია, შიდსი, ფსიქოსომატური დაავადებები, დამანაშავეობა და სხვ. ზოგ მათგანს ქვემოთ უფრო დაწვრილებით განვიხილავთ მათზე საზოგადოებრივად გაძლიერებული ინტერესის გამო.

4.1. ნარკომანია

4.1.1. ნარკომანიის პრობლემა. ნარკომანია კაცობრიობისათვის ერთ-ერთი ყველაზე მტკივნეული, რთული და საშიში პრობლემაა. მას შემთხვევით არ უწოდებენ „თანამედროვე შავ ჭირს“ ან „თეთრ სიკვდილს“. ამ სენის გავრცელების არე სულ უფრო და უფრო ფართოვდება. მას არა აქვს გეოგრაფიული, რასობრივი, რელიგიური, ეკონომიკური თუ სხვა საზღვრები. ნარკომანია ერთნაირად ვრცელდება ყველა კონტინენტზე, თეთრ, შავ, ყვითელ, წითელკანიანებში, ქრისტიანებში, მუსლიმანებში თუ ბუდისტებში, მდიდრებსა თუ ღარიბებში, ქალებსა და კაცებში. რაც მეტად საგანგაშოა, ფართოვდება ნარკომანთა ასაკობრივი საზღვრებიც. ნარკოტიკების ხმარება უფრო ადრეული ასაკიდან იწყება. აქედან გამომდინარე, ნარკომანია წარმოდგენილია, როგორც მრავალპლანიანი პრობლემა, რომელშიც გამოყოფენ ეკონომიკურ, სოციალურ, რელიგიურ, პოლიტიკურ, ზნეობრივ, ფსიქოლოგიურ, ბიოლოგიურ, სამედიცინო, პედაგოგიურ და სხვა მხარეებს.

მიუხედავად პრობლემის მრავალმხრივი განხილვისა და შეტევის ფართო ფრონტის გაშლისა, სირთულეებმა კი არ იკლო, პირიქით, კიდევაც იმატა. წამოყენებული იქნა ნარკომანიის შესახებ არა მარტო განსხვავებული, არამედ ურთიერთსაწინააღმდეგო და ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულებებიც კი. ეს ეხება თვით ნარკომანიის არსს, ნარკომანის ქცევის პირველად მოტივაციას, მის მიმართებას მართლწესრიგთან, მკურნალობასთან და ა.შ.

გადის წლები, საკითხი ვერ წყდება და პესიმისტური შეხედულებები სულ უფრო და უფრო ხშირად გაისმის ავტორიტეტული სპეციალისტების მხიდანაც: წარმართული ინტენსიური ძიების მიუხედავად, ნარკომანიის წარმოშობის მექანიზმები და მისი გავრცელების მიზეზები ჯერ კიდევ არ არის ნათელი (ჰვულფი). საჭიროა კიდევ არაერთი ძალისხმევა და გამოკვლევების არანაკლები რიცხვი, ვინაიდან ნარკომანიის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ ბევრია თეთრი ლაქა (ჰიზბელი).

ამ სამიში სენის წინაშე ფარ-ხმალის დაყრა რომ არ შეიძლება და აუცილებელია ქმედითი ღონისძიებების გატარება, ამაში, ალბათ, ყველა დაგვეთანხმება. მაგრამ რა გზებით უნდა განხორციელდეს ეს? პირველ რიგში, საჭიროა პრობლემის გამოწველილვითი ანალიზი. ეს ეხება ნარკომანიის ცნებას, საკითხის ისტორიას, ზემოქმედების თავისებურებებს, მკურნალობის და რეაბილიტაციის ფორმებს, აღმზრდელობით ღონისძიებებს და ა.შ.

საკამათოა თვით ნარკომანიის ცნება. ნარკომანია (ბერძ. ნარკე – გაშეშება, მანია – სიგიჟე, ენება, კონკრეტულ შემთხვევაში უფრო თავმუშუაკებელი ლტოლვა) იწოდება მკვეთრად გამოხატულ ლტოლვად ნარკოტიკული ნივთიერებებისადმი, რომლებიც უპირატესად ცენტრალურ ნერვულ სისტემაზე მოქმედებს. იგი დაავადებაა, რომელიც ვითარდება ნარკოტიკულ საშუალებათა სისტემატური მოხმარების შედეგად.

აქ საკამათოა როგორც ნარკომანიის ფორმირების მიზეზი – ნარკოტიკულ საშუალებათა სისტემატური მოხმარება, ისე ზემოქმედების სფერო – ცენტრალური ნერვული სისტემა. რეალურ ვითარებას ქვემოთ გავეცნობით.

4.1.2. ნარკომანიის ისტორია. ბუნებრივი ნარკოტიკული ნივთიერებები უხსოვარი დროიდანაა ცნობილი. ადრე არც მათი მოქმედების შესწავლა ხდებოდა და არც მათ მიერ მიყენებული ვნების სტატისტიკური ანალიზი, არც კანონმდებლობა არსებობდა და არც პოლიცია. ნებისმიერი ადამიანი ბუნებასთან იმდენად ახლოს იყო, რომ დაუბრკოლებლად შეეძლო ესარგებლა ზაშხაშით, კოკას ფოთლებით, ანაშით და ა.შ.

ცნობილია, რომ საძილე ყაყაჩოს ასირიელები, ბერძნები და ეგვიპტელები ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ჯერ კიდევ 3-4 ათასი წლის წინ იყენებდნენ. პომპროსის „ოდისეაში“ მშვენიერმა ელენემ საძილე

ყაყაოს ნაყენი დააღვინა ტელემაქს. ძველი წელთაღრიცხვის VIII საუკუნის ბერძნულ წყაროებში მოიხსენიება ქალაქი მეკონი (ყაყაო). საძილე ყაყაოს და ოპიუმს, როგორც ძლიერმოქმედ საშუალებებს, აღწერდნენ პეროდოტე, პიპოკრატე, არისტოტელე, ვირგილიუსი და სხვები.

დღეს ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ნარკოტიკული საშუალება მარიხუანა (პაშიში, პლანი) ცნობილი იყო ჩ.წ. 2700 წლიდან. მას ხმარობდნენ შორეულ და ახლო აღმოსავლეთში, დასავლეთში. ამის გამო მას სხვადასხვა სახელწოდება ჰქონდა. 1727 წ. ქრისტეს დაბადებამდე გამოცემულ ჩინურ ფარმაცევტულ წიგნში პირველად მოიხსენიება კანაბისი. არსებობს მისი 3 ძირითადი სახეობა. იგი მსოფლიოს ყველა კონტინენტზე ხარობს, ხშირად როგორც სარეველა ბალახი.

ასევე დიდი ხნის ისტორია აქვს ოპიუმს. სარწმუნოდ მიიჩნევენ, რომ ოპიუმს იყენებდნენ რომის იმპერატორი მარკუს ავრელიუსი და დიდი ტაჯიკი მოაზროვნე ავიცენა (980-1037 წ.წ.). ინდოეთში ოპიუმის გავრცელებას ალექსანდრე მაკედონელის სახელს, ზოგი კი არაბების ლაშქრობას უკავშირებს.

1000 წელს გამოცემულ ექიმ ბირუნის ნაშრომში პირველად ვხვდებით ოპიუმზე დამოკიდებულების სრულფასოვან აღწერას.

სამედიცინო მიზნებით ოპიუმის გამოყენება XVI საუკუნეში სცადა პარაცელსმა, ხოლო XVII საუკუნეში – ინგლისელმა ექიმმა თომას რიდენჰემმა.

1806 წელს გამოყოფილ იქნა ოპიუმის აქტიური კომპონენტი, რომელიც მასზე ათჯერ ძლიერ ზემოქმედებას ახდენს ადამიანზე. მას სიზმრების ღმერთის, მორფეოსის სახელის მიხედვით ეწოდა მორფინი. 1874 წელს შეიქმნა პეროინი, რამაც დიდი ზიანი მიაყენა საზოგადოებას.

ოპიუმის გავრცელებას მნიშვნელოვანი პოლიტიკური კოლიზიებიც ახლდა. გავიხსენოთ თუნდაც „ოპიუმის ომი“ 1832-1842 წ.წ.

კოკას ფოთლებს ასევე დიდი ზანია ხმარობენ, მაგრამ სამედიცინო მიზნით კოკაინის გამოყენება 1860 წლიდან იწყება, ძირითადად როგორც ადგილობრივი ტკივილგამაყუჩებელი საშუალება. 1885 წ. ზ.ფროიდმა სცადა მისი გამოყენება ფსიქიატრიულ პრაქტიკაში, მაგრამ უარყოფითი შედეგი მიიღო. კოკაინმა თვითონ გამოიწვია პაციენტში

შემლილობის შეტევა.

ფსიქოტროპული ნივთიერებების ხმარების ისტორია გვიჩვენებს, რომ ბევრი მათგანი გამოიყენებოდა როგორც წამალი ან საწამლავი. ძლიერმოქმედი ნარკოტიკების დამზადება და გამოყენება საიდუმლოებით იყო მოცული და ტომის რელიგიური კულტის აღმსრულებელთა მიერ თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. ადამიანის ორგანიზმისთვის ნაკლებად მომწამლავი ნივთიერებების ხმარება განისაზღვრებოდა ტომის, შემდეგ კი ეთნოსის ტრადიციებით. ზოგიერთ ეთნოსს მათი გამოყენების საკმაოდ რთული რიტუალები გააჩნდა. ნარკოტიკს იყენებდნენ სხვადასხვა სახის ზემოქმედებისათვის.

ისტორიაში არსებობს ვერსიები იმის თაობაზე, რომ ერთი ხალხის მიერ მეორის დამონება დაკავშირებული იყო ამ უკანასკნელთა შორის ნარკოტიკული მცენარეების და ნივთიერებების მოხმარების წაქეზებასთან.

საზოგადოების განვითარებამ არათუ უკუაგლო ფსიქოტროპული ნივთიერებების გამოყენება, არამედ მოამრავლა მათი სახეობანი და სამკურნალო თუ რიტუალური გამოყენების ვარიანტები. ეს განხორციელდა ქიმიის აქტიური ჩარევით, რამაც ხელი შეუწყო ახალი ნაერთების შექმნას.

4.1.3. ნარკომანიის გეოგრაფია და ბოტანიკა. ბუნებრივი ნარკოტიკული მცენარეები თითქმის ყველგანაა გავრცელებული, თუმცა მეტ-ნაკლები სიხშირით. მათი კონცენტრაცია განსაკუთრებით დიდია სამხრეთ ამერიკის, ჩრდილოეთ ამერიკის და ცენტრალური აზიის ტროპიკებში. ნარკოტიკული მცენარეებია ხაშხაში, ინდური კანაფი, ლენცოფა, კოკა, ლემა და მრავალი სხვა. მათში მოქმედი ნივთიერება ძირითადად აღკალოიდებია. უმთავრესად სამხრეთ ამერიკის მთიან ზონაშია გავრცელებული ბუჩქისებური მცენარე კოკა, რომლის ფოთლებიდან მიიღება კოკაინი. ამჟამად პერუში ლეგალური მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად მზადდება 50 მილიონი კოკას ფოთოლი. 500 კგ ფოთლიდან მიიღება 1 კგ სუფთა ნივთიერება. ბოლივიასა და კოლუმბიაში დიდი რაოდენობით აწარმოებენ კოკას ფოთლებს არალეგალურ მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად.

ადგილობრივი მკვიდრნი ღლესაც მუდმივად ხმარობენ კოკას ფოთლებს, რასაც ლეჭავენ. მათი თქმით, იგი იწვევს კომფორტის

გრძნობას, ამცირებს დაღლილობას და შიმშილის განცდას. ფოთლები შეიცავს დაახლოებით 2% კოკაინს და, ცხადია, მისი კონცენტრაცია სისხლში შეუძლებელია მიუახლოვდეს იმ დონეს, რომლის მიღწევაც შესაძლებელია სუფთა კოკაინის მიღებისას. მიუხედავად იმისა, რომ კოკაინის გახშირებულ მიღებას ფსიქიური აშლილობა მოსდევს, აშშ-ში იგი ყველაზე პოპულარული ფსიქოტროპული საშუალებაა.

ოპიუმის სამშობლოდ ახლო აღმოსავლეთს მიიჩნევენ. ის მიიღება საძილე ყაყაოს წვენიდან, რომელიც ყვავილის დაზიანებული ნაწილიდან ჟონავს. ჰაერზე ის მაგრდება. შეგროვების შემდეგ ამ მასალას იყენებენ ოპიუმის მისაღებად.

არაბებში მუსლიმანური რელიგიის მიღებასთან დაკავშირებით, რომელიც კრძალავს ალკოჰოლის მიღებას, ოპიუმმა და ჰაშიშმა ფართო გავრცელება ჰპოვა. მუსლიმანური რელიგიის ექსპანსიასთან ერთად ოპიუმმა ევროპას, შუა აზიასა და ჩინეთში ჩააღწია.

კანაბისი, კანაფი აღმოსავლური წარმომავლობის მცენარეებია, რომლებისგანაც მზადდება მარიხუანა. ნარკოტიკული ნივთიერებების შემცველობა ყველაზე მეტია მის ყვავილოვან წვენიში, შემდეგ ფოთლებში და ყველაზე ნაკლები – ლეროში. აქტიური ნივთიერებების რაოდენობა ძლიერაა დამოკიდებული მცენარის განვითარების პირობებზე – ნიადაგზე, კლიმატზე, მზიანი დღეების რაოდენობაზე და სხვ.

კანაბისიდან მზადდება განსხვავებული პრეპარატები. ყველაზე ძლიერ პრეპარატს, რომელიც მხოლოდ წებოვანი წვენიდან პროდუქტია, ინდოეთში შარას უწოდებენ. თუ მასში ყვავილების ნაწილებია შერეული, მაშინ გონჯას უწოდებენ. ნაკლებად აქტიურ პრეპარატს ბანგი ჰქვია. იგი ფზენილადქცეული მცენარისგან მზადდება და ძირითადად სასმელთან ერთად გამოიყენება. მარიხუანა კრებითი სახელია და მისი რაობა მერყეობს გონჯიდან ბანგამდე.

ნარკოტიკული მცენარეების გავრცელებასთან მჭიდრო კავშირშია ნარკობიზნესი. ცნობილია ამ საწამლავის წარმოების და გავრცელების უდიდესი ცენტრები და სატრანზიტო ტრასები. მაგალითად, აშშ-ში და კანადაში ნარკოტიკების მიწოდება ძირითადად სამხრეთ ამერიკიდან ხდება. მათგან პრიორიტეტი, ალბათ, კოლუმბიას ეკუთვნის. ევროპის ქვეყნების მომარაგება აზიიდან წარმოებს, სადაც ყველაზე მეტად აქტიურობენ ინდოჩინეთი და ირანი. აქედან მომდინარე ხაზი თურქეთის გავლით გადის ევროპისათვის ყველაზე საშიშ „ბალკანეთის ტრასაზე“.

ნარკოტიკების უმნიშვნელოვანესი ნაწილის წარმოება ხდება „ოქროს ნახევარმთვარეში“ (პაკისტანი, ავღანეთი) და „ოქროს სამკუთხედში“ (ბირმა, ლაოსი, ტაილანდი). ამ ზონებიდან შემოდის დასავლეთში გამოყენებული ნარკოტიკების ნახევარზე მეტი.

მნიშვნელოვან სატრანზიტო გზას წარმოადგენს „ჩინეთის არხი“. ამ საერთაშორისო მაფიის ბაზა ჰონგკონგშია. მის ტრიადაში 100000 წევრს ითვლიან. ამ გზამ მნიშვნელოვნად გააფართოვა „ოქროს სამკუთხედიდან“ ნარკოტიკების გადაადგილების მარშრუტი: ბანგლადეში, დასავლეთ ინდოეთი, სინგაპური.

აზიიდან ნარკოტიკების გატანის ერთ-ერთი ხერხია „კამიკაძეების ესკადრონი“. ეს არის აფრიკელ დაქირავებულთა 5-ნ კაციანი ჯგუფები, რომელთაც საქონელი გადააქვთ ჯერ აფრიკაში და იქიდან ევროპაში. პოლიცია მათ სასტიკად უსწორდება და 6-დან 1 რჩება ცოცხალი. ამასთან, აფრიკა თვით იწყებს ნარკობიზნესს, რამდენადაც ფლობს კანაფის, ყაყაოსა და კოკას პლანტაციებს.

სერიოზულ საფრთხეს ქმნის საერთაშორისო ვაჭრობის და ტურიზმის მოცულობის სწრაფი ზრდა, რაც იძლევა ნარკოტიკული შავი ბაზრის გაფართოების შესაძლებლობას. მეორე მხრივ, მკენარეული წარმოშობის ნარკოტიკულ ნივთიერებათა გავრცელების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერებამ, მათზე ფასების ზრდამ გამოიწვია სინთეზური ნარკოტიკების და სხვადასხვა შემცველების გამოჩენა, რაც ორგანიზმზე უფრო მეტი დამანგრეველი უნარით გამოირჩევა. ამგვარად, ნარკოს-ფეროში ბოტანიკიდან აქცენტი უფრო ქიმიაზე გადადის.

ანგარიშგასაწევია ის საშიშროება, რომ საქართველოც შეიძლება გახდეს აზია-ევროპის ნარკოტრასის ნაწილი ან მისი განშტოება. ამ შიშის საფუძველს ფაქტები იძლევა. მათ შორის აღსანიშნავია შემთხვევა, როცა 1993 წლის 30 დეკემბერს საქართველოს გავლით ავღანეთიდან თურქეთში მოხვდა 1.5 ტონა მორფინი. როგორც „შტერნი“ (№9, 2001) ირონიულად შენიშნავს, ძველი „აბრეშუმის გზა“ ახლა თანდათანობით ნარკობიზნესის ტრასად იქცევა.

საქართველოში ნარკოტიკები ძირითადად შემოდის აზერბაიჯანის რესპუბლიკიდან, ჩრდილოეთ კავკასიიდან, კრასნოდარის მხარიდან, შუა აზიიდან.

მომავალში არ არის გამორიცხული, ნარკობიზნესის ახალი ცენტრების და სატრანზიტო ტრასების აღმოცენება, თუნდაც ყოფილი

საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ნარკოტიკებისადმი კონტროლის პროგრამის მონაცემებით, ამ სივრცეში 100 ათასზე მეტი ოპიუმის პლანტაციაა და 1 მილიონ ჰექტარზე მეტი მარихუანაა დათესილი. ეს, ძირითადად, არის ყაზახეთში, ციმბირში, შორეულ აღმოსავლეთში და ა.შ. ამასთან, იზრდება დღეს ქვეყნებში ნარკოტიკების შემოტანაც. თუ ადრე ტრადიციული მომწოდებლები იყვნენ ავღანეთი და უნგრეთი, უკანასკნელ წლებში გაძლიერდა კორეის, რუმინეთის, ირანის როლი.

4.1.4. ნარკომანია და ზნეობა. ცნობილი ფსიქიატრი ნარკომანიას გამოყოფს სხვა დაავადებებისაგან. ყველა ავადმყოფი მოითხოვს თანაგრძნობას და შეეღას. არც ერთი დაავადება არ არის საძრახისი და სამარცხვინო, მაგრამ ნარკომანია ამ მხრივ გამონაკლისია. იგი ყველაზე დიდი გასაჭირია. რადგან ნარკომანია სოციალურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობისაა, მას უწოდებს ზნეობის ანუ შინაგანი სინდისის სატკივარს. ნარკომანიის ყოველი შემთხვევა სადარდებელი და საშიშია არა მარტო თვითონ ავადმყოფისათვის, არამედ იგი კიდევ უფრო საფიქრებელია გარემო წრისათვის, მისი მორალური გაჭუჭყიანების საფრთხის გამო. ნარკომანი ოჯახს ანადგურებს ქონებრივად და ზნეობრივად, მაგრამ, უპირველეს ყოვლისა, იგი კარგავს ყველაზე დიდ პიროვნულ საუნჯეს, იწყება მისი გადაგვარება, მორალური დეფექტი, ამიტომ მას ეუწოდებთ ზნეობის ავადმყოფობას.

ავ.ზურაბაშვილი გვიხსნის ბოროტების ერთ საერთო მიზეზს. მისი აზრით, ლოთობას, ალკოჰოლიზმს და ნარკომანიას აქვს ჩამოყალიბებული ერთი საერთო ღერძი, რომელიც იწყება ახალგაზრდულ ასაკში თამბაქოს წვეისაგან. საჭიროა ვებრძოლოთ ამ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ბოროტებას: სასწრაფოდ უნდა ამოიშანთოს იგი. ამ ბრძოლაში არ კმარა მხოლოდ ცოდნა, საჭიროა მას უკან სდევდეს სინდისის შინაგანი ხმა. საჭიროა კაცური, მორალური თვისებების აღზრდა. მტკიცედ უნდა გვახსოვდეს, რომ „მორალური ადამიანი“ უფრო მაღლა დგას, ვიდრე „გონებრივი ადამიანი“.

რა არის საჭირო, რომ სინდისიერმა ქცევამ გაიმარჯვოს? — სვამს კითხვას ავ.ზურაბიშვილი და პასუხობს: ყველაზე ქმედითი საშუალება ამ მხრივ არის ცოცხალი მაგალითი და ჯეროვანი საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება.

ვფრანკლის მიხედვით, ნარკოტიზაცია — ეს სულიერი ანესთეზიაა, ცხოვრების საზრისის დაკარგვა. ცხოვრება მძიმე ტვირთი და ღიძი პასუხისმგებლობაა, იმის მიუხედავად, გააზრებული აქვს ეს პიროვნებას თუ არა. იმისათვის, რომ ადამიანმა ეს ტვირთი ღირსეულად ზიდოს, ცხოვრების გზა გონივრულად გაიაროს, მას სჭირდება თავისი არსებობის მიზნის, თავისი დანიშნულების — ცხოვრების საზრისის ნათელი წარმოდგენა. ცხოვრების საზრისის არც მოპარვა და არც ჩუქება არ შეიძლება, — ამბობს ვფრანკლი, — ის თითოეულმა ადამიანმა თვითონ უნდა შექმნას, თვითონ უნდა ჩამოაყალიბოს თავისთვის.

ბევრს ზნეობრივი პრობლემა ძალზე ფართოდ აქვს წარმოდგენილი, რაც ყოველგვარ სიკეთეს თუ ბოროტებას შეეხება. მათთვის ზნეობრივი ეხება პიროვნულ სინამდვილეს, მის ურთიერთობას სხვა ადამიანებთან, საკუთარ თავთან. ეს დამოკიდებულება კი ზოგჯერ კატასტროფულ ხასიათს იღებს, როდესაც ინგრევა პიროვნების მეობა, პათოლოგიური ხდება საზოგადოებრივი ცნობიერება, იშლება ზღვარი ზნეობრივსა და უზნეოს შორის. სახეზეა სულიერ ფასეულობათა სრული დევალაცია.

როცა ადამიანს ხელს დარევს უიმედობა, ურწმუნობა, სასოწარკვეთა, პასუხისმგებლობის გრძნობის დაქვეითება, ეგოცენტრიზმი, ფსიქიკური და მორალური გამოფიტვა, გრძნობების გაუხეშება და ა.შ., იგი ეძებს გამოსავალს, „ერთი წუთით მაინც“ დასვენების სამყოფს, საშინელი სინამდვილიდან გასაქცევ გზას. ნარკომანი ამას აღწევს ილუზორულ სამყაროში მოხვედრით. იგი დროებით მშვიდდება, რადგან, ერთი მხრივ, საკვებს აწვდის უჯრედებს და ამით იკმაყოფილებს ბიოლოგიურ მოთხოვნილებებს, მეორე მხრივ კი, აღწევს სულიერ წონასწორობას. ამ ასპექტში ნარკომანია უკავშირდება ფილოსოფიურ-ექსისტენციურ პრობლემატიკას.

ერთი ზნეობრივი ასპექტია ნარკომანიის შეფასება თვით ნარკომანის კრიტერიუმებიდან, მისი უფლება-მოვალეობანი. საკითხი ეხება სამედიცინო დეონტოლოგიის გაფართოებას და სპეციალური მიმდინარეობის — ბიოეთიკის ანუ ეთიკური მედიცინის — ჩამოყალიბებას. თუ ადრე შემუშავებული იყო ექიმის ზნეობრივი ქცევის ნორმები (ჰიპოკრატეს ფიცის მოდელი), ბიოეთიკაში მთელი სიმწვავეთ დადგა ექიმ-ავადმყოფის დამოკიდებულებაში ავადმყოფის უფლებების პრობლემა, რასაც სტიმული მისცა სხეულის ნაწილების ტრანსპლანტაციის,

სიკვდილის დაფიქსირებისა და სხვა საკითხებმა. ამ ასპექტში უფრო რთულდება ნარკომანიის პრობლემა, რადგან ისმება კითხვები: რამდენად აქვს ნარკომანს სხეულის დაუძღვრების, თავის მოკვლის უფლება? როგორ უნდა შეებრძოლოს ამას საზოგადოება?

ბევრი ნარკომანთა უმკაცრესი დასჯით ფიქრობს პრობლემის გადაწყვეტას, რადგან ვერც მკურნალობა და ვერც შეგონება სასურველ შედეგს ვერ აღწევს.

მოქალაქეობრივი უფლება მოიპოვა ნარკომანიის ლეგალიზაციის იდეამ. აქ ორი პოზიცია ფიქსირდება. ერთის მიხედვით, უნდა მოხდეს ნარკოტიკული ნივთიერებების თავისუფალი გაყიდვა-მოხმარება. მათთვის ნარკომანი ჩამოწერილი ადამიანია, არაფერი ეშველება და „კისერიც უტეხია“. მეორე მხრივ, ამ შემთხვევაში საფუძველი ერყვეა ნარკობიზნესს და მასთან დაკავშირებულ ბევრ ბოროტმოქმედებას (ქურდობა, ყაჩაღობა და ა.შ.). მეორე პოზიცია ლეგალიზაციაში გულისხმობს ნარკომანების ავადმყოფებად აღიარებას, მათდამი ლოიალობას და შესაბამისი სამკურნალო სისტემის ორგანიზებას.

ყველა შემთხვევაში ეთიკოსები მაინც თვლიან, რომ ნარკომანია უზნეობაა, რომელიც ამორალურ საზოგადოებაში იქმნება. საჭიროა საზოგადოებრივი გარემოს გაჯანსაღება და თვით ნარკომანთა მკურნალობისადმი პოზიციის შეცვლა. მათ მიმართ გამოყენებული „დამნაშავე“, „იძულებითი“, უნდა შეიცვალოს – „ავადმყოფით“ და „ნებაყოფლობით“.

4.1.5. ნარკომანიის სამართლებრივი ასპექტები. ნარკომანიის წინააღმდეგ ბრძოლის ფერხულში დიდი ხანია ჩაერთვნენ სამართალდამცველები. ისინი ღონისძიებებს ახორციელებენ როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო მასშტაბით. ამ მიმართებით წინა პლანზეა წამოწეული ნარკოტიკულ საშუალებებზე და ფსიქოტროპულ ნივთიერებებზე კონტროლის დაწესების, დარეგულირების და ორგანიზაციის საკითხები.

ნარკოტიკებზე კონტროლის სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის პირველ დოკუმენტად მიჩნეულია 1909 წლის შანხაის ოპიუმის კომისიის მიერ შემუშავებული სარეკომენდაციო ხასიათის ღონისძიებათა ნუსხა, რომელიც მიზნად ისახავდა იმ ხანად გავრცელებული ნარკოტიკის – ოპიუმის – არასამედიცინო მიზნებით ხმარების შეზღუდ-

ვას. დოკუმენტში გამოყენებული იყო ოპიუმის სამედიცინო მიზნით გამოყენების აუცილებლობა და არასამედიცინო მიზნით მისი მოხმარება. ეს რეკომენდაციები პრაქტიკულად განუსვრიელებელი დარჩა და ამაზე რეაქცია იყო 1911 წ. პაგამი ჩატარებული საერთაშორისო კონფერენცია 12 სახელმწიფოს წარმომადგენელთა მონაწილეობით. 1912 წ. იმავე ქალაქში განმეორებით შედგა კონფერენცია, სადაც რეგულირებისათვის ნარკოტიკულ საშუალებათა სამი ძირითადი კატეგორია გამოიყო: 1. ნელლი ოპიუმი; 2. დამზადებული ოპიუმი; 3. სამედიცინო ოპიუმი, მორფინი, კოკაინი და სხვა. ამ კონფერენციის მიერ მიღებულ დადგენილებებს შედარებით მეტი ქმედითობა აღმოაჩნდა.

1925 წ. ერთა ლიგის ჟენევის კონფერენციაზე მიღებული იქნა ნარკოტიკებზე კონტროლის უფრო ფართო მოცულობის აქტი-კონვენცია, რომელმაც კონტროლი გაავრცელა ინდურ კანაფზე, ნელლ კოკაინზე, კოკაინის ფოთლებზე და სხვ.

შემდგომ წლებში ერთა ლიგამ მიიღო რამდენიმე დოკუმენტი კონტროლის გამკაცრებისათვის. აქედან პირველ რიგში აღსანიშნავია ნარკოტიკულ საშუალებათა წარმოების შეზღუდვისა და განაწილების რეგლამენტირების შესახებ (1931 წ.) და მავნე სამკურნალო ნივთიერებების უკანონო ბრუნვის შესახებ (1936 წ.) კონვენციები. აღნიშნულმა დოკუმენტებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ისეთი სამართლებრივი ბაზის დაფუძნებისათვის, რომელიც საერთაშორისო მექანიზმის ფუნქციებს შეასრულებდა. შემდგომში სწორედ ამ საფუძველზე გააფართოვა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ ნარკოტიკებზე კონტროლის სფეროები და თავის სტრუქტურაში ჩამოაყალიბა ნარკოტიკების კონტროლის კომიტეტი.

მიღებული ზომების მიუხედავად, ნარკოტიკების მოხმარების საშუალებები გამრავალფეროვნდა, გაფართოვდა ნარკოტიკული და ფსიქოტროპიული საშუალებების უკანონო ბრუნვის გეოგრაფია, გაძლიერდა და ორგანიზაციულად გაფორმდა ნარკომაფიის და ნარკობიზნესის ქსელი. ამ ვითარებამ და სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობების სიმძაფრემ (ცივი ომი და სხვა) საჭირო გახდა ახალი საერთაშორისო დოკუმენტების მიღების აუცილებლობა. ამ მხრივ უმნიშვნელოვანესი იყო გაეროს მიერ შემუშავებული „ნარკოტიკული საშუალებების შესახებ 1961 წლის ერთიანი კონვენცია“. მასში აისახა ნარკოტიკებზე კონტროლის ისეთი ასპექტები, რომლებიც ყურადღების გარეშე იყო

დარჩენილი.

რამდენადაც ეს დოკუმენტი მხოლოდ ნარკოტიკულ საშუალებებს ეხებოდა და არ ასახავდა ფსიქოტროპულ ნივთიერებებზე კონტროლის სპეციფიკას, ამიტომ 1971 წ. გაერომ მიიღო კონვენცია „ფსიქოტროპული ნივთიერებების შესახებ“.

1988 წ. გაერომ მიიღო შემაჯერებელი დოკუმენტი – „ნარკოტიკული საშუალებების და ფსიქოტროპული ნივთიერებების უკანონო ბრუნვის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, 1988 წ. კონვენცია“. მან გააერთიანა 1961 და 1971 წლების დოკუმენტებში ასახული ასპექტები, შეაესო იმ მომენტისათვის დამახასიათებელი თავისებურებებით და მიიღო სისტემური, მეთოდოლოგიური ხასიათის საპროგრამო დოკუმენტის სახე. სწორედ ამიტომ, ეს სამი დოკუმენტი ცნობილია, როგორც ნარკოტიკებთან და ფსიქოტროპულ ნივთიერებებთან ურთიერთობის კონსტიტუცია. ამის გამო, სახელმწიფოთა უმრავლესობამ ისინი მიიღო, როგორც სამოქმედო სახელმწიფო პროგრამა. 1990 წლისათვის მოცემული კონვენციები ოფიციალურად რეგისტრაციაში გაატარა 150-ზე მეტმა სახელმწიფომ.

ისევე როგორც ნარკომანიის ლეგალიზაცია, ფსიქოტროპულ ნივთიერებებზე კონტროლის სისტემაც ხშირად დაპირისპირებულ პოზიციებს წარმოშობს. ზოგი მას ნარკოტიკულ საშუალებებთან ათანაბრებს და მეტიც, მოსახლეობაში გახშირებულ თვითმკვლელობებსაც არადანიშნულებისამებრ ფსიქოტროპიული მედიკამენტების მიღებასთან აკავშირებს. ამ პოზიციის დამცველები თვლიან, რომ ფსიქიატრები ავადმყოფებს კი არ მკურნალობენ, არამედ ადებილებენ და ნარკომანებად აქცევენ. საწინააღმდეგო პოზიციაზე მდგომნი მიუთითებენ, რომ ევროპისა და ამერიკის ბევრ ქვეყანაში ფსიქოტროპული ნივთიერებების მოხმარება არ ითვლება დანაშაულად და არც სხვადასხვა ქვეყნის სტატისტიკა იძლევა საფუძველს ნარკომანიის გავრცელების ტემპის ზრდა კანონის სირბილეს დაუკავშიროთ. მათი აზრით, ფსიქოტროპული მედიკამენტები არანარკოტიკული სამკურნალო ნივთიერებებია.

ნარკოტიკულ ნივთიერებათა არსენალი ორ ათეულს არ აღემატება, ხოლო ფსიქოტროპული საშუალებები 3000 ორიგინალური მოქმედების მედიკამენტს ითვლის. მათ შორისაა ანტიფსიქოზური, ანტიდეპრესიული, ანტიშფოთვითი, შიშების საწინააღმდეგო, საძილე, ანთიალერგიული,

გულის დაავადებათა, კუჭ-ნაწლავის აშლილობათა და სხვა სამკურნალო პრეპარატები.

ფსიქოტროპული მედიკამენტების არსენალი მსოფლიოში დღითიდღე იზრდება და არ დარჩა მედიცინაში არც ერთი დარგი, რომ თავიანთი პაციენტების სამკურნალოდ არ იყენებდეს ამ კატეგორიის ამა თუ იმ საშუალებას. მეორე მხრივ, იზრდება მათ ამკრძალავ კონვენციათა სიების მოცულობაც. 1971 წელს ამ სიებში შეტანილი იყო 32 ფსიქოტროპული ნივთიერება, 1999 წლისათვის იგი 111 ერთეულითაა განსაზღვრული. როგორც ვხედავთ, არასასურველ პრეპარატთა რიცხვი თითქმის 3,5-ჯერ გაიზარდა.

მედიკამენტების ამ კატეგორიაში შედის ტრანკვილიზატორები, რომელთა არასწორმა გამოყენებამ მასიური ხასიათი მიიღო. სტრესული აშლილობის ზრდის კვალობაზე ხშირია მისი უკონტროლოდ გამოყენება, თვითმკურნალობა. რამდენადაც ამ საშუალებებით არა მარტო ფსიქიკატრები, არამედ ყველა დარგის ექიმი მკურნალობს, იზრდება მათი მისაწვდომობის არეალი. არცთუ იშვიათად ტრანკვილიზატორებს ნარკომანები იყენებენ ნარკოტიკული თრობის ეფექტის გაღრმავების მიზნით. ამიტომ მოითხოვენ სამართალდამცავებიც და სამედიცინო სამსახურებიც ამ პრეპარატებზე კონტროლის გაძლიერებას.

4.1.6. ნარკომანია და პოლიტიკა. ნარკოტიკაციასთან დაკავშირებული პრობლემები მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ცალკეული ქვეყნების თუ სახელმწიფოთაშორის პოლიტიკას. ამიტომ მას დიდ ყურადღებას უთმობენ ქვეყნების ხელმძღვანელები თუ საერთაშორისო გაერთიანებათა ლიდერები. ამის დასტურია, მაგალითად, აშშ პრეზიდენტის ბ.კლინტონის გამოსვლა გაეროს სპეციალურ სესიაზე 1998 წ. 8 ივნისს.

მისი თქმით, არცერთი ერი არ არის ისეთი დიდი და ძლევამოსილი, რომ მარტომ გადაჭრას ნარკოტიკებთან დაკავშირებული საკითხები. არცერთი არ არის ისეთი მცირე, რომ გააკეთოს გამონაკლისი. ყველა მათგანმა უნდა გაიზიაროს პასუხისმგებლობა ამ ბრძოლაში და ჩვენი უსაფრთხოებისა და მომავლის საკეთილდღეოდ ერთიანად აღუდგეს აღნიშნულ საფრთხეს. ნარკოტიკების იმპერია ემუქრება დემოკრატიას, საბაზრო ეკონომიკის ინტეგრაციას. ემუქრება ყოველ კონტინენტზე მცხოვრები ოჯახის მომავალს, იმედებსა და სიცოცხლეს. ყოველ-

გვარი ეჭვის გარეშე ჩვენი ბრძოლა არის ულტიმატუმი კაცობრიობის თავისუფლების დასაცავად. ჩვენ უნდა დავუმტკიცოთ ნარკოტიკებით მოვაჭრებს, რომ ისინი ტყუიან. ერებმა აჩვენეს, რომ განსაზღვრული და ერთობლივი ძალისხმევით შეგვიძლია შევცვალოთ ბოროტი სარტყელი. 1973 წლიდან აშშ-ში ნარკოტიკების მოხმარება შემცირდა 49%-ით. ახალგაზრდების მიერ ნარკოტიკების მოხმარება სტაბილურდება და გარკვეულად მცირდება. 1985 წლიდან კოკაინის მოხმარება 70%-ით შემცირდა. თანდათან ქრება კრეკის ეპიდემია. გასულ წელს სანაპირო დაცვამ 100000 პაუნდზე მეტი კოკაინი ამოიღო. დღეს ამერიკელები ნარკოტიკებზე 37%-ით ნაკლებს ხარჯავენ, ვიდრე 10 წლის წინ. წარმატებებს აღწევენ სხვა ქვეყნებიც. 1977 წ. მექსიკამ რეკორდი დაამყარა ნარკოტიკების შემცველი მცენარეების ამოძირკვაში. პერუში 1995 წლიდან კოკას კულტივაცია 42%-ით შემცირდა. კოლუმბიაში საჰაერო დაზვერვის პროგრამის გამოყენებით ათეულ ათასობით ჰექტარი კოკას ნათესი განადგურდა. ტაილანდში ოპიუმის ყაყაჩოს მოყვანა საგრძნობლად დაეცა. მარტო მიმდინარე წელს იგი 24%-ით შემცირდა. აშშ სამართალდამცველი ძალების სტრუქტურებმა დააფინანსა ნარკობიზნესის წინააღმდეგ ბრძოლის სფეროში საჭირო წვრთნის გასაუფლებლად 8250-ზე მეტი ადამიანი. 1997 წელს ლათინური ამერიკისა და კარიბის ქვეყნების მთავრობებმა 166 მ/ტ-ზე მეტი კოკაინი ამოიღეს. უკეთესად მომზადებული პოლიცია, ინფორმაციების გაცვლის გაუმჯობესებული სისტემა მთელ მსოფლიოში უფრო და უფრო მეტ ნარკოტიკებით მოვაჭრეს აკავებს. ჩვენ უნდა აღმოვეჩვრათ ნარკოტიკებით მოვაჭრეთა ბინძური ფულის ჩამორეცხვის შესაძლებლობა. ამისათვის 2000 წლისათვის აშშ ითვალისწინებდა დამატებით 20 ქვეყნის დახმარებას საფინანსო-სადაზღვევო დანაყოფების ჩამოყალიბებასა და გაძლიერებაში. გრძელდება დებატები ერებს შორის იმის შესახებ, თუ რომელი აიღებს პასუხისმგებლობას ნარკოტიზმის პრობლემის გადაჭრაში. უნდა ვადიაროთ, რომ ამ დებატებს ჯერჯერობით საქმე წინ არ წაუწევია. მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ხაზები მწარმოებელ, მომთხოვნ და სატრანზიტო ქვეყნებს შორის სულ უფრო ბურუსით იფარება. ეს ყველა ერის პრობლემაა და ყველამ უნდა იბრძოლოს მის წინააღმდეგ – ქუჩებში, სამზარეულოს მაგიდასთან, ყველგან.

წლითი-წლობით აშშ ადმინისტრაცია ბიუჯეტიდან უდიდეს

თანხებს გამოყოფს ნარკოტიკების წინააღმდეგ საბრძოლველად. მომდევნო წლისათვის ეს თანხა 17 მლრდ დოლარს მიაღწევს. აშშ მუშაობს, რათა შექმნას ძლიერი ინსტიტუტი ნარკოტიკების ბოროტად მოხმარების თავიდან აცილებისა და მკურნალობისათვის. ამავე პროგრამის ფარგლებში ჩვენ სხვა ერებს გაუუზიარებთ ცოდნასა და გამოცდილებას, ჩავატარებთ საერთაშორისო საწვრთნელ კურსებს. გამოყენებული იქნება მძლავრი საინფორმაციო საშუალებები სატელევიზიური სიტყმებისა და ინტერნეტის ჩათვლით. ამის ორგანიზაციაში მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს ნარკოტიკების წინააღმდეგ ბრძოლის ეროვნული ინსტიტუტი.

ბოლოს, ბ.კლინტონი ყველას გაერთიანებისკენ მოუწოდებს: ჩვენ ერთად უნდა მივალწიოთ ამ გლობალური პრობლემის გადაჭრას. ერთად უნდა ვიმოქმედოთ — ნდობისა და ურთიერთპატივისცემის სულისკვეთებით. ერთად ვიბრძოლოთ — სახლში და გარეთ, რათა XXI საუკუნე ჩვენი შვილებისათვის უსაფრთხო და ჯანსაღი იყოს.

ბ. კლინტონის მიერ დახატულ სურათს დამამშვიდებელს ვერ უწოდებ, თუმცა, ჩანს ვითარების შერბილების ტენდენცია, რაც ახასიათებთ ხოლმე სახელმწიფოების ხელმძღვანელებს. აშშ-ში რომ მძიმე მდგომარეობაა, ამას გვამცნობს არაკომერციული კვლევითი ორგანიზაციის — „სტრატეგიები ნარკოტიკებთან ბრძოლის სფეროში“ პრეზიდენტი მ.ფალკო, რომელიც ადრე აშშ სახელმწიფო მდივნის თანაშემწე იყო ნარკომანიასთან საერთაშორისო ბრძოლის საკითხებში.

მისი გამოკვლევის მიხედვით, ამერიკელები სერიოზულად არიან შეშფოთებულები ნარკომანიით შექმნილი მდგომარეობით. მოსახლეობის ორი მესამედი თვლის, რომ უკანასკნელ 5 წელიწადში ნარკოტიკების მოხმარებამ იმატა, 50% აღნიშნავს, რომ მათ გარემოცვაში არიან ნარკომანები.

მრავალი წლის მანძილზე ამერიკა უზარმაზარ თანხებს ხარჯავდა ნარკომანიის პრობლემის გადასაჭრელად. 1980 წლის შემდგომ პერიოდში ფედერალურმა და ადგილობრივმა ხელისუფლებამ 290 მილიარდი დოლარი მოახმარეს ამ ბრძოლას. ეს თანხა წელიწადში დაახლოებით 20 მლრდ დოლარს შეადგენს და ორჯერ აღემატება ბიოსამედიცინო, მათ შორის, კარდიოლოგიის, კიბოს და შიდსის სფეროში წარმოებულ გამოკვლევებზე გაწეულ ხარჯებს.

ნარკოტიზაციის პრობლემას ფართომასშტაბიან ბრძოლას უცხა-

დებს გაერო. მისი გენერალური მდივანი კანანი აცხადებს, რომ ამჟამად მსოფლიოში აღგილი არ ღარჩა, რომელსაც ნარკომანიის მსახვრალი ზელი არ შეხებოდეს. სწორედ ამიტომ აზორციელებს გაერო ნარკოტიკების კონტროლის საერთაშორისო პროგრამისა და სახელმწიფოების მეშვეობით ნარკოტიკულ ნივთიერებათა წარმოების შეწყვეტის, საზღვრებზე მათი კონტრაბანდის აღკვეთისა და ნარკომანიის თანამდევ ყველა სხვა კომპლექსურ პრობლემასთან ბრძოლის ღონისძიებას.

ისიც ტრადიციულად მოუწოდებს, რომ გავერთიანოთ ჩვენი გამოსვლები ყველგან – სახელმწიფოდან თითოეულ ოჯახამდე და ერთიანი ძალით შევეუტიოთ იმ საფრთხეს, რომელიც კაცობრიობის სიცოცხლეს და უშიშროებას ემუქრება.

გაეროს ნარკოტიკებზე კონტროლის საერთაშორისო პროგრამის აღმასრულებელი დირექტორი ჯ.ჯაკომელიც შემზარავ სურათს გვიხატავს. ნარკომანია ისეთი დაავადებაა, რომელიც ასნეულებს არა მხოლოდ ცალკეულ პიროვნებებს, არამედ სახელმწიფო ინსტიტუტებს, წარმოშობს კორუფციას და არასტაბილურობას, საფუძველს უქმნის ტერორიზმსა და სახელმწიფო გადატრიალებებს, იარაღით ვაჭრობას. მოკლედ რომ ვთქვათ, ნარკოტიკი ის ფენომენია, რომელიც საზოგადოებას ყოველ ღონეზე უქმნის საფრთხეს – ცალკეულ ინდივიდებს, სახელმწიფოებს, საერთაშორისო მშვიდობასა და უშიშროებას.

რაც შეეხება ნარკომანიის წინააღმდეგ ბრძოლის პოლიტიკას, ამ შემთხვევაში ჯ.ჯაკომელიც საზოგადოების კეთილი ნების იმედზეა. მისი აზრით, ნარკომანიის მოსპობა პლანეტაზე ძალიან ძნელი ამოცანაა, მაგრამ ხალხის პოზიცია ნარკოტიკების ხმარებისა და მისი თანამდევ ყველა პრობლემის მიმართ იმედის საფუძველს იძლევა. ყველა ღონის საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ძალისხმევითა და მცდელობათა გაერთიანებით, დარწმუნებული ვარ, ჩვენ შეგვიძლია და კიდევ უნდა მივაღწიოთ წარმატებებს.

ამ შემთხვევაში, როგორც იტყვიან, „ნეტარ არიან მორწმუნენი“.

პოლიტიკოსთა მოწოდება მოწოდებად რჩება და რომ ის შედეგს ვერ აღწევს, ვფიქრობ, ყველა ნათლად ხედავს. იქნებ მოწოდების მიმართულებაა არასწორი?

4.1.7. ნარკომანია და საზოგადოება. როგორც ზემოთ ვნახეთ, მორალისტებიც, სამართალდამცველებიც და პოლიტიკოსებიც აქცენტს

საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე აკეთებენ. იყო გარკვეული მოწოდებებიც მეცნიერების, მწერლებისა და სხვების მიმართ. ვნახოთ, როგორია მათი პოზიცია ნარკომანიის, ნარკობიზნესისა თუ ნარკომანთა მიმართ.

სამედიცინო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა უმეტესობა თვლის, რომ ბოლო წლებში ნარკოტიკების მომხმარებელთა რიცხვმა საგრძნობლად მოიმატა. ამის მიზეზად მათ 90%-ს ქვეყანაში არასტაბილური ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა და საზოგადოების გარკვეული ნაწილის დეგრადაცია მიაჩნია; 10%-ის აზრით, ყოველივეს განსაზღვრავს სამართლებრივი განუკითხაობა, ამ მიმართულებით სამართალდამცავი ორგანოების სუსტი მუშაობა და ნარკომანიის ფართო გაქანება.

როცა საკითხი ეხება არაეფექტურ მკურნალობას, უმეტესობის აზრით, ეს გამოწვეულია იმით, რომ სიღუფჭირის პირობებში ნარკომანთა 99%-ს არ შეუძლია მკურნალობის საფასურის გადახდა.

ასეთი დასკვნა ჭეშმარიტებასთან მწყრალად უნდა იყოს, რამდენადაც დაუჯერებელია ადამიანს ნარკოტიკის შესაძენი ფული ჰქონდეს, სამკურნალო კი — არა. პირველს ხომ ბევრად მეტი ესაჭიროება, ვიდრე მეორეს?! მართალია, არის შემთხვევები, როცა ნარკომანი გამოთქვამს მკურნალობის სურვილს, მაგრამ უჩივის უსახსრობას. როცა კარგად ვერკვევით ასეთ სიტუაციაში, ჩანს, რომ ნარკომანს არა აქვს ნარკოტიკებისათვის თავის დანებების მტკიცე გადაწყვეტილება. იგი მხოლოდ უფულობის გამო გამოთქვამს ასეთ სურვილს და როგორც კი გაუჩნდება სახსარი, გარბის ნარკოტიკის შესაძენად. მეორე მხრივ, ბევრს აქვს მკურნალობის საფასურის გადახდის საშუალება, მიმართავს სპეციალისტებს (არაერთხელ, განმეორებითაც კი), მაგრამ ვერ აღწევს სასურველ შედეგს. გარკვეულად მსგავს სიტუაციაში აღმოჩნდებიან ხოლმე პირები, ვისაც ძალდატანებით მკურნალობენ. აქედან ერთი დასკვნა შეიძლება გაეკეთოთ: ნარკომანებთან დაკავშირებით რაღაც სხვა პრობლემასთან გვაქვს საქმე, თუ რასთან, ამას ქვემოთ შევითვით. აქ მხოლოდ ერთს ვიტყვით: მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში ფართოდ დანერგილი ნარკომანიის მკურნალობის სამედიცინო და სოციალური ფორმები — ხანგრძლივი ფსიქოთერაპიული დახმარება, სარეაბილიტაციო კომუნები, პროგრამები და ა.შ. — მხოლოდ 12-14%-ის შემთხვევაში იძლევა ეფექტს.

ნარკომანიასთან დაკავშირებული პრობლემები საზოგადოებისთვის ისეთი თავზარდამცემია, რომ ბევრი ამასთან დაკავშირებით უკიდურეს პოზიციებს გამოხატავს. ცნობილი მეცნიერის აზრით, ნარკომანის განკურნება შეუძლებელია და მასზე სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს, რათა ნორმირებულად მიაწოდოს ნარკოტიკული ნივთიერებები. მეორე მხრივ, ვისაც ნარკოტიკული ნივთიერებები შემოაქვს და ავრცელებს, მის მიმართ აუცილებელია სასჯელის უმაღლესი დონის გატარება. იცით, რატომ?! ის ერთ ადამიანს არ კლავს, ის თაობებს ანადგურებს.

ასევე მკაცრ პოზიციას ავლენს ცნობილი მწერალი: ნარკომანიის წინააღმდეგ ომის ერთადერთი საშუალება ის არის, რომ ნარკოვაჭრები უნდა განადგურდნენ. მათ უნდა იცოდნენ, რომ ნარკოტიკით მოვაჭრეს სიკვდილი ელოდება. მხოლოდ ეს აღკვეთს ნარკოტიკების შემოტანას.

ფაქტიურად იგივეს იმეორებს ცნობილი მსახიობი: ნარკოტიკებით მოვაჭრე ადამიანის დანდობა არ შეიძლება.

რელიგია ნარკომანიას მისტიკურ საბურველში ხვევს. კათალიკოსის აზრით, ამ ქვეყნად ადამიანს აკისრია განსაკუთრებული მისია ღვთის, ერისა და თავისი უკვდავი სულის წინაშე. მაგრამ რადგან პიროვნება გაყოფილია ორად, თითოეულში მიდის მძიმე და დაუცხრომელი ბრძოლა კეთილსა და ბოროტს, ღვთიურსა და ეშმაკეულს შორის. უფალმა მოგვანიჭა თავისუფალი ნება და საშუალება იმისა, რომ ჩვენ თვითონ გავაკეთოთ არჩევანი მათ შორის. „სიცოცხლე და სიკვდილი დაგიდევნი წინ, კურთხევა და წყევლა, აირჩიე სიცოცხლე, რომ იცოცხლო შენ და შენმა შთამომავლობამ“ (მეორე სჯული. 30,19). მაგრამ ეს პროცესი არ არის მარტივი. ხშირად კაცი აკეთებს იმას, რაც ეწინააღმდეგება ღვთის ნებას და თვით ამ პიროვნების ბუნებას: „არ მესმის რას ვაკეთებ; იმიტომ, რომ იმას კი არ ვაკეთებ, რაც მსურს, არამედ იმას, რაც მძულს“ (რომ. 7,15), – წერს პავლე მოციქული. სწორედ ასეთია ნარკომანი.

ქვეყნისთვის ნარკომანია უფრო საშიშია, ვიდრე ომი, რადგან ამ დროს ადამიანი იღუპება როგორ ფიზიკურად, ისე სულიერად.

ეკლესიას არა აქვს უფლება გულგრილად უყუროს ამ მძიმე, საშინელ პროცესს. ამ შემთხვევაში კათოლიკოსიც მხსნელად საზოგადოებას იაზრებს. მისი ვალია გააკეთოს ყველაფერი, რომ გადაარჩინოს ამ სენით დაავადებულნი. ხალხმა მტრულად კი არა, თანაგრძნობით უნდა შეხედოს მათ. ისინი ბოროტმოქმედნი არ არიან, არამედ მძიმე

ავადმყოფები, რომელთაც სტანჯავს ეჭვიანობა, შიში და ღვარძლი. სასჯელი ეკუთვნით არა ნარკომანებს, არამედ მათ, ვინც შეუქმნა ეს პირობები, ვინც გამდიდრების მიზნით ვაჭრობს ამ საშინელი საწაძლავით. ღვთის რისხვა აუცილებლად დაატყდება მათ და მათ ოჯახებს.

უფრო შორს მიდის არქიმანდრიტი ლაზარე. მის მიხედვით, ნარკომანია ძალზე ახლოსაა საზარელ ცოდვასთან – თვითმკვლელობასთან, ასევე ჯადოქრობასთან, შავ მაგიასთან, სპირიტუიზმთან, ანუ ყველაფერთან, რასაც „მიღმურ სამყაროსთან“ – ბნელეთის სულებთან აქვს კავშირი. ჯადოქართა მთელი თაობები ამგვარ ბანგს იმისთვის ხმარობდნენ, რომ თავიანთ „ღმერთებთან“, ანუ ეშმაკებთან დაუბრკოლებელი ურთიერთობა შესძლებოდათ. ახლაც ნარკომანი ადებს კარს, რათა „ვარდისფერი ნისლით“ მოცულ არარსებულ სამყაროში იცხოვროს. მაგრამ საბრალოს ღემონები ძალე ამ ნუგეშსაც სტატებენ – თანდათან ჩნდება ეშმაკის მახინჯი, საშინელი სახე, რომელიც უმოწყალოდ თელავს და ამცირებს თავის მსხვერპლს. იგი ხშირად თვითმკვლელობასაც შთააგონებს ნარკომანს. თვითმკვლელობა ყველაზე შხამიანი კერძა მათ შორის, რასაც ეშმაკი თავის რჩეულებს სთავაზობს. ნარკოტიკული ცდების და როკ-მუსიკის (ან ღემონური კულტურის სხვა რაიმე ფორმის) შეხამება წარწყმედის უფესკრულის ფსკერზე დაშვების უმოკლესი გზაა. დასავლეთში გახშირდა ასეთი შემთხვევები: ნარკომანი უკვე ველარ კმაყოფილდება „ნირვანაში“ ჩვეულებრივი მოგზაურობით და თავს იკლავს, თანაც როგორ – ცათამბჯენის სახურავზე ადის, იკეთებს უძლიერესი ნარკოტიკის სასიკვდილო დოზას და მაშინვე ხტება. როკ-სიმღერებიც კი გაჩნდა, ასეთ თვითგანადგურებას რომ აქებენ და ჯოჯოხეთში ვარდნის „პილოტაჟს“ აღიბევენ.

არქიმანდრიტი ამ ვითარებიდან გამოსავალს მხოლოდ ლოცვასა და ცოდვათა მონანიებაში ხედავს, რომ ღმერთს შევთხოვით შეველა.

იქნებ ნარკომანიას დადებითი მხარეც გააჩნია? ბევრი ნარკომანი განსაზღვრავს, რომ „წამლის“ ზემოქმედებით ივიწყებს პრობლემებს, ცხოვრება იოლი ეჩვენება, გრძნობს ენერგიის მოზღვავებას, შრომის უნარის, გონების გაუმჯობესებას, მეტ სითამამეს, ძლიერ სითბოს ახლობლების მიმართ. მაგრამ ყოველთვის ფიგურირებს „დროებით“, „იმ მომენტში“ და განცდის არარეალობა. მსგავს ვითარებას წარმოგვიდგენდა შბოდლერი „კაიფის“ აღწერისას: არის ავადმყოფური მხიარულება, გადაწყვეტილია ყველა ფილოსოფიური პრობლემა, ყველა წყველი

საკითხი... ადამიანი იქცა ღმერთად. მაგრამ მთავრდება კაიფი და ადამიანი აბსოლუტურად უმწეო, უსასოო ხდება. ეს სრულიად დამსახურებული სასჯელია კოლოსალური ენერგიის გაფლანგვისათვის, რამდენადაც ადამიანმა ისურვა ღმერთად გახდომა და პირუტყვად იქცა.

ჰაშიში იქნებ აზროვნებას, შთაგონებას უწყობს ხელს? – სვამს კითხვას ბოდლერი. ამ შეკითხვას ბევრი თანამედროვე მუსიკოსი, რეჟისორი, მსახიობი, მწერალი თუ მხატვარი დადებითად პასუხობს. მათი აზრით, ნარკომანობა შემოქმედისათვის არათუ სასურველი, არამედ აუცილებელიც კია. ცნობილია მრავალი როკ-სიმღერა, კინოფილმი თუ ლიტერატურული ნაწარმოები, რომლებიც აშკარად თუ ფარულად ქება-დიდებას ასხამს ნარკოტიკს. მათი ავტორები ინტერვიუებსა და პუბლიკაციებში ჰირად მაგალითსაც კი იშველიებენ. აცხადებენ, რომ მათთვის ნარკოტიკებშია შემოქმედების იმპულსი. შ.ბოდლერი კი ასე პასუხობდა დასმულ შეკითხვას: ვინც ეცდება იაზროვნოს შხამის დახმარებით, ველარასოდეს იაზროვნებს მის გარეშე. ჰაშიში არის შემოქმედებითად ბერწი. ის მიწისკენაა მიმართული და არა ცისკენ. ბოლოს დაასკვნის, რომ ადამიანს შეუძლია ჯანსაღი, ქმედითი ცხოვრებით ამაღლდეს ცამდე, ხოლო ნარკოტიკები მონათა ჯოგისთვისაა.

აქვე საინტერესოა ბოდლერის მოგონება იმხნად ახლადგარდაცვლილ ბალზაკზე: ერთი შეხვედრის დროს საუბარი ჰაშიშის სასწაულმოქმედებაზე ჩამოვარდა. იგი ყურადღებით და განცვიფრებით ისმენდა. მაგრამ ფარმაცევტული საშუალებებით აზროვნების იდეამ აღაშფოთა. მას მისცეს ჰაშიში. ბალზაკმა დაათვალიერა, უყნოსა და დააბრუნა... და მართლაც ძნელად წარმოსადგენია, რომ ნების სიმტკიცის ეს თეორეტიკოსი ნარკოტიკის მიღებაზე დათანხმებულიყო, – დაასკვნის ბოდლერი.

როგორ დავაღწიოთ თავი ნარკომანიის სამეფოს? ბოდლერი მოუწოდებს ნარკომანიით სნეულებს, რომ ირწმუნონ საკუთარი თავის, გააცნობიერონ ნარკომანიის ამორალურობა, გაიჩინონ რამე საქმე და თავდავიწყებით იშრომონ. მის მიხედვით, ნეტარება ქანცს გვაწყვეტინებს, შრომა ძალას გვმატებს. ამოირჩიე. მეორე მხრივ, ბოდლერი მოუწოდებდა დათრობისაკენ: ღვინო ღრმად ადამიანურია, ჰაშიში – არაადამიანური. მუდამ მთვრალი უნდა იყოთ. ეს არის ერთადერთი ამოცანა, რომ არ იგრძნოთ ღროის საშინელი სიმძიმე, რომელიც

აწევა თქვენს მხრებს და მიწისკენ გზით. უნდა თვრებოდეთ და-
ულალავად. მაგრამ რით? ღვინით, პოეზიით და სიკეთის ქმნით. რითაც
გენებოთ, ოღონდ დათვერით.

აქ ბუნებრივად გვახსენდება პ. დე კრუის ფსიქიატრი წიგნიდან
„სიგიჟესთან მეზობელი კაცი“. იგი სამედიცინო პერსონალს და ავად-
მყოფის ახლობლებს მოუწოდებდა, რომ ავადმყოფებს საკმეს ნუ
გამოუღვეთ, მუდამ დატვირთული გყავდეთო. ფსიქიატრი კარგად
ხედავდა, რომ ეს არ იყო გაკურნების საშუალება, მაგრამ იყო შვების
მოგვრის ცდა.

4.1.8. ნარკომანია და სხვა დაავადებები. მკვლევარები
ნახულობენ ნარკომანიის კავშირს სხვადასხვა მძიმე დაავადებებთან,
როგორცაა შიდსი, ტუბერკულოზი, შიზოფრენია, ჰეპატიტი და სხვა.

შიდსის დაავადება ოფიციალურად 1981 წ. იქნა რეგისტრი-
რებული. პირველი პაციენტები აღმოჩენილ იქნა ჰომოსექსუალისტთა
შორის. ამიტომ ეგონათ, რომ ამ დაავადებით მხოლოდ არასწორი
ცხოვრების წესის მქონე ადამიანები ავადდებიან. ზოგიერთმა ეს
ღვთის რისხვად მონათლა და გადაწყვიტეს კიდევაც, რომ საზოგადოების
ეს ზედმეტი ფენა ამ გზით განადგურდებოდა. შემდეგ დაადგინეს,
რომ ამ მიმართულებით გაზრდილი საფრთხის წინაშე დგანან მეძავეები
და მათი პარტნიორები, ტუბერკულოზით და კენერიული სენით და-
ავადებულნი. ბოლოს კი განსაკუთრებით გამოიკვეთა ინტრავენური
ნარკომანების წილი. ისინი შეადგენენ შიდსით ინფიცირებულთა
70%-ზე მეტს.

დღეს ერთ-ერთ უმწვავეს პრობლემას წარმოადგენს ჰეპატიტი.
ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემებით, ყოველწლიურად
მარტო ჰეპატიტით 50 მილიონზე მეტი ადამიანი ავადდება. ქრონიკული
ჰეპატიტის საფუძველზე განვითარებული ღვიძლის ციროზის და
კიბოს შედეგად დაავადება 70%-ს აღემატება. ამ ჰეპატიტების ინ-
ფექციის ძირითად წყაროს ინტრავენური ნარკომანები წარმოადგენენ.
ნარკომანთა 70-80% ამითაა ინფიცირებული. სრულიად საუფშვლიანად,
C ფორმას ნარკომანთა ჰეპატიტს უწოდებენ. საერთოდ, ნარკომანთა
კონტიგენტისათვის დამახასიათებელი იმუნოდეფიციტის გამო ძირითად
სამიშროებად მიჩნეულია შიდსი, ჰეპატიტები და ტუბერკულოზი.

გარდა ამისა, ნარკომანია ვლინდება ბევრი სხვა ფორმით. ასე

აღწერენ მათ სპეციალისტები: ავადმყოფის სახე მკრთალია, გამომეტყველება ღონეშიზღილი და განაწამები, მიმიკა ღუნე, აქტიური მოძრაობა შეკავებული, რეაქცია სინათლეზე დაქვეითებული, მეტყველება მონოტონური, ნელი, საუბრისას უჭირს საჭირო სიტყვების შერჩევა, ვითარდება თითების ტრემორი, აქვს მიდრეკილება ძილისადმი; ვლინდება მატყუარობა, ამორალობა, მოვალეობის გრძნობის დაკარგვა, ქვეითდება მენსიერება, ვლინდება ძილის მოშლა, ეპილეფსიის მსგავსი გულყრები, დებრესია, სამწვერა ნერვისა და ნეკთაშორისი ნერვის აღერგია, კანკალი, უსიამოვნო შეგრძნება კიდურებში; აღინიშნება ტაქიკარდია, არითმიები. ქალებში ზოგჯერ წყდება მენსტრუაცია. იცვლება ხასიათი: ხდებიან ეჭვიანები, გაუბღავნი; გაძნელებულია აზროვნებითი პროცესები. ზოგჯერ შესაძლოა განვითარდეს მწვავე ფსიქოზური შეტევა, უმთავრესად დელირიული გამოხატულებით. ფსიქოზი არაიშვიათად ღებულობს ქრონიკულ ხასიათს. დასაწყისში თუ დელირიული მდგომარეობაა, შემდგომში ყალიბდება შიზოფრენია ბოღვითი აზრებით, ჰალუცინაციებით, კატატონიური ჩართვებით და ა.შ.

განსაკუთრებით აბსტინენციისას იჩენენ აგრესიას (მათ შორის თვითაგრესიასაც). ამ ღროს ავადმყოფი გამოთქვამს უიმედობას და მწუხარებას.

ასეთი კავშირების ძიება ნარკომანიასა და სხვა სნეულებს შორის, რა თქმა უნდა, საინტერესოა. ამაზე აქცენტის გაკეთებით სპეციალისტები ცდილობენ გაუცნობიერონ ადამიანებს არსებული საფრთხე. ჩვენთვის სხვა საკითხი უფრო საინტერესოა: იქნებ ყოველივე ამას საერთო საფუძველი აქვს? ამის შესახებ საუბარი ქვემოთ იქნება.

4.1.9. ნაკომანიის გამომწვევი ფაქტორები. მკვლევარები წამალთდამოკიდებულების, კონტროლს დაუქვემდებარებელი ღტოღვის გამომწვევ მრავალ რისკ-ფაქტორს აღნიშნავენ. მათ ძირითადად ორ კატეგორიად ყოფენ: სოციალური და გენეტიკური. მოწოდებულ კლასიფიკაციებში ყველაფერი რომ რიგზე არაა, ამას თვით ავტორებიც ხვდებიან ზოგჯერ. მაგალითად, აშშ-ს ნარკოლოგიის ეროვნული ინსტიტუტის ღირექტორი ა.ღეშნერი აღნიშნავს, რომ ცნობილია 72 რისკ-ფაქტორი, რომლებიც მოქმედებს ცალკეული ადამიანის, ოჯახის ან საზოგადოების ღონეზე. ეს რისკის იგივე ფაქტორებია, რომლებიც სხვა შემთხვევებშიც თამაშობს როლს: სიღარიბე, რასიზმი, თანატოლთა

მავენე ზეგავლენა, ხასიათის გარკვეული ნიშნები და ა.შ. მაგრამ რისკის ამ ფაქტორების მქონე პირთა დიდი ნაწილი ნარკოტიკებს არ ეკარება. ე.ი. ფაქტორები თავისთავად არ განაპირობებს საბოლოო შედეგს, — ასკვნის ალექსანდრე, მარგამ შემდგომ მსჯელობას ისევ ძველებურად აგრძელებს. იგი სვამს კითხვას: რატომ იწყებს, ეთქვით, ჰარი ნარკოტიკების გამოყენებას? მისი აზრით, ჰარის ნარკოტიკებისადმი შეიძლება უბიძგოს სხვადასხვა პირადმა გარემოებამ — სტრესულმა მდგომარეობამ, თანატოლების მიერ ნარკოტიკების ხმარებამ, ნარკოტიკების ხელმისაწვდომობამ, ან უბრალოდ სურვილმა, გამოეთიშოს უსიამოვნო ცხოვრებისეულ სიტუაციას, შეიცვალოს გუნება-განწყობილება, სინამდვილისადმი დამოკიდებულება და სხვ. გარდა ამისა, ადამიანები ნარკოტიკების გამოყენებისას განსხვავდებიან თავისი რეაქციით. არსებობს გარკვეული გენეტიკური კომპონენტი, რომელიც განსაზღვრავს, თუ რამდენად მოეწონება ადამიანს ნარკოტიკული საშუალება, ე.ი. არსებობს გენეტიკური სისუსტე და ჩვენთვის უცნობი სხვა ფაქტორებიც, ეთქვით, სოციალური პირობები და პირადი თვისებებით გამოწვეული. მისივე აზრით, ნარკომანია ტვინის განსაკუთრებული დაავადებაა.

ბევრი ცალსახად მიუთითებს სოციალური ფაქტორის პრიმატზე, რომ გენეტიკურ ასპექტს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. მათი აზრით, შეუძლებელია ბავშვს თავისთავად გაუჩნდეს ინტერესი ნარკოტიკებისადმი. ეს ყოველთვის მეორადია. მთავარია ის გარემო, რომელშიც ცდილობს დამკვიდრდეს, როგორც პიროვნება. ასეთ გარემოში მიიჩნევენ „ამერიკანიზაციას“, როცა ხშირად უყურებთ ამერიკულ ფილმებს, სადაც მაფია 12-13 წლის ბავშვებს ამუშავენ და ნარკოტიკებს ასაღებინებს სკოლებსა და ქუჩებში. ამ დასაგმობი ვითარების საპირისპიროდ მოაქვთ აღმოსავლური გამოცდილება, სადაც ოდითგანვე იყო ნარკოტიკების მოხმარების „კულტურა“. არსებობდა ერთი დაუწერელი კანონი: ახალგაზრდებს ნარკოტიკების გასინჯვის უფლება არ ჰქონდათ. ამის საშუალება ადამიანს ეძლეოდა მხოლოდ მაშინ, როცა ეყოლებოდა შვილები, შვილიშვილები და თავისი მორალური, სოციალური, გენეტიკური ფუნქცია შესრულებულად ეთვლებოდა.

სოციალურ მიმართულებას გამოხატავს პოზიცია, რომლის მიხედვითაც ნარკოტიკებისადმი ადამიანს უბიძგებს შემდეგი გარემოებები:

— ცნობისმოყვარეობა — ახალი გამოცდილების მიღების და ახალი განცდის სურვილი;

- მიმბაძველობა;
- მოწყენილობისა და ერთფეროვნებისაგან თავის დაღწევის სურვილი;
- თავისუფალი დროის პრობლემა;
- დაძაბულობის მოხსნის და კარგ გუნება-განწყობილებაზე ყოფნის სურვილი;
- რისკიანობისა და გამბედაობის მომატების წადილი;
- ფიზიკური და ფსიქიკური ენერგიის მომატების სურვილი;
- პრობლემების, წარუმატებლობისა და მარტოობისაგან თავის დაღწევის სურვილი;
- ფიზიკური ნაკლი ან რაიმე დაავადება;
- ფსიქიკური დაავადებები ან ფსიქოპათიები;
- პროტესტი მშობლების გადაჭარბებული კონტროლის და მეურვეობის მიმართ;
- ოჯახის წევრების მიერ მედიკამენტების უკონტროლო ხმარება და დადებითი განწყობა თვითმკურნალობის მიმართ;
- ცხოვრების ჯანსაღი წესის შესატყვისი ღირებულებების გაუფასურება;
- საკუთარ ჯანმრთელობაზე ზრუნვის უგულებელყოფა;
- პროტესტი არსებული საზოგადოებრივი ნორმებისა და ტრადიციების მიმართ;
- „დიდობის“ სურვილი;
- თანატოლების ზეგავლენა;
- პრონარკომანული განწყობა მიკროსოციალურ გარემოში – ოჯახში, უბანში, მეგობრების წრეში;
- სურვილი, თავი იგრძნოს გარკვეული ჯგუფის წევრად;
- ნარკოტიკების ხელმისაწვდომობა;
- ადეკვატური ინფორმაციის ნაკლებობა.

გენეტიკური მიმართულების მომხრეები პირდაპირ მიუთითებენ ორგანიზმის მიერ განსაზღვრული ნივთიერებების გამოყოფაზე, რომლებიც თითქოს უშუალოდ განაპირობებს ნარკოტიკებისადმი ლტოლვას.

XX საუკუნის 70-იან წლებში შოტლანდიაში აღმოაჩინეს ნივთიერებათა მთელი კლასი, რომელსაც უწოდეს ენდორფინები ანუ შინაგანი მორფინები. გამოკვლევით დაადგინეს, რომ ადამიანის ორგანიზმში მათი აქტივაცია ხდება სხვადასხვა მიზეზით გამოწვეული ძლიერ

დადებითი ემოციების აღძვრისას. ამან გააჩინა საფუძვლიანი ეჭვი, რომ ადამიანები ნარკოტიკების მეშვეობით ავსებენ ორგანიზმში არსებულ ენდორფინების დეფიციტს. აქ ავლენენ პარალელს შაქრიან დიაბეტთან: ორგანიზმში ინსულინის ინექციით ზდება მისი დეფიციტის შევსება, ან ზდება ანტიდიაბეტური აბების საშუალებით ინსულინის რეზერვის აქტივაცია.

ვის აქვს ენდორფინების დეფიციტი ორგანიზმში? ამ კითხვაზე ასეთ პასუხს სცემენ: მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება გენეტიკურ მზაობას და გარემო პირობების შეჯერებას, მშობლების სხვადასხვა დაავადებას, პათოლოგიურ ორსულობას და მშობიარობას, დისჰარმონიულ ოჯახს და ა.შ., მაგრამ გადამწყვეტია გენეტიკური დისპოზიცია, შედარებისათვის აღნიშნავენ, რომ ნარკოტიკულ საშუალებას და ალკოჰოლს სინჯავს ბევრი ახალგაზრდა, მაგრამ ყველა არ ზდება ნარკომანი ან ალკოჰოლიკი. ეს დაავადებები ემართებათ იმათ, ვისაც აქვს ენდორფინების დეფიციტი.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, აყენებენ მოსაზრებას, რომ 14-15 წლის ასაკში მოზდეს მაღალი რისკის მქონე ჯგუფის ახალგაზრდების გამოყოფა შინაგანი მორფინების დეფიციტის მიხედვით და მათთან ჩატარდეს კომპლექსური პროფილაქტიკური მუშაობა.

მკვლევარები ასევე მიუთითებენ, რომ დამოკიდებულების გამოძწევე ყველა ნივთიერებას — თამბაქო, ალკოჰოლი, მარიხუანა, ჰეროინი, ბარბიტურატები, აქროლადი პრეპარატები — აქვს მოქმედების საკუთარი მექანიზმი. მათთვის საერთო მექანიზმიც ყოფილა — გამოიწვიოს დიოპამინის გამოყოფა, რომლის წყაროდაც მიჩნეულია ტვინის ფუძის იმ კვანძში მდებარე უჯრედები, რომელსაც ეწოდება „მეზოლიმბური დაჯილდოების ბილიკი“. ამ კვანძში დიოპამინი ასრულებს ნეიროქიმიური გადამცემის როლს. თურმე ნარკომანები სიამოვნების მიღებაში იმიტომ განიცდიან სიძნელეებს, რომ დარღვეულია მათი დოპამინური სისტემა. მასთანვე აკავშირებენ მოტორული ფუნქციის დარღვევას, კერძოდ, პარკინსონიზმს, ასევე შიზოფრენიასა და დეპრესიას.

ამ მსჯელობაში მნიშვნელოვნად გვეჩვენება ერთი მომენტი: თურმე ენდორფინების გამოყოფას და სიამოვნების მიღებას ხელს უწყობს კარგი წიგნის წაკითხვა, ხელოვნების ნიმუშების ხილვაც და განსაკუთრებით სექსი. მაშ, რატომ გაურბის ყოველივე ამას ნარკომანი და ეძებს რაღაც სუროგატს? ამის ახსნა შეუძლებელია გენეტიკური და

მორალური ფაქტორებით, რაც პრობლემების გადაწყვეტის ტრადიციიდან უფრო გამოდის, ვიდრე სპეციფიკიდან. ბევრი ნარკოლოგი აღიარებს უსუსურობას და ამ დაავადებისაგან სრული განკურნების შეუძლებლობას, რამდენადაც ადამიანი რთული ფენომენია. თითქოს შეისწავლი მის ბუნებას, მაგრამ არსს ვერ ჩაწვდები.

4.1.10. ნარკომანიის მკურნალობა და პროფილაქტიკა.

ნარკომანიის გავრცელებამ მთელ მსოფლიოში საშიში ფორმები მიიღო, თუმცა ვერცერთი ექსპერტი ნარკომანთა ზუსტ რიცხვს ვერ ასახელებს. ზემოთ უკვე მოხმობილი ა.ლენინერის ვარაუდით, აშშ-ში დაახლოებით 3,6 მლნ ადამიანია ისეთი ნარკოტიკების დამოკიდებულებაში, როგორიცაა ჰეროინი, კრეკ-კოკაინი, ამფეტამინი, მარიხუანა. ამათ უნდა დაემატოს მომხმარებელთა დიდი რაოდენობაც. ძნელია იმ ადამიანთა ზუსტი რიცხვის დადგენა, ვისაც მკურნალობა სჭირდება. ეს უნდა იყოს 4-დან 6 მილიონამდე. მსოფლიო მასშტაბით ვარაუდობენ 130-150 მლნ ადამიანს.

იგივე ექსპერტის აზრით, ძალზე ძვირდება მკურნალობაც. იგი მერყეობს 13000-დან 20000 დოლარამდე ერთ ადამიანზე წელიწადში. მაგრამ ეს უფრო იაფია, ვიდრე ციხეში ერთი პატიმრის შენახვა, რომელზეც იხარჯება 40000 დოლარი წელიწადში.

ასეთ ვითარებაში, ბუნებრივია, სპეციალისტთა ზრუნვა მკურნალობის თუ პროფილაქტიკის რაციონალური საშუალებების მოსაძებნად, რამდენადაც ცხოვრება ნათლად გვიჩვენებს არსებული მეთოდების არაეფექტურობას. ზოგს პერსპექტიულად მიაჩნია დაავადების ეთიოპათოგენური მკურნალობა.

XX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს გამოკვლევების შედეგად დადგინდა, რომ ოპიუმი და მისი ბუნებრივი ალკალოიდები (მორფინი, ჰეროინი, კოდინი) ორგანიზმში მოხვედრის შემდეგ უკავშირდება თავის ტვინის სპეციალურ რეცეპტორებს და იწვევს ავბედით ფეექტს. მათ უწოდეს ოპიატური რეცეპტორები.

მორფინის ტკივილგამაყუჩებელი თვისების გამძლიერების მიზნით ქიმიკოსებმა დაასინთეზეს მისი სტრუქტურული ანალოგები. ზოგიერთ მათგანს ახასიათებს აღმგზნები, ზოგს კი – დამაბრკოლებელი თვისებები. ასეთ ანტაგონისტებს ნალაქსონი და ნალტრექსონი წარმოადგენს. გაირკვა ისიც, რომ მათ აქვს ოპიატურ რეცეპტორებთან მორფინზე

მეტი ქიმიური ნათესაობა. უფრო მეტიც, მათ აქვს ოპიატური რეცეპტორებიდან მორფინის გამოძევების და მათი ადგილის დაკავების თვისება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ არც ერთი მათგანი არ იწვევს ეიფორიულ მდგომარეობას, არ ახასიათებს მიჩვევის თვისება და არ იწვევს აბსტინენციის სინდრომს. დაზუსტდა ისიც, რომ ეს პრეპარატები ოპიატური რეცეპტორებისადმი ანტაგონისტურ თვისებებს არ კარგავს ქრონიკული ხმარების დროსაც.

აღნიშნულ დახასიათებაში ნალაქსონი და ნალტრექსონი ლამის პანაცეადაა გამოცხადებული, თუმცა, მისი აპოლოგეტებიც გრძნობენ ამას და გვირჩევენ ნარკომანთა მკურნალობის დროს გამოყენებულ იქნას რეფლექსოთერაპიის, ფსიქოთერაპიის თუ შრომათერაპიის მეთოდებიც. უნდა მივმართოთ კომპლექსურ თერაპიას და მხედველობაში გვქონდეს დაავადების და პაციენტის ინდივიდუალური თავისებურებანი.

მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში იყენებენ „მეტადონურ პროგრამებს“. ზოგან იგი მოწოდებულია ნარკომანთა დეზინტოქსიკაციისა და მკურნალობისაკენ, უფრო ხშირად კი მას ენიჭება სოციალურ-ფსიქოლოგიური ადაპტაციისა და რეაბილიტაციის ფუნქცია. ასეა, მაგალითად, ისრაელში, სადაც პაციენტთა ძირითადი კონტიგენტი 35 წელსაა გადაცილებული. ეს იმიტომ, რომ ამ ასაკამდე ახალგაზრდების დიდი ნაწილი მომხმარებლები არიან და არ არიან ნარკოტიკებზე მკაცრად დამოკიდებულნი. 33-35 წლის ნარკომანები ისეთივე ავადმყოფები არიან, როგორც, მაგალითად, შაქრიანი დიაბეტით დაავადებულნი. ისინი დამოკიდებულნი არიან განსაზღვრული ნივთიერების პერიოდულ მიღებაზე და აღარ ძალულობს ამ უმძიმეს სენთან დამოუკიდებელი ბრძოლა. მათ 24 სთ-ში ერთხელ ეძლევათ მეტადინი სითხის სახით, რაც ხელს უშლის აბსტინენციის განვითარებას.

„მეტადონური პროგრამის“ უპირატესობად მიიჩნევენ იმას, რომ აღარ ხდება ძვირადღირებული ნარკოტიკების შეძენა და ამისათვის საჭირო თანხების მოსაპოვებლად დანაშაულის ჩადენა. ასევე მნიშვნელოვნად ითვლება, რომ იხსნება ინტრავენურად გავრცელებული დაავადებების (შიდსი, ჰეპატიტი) გადაცემის საშიშროება. ამას ემატება მეტადონურ ცენტრებში მიმდინარე ღონისძიებები ნარკომანთა სოციალურ-ფსიქოლოგიური ადაპტაციისათვის: ლექციები, ჯგუფური შეხვედრები, ინდივიდუალური საუბრები, პროფესიათა დაუფლება და ა.შ. მათთან მუშაობენ ფსიქოლოგები, სოციოლოგები და სხვ.

ისრაელში ათზე მეტი მეტადონური ცენტრია და, დასავლეთის სხვა სახელმწიფოებისგან განსხვავებით, აქ ღიდ ყურადღებას აქცევენ ნარკომანისადმი ოჯახის თანადგომის ფაქტორს. თვით პროგრამაში ჩართვისათვის პაციენტთან იდება ხელშეკრულება თანხის ნაწილობრივ გადახდაზე. ეს სიმბოლური თანხა ას დოლარამდეა, რაც კარგ სტიმულად ითვლება ნარკომანიის პროგრამაში ჩართვისათვის.

ხშირად კამათობენ ნარკოტიკებზე დამოკიდებულების ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ განსხვავებებზე, მაგრამ საკითხი უფრო გადაჩვევასთან მიმართებაში განიხილება. მართლაც, „ლომკა“ სხვადასხვა სიმპტომით გამოიხატება. მაგალითად, კუჭნაწლავის მოშლა, ცახცახი, კრუნჩხვები, სუნთქვის გაძნელება, ორგანიზმის თერმორეგულაციის დარღვევა და ა.შ. ამის გამო მიმართავენ სხვადასხვა სადებიტოქსიკაციო საშუალებას. თუმცა, კარგადაა დადგენილი, რომ დეზინტოქსიკაცია უძლურია სიდრმისეული ცვლილებების წინაშე და ამიტომ მკურნალობის ადექვატურ მეთოდს არ წარმოადგენს. რამდენადაც ფსიქოლოგიური ფაქტორი არასწორადაა გაშიფრული და ძირითადად რეაბილიტაციასთან კავშირდება, ამდენად არც ეს იძლევა ხელშესახებ ეფექტს. ამიტომ ბევრს ნარკომანის სრულად განკურნება შეუძლებლად მიაჩნია.

ბევრ განვითარებულ სახელმწიფოში მკურნალობის სხვადასხვა ეტაპზე ხშირად მიმართავენ არამედიკამენტოზურ მეთოდებს. ეს არის ფიზიოლოგიური მეთოდები, რომლებიც ორიენტირებულია ორგანიზმის საკუთარი, ბუნებრივი რესურსების მობილიზაციისაკენ. ამ დროს ხდება კომპენსატორული მექანიზმების ინტენსიური ამუშავება, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის ორგანიზმის ბრძოლისუნარიანობას. ასეთი მეთოდებია: ტრანსკრანიალური ელექტროსტიმულაცია, აკუპუნქტურა, ლაზერო-თერაპია.

ტრანსკრანიალური ელექტროსტიმულაციის მეთოდი 70-იან წლებში შეიმუშავა ინგლისელმა მეცნიერმა მ.პატერსონმა. მან აჩვენა, რომ სხვადასხვა ფორმისა და სიხშირის სუსტი ელექტრული დენით ყურის უკანა არეების გაღიზიანება იწვევს შესაბამისად სედატიურ (დამამშვიდებელ), საძილე, მასტიმულირებელ და ეიფორიულ ეფექტებს. მის მიერ კონსტრუირებული ელექტროსტიმულაციის აპარატი გამიზნულია ცალკეული ნარკოტიკული ნივთიერებებისათვის დენის ძალისა და მისი სიხშირის ზუსტი შერჩევისათვის. პარამეტრების ინდივიდუალური შერჩევა ცალკეული პაციენტისათვის, თავის მხრივ,

სუბიექტურად სასიამოვნო შეგრძნებებსაც კი იწვევს. თვით პროცედურა საესებით უმტკივნეულოა. სამკურნალო ეფექტად მიიჩნევენ ენდოფინერგული სისტემის აქტივაციას, ანუ ხელოვნური გზით ორგანიზმში შეყვანილი ნივთიერებებით „გაზარმაცებული“ უჯრედების ფუნქციის აღდგენას.

ჯენტერაპია (აკუპუნქტურა, ნემსთერაპია) უძველესი ჩინური მეთოდია. იგი გულისხმობს ორგანიზმზე ზემოქმედებას ნემსის ჩხვლეტით ბიოლოგიურად აქტიურ ზონებში – სასიცოცხლო წერტილებში“. ასეთი ზემოქმედებით ხორციელდება ცენტრალური მარეგულირებელი მექანიზმების ცვლილება, რაც განაპირობებს ცალკეული ორგანოების და, შესაბამისად, მთელი ორგანიზმის დარღვეული ფუნქციის აღდგენას მედიკამენტური ჩარევის გარეშე.

ლაზეროთერაპია გამოიყენება სამი სახით: 1. ადგილობრივი პროცესების დასხივება; 2. ზოგადი სახის დასხივება; 3. ლაზერით მოქმედება ორგანიზმის აქტიურ წერტილებზე, ე.წ. ლაზეროპუნქტურა.

ნარკომანთა მკურნალობის არაეფექტურობამ მნიშვნელოვნად განსაზღვრა სხვადასხვა სახის პროფილაქტიკური ღონისძიებების განხორციელების სიმრავლე. ამ მხრივ ნიშანდობლივია გაეროს გენერალური მდივნის კანანის სიტყვები, რომ მკურნალობას პროფილაქტიკა სჯობია. მისი აზრით, მხოლოდ ფაქტების პატიოსნად წარმოჩინებაც კი უკვე საქმეა.

თვით პროფილაქტიკა ფართო მნიშვნელობით იხმარება. მასში მოიაზრება სახელმწიფო სტრუქტურების, სოციალური ჯგუფების, არასამთავრობო ორგანიზაციების, მასმედიის გააქტიურება, სასწავლო დაწესებულებებში მუშაობის გაშლა, სპეციალური სარეაბილიტაციო ცენტრების ამოქმედება და მრავალი სხვა. ამ მიმართულებით საინტერესო ცნობებს გვაწვდის აშშ არაკომერციული კვლევითი ორგანიზაციის „სტრატეგიები ნარკოტიკებთან ბრძოლის სფეროში“ პრეზიდენტი მ.ფალკო. მისი აზრით, საშუალო სკოლის მეექვსე და მერვე კლასის მოსწავლეთათვის განკუთვნილი პროგრამა „ცხოვრებისეული ჩვევების სწავლება“ ორჯერ ამცირებს თამბაქოს და მარიხუანას მწვეველთა რიცხვს. პროფილაქტიკის ეფექტური პროგრამები უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე ციხეების მშენებლობა, ნარკოტიკების ამოღებისათვის თანამედროვე აღჭურვილობა და სამედიცინო დანახარჯები. პროფილაქტიკური ღონისძიებები უნდა სცილდებოდეს სკოლის ფარგლებს და საჭიროა

ითვალისწინებდეს მშობლების, საზოგადოების აქტიურ ჩართვას. ზალისიანი, აქტიური ცხოვრების მქონე ბავშვების აღსაზრდელად კონგრესის საბჭო იძლევა რჩევას, რომ ვაშენოთ მცირე ზომის საშუალო სკოლები, სადაც იქნება შესაძლებლობა მეტი ყურადღება დაუთმონ ბავშვების განვითარებასა და აღზრდას; მშობლებს საშუაოზე შევუქმნათ ისეთი პირობები, რომ შეეძლოთ მეტი დრო გაატარონ შვილებთან.

დღეს აშშ-ს 30 ქალაქსა და ჰონკონგში მუშაობს „ზაფხულის ხიდის“ პროგრამა, რომელიც მოიცავს ღარიბი უბნების 2000-ზე მეტ ბავშვს. აქ ტარდება ინტენსიური მეცადინეობები სასკოლო საგნებში, სპორტულ სექციებში, ფოტოსტუდიებსა და სხვადასხვა წრეში. სწავლება ყოველწლიურად ჯდება 1330 დოლარი ერთ მოსწავლეზე.

საინტერესო პროფილაქტიკური ღონისძიება ნარკოტიკებთან მებრძოლი მოხალისეების გამოყენებაა. 1990 წლიდან დაწყებული აშშ იურისტთა ასოციაცია ადვოკატებს, მოსამართლეებსა და სხვებს აბამს ასეთ საქმიანობაში, რამდენადაც მათ კავშირი აქვთ საზოგადოების ყველა ფენასთან. ისინი მოსახლეობას აცნობენ კანონმდებლობას, ადამიანთა უფლებებსა და მოვალებებს, ღარიბებს აძლევენ ახალ-გაზრდა სამართალდამცავებს და ა.შ.

პროფილაქტიკა ითვალისწინებს ადამიანთა მატერიალურ წახალისებას. მაგალითად, აშშ ქბალტიმოორის (მერილენდის შტატი) მცხოვრებლებს გამოეყოთ გრანტი 1,9 მლნ დოლარის ოდენობით, რათა ქალაქის ქუჩები გაწმინდონ ნარკოტიკების მოვაჭრეთაგან. პროფილაქტიკის გადამწყვეტ როლზე ლაპარაკობენ სპორტული მედიცინის სპეციალისტები. მათი აზრით, ამის განხორციელება მოითხოვს ადრეული ასაკიდან ადამიანთა ჩაბმას გამაჯანსაღებელ ღონისძიებებში, რომელთა შორის სპორტს ერთ-ერთი თვალსაჩინო როლი მიეკუთვნება. თვით ნარკომანთა რეაბილიტაციის დროს საჭიროდ თვლიან მათ გადაყვანას შედარებით დიდ ფიზიკურ დატვირთვაზე სპორტის ელემენტების ფართო გამოყენებით. ვინც ვერ ავლენს ორგანიზმის სრულ ფიზიკურ დატვირთვას დაღლაძდე, უმრავლეს შემთხვევაში არ ჰყოფნის ნებისყოფა, შეებრძოლოს საკუთარ მძიმე მდგომარეობას.

საკმაო პოპულარობით სარგებლობს „საერთაშორისო ორგანზაცია ლუსიენ ენგელმაიერი“, რომელიც 1974 წელს დააარსა ფრანგმა ჰოეტმა და ჰუმანისტმა, მეორე მსოფლიო ომის დროს საფრანგეთის წინააღმდეგობის მოძრაობის აქტიურმა წევრმა ლუსიენ ენგელმაიერმა.

ორგანიზაციის მიზანია ტოქსიკომანი და ნარკომანი ახალგაზრდების ფიზიკური და მორალური განკურნება. მათ ეძლევათ პროფესიული შესაძლებლობების გამოვლენის, საზოგადოებაში საკუთარი როლის და ადგილის გაცნობიერების შესაძლებლობა.

ორგანიზაციას მკურნალობის მთავარი ცენტრი ქ. ტულუზაში აქვს, რომელიც მეურვეობას უწევს როგორც საფრანგეთის სხვადასხვა ქალაქში, ისე სხვა ქვეყნებში არსებულ ცენტრებს. ორგანიზაციას საერთაშორისო მასშტაბით 273 საცხოვრებელი კომპლექსი აქვს 11 ათასი ადამიანის მიღების შესაძლებლობით. მათგან 121 ცენტრი ქალაქად იმყოფება, ხოლო 152 – სოფლად, აქედან მხოლოდ 38 განკუთვნილია მკურნალობისათვის (700 ახალგაზრდის მიღების შესაძლებლობით), დანარჩენების მიზანს კი წარმოადგენს ყოფილ ნარკომანთა დასაქმება და პროფესიული მომზადება. აქ მათ საშუალება აქვთ დაეუფლონ 350-მდე ვიწრო სპეციალობას ხელოსნობის, ინჟინერობის, სოფლის მეურნეობის, საგამომცემლო საქმის, მშენებლობის, ხელოვნების, საფეიქრო მრეწველობის და სხვა სფეროებში.

საფრანგეთის გარდა ეს ორგანიზაცია წარმოდგენილია ესპანეთში, იტალიაში, შვეიცარიაში, გერმანიაში, ნიკარაგუაში, ურუგვაიში, აშშ-ში, კანადაში და ა.შ. სულ ორგანიზაციაში პერმანენტულად იმყოფება 5 ათასი ყოფილი ნარკომანი და ტოქსიკომანი.

ცენტრში შეიძლება მოხვდეს ყველა ახალგაზრდა ასაკის, სქესის, ეროვნების განურჩევლად. ყოველთვიური გადასახადი დამოკიდებულია მშობელთა ფინანსურ შესაძლებლობებზე (საშუალოდ 3,5 ათასი ფრანგული ფრანკი). რიგ შემთხვევაში იქ ყოფნა უფასოა.

ორგანიზაციაში მოქმედი ძირითადი პრინციპია, რომ პირველი დღიდანვე ახალგაზრდა ვალდებულია შეწყვიტოს ნარკოტიკების მიღება. პირველ ათ დღეში იგი მაქსიმალური ყურადღებისა და მზრუნველობის ქვეშ იმყოფება. „სარეაბილიტაციო“ პერიოდი გრძელდება 1-დან 3 წლამდე. ახალგაზრდის „გაჯანსაღების“ პროცესზე განსაზღვრულ ფსიქოლოგიურ გავლენას ახდენს ის, რომ ყველა თანამშრომელი მმართველი ბირთვის ჩათვლით, ყოფილი ნარკომანია. მათი უმრავლესობა კურსის გავლის შემდეგ რჩება ორგანიზაციაში, რათა პირადი მაგალითით დაეხმაროს დეზორიენტირებულ ახალგაზრდებს.

არსებობს კიდევ ბევრი საქველმოქმედო ორგანიზაცია, მაგალითად „ბემონი“, „CETHEA“, სოროსის ფონდი და სხვ. ასევე გამოიყენება

მრავალი სამკურნალო თუ სარეაბილიტაციო საშუალება, მაგრამ მათი ეფექტურობა დაბალია – წამალთდამოკიდებულებას თავს აღწევს მხოლოდ ადამიანთა 12-14%.

4.1.11. მოთხოვნილება, მოთხოვნა, მიწოდება. აღმოსავლური ანდაზა გვეუბნება: „თაფლი იყოს და ბუზი ბაღდადიდან მოვაო“. ამ ბუზს ძლიერი მოთხოვნილება აიძულებს არ შეეპუოს დიდ სიძნელებებს სანუკვარი თაფლის დასაუფლებლად. ასევე ნარკომანიც არ იხევს არავითარი სიძნელის წინაშე, ოღონდ დაიკმაყოფილოს ნარკოტიკის მიღების მოთხოვნილება. სოციალურმა გარემომ ამ ვითარებას მნიშვნელოვნად უცვალა სახე. თუ საწყალ ბუზს არ გამოუჩნდა პატრონი და ისევ დიდი მანძილის გავლით უნდა მიაღწიოს მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას, ნარკომანის „ქომაგი“ ბევრი აღმოჩნდა. ისინი მზად არიან თვითონ იწვალონ, მაგრამ, თუ საჭირო გახდა ადგილზე მთავრად სანუკვარი საქონელი მომხმარებელს. ამას ნარკობიზნესს უწოდებენ. თუ შინაარსის სიმძიმეს არ მივიღებთ მხედველობაში, ეს სიტყვა საკმაოდ კეთილგულადობით ხასიათდება. მართალია, ეს საქმიანობა ძალზე სარისკო და საზოგადოებრივად დაგმობილია, მაგრამ სრულად აკმაყოფილებს საბაზრო ეკონომიკის კანონებს. იგი ბაზრის წინაშე აყენებს მოთხოვნას, რასაც ეს უკანასკნელი მოწოდებით პასუხობს რეალიზატორთა საშუალებით.

როცა დღის წესრიგში დგება ნარკომანიასთან ბრძოლის საკითხი, როგორც ჩანს, კარგად არაა გარკვეული, ვის და რას უნდა ვებრძოლოთ. უფრო ხშირად ასეთი მოწოდებები გაისმის: მაქსიმალურად შევზღუდოთ ნარკომანების მოქმედება, ავკრძალოთ ნარკოტიკებით ვაჭრობა და მოვსპოთ ნარკობიზნესი. აი, ასეთი აღმავალი ზაზით მიდის დასჯის კატეგორია. ცხოვრებამ აჩვენა, რომ ბაზართან და ნარკოტიკების მომწოდებლებთან ბრძოლა არაეფექტურია. ეს ზდება უფრო არა იმის გამო, რომ ბრძოლის ფორმები არაა დახვეწილი ანდა შემსრულებლები არ ვარგანან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თვით საკითხის დაყენებაა არალოგიკური. მართლაც, რამდენად სწორია ებრძოლო იმას, ვისთვისაც ეს პრობლემა არაპრობლემაურია? ამ შემთხვევაში ჩვენ მხედველობაში ისა გვაქვს, რომ ბაზრისათვის სულერთია, რას გაყიდის და ვის მიყიდის. ალბათ, ასევეა ნარკოტიკების რეალიზატორისთვისაც. თუ არ იქნება ნარკოტიკის მსურველი, იგი ვერ გაყიდის თავის საქონელს

და იბულებული გახდება სხვა რამით ივაჭროს. დაუჯერებელია, რომ მას მაინცდამაინც ნარკოტიკის გაყიდვის მოთხოვნილება ჰქონდეს! უფრო რეალურია ვიფიქროთ, რომ მას ფულის შოვნის მოთხოვნილება აქვს, რისთვისაც შემთხვევითობის, და არა აუცილებლობის, გამო აირჩია ბიზნესის ეს სფერო.

გამოდის, რომ ურთიერთობის ამ ჯაჭვში პრობლემა ჰომოგენური ყოფილა მხოლოდ ნარკომანისთვის და ბრძოლაც მის წინააღმდეგ უნდა წარიმართოს. სწორია, მთავარი ფიგურა ნარკომანია, მაგრამ რამდენად სამართლიანია მის წინააღმდეგ ბრძოლა? იგი ზომ ავადმყოფია, რომლისთვისაც ნარკოტიკი არის წამალი. ვებრძოლოთ ნარკომანს, ეს იგივეა ვებრძოლოთ ჭლექიანს, ჰიპერტონიკს და ა.შ. ამიტომ, ბუნებრივია, უნდა იდგეს არა ბრძოლის, არამედ მკურნალობის და პროფილაქტიკის საკითხი. ამისათვის, პირველ რიგში, კარგად უნდა გაირკვეს, რა სახის დაავადებაა ნარკომანია, რა იწვევს მას და როგორი მეთოდებით უნდა ვუმკურნალოთ ნარკომანს. ამ შემთხვევაში ყველაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო ისაა, რომ ნარკომანია არ არის დაავადება. იგი სხვა დაავადების — ფსიქიკური აშლილობის — გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმაა და სწორედ ამ დაავადების მკურნალობაა საჭირო. ამავდეს ასპექტში განიხილება პროფილაქტიკის პრობლემაც.

4.2. შიღსი. ბუნებრივია ინტერესი შიღსით დაავადებულთა მკურნალობისადმი, რამდენადაც იგი დღეს ყველაზე საშიშ დაავადებად ითვლება. პრობლემის არსში გარკვევისას გაგვიჩნდა დასაბუთებული ეჭვი, რომ შიღსი არის არა ვირუსული დაავადება, არამედ ფსიქიკური აშლილობის გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმა. წამოყენებული იქნა ჰიპოთეზა, რომ შიღსიანი აუცილებლად ნევროზით ან ფსიქოზით უნდა ყოფილიყო დაავადებული, რომლის სიმპტომები მოცემული იქნებოდა არა მხოლოდ ამ დაავადების აღმოჩენის შემდეგ, არამედ უფრო ადრე, კერძოდ ბავშვობის პერიოდში. შიღსიანებზე ჩატარებულმა ანალიზმა ნათლად დაადასტურა ჩვენი ჰიპოთეზა. პაციენტებს ახასიათებდათ ძლიერი სიმპტომები, რომლებიც მათ ბავშვობის ასაკიდან ჰქონდათ. ამ ვითარებაში პაციენტთა გარკვევამ და შესატყვისმა მკურნალობამ მთლიანად აღმოფხვრა ფსიქიკური აშლილობა, რამაც, თავის მხრივ, გამოიწვია შიღსისათვის დამახასიათებელი სიმპტომატიკის გაქრობა. ეს შეეხო როგორც თვითგანცდას, ისე სომატურ სფეროსაც.

სრულიად შეიცვალა სისხლის შემადგენლობა და იგი დაუბრუნდა ნორმალურ მდგომარეობას.

ჩვენი მოსაზრების სისწორეს მრავალი ფაქტი ადასტურებს, რაც ხშირად ყურადღების მიღმა რჩება. შიღისთ დაავადებას, ჩვეულებრივ, აკავშირებენ არაჯანსაღი ცხოვრების წესთან – ნარკომანია, ჰომოსექსუალიზმი და სხვ. ყურადსაღებია, რომ თვით ნარკომანობა და ჰომოსექსუალობა ფსიქიკური აშლილობის შედეგს წარმოადგენს და ამდენად არცაა გასაკვირი მათ შორის შიღისიანთა სიმრავლე.

ამ მიზეზებთან არ კავშირდება ბევრი სხვა შემთხვევა. მაგალითად, გამოჩენილი ამერიკელი პიანისტის ვენ კლაიბერნის დაავადების ფაქტი, რომელიც არ იქნა ახსნილი ვირუსული წარმოშობით. მის შესახებ გამოქვეყნებული ინფორმაცია გვიჩვენებს, რომ სცენისა და ხალხთან ურთიერთობის შიშის გამო იგი დაემაღა მაყურებელს, თაყვანისმცემლებს და 16 წლის განმავლობაში გამოიკეტა ღედასთან ერთად. როგორც თვითონ პაციენტი აცხადებს, უჩვეულოდ მგრძნობიარე ნერვული სისტემა არ აძლევს საშუალებას მოგზაური ვირტუოზის ცხოვრებით იცხოვროს.

ჩვენთვის ნათელია, რომ ვ.კლაიბერნის სცენისადმი შიში და მგრძნობიარე ნერვული სისტემა ფსიქიკური აშლილობის შედეგია, ხოლო შიღისი ამ აშლილობის გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმა [8].

შიღისის პრობლემაზე მუშაობა დაიწყო XX საუკუნის 90-იანი წლების შუა პერიოდში. ამ დროს გვექონდა გაგებული „დისიდენტების“ შესახებ, რომლებიც შიღისს არ მიიჩნევენ ვირუსულ დაავადებად. ამ მიმართულებით საინტერესო მასალა იქნა გამოქვეყნებული ინტერნეტში 2002 წ. თებერვალში შთამბეჭდავი სათაურით „შიღისის გამოვლილი ვირუსი“. სტატია იწყება შიღისის პრობლემებისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციაზე სამხრეთ აფრიკის პრეზიდენტის ტ.მბეკის შესავალი სიტყვის გადმოცემით, რომლის აზრითაც დაავადებას იწვევს არა რაიმე აფრიკული ქვეყნის სიღარიბე. მან მხარი დაუჭირა „დისიდენტთა“ მოსაზრებას, რომ „XX საუკუნის შავ ჭირს“ იწვევს ჰომოსექსუალიზმი, ნარკოტიკები, ელემენტარული სანიტარული პირობების არარსებობა და შიმშილი.

აქვე განხილულია ცნობილი ამერიკელი მეცნიერების პ.დესბერგის და ჯ.ლორიპენის განცხადება, რომ შიღისთან ბრძოლა დამთავრდაო ჩვენი დამარცხებით. 1981 წლიდან დაწყებული მისი დიაგნოზი დაესვა 5 მლნ ამერიკელს და ათეულმილიონობით აფრიკელს. მარტო აშშ-

მ მასთან საბრძოლველად 45 მილიარდი დოლარი დახარჯა, თუმცა ვერ მოინახა ვერც ვაქცინა და ვერც პროფილაქტიკის ეფექტური საშუალება. ბოლოს მეცნიერები საინტერესო მოსაზრებას გამოთქამენ: შიდსი არის არა დაავადება, არამედ ფარმაცევტული კომპანიების ეშმაკური შეთქმულების შედეგი.

„დისიდენტები“ იხსენებენ გამოჩენილი მეცნიერის კოხის მოსაზრებას, რომელმაც XIX საუკუნეში გამოყო ტუბერკულოზის ჩხირები: რომელიმე მიკროორგანიზმი, მაგალითად ვირუსი, მაშინ შეიძლება ჩაითვალოს კონკრეტული დაავადების გამომწვევად, თუ იგი გამოყოფილი იქნა ორგანიზმიდან და სხვა ორგანიზმის ინფიცირებისას გამოიწვევს დაავადებას. „დისიდენტების“ მტკიცებით, შიდსი-ანებთან არ ხდება ასეთი ვირუსის გამოვლენა. არსებული ტესტები ავლენს არა ვირუსს, არამედ ამტკიცებს სისხლში ანტისხეულების არსებობას. ამ ანტისხეულებს გამოიმუშავენ იმუნური სისტემა მრავალი ავადმყოფური მიკროორგანიზმისაგან სხეულის დასაცავად. არსებულ ვითარებაში ტესტზე დადებითი რეაქცია შეიძლება აღმოაჩნდეთ მათაც, ვისაც ადრე ანტისხეული გამოუმუშავდა სხვადასხვა დაავადებაზე, როგორიცაა ტუბერკულოზი, პნევმონია, რევმატიზმი, ასევე აკრის, სისხლის გადასხმის და გადატანილი გრიპის შემდეგ.

შიდსის ტრადიციული თეორიის კრიტიკოსთა აზრით, დიაგნოზი ეყრდნობა ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის დადგენილებას, რომ განმსაზღვრელად მიჩნეულ იქნას მრავალი დაავადებისათვის დამახასიათებელი კლინიკური სიმპტომები: წონაში დაკლება, ქრონიკული დიარეა და მუდმივად აწეული ტემპერატურა. რამდენადაც აფრიკაში ფართოდ გავრცელებული დაავადებები – მალარია, ტუბერკულოზი, პარაზიტული ინფექციები – აღნიშნული სიმპტომებით ხასიათდება, ამიტომ ამ რეგიონზე მოდისო შიდსიანთა უდიდესი რიცხვი.

„დისიდენტებს“ მიაჩნიათ, რომ ვირუსი კი არ იწვევს იმუნოდეფიციტს, არამედ იმუნიტეტის დაქვეითება განსაზღვრავს დაავადების აღმოცენებას. ყოველივე ამის ხელისშემწეობად მიაჩნიათ სხვადასხვა სტიმულატორის და მაღალტოქსიკური პრეპარატების გამოყენება. ხაზს უსვამენ AZT პრეპარატის მავნე გავლენას, რომელიც შერჩევის გარეშე კლავს ორგანიზმის უჯრედებს.

როგორც ვხედავთ, არაერთი ღირებული არგუმენტია მოტანილი შიდსის ვირუსული წარმომავლობის წინააღმდეგ, მაგრამ ვერ ვხვდებით

დაავადების ფსიქიკურ ფაქტორთან დაკავშირების მაგალითს. ისევე როგორც ბევრი სხვა დაავადება, შიშსიც ფსიქოსომატურთა კატეგორიას მიეკუთვნება.

4.3. შსიქოსომატიკა. ფსიქოსომატური მიმდინარეობა აღმოცენდა ფსიქოლოგიისა და მედიცინის გადაკვეთაზე. მის ძირითად ამოცანას შეადგენს სომატური დაავადებების ფსიქოლოგიურ ფაქტორთა ძიება. იგი ეფუძნება შემდეგ ბაზისურ პოსტულატს: ორგანიზმში მთლიანი, ინტეგრირებული სისტემაა, რომლის ყველა ნაწილი ურთიერთზემოქმედებას განიცდის. ფსიქიკური პროცესები ფუნდამენტურად არ განსხვავდება ორგანიზმში მიმდინარე სხვა პროცესებისაგან. განსხვავება იმაშია, რომ ფსიქიკური სუბიექტურად აღიქმება.

ფსიქოსომატიკოსთა ინტერესის ობიექტია ადამიანი თავისი დარდით, შიშებით, იმედებით და ა.შ. და არა მხოლოდ დაავადებული კუჭის ან ღვიძლის მქონე პაციენტი. ყოველი სხეულებრივი პროცესი პირდაპირ ან ირიბად განიცდის ფსიქოლოგიური ფაქტორების ზემოქმედებას.

დასაბუთებულადაა მიჩნეული, რომ ემოციურ ზეგავლენას შეუძლია გამოიწვიოს ნებისმიერი ორგანოს ფუნქციური სტიმულირება ან შეკავება, რაც შემდგომში, არახერსაყრელ სიტუაციაში შეიძლება იქცეს ორგანული პათოლოგიის განვითარების საფუძვლად. როცა ვეგეტატიური ფუნქციის სტიმულირება ან შეკავება ზდება ხანგრძლივად და ძლიერად, ვითარდება „ვეგეტატური ნევროზი“. ამ დროს ქსოვილებში არ შეინიშნება მორფოლოგიური ცვლილება და არც ორგანოთა ანატომიური სტრუქტურა იცვლება.

ხანგრძლივმა ფუნქციურმა მოშლილობამ შეიძლება გამოიწვიოს სერიოზული ორგანული პათოლოგია. მაგალითად, გულის ჰიპერაქტივობამ – გულის კუნთის ჰიპერტროფია, კუჭის ნევროზმა – წყლული. ამას იწვევს ქრონიკული ემოციური კონფლიქტი.

ემოციურ კონფლიქტთან დაკავშირებით არსებობს ურთიერთსაპირისპირო შეხედულება. ზოგის აზრით, ემოციური კონფლიქტი ფლობს სპეციფიკურობას და აქვს ტენდენცია დაუკავშირდეს განსაზღვრულ შინაგან ორგანოს. რისთვის შეკავებას თითქოს აქვს კავშირი გულ-სისხლძარღვთა სისტემასთან, ღახმარების ძიების ტენდენციას – კვების ფუნქციასთან, სექსუალურ კონფლიქტს – სუნთქვის მოქმედებასთან.

საპირისპირო პოზიცია მიიჩნევს, რომ ემოციურ სტიმულსა და ფსიქოლოგიურ რეაქციას შორის სპეციფიკური კავშირი არ არსებობს: ნებისმიერ ემოციას შეუძლია თავისი წვლილი შეიტანოს ნებისმიერ ორგანულ დარღვევაში. დომინანტური პოზიცია მაინც პირველ შეხედულებას აქვს.

ჰსელეის მიხედვით, ორგანიზმი უამრავ სტრესზე პასუხობს ფიზიოლოგიური დაცვითი მექანიზმებით. ხანგრძლივი სტრესის შედეგად ორგანიზმი ზიანდება საკუთარი დაცვითი მექანიზმების გადაჭარბებისაგან.

ფსიქოსომატიკაში აღნიშნავენ ნერვული და ჰუმორალური მექანიზმების რთულ ურთიერთგავლენაზე. მწვავე კრიტიკულ ვითარებებში პირველადი მნიშვნელობისაა ნერვული მექანიზმი, ხოლო ქრონიკული სტრესის დროს დომინანტური ხდება ჰუმორალური რეაქციები.

საერთოდ, დაავადების სიმპტომი მჭიდროდაა დაკავშირებული გამომწვევ მიზეზთან, რასაც ფსიქოსომატიკაში საფუძვლად ედება ემოციური, სომატური და პიროვნული ფაქტორები. ენახოთ, რამდენად ადეკვატურადაა ისინი დაკავშირებული განსხვავებულად მიჩნეული დაავადებების შემთხვევაში.

ჰიპერტენზია (სისხლის ქრონიკულად მაღალი წნევა) ახასიათებთ აგრესიული იმპულსების თავისუფლად გამოხატვის უუნარო ადამიანებს. ისინი სექსუალურად თავშეკავებული ხალხია, რადგან ამ მიმართულებით აქტივობა მათთვის ნიშნავს პროტესტსა და აჯანყებას, რაც, თავის მხრივ, იწვევს შიშს და მისგან თავის არიდების ტენდენციას.

მრავალი ავტორი მიუთითებს, რომ ეს არის თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის დაავადება. მაგალითად, შვებმა და შულცმა მიიღეს სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება ჰიპერტენზიის მიხედვით აფრიკელ და ამერიკელ ზანგებს შორის. დაავადება ძალზე იშვიათია აფრიკელებს შორის, ამერიკელები კი განიცდიან სიმძიმეებს სოციალური ადაპტაციისას, განსაკუთრებით თვითკონტროლის გამოუმუშავების დროს. ფსიქოანალიზური მკურნალობის შედეგად ხდება სომატური მდგომარეობის შემსუბუქება, სამაგიეროდ იქმნება პრობლემები ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში — დათრგუნული აგრესია გარეთ გამოდის.

კანის დაავადებებს აკავშირებენ მაზოხისტურ ტენდენციებთან. დანაშაულის განცდისას მტრული იმპულსები საკუთარი თავის წინააღმდეგ მიიმართება და კანი ხდება დასჯის ობიექტი.

თიროტოკსიკოზისას პაციენტთა უმრავლესობა აღნიშნავს წინმსწრებ ფსიქიკურ ტრავმას, რასაც მკვლევარებმა „ბაზედოვის შოკი“ უწოდეს. თიროიდიის სიჭარბეს ოფლიანობის, ტრემორის, ტაქიკარდიის, დიარეის და ავტონომიური უწონასწორობის სხვა ნიშნების გარდა თან სდევს ქარაქტეროლოგიური ცვლილებები: გაღიზიანებადობა, განწყობილების მერყეობა, უძილობა და შფოთვა.

თიროიდიზმი მკვლევარებმა დააკავშირეს ბავშვობაში დედის დაკარგვასთან, დავაჟეკაციის მძაფრ განცდასთან, პასუხისმგებლობის გრძნობასთან, ემოციების გამოხატვაზე კონტროლთან, ჩვილობისას უსაფრთხოების მუქარასთან, მშობლის პიროვნულ არასტაბილურობასთან, დაძმის დაბადებასთან. ასეთ პაციენტებში ხშირია ფობიები, კომპარული სიზმრები, ქალებში დარღუდულობის შიში.

გამოფიტვის შეტევებს თან ახლავს ოფლიანობა, გულყრის შიში, შფოთვა, ტრემორი. პაციენტთა მდგომარეობა ძლიერ წააგავს ემოციურ სტრესს. მათ ახასიათებთ რეგრესული ფანტაზიები, როცა თავს ანებებენ ყოველგვარ ძალისხმევას და ეძლევიან მხოლოდ სასურველ წარმოდგენებს. პაციენტთა მდგომარეობას ასევე აკავშირებენ ნევრასთენიასთან და დიაბეტთან.

უბედური შემთხვევების ანალიზმა გამოავლინა მსხვერპლთა გარკვეული დისპოზიცია. მათ ხშირად ახასიათებთ გაუბედაობა, იმპულსურობა, კონცენტრირება მყისიერ სიამოვნებაზე, ღელვა, შფოთვა. მათში ხშირია აღშფოთება როგორც გარეგანი ავტორიტეტების, ისე საკუთარი გონების და თვითკონტროლის წინააღმდეგ. ფსიქოანალიზი მის გამომწვევ ძირითად მიზეზად დანაშაულის გრძნობას თვლის.

მსგავსი ხასიათის მსჯელობებს ვხვდებით ისეთი დაავადებების აღწერის შემთხვევაშიც, როგორიცაა სახსრების და კუნთების დარღვევები, სუნთქვის, კუჭ-ნაწლავის დაავადებები, სექსუალური მოშლილობა, დიაბეტი და სხვ. თუ კარგად დავაკვირდებით, მათ შორის მსგავსება მეტია, ვიდრე განსხვავება.

აღნიშნულ ვითარებას ნათლად გვიჩვენებს მოცემული ცხრილი.

ცნობილია, რომ განხილული დაავადებები მედიცინის სხვადასხვა სფეროს განეკუთვნება — სექსოლოგიას, ნევროპათოლოგიას, კარდიოლოგიას და სხვ. ხშირად არცაა გაცნობიერებული, თუ რამდენად მსგავსია მათი გამომწვევი მიზეზები და სიმპტომატიკა. ცხრილში ერთ კატეგორიაში სპეციალურად გავაერთიანეთ ჰიპერტონია, ასთმა,

დაავადებები	სიმპტომები	გამომწვევი მიზეზები
ჰიპერტონია, ასთმა, ალერგია, შაკიკი	შიში, ძლიერი თვითკონტრო- ლი, აგრესიის შეკავება, შფოთვა, სექსუალური თავშეკავება	დანაშაულის განცდა, უარყო- ფის ბოლოდინი
რევმატული ართრიტი	ძლიერი კონტროლი, სექსი- სადმი უარყოფითი ატიტუდი	შიში აგრესიული დედი- სადმი
უბედური შემთხვევებისადმი მიდრეკილება	ღელვა, შფოთვა, იმპულსურობა	დანაშაულის განცდა
საყლაპავი მილის ნეროზი, ანორექსია, ბულემია, გასტრიტი	შიში, შფოთვა, დაუცველობის განცდა, დაქვემდებარება, კონ- ცენტრაციის უნარის დაკარ- გვა	დანაშაულის განცდა, კონ- ფლიქტი დაქვემდებარებასა და დამოუკიდებლობას შო- რის
თიროტოქსიკოზი	გაღიზიანებადობა, განწყო- ბილების მერყეობა, შფოთვა, ძლიერი კონტროლი, ტრემორი	დედის დაკარგვის შიში, საფრთხის მუქარა
გამოფიტვა	შფოთვა, გულყრის შიში	უარყოფის, საფრთხის მუ- ქარა
ღიაბეტი	გაღიზიანებადობა, დაძაბულობა, შფოთვა	დედასთან იდენტიფიკაცია, კონფლიქტი დაქვემდებარე- ბასა და დამოუკიდებლო- ბას შორის
იმპოტენცია	დაღლილობა, დეპრესია, შიში, შფოთვა, მერყეობა	ბისექსუალური კონფლიქტი, პენისის დაკარგვის შიში
ვაგინიზმი	დაღლილობა, დეპრესია, შიში, შფოთვა, ტირილი	ბისექსუალური კონფლიქტი

ალერგია და შაკიკი, რომელთა სიმპტომები და გამომწვევი მიზეზები იდენტურია. ასევეა სხვა დაავადებათა შემთხვევაში. მაშ, რატომ განიხილება ისინი სხვადასხვა დაავადებად, რის გამოც გამოიყენება მკურნალობის განსხვავებული მეთოდები? ვითარების პარადოქსულობას ნათლად გამოხატავს ფსიქიკურ და ფსიქოსომატურ დაავადებათა ნოზოლოგიური მსგავსება.

სპეციალური გამოკვლევა [15] მიზნად ისახავს ნევროზითა და დიპტით დაავადებულთა შორის მსგავსება-განსხვავების გამოვლენას. აღმოჩნდა, რომ მონაცემები ძირითადად ემთხვევა ერთმანეთს. ორივე კატეგორიის ავადმყოფებისათვის დამახასიათებელია გაღიზიანებადობა, შინაგანი დაძაბულობა, შფოთვის მაღალი დონე, ასევე აღიარების ძლიერი სურვილი, სენზიტიურობა, სუგესტურობა, პატივმოყვარეობა, სიმშვიდისაკენ სწრაფვა, სურვილების და ინტერესების გაუფასურება, დახმარების მიღების მოთხოვნილება.

ზემოთ მოტანილი ცხრილის ანალიზი და ჩვენი გამოკვლევების შედარება კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი დასკვნის უფლებას გვაძლევს. ჩვეულებრივ, დაავადებათა განხილვისას ერთმანეთშია აღრეული დაავადებათა საბაბი, სიმპტომატიკა და რისკ-ფაქტორები, რასაც გვიჩვენებს ცხრილიც. განსაკუთრებით ეს ეხება დაავადების მიზეზს. მაგალითად, შიში და მუქარა შეიძლება იყოს დაავადების საბაბი ან რისკ-ფაქტორი და არა მიზეზი. იგი ასეთად შეიძლება გადაიქცეს, თუ მოხდა მისი შეუღლება სიამოვნებასთან. ამ შემთხვევაში იქმნება კომპლექსი – სიამოვნება+შიში, რომელიც პათოლოგიური განწყობის სახით ფორმირდება. სწორედ ესაა დაავადების მიზეზი.

ამ ვითარებიდან გამომდინარე, ჩვენთვის არ არის განსხვავებული დაავადებები. ყველა მათგანი ფსიქიკური აშლილობის გამოვლენის ფორმებია. ე.ი. ერთი დაავადება მრავალი სიმპტომით გამოიხატება. რამდენადაც ფსიქოთერაპიის მიზანია არა სიმპტომის, არამედ დაავადების აღმოფხვრა, ყველა შემთხვევაში იდენტური სამკურნალო მეთოდიკა გამოიყენება. რაც შეეხება დიფერენციულ მიდგომას, ეს ძირითადად პაციენტის ტიპს და დაავადების სიმწვავეს უკავშირდება, როცა საჭირო ხდება თერაპიის პროცესის განსხვავებული სტილით წარმართვა.

თავი V

ადამიანი და საზოგადოება

შესავალი

უხსოვარი დროიდან ადამიანთა ერთად ცხოვრებას, შრომას, სწავლას თან ახლდა საზოგადოებრივი არსებობის გააზრების აუცილებლობა. ასეთი შემეცნების მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენდა ე.წ. სოციალურ-ფსიქოლოგიური აზროვნება, რომლის მიზანი იყო ადამიანისა და სოციალური სტრუქტურების მიმართების გამორკვევა. აზროვნების ეს მიმართულება თავის გამოხატულებას ნახულობს მითებსა და ზღაპრებში, ფილოსოფიურ კონცეფციებსა თუ მხატვრულ ნაწარმოებებში და ბოლოს, თანდათანობით ჩამოყალიბებულ მეცნიერულ დისციპლინებში.

საზოგადოების და ერთეული ადამიანების ურთიერთობის საკითხში ყოველთვის წინა პლანზე იდგა მათ შორის პრიმატის პრობლემა, რაც ხშირად ურთიერთსაწინააღმდეგო პოზიციებში გამოიხატებოდა. ეს ვითარება ნათლად ჩანს უკვე ანტიკურ ხანაში პლატონისა და არისტოტელეს ნააზრევის შედარებისას. პლატონმა გამოთქვა „კოლექტივისტური“ საზოგადოებრივ-ცენტრისტული პოზიცია. იგი საზოგადოებას განიხილავს როგორც დამოუკიდებელ მოვლენას, ხოლო ინდივიდს – მასზე დამოკიდებულ სიდიდეს. არისტოტელე ინდივიდს განიხილავს როგორც ყველა სოციალური ფორმის წყაროს, რამდენადაც მასში ჩადებულია შესატყვისი საზოგადოებრივი ტენდენციები. ამდენად, არისტოტელეს შეხედულება წარმოადგენს საკითხის გადაჭრის „ინდივიდუალისტურ“ პოზიციას.

ინდივიდუალიზმი შემდგომში მნიშვნელოვნად იქნა წარმოდგენილი ქრისტიანულ რელიგიაში, როცა ერთეულ ადამიანს აპრიორულად მიეწერებოდა თავისუფალი და გონიერი გადაწყვეტილების უნარი („თავისუფალი ნება“), ფილოსოფიასა და პოლიტიკურ ეკონომიაში. ამ ასპექტში ყველაზე მეტი ყურადღება მიექცა ინდივიდის მამოძრა-

ვებელი ძალების ძიებას, რომელთაც მიეწერება საზოგადოებრივი ორგანიზაციების, სამეურნეო სისტემების თუ სახელმწიფოს აღმოცენების და ფორმირების შინაგანი სტრუქტურა.

მაგალითად, თომას ჰობსი ასეთ მამოძრავებელ ძალად მიიჩნევს ძალაუფლებისაკენ ლტოლვას („ლევიათანი“, 1651 წ.). პოლიტიკონომიის ერთ-ერთი მამამთავარი ადამ სმიტი (1776 წ.) სამეურნეო და საზოგადოებრივი ცხოვრების მამოძრავებელ ძალებად თვლიდა სიმპათიას და საკუთარი ინტერესების დაკმაყოფილებისაკენ მისწრაფებას. იერემია ბენტამი (1789 წ.) ასეთად მიიჩნევს „სარგებლის“ და „კმაყოფილებისაკენ“ სწრაფვას.

მეორე მხრივ, პლატონის „სოციოცენტრიზმაც“ ბევრი მიმდევარი გაიჩინა ახალ დროში. უფრო ხშირად ინდივიდის დამმორჩილებელი სოციალური ერთეული განიხილებოდა როგორც ორგანიზმი. ამ ვითარებას გამოხატავს უ.შექსპირის მიერ „კორიოლანში“ მოხმობილი იგავ-არაკი „სხეულისა და მისი ნაწილების შესახებ“. მსგავსს ნააზრევს ვხვდებით მაკიაველის, ვიკოს, პრუდონის და სხვ. შრომებში.

თუ პრობლემის განვითარების ისტორიას გავყევებით, ბუნებრივად მივალთ XIX საუკუნის შუა წლებამდე, როცა დამოუკიდებელ დისციპლინებად ფორმირდებოდა სოციოლოგია და ფსიქოლოგია. ამ პერიოდში პრიორიტეტული იყო ინდივიდუალური ფსიქოლოგია, მაგრამ უკვე იკვეთება რასობრივი, ფენობრივი თუ კლასობრივი წინააღმდეგობების შესწავლის კონტურები.

როგორც სამართლიანად აღნიშნავდა ზ.ფროიდი, ადამიანის ფსიქიკურ ცხოვრებაში ყოველთვის მონაწილეობს „სხვა“. იგი, როგორც წესი, წარმოადგენს ნიმუშს, ობიექტს, დამხმარეს ან მოწინააღმდეგეს. ამიტომ პიროვნების ფსიქოლოგია იმთავითვე ერთდროულად სოციალური ფსიქოლოგიაცაა ფართო, სავსებით დასაბუთებული მნიშვნელობით.

ადამიანის დამოკიდებულება თავისი მშობლების, და-ძმების, სიყვარულის ობიექტის, საკუთარი მასწავლებლის თუ ექიმის მიმართ, ე.ი. ყველა ის დამოკიდებულება, რაც იყო ფსიქოანალიზის კვლევის საგანი, არის სოციალური ფენომენი. ეს უპირისპირდება ნარცისულ პროცესებს. სოციალური და ნარცისული სულიერი პროცესების დაპირისპირება აუცილებლად შედის პიროვნების ფსიქოლოგიის სფეროში და იგი არ შეიძლება გამოყენებული იქნას ამ ფსიქოლოგიის გამოსაცალკევებლად

სოციალური ანუ მასობრივი ფსიქოლოგიისაგან.

მასობრივი ფსიქოლოგია ცალკეულ ადამიანს განიხილავს როგორც ტომის, ზალხის, ფენის, კასტის, ინსტიტუციის ან ბრბოს შემადგენელ ნაწილად.

მეცნიერებისა და ტექნიკის, კომუნიკაციების, წარმოების სწრაფმა განვითარებამ მნიშვნელოვნად შეცვალა ჯგუფური ცხოვრების ორგანიზაცია. მასობრივი საზოგადოება ზშირად ათასობით ადამიანს უყრის თავს ერთად, სადაც დიდ მასშტაბებში მიმდინარეობს მათი ურთიერთობა. ამდენად, ინდივიდუალურ ფსიქოლოგიას თუნდაც წარმატებით გადაეჭრა მის წინაშე მდგარი ამოცანები, მაინც აღმოჩნდებოდა ახალი პრობლემების წინაშე. ახლა მას დასჭირდებოდა აეხსნა ის უცნაური ფაქტი, რომ ეს გასაგები ინდივიდი განიცდის, ფიქრობს და იქცევა განსხვავებულად, როცა იგი გაერთიანებულია მასაში.

ასეთი ფენომენების ახსნისა და რეგულირებისათვისაა მოწოდებული სოციალური ფსიქოლოგია, რომლის შესწავლის ძირითადი სფერო ურთიერთობებია: ერთეულ ადამიანებს შორის, ჯგუფებს შორის, ჯგუფსა და ინდივიდს შორის; ფორმალური და არაფორმალური, ვერტიკალური და ჰორიზონტალური.

აქ ბუნებრივად დგება კითხვები: რა საფუძველზე ფორმირდება ეს ურთიერთობები? როგორ იქმნება ჯგუფი ანუ მასა და როგორია მისი გავლენა ურთიერთობის სუბიექტებზე? რა სულიერი ცვლილება ხდება მასში ამ შემთხვევაში? და ა.შ.

ამ კითხვებზე არ არსებობს ერთგვაროვანი პასუხები. არც ჯგუფები ანუ მასობრივი გაერთიანებებია ერთგვაროვანი, სადაც განსხვავებულია ურთიერთობათა სახეები. ეს გაერთიანებები შეიძლება იყოს დიდი და მცირე, ცვლადი და მდგრადი, ბუნებრივი და ხელოვნური, პრიმიტიული და მაღალორგანიზებული. იგი ასევე შეიძლება დაიყოს კონტროლირებად, ქაოტურად, ავადმყოფურად, ჯანსაღად და ა.შ.

ამდენად, შესასწავლი საკითხი საჭირობოროტო და მრავალპლანიანია. აქ ჩანს როგორც კაცობრიობის წინაშე მდგარი ფუნდამენტური პრობლემები, ისე კერძო სიტუაციებისათვის დამახასიათებელი კონკრეტული ამოცანები. მათ გადაჭრაზეა დამოკიდებული ურთიერთობების რეგულირების, ადამიანური მისწრაფებების რეალიზების და კაცობრიობის პროგრესის პრობლემების გადაწყვეტა.

5.1. ძირითადი თეორიული წინამძღვრები. ადამიანის და საზოგადოების მიმართების პრობლემის განხილვისას გამოყოფენ თეორიათა სამ ჯგუფს: ხალხთა ფსიქოლოგია, მასების ფსიქოლოგია და სოციალური ქცევის ინსტინქტები.

5.1.1. ხალხთა ფსიქოლოგია. ამ მიმდინარეობის ძირითადი თეზისია ერთგვარი ზეინდივიდუალური სულის არსებობა, რომელიც ემორჩილება განსაზღვრულ მთლიანობას. ასეთ მთლიანობას წარმოადგენს ხალხი, ანუ ერი. ინდივიდის სული წარმოადგენს მის არაღმოუკიდებელ ნაწილს. ამ კონცეფციაში ინდივიდისა და საზოგადოების დაპირისპირება წყდება საზოგადოების სასარგებლოდ.

ამ მიმართულების ისტორიულ ფესვებს ნახულობენ XVIII-XIX საუკუნეების რევოლუციურ მოძღვრებებში, ჰეგელის „ობიექტური სულის“ კონცეფციაში და გერმანულ რომანტიზმში, კერძოდ, ჰერდერის და ჰუმბოლდტის ნააზრევებში ენობრივი ფორმების შინაგანი თავისებურებების შესახებ.

„ხალხთა ფსიქოლოგიის“ ცნება მხოლოდ 1860 წ. იქნა ფორმულირებული მეცნიერული პროგრამის სახით. იგი ჩამოაყალიბეს მ.ლაცარუსმა და კ.შტეინტალმა ენათმეცნიერებაზე, მითოლოგიასა და ჰერბარტიის ფსიქოლოგიაზე დაყრდნობით. ინდივიდისა და საზოგადოების ურთიერთობა მათ შემდეგნაირად აქვთ გაგებული: ადამიანი თავისი არსით განსაკუთრებულად საზოგადოებრივი არსებაა, ანუ იგი განკუთვნილია საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის, რამდენადაც მხოლოდ თავისავე მსგავსებთან ურთიერთობისას მან შეიძლება მიაღწიოს იმას, რისი მიღწევაც უნდოდა. და ეს ხდება საკუთარი არსების შესატყვისი მოქმედებით.

აქ ნათლად ჩანს პოზიცია, რომ ადამიანში თავიდანვეა მოცემული სოციალური მისწრაფებები, რომელთა განვითარება და ფორმირება საზოგადოებრივ ურთიერთობებში უნდა მოხდეს. თუმცა არ ჩანს, რა მისწრაფებებზეა ლაპარაკი.

ფართო მასალები ხალხთა ფსიქოლოგიის შესახებ მოპოვებული იქნა უფრო მოგვიანებით, კერძოდ 1900-იანი წლებიდან ძირითადად გ.ვუნდტის მეცადინეობით. თუმცა, ლაცარუსის და შტეინტალის პროგრამის გავლენით მან უკვე 1863 წ. გამოსცა ნაშრომი ხალხთა ფსიქოლოგიის საკითხებზე.

„ზენდიკიზმის ფსიქიკის“ თუ „ხალხური ან ჯგუფური სულის“ იდეების ახსნა დაახლოებით მთელისა და მისი ნაწილების მიმართების ანალოგიით ხდება. მთელი წარმოდგენს რაღაც მეტს, თვისობრივად ახალს, ვიდრე მისი ნაწილების უბრალო შეჯამება.

5.1.2. მასების ფსიქოლოგია. ამ მიმართულებამ განაცხადა ადრე შეუსწავლელი სოციალური მოვლენის შესწავლის პრეტენზია. ეს მოვლენა არის მასა.

მასების ფსიქოლოგიის შექმნისათვის მოსამზადებელ ნაშრომად ითვლება 1890-იან წლებში გამოქვეყნებული გ.ტარდის შრომა „წაბადვის კანონები“. ავტორის აზრით, ადამიანთა ურთიერთობის პროცესში მიმდინარე მოვლენები უნდა აიხსნას წაბადვით, რომლის საფუძველშიც დევს წაბადვის მოთხოვნილება. მან განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ადამიანთა სოციალური ქცევის აფექტურ (ე.ი. ირაციონალურ) ელემენტებს, რაც მანამდე არ იყო შესწავლის საგანი. ეს ელემენტებია წაბადვა და შთავონება.

გ.ტარდის გავლენით 1895 წ. გამოდის ორი ნაშრომი. ერთია იტალიელი ს.სიგელეს „მასის დანაშაული“, მეორე კი – ფრანგი გ.ლებონის „მასების ფსიქოლოგია“. სიგელეს დანაშაულის წყაროს ძიებისას მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს აფექტურ მდგომარეობასთან, რაც გამოიხატება მოქმედების ირაციონალურ დინამიკაში.

პრობლემის შემდგომი კვლევისას უფრო მეტი მნიშვნელობა აღმოაჩნდა გ.ლებონის შრომას. მის მიხედვით, ფსიქოლოგიურ მასაში ყველაზე უცნაური შემდეგია: მისი შემადგენელი ინდივიდები, გვანან თუ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ცხოვრების წესით, ხასიათით, საქმიანობით, ინტელიგენტობის ხარისხით, მასაში ისინი იძენენ კოლექტიურ სულს, რის გამოც სრულიად განსხვავებულად განიცდიან, ფიქრობენ და მოქმედებენ. ფსიქოლოგიური მასა არის პროვინიური (ნაწარმოები – გ.მ.) არსება, რომელიც შედგება უცბად შეერთებული ჰეტეროგენური ელემენტებისაგან.

ადვილად შეიძლება დავადგინოთ განსხვავება იზოლირებულ და მასისადმი მიკუთვნებულ ინდივიდებს შორის, მაგრამ მისი მიზეზის ახსნა უფრო ძნელია. ამ მიზეზის გასაგებად იგი მიმართავს არაციონიერ ფენომენს, რომ ჩვენი ცნობიერი ქმედებები წარმოსდგება თანდაყოლილი

არაცნობიერი სუბსტრატის ზემოქმედებისაგან. მასში იშლება ცალკეულ ადამიანთა ინდივიდუალური მიღწევები და ამის გამო იკარგება მათი თავისებურება. ახლა ამ ინდივიდებში ჩნდება ახალი თვისებები, რაც მათ არ ჰქონდათ და ამის მიზეზს ეძებს სამ განსხვავებულ მომენტში.

პირველი – მასაში ინდივიდი გრძნობს ღიდ ძალას, რასაც ქმნის ანონიმურობა და უპასუხისმგებლობა. ეს ინდივიდს საშუალებას აძლევს თავისუფლება მიანიჭოს თავის პირველ სურვილებს. იშლება პასუხისმგებლობა, რაც აკავებს ინდივიდს.

მეორე – გადადება. იგი ადვილად კონსტრუირებადი, მაგრამ აუხსნელი ფენომენია. იგი ჰიპნოტური ხასიათისაა.

მესამე და უმთავრესი მიზეზი არის შთაგონებადობა. გადადება მის შედეგს წარმოადგენს. შთაგონების ქვეშ მყოფი ინდივიდი გამძაფრებით იწყებს მოქმედებას. ეს სიშმაგე მასას უფრო ძლიერი აქვს, ვიდრე დაჰიპნოზებულ ინდივიდს. ეს ურთიერთმიმართებითაა გაძლიერებული.

ამდენად, მასაში მყოფი ინდივიდის მთავარი განმასხვავებელი ნიშნებია: ცნობიერი პიროვნების გაქრობა, არაცნობიერი პიროვნების სიჭარბე, შთაგონების და გადადების გამო აზრების და გრძნობების ორიენტაცია ერთი და იგივე მიმართულებით, შთაგონებული იდეების გადაუღებელი განხორციელების ტენდენცია. იგი იქცევა უნებისყოფო ავტომატად.

მასა არაკრიტიკულია და ადვილად ექცევა გავლენის ქვეშ. მასის გრძნობები ძალზე მარტივი და ჰიპერბოლურია. იგი ფიქრობს ზატონად. მას არა აქვს ეჭვები და დაურწმუნებლობა. მასა უცებ მიდის უკიდურესობამდე. საეჭვო უცებ იქცევა სარწმუნოდ, ხოლო ანტიპათიის მარცვალი – ველურ სიძულვილად.

მასაში, ერთი მხრივ, იხსნება ზნეობრივი მუხრუჭები, რაც ვლინდება უხეშობაში და სისასტიკეში, მეორე მხრივ კი შთაგონებამ შეიძლება გადააქციოს იდეალისადმი ერთგულად, უნგაროდ და თავდადებულად. თუ ცალკეულ ადამიანში მეტია პირადი გამორჩენის წყურვილი, მასაში ჩანს ზნეობრივი ღონის ამაღლება.

მასა ექცევა სიტყვის ჭეშმარიტად მაგიური ძალის გავლენის ქვეშ. მასას არასოდეს აქვს ჭეშმარიტების წყურვილი. იგი ითხოვს ილუზიას, რომლის გარეშეც ცხოვრება არ შეუძლია.

მასას არ ესაჭიროება საკუთარი არგუმენტაციის ლოგიკური

შემოწმება. იგი პატივს სცემს ძალას, ხოლო სიკეთეს განიხილავს სისუსტის სახესხვაობად. იგი დამოკიდებულია ავტორიტეტზე და თავისი გმირისაგან მოითხოვს ძალას, უფრო ძალადობას. მისი სურვილია, რომ მას ფლობდნენ, სურს ეშინოდეს თავისი ბატონის. იგი კონსერვატორია, რის გამოც აქვს ყოველგვარი სიახლისა და პროგრესისადმი ზიზღი.

ერთად შეკრებილი გარკვეული რაოდენობის ცოცხალი არსებები – ცხოველთა ჯოგი თუ ადამიანთა ბრბო – ინსტიტუტურად ითხოვენ ავტორიტეტს. მასა – დამჯერი ჯოგია, რომელსაც არ შეუძლია ცხოვრება ბატონის გარეშე. მას დაქვემდებარების ისეთი წყურვილი აქვს, რომ გაუცნობიერებლად ემორჩილება ნებისმიერს, ვინც თავს გამოაცხადებს მის მბრძანებლად.

მართალია, მასას აქვს ასეთი მოთხოვნილება, მაგრამ ბელადიც უნდა შეესატყვისებოდეს ამ მოთხოვნებს თავისი პიროვნული თვისებებით. ის თვითონ უნდა იყოს შეპყრობილი ღრმა რწმენით, რომ გააღვიძოს ეს რწმენა მასაში. ბელადები გავლენას ახდენენ იმ იდეის წყალობით, რომლის მიმართაც თვითონ აქვთ ფანატიკური დამოკიდებულება. ბელადს უნდა ჰქონდეს ძლიერ იმპონირებადი ნებისყოფა, რომელსაც გადაიღებს უნებისყოფო მასა.

5.1.3. ქცევის ინსტინქტები. ეს პრობლემა წინა პლანზე წამოსწია ცნობილმა ინგლისელმა ფსიქოლოგმა უ.მაკდუგალმა 1908 წ. გამოცემულ ნაშრომში. იგი აყენებდა ადამიანის მოქმედების, განსაკუთრებით მისი სოციალური ქცევის მამოძრავებელი ძალების კვლევის საკითხს. იგი ასეთ ძალებად თვლიდა ინსტინქტებს, შემდგომში მისწრაფებებს. მისი აზრით, ეს არის ენერგიის განტვირთვის ფსიქოფიზიკური მზაობა, თანდაყოლილი თვისება, რომელიც არის ადამიანის სოციალური ქცევის, ასევე სოციალური წარმონაქმნების ძირითადი მიზეზი.

1920 წ. გამოცემულ წიგნში „ჯგუფის გონება“ უ.მაკდუგალი აქცენტს აკეთებს მასის სიმჭიდროვის გაგებაზე. იგი მასის შეკავშირების უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად ორგანიზაციულ მომენტს მიიჩნევს. უმარტივეს შემთხვევაში მასას (ჯგუფს) თითქმის არა აქვს რაიმე ორგანიზაცია. ასეთ მასას იგი ბრბოს უწოდებს. თუმცა აღიარებს, რომ შეუძლებელია ბრბოში არ იყოს ორგანიზაციის პირველი ნიშნები.

ბრბოდან რომ ჩამოყალიბდეს მასა ფსიქოლოგიური მნიშვნელობით, აუცილებელია მის წევრებს ჰქონდეთ რაღაც საერთო: მსგავსი ინტერესი ერთი ობიექტის მიმართ, რაც სულიერი მიმართულების ანალოგიურია. იგი ერთმანეთზე ზემოქმედების განსაზღვრული ხარისხით ხასიათდება. რაც უფრო ძლიერია ეს სულიერი ერთობა, მით უფრო ადვილად ყალიბდება ფსიქოლოგიური მასა და ნათლად ვლინდება „მასობრივი სული“.

მასის უმთავრესი ფენომენია მისი წევრების გაძლიერებული აფექტურობა. ამ შემთხვევაში ხდება მოუთოკავი ვნებებით ტკბობა. უმაკდუგალი გ.ლებონის დარად ამას ხსნის ემოციური გადადებით.

გ.ლებონის მსგავსად უ.მაკდუგალიც აკნინებს მასის თვისებას. მას ახასიათებს ინტელექტის დაქვეითება, უკიდურესი აგზნებადობა, იმპულსურობა, არამდგრადობა, ვნებიანობა, არათანმიმდევრულობა, შთაგონებადობა. მისთვის მისაწვდომია მხოლოდ უხეში ვნებები და ელემენტარული გრძნობები. იგი იქცევა როგორც გაუზრდელი ბავშვი ან ველური. ცუდ შემთხვევაში ბრბოს მოქმედება ჰგავს ველური ცხოველების ქცევას.

უ.მაკდუგალი მაინც მიიჩნევს, რომ შესაძლებელია მასის სულიერი ცხოვრების უფრო მაღალ დონეზე აყვანა. იგი გამოყოფს ამის მიღწევის 5 პრინციპს:

პირველი — ძირითადი პირობა — მასის შემადგენლობის გარკვეულად მუდმივი დონე. ეს შეიძლება იყოს მატერიალური და ფორმალური. პირველი, როცა ერთი და იგივე პირები მასაში იმყოფებიან ხანგრძლივი დროის განმავლობაში; მეორე — როცა მასის შიგნით იქმნება თანამდებობები, რომელზედაც მორიგეობით ინიშნებიან.

მეორე პირობა — მასის წევრი იქმნის გარკვეულ წარმოდგენას გაერთიანების ბუნების, ფუნქციის, მოთხოვნების მიმართ. ამით მას უყალიბდება ემოციური დამოკიდებულება მასის როგორც მთელის მიმართ.

მესამე — მასა გარკვეულად უკავშირდება მსგავს ან განსხვავებულ მასობრივ წარმონაქმნებს.

მეოთხე — მასაში ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების და ნორმების არსებობა.

მეხუთე — მასაში ქვედანაყოფების არსებობა, რომელიც გამოიხატება ცალკეულ წევრთა სპეციალიზაციასა და სამუშაოთა დიფერენ-

ციაში.

მაკდუგალის აზრით, ამ პირობების განხორციელება აუქმებს მასის ფორმირების ფსიქოლოგიურ დეფექტებს.

ინდივიდისა და მასის ურთიერთობის, სოციალური აქტივობის მამოძრავებელი ძალების შესწავლის საქმეში განსაკუთრებულია ზ.ფროიდის ღვაწლი. თავისი პოზიციის გადმოცემისას იგი, პირველ რიგში, კრიტიკულად მიმოიხილავს გ.ლებონის, უ.მაკდუგალის და სხვების ნააზრევს.

ზ.ფროიდი შენიშნავს, რომ ლებონი არ პასუხობს შეკითხვას, თუ რა წარმოადგენს ინდივიდების გამაერთიანებელს მასაში. იგი მხოლოდ განიხილავს ინდივიდის ცვლილებას და ამას აღწერს იმგვარად, რაც ეთანხმებაო ჩემს სიღრმის ფსიქოლოგიას.

ლებონის აზრით, მასაში იკარგება ინდივიდის თავისთავადობა და ჩნდება ახალი თვისებები, რაც მას აღრე არ ჰქონდა. ზ.ფროიდი აქ შენიშნავს, რომ უძლურდება ფსიქიკური ზედნაშენი, რომელიც განსხვავებულადაა განვითარებული ერთეულ ადამიანებში და მოქმედებაში მოდის ყველასათვის ერთნაირი არააცნობიერი ფუნდამენტი. ასე უნდა იყოს წარმოშობილი მასობრივი ინდივიდების საშუალო ხასიათი. ახალი თვისებების გამოვლენას ფროიდი ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებს. ეს თითქოს ახალი თვისებები, სინამდვილეში იმ არააცნობიერის გამოვლენაა, რომელშიც ჩანასახონადაა მოცემული ადამიანის სულის ყველა ბოროტება. მასა ინდივიდს უფლებას აძლევს არ განდევნოს არააცნობიერი ინსტინქტური მოწოდებები. ზდება სინდისის და პასუხისმგებლობის ჩაქრობა. ე.წ. სინდისის მარცვალია „სოციალური შიში“.

ლებონის ნააზრევი ფროიდს უფლებას აძლევს გააკეთოს დასკვნა მასობრივი სულისა და პრიმიტიული ადამიანის სულის იგივეობის შესახებ. მათში თანაარსებობს ურთიერთსაპირისპირო იდეები. ამასვე ენახულობთ ერთეული ადამიანების, ბავშვებისა და ნევროტიკების არააცნობიერ სულიერ ცხოვრებაში, რაც დიდი ხანია დაამტკიცა ფსიქონალზმა.

რაც შეეხება უ.მაკდუგალთან დამოკიდებულებას, ფროიდს მიაჩნია, რომ მისი მასის „ორგანიზაცია“ სხვანაირად უნდა იქნას აღწერილი. მასას უნდა მიეწეროს იგივე თვისებები, რაც დამახასიათებელი იყო ცალკეული ინდივიდისათვის და ჩახშულ იქნა მასაში ჩართვისას.

ზ.ფროიდი თავისი პოზიციის გამოხატვას იწყებს შთაგონების და ლიბიდოს ანალიზით. იგი ამოდის უკვე ცნობილი ფაქტიდან, რომ მასაში ინდივიდის აფექტურობა ძალზე იზრდება, ინტელექტუალური მიღწევები კი შესამჩნევად ქვეითდება. აფექტური სფეროს გამოვლენის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფენომენია ლიბიდო – იმ პირველადი სურვილების ენერგია, რაც განზოგადებულია სიყვარულის ცნებით. იგი წარმოდგენილია რაოდენობრივი პარამეტრების მქონე ენერგიის სახით.

აქვე აყენებს წანამძღვარს, რომ სასიყვარულო ურთიერთობები (უპიროვნო ემოციური კავშირები) ასევე წარმოადგენს მასობრივი სულის არსს. სხვა ავტორები ასეთ რამეზე არ ლაპარაკობენ. ამის შესატყვისად წარმოდგენილია შირმით დაფარული შთაგონება, რომელიც არის შემდგომ დაუნაწევრებელი ფენომენი, ადამიანის სულიერი ცხოვრების ძირითადი ფაქტი. შთაგონება ხსნის ყველაფერს, თვითონ კი თოთქოს არ სჭირდება ახსნა, აცხადებს ფროიდი გაცხარებით. ამის მაგივრად იგი გვიხსნის ლიბიდოს როლს მასობრივი ფსიქოლოგიისათვის და აყენებს ორ საკითხს. პირველი – მასას აერთიანებს რაღაც ძალა. რა ძალას შეიძლება ეს მივაწეროთ, თუ არა ეროსს, რომელიც სამყაროში ყველაფერს აერთიანებს? მეორე – როცა ინდივიდი კარგავს თავისთავადობას და სხვებს აძლევს მასზე ზემოქმედების უფლებას, მასაში იქმნება შთაბეჭდილება, რომ იგი ამას აკეთებს მოთხოვნილებით, იყოს სხვებთან თანხმობაში, ვიდრე წინააღმდეგობაში, ე.ი. მათდამი „სიყვარულის გამო“.

თავის პოზიციის დასამტკიცებლად ზ.ფროიდი აანალიზებს ისეთ მასობრივ გაერთიანებებს, როგორიცაა ეკლესია და არმია. ორივე მასობრივი წარმონაქმნი ზელოვნურია, რომლის შესანარჩუნებლად აუცილებელია განსაზღვრული გარეგანი ზემოქმედება. აქ ვლინდება ურთიერთობის გარკვეული კანონზომიერებები.

ეკლესიაში (მაგალითისთვის განიხილება კათოლიკური ეკლესია), ისევე როგორც არმიაში, რამდენადაც არ უნდა განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან – კულტივირებულია ერთი და იგივე ილუზია. კერძოდ ის, რომ არის უზენაესი მბრძანებელი (ეკლესიაში – ქრისტი, არმიაში – მხედართმთავარი), რომელსაც ერთნაირად უყვარს მისი ყველა წევრი. ამაზეა დაშენებული ყველაფერი. თუ ამ საყრდენს გამოვაცლით, დაინგრევა ყოველივე. ამ მასის თითოეულ წევრს ქრისტი უდგება

როგორც კეთილი უფროსი ძმა, რომელიც წარმოადგენს მამის შემცვლელს. ეკლესია გაუღწეოთ დემოკრატიული სულით სწორედ იმიტომ, რომ ქრისტესათვის ყველა თანასწორია, ყველას აქვს მისი სიყვარულის თანაბარი წილი. ამიტომ უწოდებენ მორწმუნე ერობანეთს ქრისტესმიერ ძმებს, ანუ სიყვარულისმიერ ძმებს. უეჭველია, რომ ეკლესიის თითოეული წევრის კავშირი ქრისტესთან ამავე დროს წარმოადგენს მასის წევრებს შორის კავშირის მიზეზს. მსგავსი სიტუაციაა არმიაშიც: მხდართმთავარი — მამა, რომელსაც თანაბრად უყვარს ყველა ჯარისკაცი, ამიტომ ისინიც თანამხანაგები არიან.

აღსანიშნავია, რომ ამ ორ ხელოვნურ მასაში ყოველი ინდივიდი ლიბიდოზურადაა დაკავშირებული, ერთი მხრივ, ბელადთან (ქრისტე, მხედართმთავარი), მეორე მხრივ კი — მასის სხვა წევრებთან. ლიბიდოზური კავშირების ფენომენს საუკეთესოდ ადასტურებს პანიკის მოვლენა. იგი მაშინ აღმოცენდება, როცა მასა დემორალიზდება. ამ დროს უფროსის ბრძანებას არ ექცევა ყურადღება, ყველა ფიქრობს საკუთარ თავზე და არ უწევს ანგარიშს სხვებს. წყდება ურთიერთკავშირები და შეუკავებლად მოედინება გიგანტური, უაზრო შიში. როცა ინდივიდი მხოლოდ საკუთარ თავზე იწყებს ფიქრს, ეს ამტკიცებს, რომ აქამდე არსებული აფექტური კავშირები სხვებთან შეწყვეტილია. აღრე სწორედ ეს კავშირები იწვევდა უსაფრთხოების განცდას.

მოჰყავს პანიკური აფეთქების მაგალითი. მებრძოლი ყვირის: „მხედართმთავარი მოკლეს“ და უცებ ჯარმა დაიწყო გაქცევა. ამ შემთხვევაში მიზეზია კავშირის გაწყვეტა ბელადთან, რაც, როგორც წესი, ნიშნავს ურთიერთკავშირის გაწყვეტასაც.

ლიბიდოზური კავშირების თავისებურ ფორმადაა განხილული გრძნობათა ამბივალენტურობა, როცა მტრობა მიმართულია საყვარელი ადამიანების მიმართ.

ფსიქოანალიზის მოწმობით, ადამიანთა თითქმის ყოველი ხანგრძლივი ემოციური კავშირი, როგორიცაა ცოლ-ქმრობა, მეგობრული დამოკიდებულება მშობლებსა და შვილებს შორის, ატარებს უარყოფით, მტრულ გრძნობას, რაც ვერ აღწევს ცნობიერებაზე მხოლოდ განდევნის გამო. ეს ვითარება უფრო ღიად გამოიხატება კომპანიონებს, ხელმძღვანელს და ხელქვეითებს შორის ურთიერთობებში. იგივე ვითარებასთან გვაქვს საქმე, როცა ქორწინებით დაკავშირებული ოჯახებიდან ერთი თვლის თავს მეორეზე უკეთესად ან არისტოკრატიულად; სოფელი

თუ ქალაქი ექიშება მეზობელ დასახლებას; სამხრეთ გერმანელი ვერ იტანს ჩრდილოელს, ესპანელი — პორტუგალიელს, არიელი — სემიტს, თეთრკანიანი — ფერადს და ა.შ.

ყველა ეს შეუწყნარებლობა ქრება ხანმოკლე ან ხანგრძლივი დროით მასის წარმოქმნისას. მასის ფარგლებში ინდივიდები იქცევიან ერთსულოვნად, ითმენენ სხვების თავისებურებებს, უტოლდებიან ერთმანეთს და არ განიცდიან მათ მიმართ უარყოფით გრძნობებს. ნარციზმის ასეთი შეზღუდვა შეიძლება გაპირობებული იყოს მხოლოდ ერთი მომენტით — სხვა ადამიანებთან ლიბიდოზური კავშირით. აქ მაშინვე ისმება კითხვა, არ იწვევს ასეთ შემწყნარებლობას ინტერესთა ერთობა? ამაზე ფროიდი პასუხობს, რომ ნარციზმის ასეთი გზით შეზღუდვა მაინც არ იქნება ხანგრძლივი. იგი შეიძლება გაგრძელდეს მანამ, სანამ არსებობს სარგებელი ამ თანამშრომლობიდან. აქედან გამომდინარე, მასის წარმოქმნის არსი მდგომარეობს ლიბიდოზური კავშირების ახალ სახეში მასის წევრებს შორის.

როგორია ეს კავშირები? მასაში, ალბათ, არ არის ისეთი სექსუალური მიზნები, როგორიცაა ერთეულ ადამიანსა და სიყვარულის ობიექტის ურთიერთობისას. მართალია, ამ შემთხვევაში სიყვარულის პირველად მოთხოვნილებას შენარჩუნებული აქვს ენერგია, მაგრამ აქ ადგილი აქვს გადახრას უშუალო მიზნიდან. აქ ისევ დგება საკითხი, არის ეს სხვა ადამიანთან ურთიერთობის ერთადერთი სახე? ფსიქოანალიზიდან ვიცით, რომ არსებობს ემოციური კავშირის სხვა მექანიზმი, კერძოდ, იდენტიფიკაცია. იგი ცნობილია, როგორც სხვა ადამიანთან ემოციური კავშირის გამოვლენის ყველაზე ადრეული ფორმა. იგი თამაშობს განსაზღვრულ როლს ოიდიპოსის კომპლექსის პრეისტორიაში.

ბავშვს უყალიბდება ფსიქოლოგიურად განსხვავებული ორი სახის კავშირი: დედისადმი — ობიექტის წმინდა სექსუალური დაპყრობისა და მამისადმი — მიმსგავსების ტიპის იდენტიფიკაცია. დასაწყისში ეს კავშირები თანაარსებობს, შემდეგ კი მათი მიმართების საფუძველზე ყალიბდება ოიდიპოსის კომპლექსი. ამ დროს მამისადმი იდენტიფიკაცია იღებს მტრულ ხასიათს და ხდება დედასთან მამის შეცვლის იდენტური. იდენტიფიკაცია ხომ იმთავითვე ამბივალენტურია. იგი ისევე ადვილად შეიძლება გამოვლინდეს სინაზეში, როგორც მოცილების სურვილში. საინტერესოა, რომ იდენტიფიკაციისას ხდება როგორც საყვარელი,

ისე საძულველი სახის კოპირება.

ზმირია და მნიშვნელოვანი ის ფაქტი, რომ იდენტიფიკაციას არა აქვს ობიექტზე მიმართულება. მაგალითად, პანსიონში გოგონა იღებს სასიყვარულო წერილს და ეჭვიანობის გამო ვარდება ისტერიაში. ასეთივე განცდა უჩნდება ზოგიერთ მის მეგობარ გოგონას, ვინც გაცნობილია წერილის შინაარსს. ეს არის იდენტიფიკაციის მექანიზმი მსგავს მდგომარეობაში ყოფნის სურვილის გამო – ჰქონდეთ ფარული სასიყვარულო კავშირი. აქ არ არის თანაგრძნობა. პირიქით, თანაგრძნობა აღმოცენდება იდენტიფიკაციის საფუძველზე. აქ იგრძნობა, რომ მასაში ინდივიდების კავშირი იდენტიფიკაციის საფუძველზე წარმოადგენს მნიშვნელოვან აფექტურ ერთიანობას.

ფსიქოანალიზში გამოავლინა იდენტიფიკაციის სხვა შემთხვევები, რომელსაც ძნელად წვდება ცნობიერება. ამის მაგალითად ანალიზებს ჰომოსექსუალობას და მელანქოლიას.

მამაკაცის ჰომოსექსუალიზმის გენეზისი ზმირ შემთხვევაში შემდეგია: ვაჟი ძალზე ხანგრძლივად და ინტენსიურადაა კონცენტრირებული დედაზე (ოიდიპოსის კომპლექსის გაგებით). მაგრამ სქესობრივი მომწიფების დასრულებისას მაინც დგება დედის სხვა სექსუალური ობიექტით შეცვლის მომენტი. ამ დროს ხდება უეცარი შემობრუნება. დედასთან იდენტიფიკაციის გამო ეძებს ობიექტებს, რომლებსაც იგი ისევე შეიყვარებდა და მოეფერებოდა, როგორც იგი უყვარდა დედას.

ამის მსგავს მაგალითს მოაქვს ბავშვის მიერ საყვარელი კნუტის დაკარგვა. დადარდინებული ბავშვი აცხადებს, რომ იგი თვითონაა კნუტი. ამიტომ დაიწყო ოთხზე სიარული, უარს ამბობს ჭამაზე და ა.შ.

ობიექტის ინტროექციის სხვა მაგალითია მელანქოლია, რომლის აღმოცენების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზია სიყვარულის ობიექტის რეალური ან აფექტური დაკარგვა. ამ შემთხვევაში საკმე გვაქვს საკუთარი „მე“-ს სასტიკ დამცირებასთან.

მელანქოლია, აგრეთვე, გვიჩვენებს, რომ „მე“ გახლენილია ორ დაპირისპირებულ ნაწილად. ეს შცვლილი „მე“ თავის თავში შეიცავს დაკარგულ ობიექტს. მეტი სიმკაცრით გამოირჩევა „მე“-ს ნაწილი, რომელიც მოიცავს სინდისს. იგი კრიტიკულია ნორმალურ პირობებშიც, მელანქოლიის დროს კი ხდება დაუნდობელი. ეს არის მე-იდეალი. მას აქვს თვითდაკვირვების, მორალის, ცენზურის ფუნქციები.

მასობრივი ფსიქოლოგიისა და იდენტიფიკაციის მიმართების შესახებ ზ.ფროიდი აღნიშნავს, რომ იდენტიფიკაციას შედეგად მოყვება ადამიანების მიმართ აგრესიის შეზღუდვა. ვისთანაც იქმნება იდენტიფიკაცია, მას ეხმარებიან, უფროხილდებიან. იდენტიფიკაცია უდევს საფუძვლად „კლანების“ ჩამოყალიბებას.

საკვლევი პრობლემის ახსნისას, ზ.ფროიდი მნიშვნელოვან პარალელს ავლებს სიყვარულსა და ჰიპნოზს შორის. ზოგ შემთხვევაში სიყვარული სხვა არაფერია, თუ არა ფსიქიკური მიჯაჭვულობა ობიექტზე, რაც გამოწვეულია პირველადი სექსუალური მოთხოვნებით.

თვალში გვეცემა სექსუალური გადაფასების ფენომენი, როცა სიყვარულის ობიექტი თავისუფალია კრიტიკისაგან. იქმნება ილუზია, რომ სულიერი ღირსებები აქცევს ობიექტს გრძნობადად სასიყვარულოდ. ზდება ობიექტის იდეალიზაცია. მაგრამ აქ მთავარი ისაა, რომ მას ექცევიან როგორც საკუთარ „მე“-ს. ნარცისული ლიბიდო გადადის ობიექტზე. სასიყვარულო არჩევანის ზოგიერთი ფორმისას ობიექტი ცვლის მიუწვდომელ მე-იდეალს.

სიყვარულის გაძლიერებასთან ერთად განიდევნება პირდაპირი სექსუალური დაკმაყოფილება, „მე“ ზდება ნაკლებმომთხოვნი და მორიდებული, რის ბუნებრივი შედეგიც არის „მე“-ს თვითშეწირვა; ობიექტმა ჩაყლაპა „მე“. ობიექტისადმი „მე“-ს ასეთი დაქვემდებარება არაფრით არ განსხვავდება აბსტრაქტული იდეისათვის სუბლიმირებული თავგანწირვისაგან. ამ დროს ობიექტი იკავებს მე-იდეალის ადგილს. რაც შეეხება სექსუალურ დაკმაყოფილებას, იგი აქვეითებს აღმატებულ შეფასებას.

სიყვარულიდან ჰიპნოზამდე აშკარად არაა შორს. ორივეგან ჩანს მორჩილება, უკრიტიკობა, ინიციატივის ჩახშობა. უეჭველია, რომ ჰიპნოზიორმა დაიკავა მე-იდეალის ადგილი. მიზანშეწონილია სიყვარული აეხსნათ ჰიპნოზით და არა პირიქით. უკრიტიკობის გამო „მე“ საკუთარ აღქმას თვლის რეალურად. ჰიპნოზური კავშირი ისეთი სიყვარულია, რომელიც გამორიცხავს სექსუალურ დაკმაყოფილებას. აქ პირდაპირი დაკმაყოფილება განდევნილია დროებით და გადაწეულია უკანა პლანზე მოგვიანებით მიზნის შესაძლებლობის სახით.

მეორე მხრივ, ჰიპნოზური კავშირი წარმოდგენს მასას ორი პირისგან. მასის რთული სტრუქტურიდან ამ შემთხვევაში გამოყოფილია ერთი ელემენტი, კერძოდ მასობრივი ინდივიდების მიმართება ბელადთან.

რაოდენობრივი შეზღუდვით ჰიპნოზი განსხვავდება მასის ფორმირებისაგან, ხოლო პირდაპირი სექსუალური დაკმაყოფილების არსებობით – სიყვარულისაგან. ამდენად, იგი იკავებს შუალედურ პოზიციას მათ შორის.

საინტერესოა, აღინიშნოს, რომ მიზანმიმართული სექსუალური მისწრაფების დამუხრუჭება აყალიბებს ადამიანებს შორის მყარ კავშირს. აქედან გამოყავს ფროიდს მასის ლიბიდოზური კონსტიტუცია, როცა ადამიანებს მე-იდეალად გადაქცეული აქვთ ერთი და იგივე ობიექტი და ამის შემწეობით არიან იდენტიფიცირებულნი.

მასის ფსიქოლოგიის გარკვევისას ფროიდი ანალიზებს ჯოგური ინსტინქტის და პირველყოფილი ურდოს ფენომენებს. პირველ რიგში, მიმართავს ვ.ტროტერის შეხედულებას. მის მიხედვით, მასის ფსიქიკური ფენომენი მომდინარეობს ჯოგური ინსტინქტიდან, რომელიც ახასიათებს როგორც ადამიანს, ისე ყველა ცხოველს. ეს არის მსგავსი სულიერი არსებების მისწრაფება უფრო მსხვილ ერთეულებად გაერთიანებისკენ, რამდენადაც ერთეული ადამიანი თავს გრძნობს დაუსრულებლად. უკვე პატარა ბავშვის შიში არისო ჯოგური ინსტინქტის გამოვლენა. ჯოგთან დაპირისპირება უტოლდება გამოცალკავებას, ამიტომ ამას შიშით გაურბიან. ჯოგი უკუაგდება ყოველივე ახალს, უჩვეულოს. ჯოგური ინსტინქტი ერთგვარად პირველადია, რომელიც შემდგომ არ იშლება ნაწილებად.

ვ.ტროტერი მიუთითებს ზოგიერთ პირველად მოთხოვნილებაზე (ინსტინქტზე), რომელთაც პრიმარულს უწოდებს: თვითდამტკიცების, კვების, სქესობრივი და ჯოგური ინსტინქტები. ეს უკანასკნელი ხშირადაა ოპოზიციაში სხვებთან. ჯოგური ცხოველისათვის დამახასიათებელია დანაშაულისა და ვალდებულების განცდები.

ფროიდი, პირველ რიგში, აკრიტიკებს ტროტერს, რომ ის უმნიშვნელო ყურადღებას აქცევს მასაში ბელადის როლს. ამის საპირისპიროდ მიიჩნევს, რომ მასის არსი ბელადის როლის გარეშე გაუგებარია. ჯოგური ინსტინქტი აღვიწყდა არ უტოვებს ბელადს, რომელიც თითქოს შემთხვევით მოდის მასაში. ამ ინსტინქტიდან არ არის გზა ღმერთის მოთხოვნილებისაკენ; ჯოგს არ ჰყავს მწყემსი. მეორე მხრივ, ჯოგური ინსტინქტი არ უნდა იყოს დაუშლელი და ისეთივე პრიმარული, როგორიცაა თვითშენახვის და სქესობრივი ინსტინქტები.

ფროიდის მიხედვით, ტროტერის მიერ მართო დატოვებული ბავშვის

შიშის ახსნა ჯოგური ინსტინქტით არაა მართებული. ანალიზი სწორედ საპირისპიროს ამტკიცებს. შიში მიმართულია დედის, შემდგომ კი სანდო პირების მიმართ და არის განუხორციელებელი სურვილების გამოხატვა: ბავშვი იძულებულია იგი შიშის ფორმით გამოავლინოს. ბავშვის შიში არ ქრება ჯოგის სხვა წევრების გამოჩენისას, პირიქით, ხშირად სწორედ ამ „უცხო“ გამოჩენისას იწყებს გამოვლენას. ბავშვში დიდხანს არა ჩანს ჯოგური ინსტინქტი ან მასობრიობის გრძნობა. ეს განცდა ჩნდება ბავშვებისა და მშობლების ურთიერთობისას. უფროს ბავშვს აქვს უმცროსის განდევნის და დედის დასაკუთრების სურვილი, მაგრამ ატყობს, რომ სხვა ბავშვებიც მშობლების ყურადღების ქვეშ არიან. ამიტომ იგი ცდილობს შეაკავოს მტრული გრძნობები, რომ არ დაისაჯოს მშობლებისგან. ამ საფუძველზე მას უყალიბდება ერთიანობის განცდა, რომლის შემდგომი განვითარება ხდება სკოლაში. ეს ვითარება შემდგომშიც იჩენს თავს. ამის მაგალითად მოაქვს აღტაცებული გოგონების ბრბო, რომელიც ეხვევა პიანისტს ან მომღერალს. თითოეული მათგანი არ იქნება წინააღმდეგი განდევნის სხვები, მაგრამ გრძნობენ რა სასურველი ობიექტის დაუფლების სურვილის დაკმაყოფილების შეუძლებლობას, ისინი მოქმედებენ როგორც შეკრული გუნდი. აქ ჩანს სწორედ ურთიერთიდენტიფიკაცია, რაც მომდინარეობს ობიექტისადმი ერთგვაროვანი სიყვარულიდან.

ამდენად, სოციალური გრძნობა ეფუძნება თავდაპირველი მტრული გრძნობის შეცვლას დადებითი მიმართულებით, რასაც იდენტიფიკაციის ხასიათი აქვს. იდენტიფიკაციის უმთავრესი მოთხოვნა გასაშუალოებაა: ეკლესიის და ჯარის მაგალითზე — ყველა ერთნაირად უყვარდეს ბელადს. მაგრამ ერთი რამ არ უნდა დაგვავიწყდეს: თანაბრობა ეხება მასის წევრებს და არა ბელადს, რამდენადაც ყველანი მოითხოვენ ძალაუფლებას მისგან. აქედან ფროიდს გამოაქვს დასკვნა ტროტერის გამონათქვამზე, რომ ადამიანი არის ჯოგური ცხოველი. მას საჭიროდ მიაჩნია მისი შესწორება იმ მნიშვნელობით, რომ იგი არის ურდოს ცხოველი, რომელსაც წინ მიუძღვის ურდოს მეთაური.

1912 წ. ფროიდმა მიიღო ჩ.დარვინის ვარაუდი, რომ ადამიანთა საზოგადოების პირველყოფილი ფორმა იყო ურდო, რომელშიც შეუზღუდავად ბატონობდა ძლიერი მამრი. ურდოს წევრებისათვის დამახასიათებელი იყო დაბალი ნებისყოფა. განხორციელება ეწერა მხოლოდ საერთო ნებას. ეს აიხსნება ყველასათვის საერთო ემოციური

კავშირით. გამოწვევის იყო მხოლოდ სქესობრივი აქტი, სადაც მესამე ზედმეტია.

მას ჩვენ გვეჩვენება როგორც კვლავ გაცოცხლებული პირველყოფილი ურდო. ასევე ყოველ ინდივიდში შენარჩუნებულია პირველყოფილი ადამიანი. აქ ფროიდი აკეთებს დასკვნას, რომ მასის ფსიქოლოგია არის კაცობრიობის უძველესი ფსიქოლოგია. ასეთივე ძველიაო ინდივიდუალური ფსიქოლოგია. თავიდანვე იყო ორი ფსიქოლოგია: მასობრივი ინდივიდების და მამის, მეთაურის, ბელადის. ცალკეული ინდივიდები ისე იყვნენ დაკავშირებული როგორც დღეს, პირველყოფილი ურდოს მამა კი იყო თავისუფალი. მისი ინტელექტი და ნებისყოფა ძლიერი და დამოუკიდებელი იყო. მისი „მე“ ნაკლებად იყო შეზღუდული ლიბიდოზურად. მას არ უყვარდა არავინ, საკუთარი თავის გარდა, იგი აბსოლუტურად ნარცისული იყო. კაცობრიობის ისტორიის დასაწყისში ის ისეთი ზეგავლენა იყო, რომელსაც ფანიცზე მომავლისაგან მოელოდა.

მამა ხელს უშლიდა თავისი გაჟიშვების პირდაპირ სექსუალურ დაკმაყოფილებას. იგი აიძულებდა თავშეკავებას და, მაშასადამე, ხელს უწყობდა მათ ურთიერთ-ემოციური კავშირების ფორმირებას, ე.ი. მასობრივი ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბებას.

მასის ილუზია, რომ ყოველი მისი წევრი ერთნაირად უყვარს ბელადს, წარმოდგება ურდოში არსებული საპირისპირო ვითარებიდან. აქ ყველა ვაჟმა იცოდა, რომ მამა ერთნაირად სდევნიდა ყოველ მათგანს, რის გამოც ერთნაირად ეშინოდათ მისი.

მასის დაყვანა პირველყოფილ ურდოზე უნდა დაგვეხმაროს ისეთი ფარული მოვლენების გაგებაში, როგორცაა ჰიპნოზი და შთაგონება.

ზ.ფროიდის აზრით, ფერენციმ სწორად დაადგინა, რომ ჰიპნოტიზირი დაძინების დავალების მიცემისას იკავებს მშობელთა ადგილს. იგი განასხვავებს ჰიპნოზის ორ სახეს: შემპარავი, დამამშვიდებელი, რომელსაც დედის პროტოტიპს მიაწერს, და საშიში, დამუქებითი — მამის პროტოტიპი. ამდენად, ზემოქმედებისას ჰიპნოტიზირი სუბიექტში აღვიძებს თავის არქაული მეშვიდრობის ნაწილს, რაც ეხება მშობლებსაც. ურდოს ცალკეული წევრის მამასთან დამოკიდებულება უნდა წარმოვიდგინოთ ისე, რომ მასთან თვალში მოხვედრა საშიშია.

შთაგონების ფენომენი შეიძლება აიხსნას მისი წარმოშობით პირველყოფილი ურდოსაგან. მასას აქვს სურვილი, რომ მას მართავდეს

შეუზღუდავი ძალა, როგორც ჰქონდა მამას. ეს მამა არის მასის იდეალი, რომელიც მე-იდეალის მსგავსად ფლობს „მე“-ს. ჰიპნოზი ნამდვილად შეიძლება ეწოდოს „ერთა მასას“, შთაგონება კი შეიძლება განისაზღვროს როგორც რწმენა, რომელიც ეფუძნება არა აღქმას და გონებრივ მუშაობას, არამედ ეროტიკულ კავშირს. მივლივართ იმ დასკვნამდე, რომ შთაგონება არის ჰიპნოზური მდგომარეობის კერძო მოვლენა, მას კი, თავის მხრივ, აქვს მშვენიერი საფუძველი არაცნობიერ მიდრეკილებაში.

მასისა და ინდივიდის ურთიერთმიმართებისას ფროიდს მიაჩნია, რომ ერთეული ადამიანი არის მრავალი მასობრივი სულის მონაწილე. იგი მრავალი მხრიდანაა შებოჭილი იდენტიფიკაციით და ამის გამო მე-იდეალი შეექმნა განსხვავებული ნიშნულების მიხედვით. როცა „მე“-ში რაიმე ემთხვევა მე-იდეალს, ყოველთვის არის ტრიუმფის განცდა. დანაშაულის (და არასრულფასოვნების) განცდა ასევე შეიძლება გაგებული იქნას როგორც „მე“-სა და იდეალს შორის დამბულობის გამოხატულება.

დაბოლოს, როგორც მოსალოდნელი იყო, ზ.ფროიდი განიხილავს მასისა და ნევროზის ურთიერთმიმართების საკითხს. მისი აზრით, ნევროზი ისევე შლის მასას, როგორც სიყვარული. სამაგიეროდ, იქ, სადაც მოხდა ბიძგი მასის ფორმირებისაკენ, ნევროზები სუსტდება, ყოველ შემთხვევაში გარკვეული დროით მაინც. სავსებით შესაძლებლად მიაჩნია, რომ ნევროზსა და მასის წარმოქმნას შორის ეს ბრძოლა გამოყენებულ იქნას თერაპიული მიზნით. აქვე აღიარებს, რომ რელიგიურობა წარმოადგენს ყველაზე ეფექტურ საშუალებას ნევროზის საფრთხისაგან მათთვის, ვინც იმყოფება ამ ილუზიის გავლენის ქვეშ. ყველაფერი ეს დაკავშირებულია პირდაპირი ან მიზნის აზრით დამუხრუჭებული სექსუალური მისწრაფებების კონტრასტთან.

როცა ნევროტიკი მარტო რჩება, იგი იძულებულია საკუთარი სიმპტომებით შეცვალოს ის დიდი მასობრივი ფორმაციები, რომლიდანაცაა გამორიცხული. ის ქმნის საკუთარ ფანტასტიკურ სამყაროს, საკუთარ რელიგიას, საკუთარ ბოდვით სისტემას. ამდენად, იმეორებს ადამიანურ ინსტიტუტებს დამახინჯებულად, რაც ნათლად უჩვენებს პირდაპირი სექსუალური მისწრაფებების ხილულ მონაწილეობას.

ამგვარად, პრობლემის გადაწყვეტა ფროიდთან მოცემულია ლიბიდოს თეორიის პოზიციიდან, სადაც საყრდენი ფენომენებია სიყვარული,

ჰიპნოზი, მასწარმოქმნა და ნევროზი.

სიყვარული ეფუძნება პირდაპირი და დამუხრუჭებული სექსუალური მისწრაფებების ერთდროულ არსებობას.

ჰიპნოზი არის ორი პირით შეზღუდული სიყვარული, მაგრამ იგი ეფუძნება მხოლოდ დამუხრუჭებულ სექსუალურ მისწრაფებებს და ობიექტს აყენებს მე-იდელის ადგილას.

მასა ემთხვევა ჰიპნოზს იმით, რომ აქაც არის პირველადი მისწრაფებები და მე-იდელის შეცვლა ობიექტით, მაგრამ აქ ემატება იდენტიფიკაცია სხვა ინდივიდებთან, რაც შესაძლებელი გახდა ობიექტისადმი ერთგვაროვანი დამოკიდებულების წყალობით.

ნევროზიც იგივე რიგს ეკუთვნის. იგი ყოველთვის იქ აღმოცენდება, სადაც სრულად არ მოხდა გადასვლა პირდაპირიდან დამუხრუჭებულ სექსუალურ მისწრაფებებზე.

ჩვენ იმ პოზიციაზე ვდგავართ, რომ არაცნობიერი ფსიქიკური მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს როგორც ერთეული ადამიანის, ისე მასის აქტივობას, მაგრამ ეს არ უნდა იყოს ისეთი სახიფათო მდგომარეობა, როგორიც ფსიქოანალიზს მიაჩნია.

5.2. მასა და ლიდერი. მასობრივი წარმონაქმნის ფუნქციონირება მნიშვნელოვნადაა დაკავშირებული მისი ლიდერის ფსიქიკური აქტივობის თავისებურებასთან. მეორე მხრივ, შეინიშნება მასის განმსაზღვრელი როლიც ლიდერის ფორმირებაზე. პრობლემა უძველესი დროიდან მომდინარეობს და დღესაც იწვევს კამათს, თუ რომელ კომპონენტს მიენიჭოს უპირატესობა და რა ნიშნებით ხასიათდება მასის ან ლიდერის ფსიქოლოგია. ზემოთ მეტი ყურადღება იყო გამახვილებული მასის ფსიქოლოგიაზე, ახლა უფრო დაწერილებით გავეცნოთ ლიდერის თავისებურებებს.

5.2.1. ლიდერის თვისებები და მართვის სტილი. ერთი ზოგადი პრინციპით დაყოფისას ზოგი ლიდერს დადებით თვისებებს მიაწერს, ზოგი კიდეც — მხოლოდ უარყოფითს. კონფუციუსათვის ლიდერს უნდა ჰქონდეს სიკეთე და მაღალი ზნეობა. პლატონი მიიჩნევდა, რომ მმართველი ბრძენი უნდა იყოს. ნამაკაველის აზრით, ლიდერისათვის მთავარია პოლიტიკური მიზანი და ისეთი მამოძრავებელი სტიმულები, როგორიცაა ძალაუფლება და ქონების შეძენა. მიზნის მიღწევის

გზაზე დასაშვებია მოტყუებაც, დაშინებაც. ცნობილია მისი გამონათქვამი: „მიზანი ამართლებს საშუალებას“.

ლიდერს უარყოფითი თვისებებით აზასიათებენ აგრეთვე ფ.ნიცშე, გ.ტარდი, გ.ლებონი, ზ.ფროიდი და სხვ. ნიცშეს აზრით, ძალაუფლებისაკენ მისწრაფება ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობაა, მისი უმნიშვნელოვანესი მოთხოვნილება. მას ეწინააღმდეგება მორალი — „სუსტების იარაღი“. ლიდერმა იგი უნდა მოიცვილოს, რომ არ აწვევს კისერზე. მას არ უნდა ემზოდეს ისეთი ქმედების, რომელიც ბრბოს თვალში ამორალურია. შემდგომში ბრბო ივიწყებს ლიდერის უარყოფით ქცევას და ამაყობს ზეკაცით, როგორც კერპით.

ლიდერობის თანამედროვე თეორიებზე ღიდი გავლენა მოახდინა გ.ტარდის მიბაძვის კონცეფციამ. მისი მტკიცებით, ცივილიზაციის ყველა მიღწევა გამოჩენილი პიროვნებების მოღვაწეობის შედეგია. მიმდევრები ბაძვენ ბელადს, შემოქმედ პიროვნებას. ბრბოს მოჩვენებითი ერთსულოვნება — უბრალოდ ლიდერისადმი ბრმა მიბაძვაა. ლიდერის გარეშე ბრბო უთავო სხეულია, რომელსაც არ შეუძლია დამოუკიდებელი მოქმედება. ბრბოს ხშირად გაიყოლებენ არა რჩეულები, არამედ ნარჩენები. ბრბო არ განსჯის, იგი უჯერებს ლიდერს, მას ეზიზღება სუსტი ლიდერი, მონურად ემორჩილება ძლიერს.

გ.ლებონისათვის ლიდერის ბატონობა მასაზე დაკავშირებულია ფსიქოლოგიური კანონების ცნობიერ ან უფრო არაცნობიერ გამოყენებაზე. მსოფლიოს ყველა მბრძანებელი არაცნობიერად ყოველთვის იყო ფსიქოლოგი, რომელიც ინსტინქტურად იმორჩილებდა ბრბოს სულს. ვისაც შეუძლია ბრბოს შეცდენა, ის ადვილად ხდება მისი მბრძანებელი, ვინც კი ცდილობს მის გონებაში ჩაგდებას, ის ყოველთვის ხდება მისი მსხვერპლი.

როგორც ბევრ სფეროში, აქაც მნიშვნელოვანია ზ.ფროიდის პოზიცია. ლიდერობა მან ნევროზთან დააკავშირა. სოციო-კულტურული გარემო ადამიანის ქვეცნობიერი ლტოლვების ჩაზშობას იწვევს და ადამიანი ნევროზით ავაძლება. გამოჩენილი ადამიანები, ლიდერები სწორედ ნევროტიკები, მანიაკები არიან. მათში ლიბიდოს ჩაზშობა ბატონობისაკენ, ლიდერობისაკენ მისწრაფებაში სუბლიმირდება.

ჯ.ლოკი იყო პირველთაგანი, რომელმაც გაილაშქრა ლიდერის ასეთი გაფეტიშების წინააღმდეგ. მისი აზრით, სახელმწიფო უნდა მოქმედებდეს უმრავლესობის ნებით და არა მმართველის სურვილით.

თავის დროზე პეგელმა მკაცრად გააკრიტიკა სუბიექტივისტური, წმინდა ფსიქოლოგიური მიდგომა, რომელიც იმაზეა ორიენტირებული, რომ გამოავლინოს მოქმედების შინაგანი მოტივები და მისცეს მას სუბიექტური ხასიათი, საიდანაც გამოდის, თითქოს მათი ჩამდენი პირები ყველაფერს აკეთებენ რაიმე მცირე ან ძლიერი ვნების გამო. თითქოს დიდი ლიდერები ისტორიას ქმნიდნენ თავიანთი ნებით. როგორც ცნობილია, პეგელისათვის დიდი ლიდერი – ეს არის ისტორიული აუცილებლობის გამოხატულება.

როდესაც ლაპარაკია ხელმძღვანელის პიროვნებაზე, სოციოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ხშირია ცდა ჩამოაყალიბონ მისი თვისებები, რომლებიც განსაზღვრავს ლიდერობას. მაგალითად, ამერიკელი სოციოლოგი ებოგარდუსი ჩამოთვლის ლიდერისათვის აუცილებელ ნიშნებს: იუმორის გრძნობა, ტაქტი, წინასწარგანჭვრეტა, თავისაკენ ყურადღების მიქცევის უნარი და სხვ. მაგრამ, პირველ რიგში, მაინც აყენებს ენერგიას, გონებას და ხასიათს. მისი აზრით, ჭარბი ინტელექტი უზრუნველყოფს პიროვნებისათვის გამოსაჩენ მდგომარეობას, რაც ადრე თუ გვიან გადაიზრდება სულიერ ლიდერობაში. ბოგარდუსისათვის ლიდერი არის არა კონკრეტული სოციალური ურთიერთობის პროდუქტი, არამედ თანდაყოლილი ბიოფსიქიკური კომპლექსების მქონე ადამიანი, რაც უზრუნველყოფს მისთვის ძალაუფლებას.

რ.სტოგდილმა მიუთითა, რომ ლიდერი უნდა ფლობდეს ინტელექტის უფრო მაღალ დონეს, ვიდრე მისი ჯგუფის წევრები.

ბოგარდუსს, სტოგდილს და სხვებს გამოუჩნდნენ მოწინააღმდეგეები, რომელთა მტკიცებით, აღნიშნული თვისებები არ განსაზღვრავს იმას, იქნება თუ არა მათი მფლობელი ლიდერი. მაგალითად, ე.ჯენინგსი თვლის, რომ ბიუროკრატიულ ორგანიზაციებში ლიდერობისათვის მაღალი გონებრივი დონე შეიძლება იყოს ხელშემწყობი ფაქტორი, მაგრამ იგი გადამწყვეტი მნიშვნელობის არაა. პირიქით, ხშირად კარიერას იკეთებენ უპრინციპო, გაქნილი, ხელმძღვანელთა გემოვნებისადმი შემგუებული ტიპები ან ისინი, ვინც ითვალისწინებს რა ჯგუფის მოლოდინებს, უთმობს უმრავლესობის ნება-სურვილს.

„თვისებათა თეორიამ“ გამოამჟღავნა თავისი სუსტი მხარეები იმიტომ, რომ ეძებდა ერთ გადამწყვეტ ნიშანს და არ ითვალისწინებდა სიტუაციას. ჯერ ერთი, ძნელია გამოიყოს ერთი რომელიმე თვისება, რომელიც ყველა ლიდერისთვის იქნება დამახასიათებელი და მეორე,

გარკვეულ სიტუაციაში ეს ნიშან-თვისება განსხვავებულად ვლინდება. ამის გამო განსხვავებული ამოცანების შესრულებისას ერთი და იგივე ჯგუფს სხვადასხვა ლიდერი შეიძლება ჰყავდეს.

აღნიშნული ვითარების გამო, მას დაუპირისპირდა ისეთი მიმდინარეობა, როგორიცაა სიტუაციონიზმი. იგი ლიდერობას განიხილავს როგორც სიტუაციის ფუნქციას. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ იგი მეორე უკიდურესობაში ვარდება, როცა არ ითვალისწინებს პიროვნულ ნიშნებს, ან მათ უმნიშვნელო როლს ანიჭებს.

ამ მიმართულების მიერ ლიდერი ფასდება იმ როლის მიხედვით, რომელსაც იგი ასრულებს ჯგუფში. კოლექტიური ქცევა ჯგუფის შიგნით დამოკიდებულებაში შეუძლებელიაო აიხსნას იმით, რაც არის მოცემული თვით ინდივიდში. ადამიანები არიან არსებანი, რომლებიც როლებს თამაშობენ. მნიშვნელოვანწილად ისინი იქცევიან ჯგუფში ყოფნით განპირობებული ვალდებულებებით და ინტერესებით. ა.პიბის მიხედვით, ლიდერის არსი არის არა ინდივიდუალურ თავისებურებებში, არამედ როლში, რომელსაც საჭიროებს განსაზღვრული ჯგუფი. ამიტომ ადამიანი ხდება ლიდერი არა იმდენად თავისი პირადი თვისებების წყალობით, რამდენადაც სიტუაციისა და ჯგუფის წევრების დეტერმინირებული შეფასების გამო. სიტუაციის ელემენტებად იგი თვლის: 1) ჯგუფში ინტერპერსონალური ურთიერთობების სტრუქტურა; 2) ჯგუფის მახასიათებლები; 3) იმ კულტურის მახასიათებლები, რომელშიც არსებობს ჯგუფი; 4) ფიზიკური პირობები, რომლებშიც მოქმედებს ჯგუფი; 5) ჯგუფის წევრთა წარმოდგენები საკუთარ ჯგუფზე.

სამართლიანია მეცნიერთა შენიშვნა, რომ სიტუაციონიზმი აკნინებს ლიდერის აქტივობას. სიტუაციონისტები მხედველობიდან უშვებენ, რომ ლიდერს თვით შეუძლია მოახდინოს გავლენა სიტუაციაზე. ჯენინგსი მიუთითებს, რომ უდიდესი ლიდერები ფლობდნენ უნარს სიტუაცია მოექციათ თავიანთ აქტივში. სიტუაცია ისეთივე ხარისხით შეიძლება შეიქმნას დიდი ლიდერის ძალით, როგორითაც სიტუაციის ძალით შეიძლება წარმოიშვას სუსტი ლიდერი.

როგორ ვნახეთ, თავისი ცალმხრივობის გამო ორივე შეხედულება სუსტ შთაბეჭდილებას ტოვებს. ფაქტობრივად, პირველი ადამიანის შინაგან, თანდაყოლილ უცვლელ თვისებებზე აკეთებს აქცენტს, რის გამოც ბიოლოგიზმში ვარდება, მეორე კი მთლიანად ხაზს უსვამს

ქცევის სოციალურ განპირობებულობას, ეს სოციოლოგისტური პოზიციაა. თავისთავად, რა განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას – თაყოლილი პოტენციალი თუ სოციალური ზემოქმედება – ეს საკითხი მუდამ იწვევდა ინტერესს და ასეა დღესაც; ერთი მხრივ, აქცენტი კეთდება შინაგან ფაქტორებზე, მეორე მხრივ კი – გარეგანზე. მათი დეტერმინაციის განსაზღვრისას ორგვარი მიდგომა არსებობს: 1) შინაგანის გამოვლენისათვის სპეციფიკური გარემოა საჭირო; 2) გარეგანი ზემოქმედება გადატყდება შინაგანი თავისებურებების პრიზმაში. ეს ორი პოზიცია ხშირად ურთიერთს დაპირისპირებული. მათ მიმდევრებს მოაქვთ ექსპერიმენტული გამოკვლევის თუ დაკვირვების მასალები ერთ-ერთის გასასამართლებლად, რის გამოც ნებაყოფლობით ექცევიან ცალმხრივობის ტყვეობაში. ჩვენი აზრით, ეს ორი პოზიცია ერთმანეთს კი არ ეწინააღმდეგება, პირიქით, ერთმანეთს ავსებს, რამდენადაც მათ შორის არსებობს ერთიანობა. სწორედ ასეთ ბაზაზეა აგებული დ.უზნაძის განწყობის თეორია (თუმცა მას ხშირად მეორე პოზიციაზე დგომას მიაწერენ). მისი აზრით, ადამიანის ქცევის რაგვარობას განსაზღვრავს განწყობა, რომელიც იქმნება შინაგანი (ისინი გაერთიანებულია მოთხოვნილების ცნებაში) და მათი შესატყვისი გარეგანი (ისინი სიტუაციის ცნებით ერთიანდება) ფაქტორების ერთდროული არსებობით.

ამდენად, ხელმძღვანელობისათვის აუცილებელია გარკვეული თვისებებიც და შესაბამისი გარემო პირობებიც, სადაც მისი შესაძლებლობები გამოვლინდება, დაიხვეწება და მართვისათვის ვარგისი გახდება.

მაინც რა თვისებებია აუცილებელი ხელმძღვანელისათვის?

ბევრ ასეთ ნიშან-თვისებას გამოყოფენ. ხელმძღვანელს უნდა ჰქონდეს გარკვეული ადმინისტრაციული უნარები, ანუ შესაძლებლობა შეასრულებინოს სხვა ადამიანებს თავიანთი დავალებები. ჩვეულებრივ, ამისათვის საჭიროა ხასიათის სიმტკიცე, ენერგიულობა, ინიციატივობა. ხელმძღვანელი უნდა ნახულობდეს ახალ გზებს და ყოფნიდეს შემართება განახორციელოს ეს სიახლეები; მას უნდა ჰქონდეს მთელი სამუშაოს სისტემური წარმოდგენის უნარი და შეეძლოს მისი დაგეგმვა, ნაწილებად დაყოფა.

ხელმძღვანელის უმნიშვნელოვანეს თვისებად ითვლება „პასუხისმგებლობისადმი სიყვარული“. არაფრის გადაწყვეტისაკენ მისწრაფება „უშეცდომო უქნარობის“ პრინციპის დაცვით, როცა მხოლოდ ზემოდან მითითებებს ელოდებიან, მოწმობს გადაწყვეტილების მიღების თან-

დაყოლილ უნარობას.

მტკიცე კოლექტივის ფორმირებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ხელმძღვანელის საქმიან თვისებებს და პოზიციებს. ერთ-ერთი სოციოლოგიური გამოკვლევის მიხედვით, საუკეთესო თვისებად მიჩნეულ იქნა: კომპეტენტური სპეციალისტი, კარგი ორგანიზატორი, თანამშრომელთა უნარების მცოდნე, პრინციპული, გულისხმიერი და ა.შ.

ხელმძღვანელისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იყოს ხელქვეითებთან ურთიერთობაში ტაქტიანი. ძირითადია მოთმენა და თავაზიანობა. მას მუდამ უნდა ახსოვდეს, რომ განსაკუთრებული აუცილებლობის გარეშე არ მისცეს ხელქვეითს შენიშვნა მესამე პირის თანდასწრებით, რომ არ იგრძნოს მან თავი დამცირებულად. არ დაავიწყდეს ხელქვეითის შექება კარგი მუშაობისათვის; ნუ მისცემს თავს უფლებას გაამასხარაოს თანამშრომელი არასამუშაო ურთიერთობის დროსაც კი, მას ზომ არ შეუძლია ასევე უპასუხოს.

შეედმა ფსიქოლოგებმა შეიმუშავეს 50 მოთხოვნა ადმინისტრაციისადმი, რომელთა შორის ყურადღებას იპყრობს მოთხოვნა, რომ ხელმძღვანელს ჰქონდეს კარგი განწყობილების გამოწვევის უნარი.

იაპონიის ერთ-ერთი ფირმის ინსტრუქცია ოსტატს მიუთითებს, რომ საწარმოო დავალებების შესრულებასთან ერთად მან არ უნდა უგულებელყოს მუშებთან ურთიერთობა. აუცილებლად უნდა იცოდეს მუშის სახელი, ესალმებოდეს მას თავაზიანად, ცვლაში ერთხელ დაინტერესდეს მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობით, მეორეჯერ მისი ცოლ-შვილის ჯანმრთელობით.

ხელმძღვანელი უნდა იყო ემოციურად თავშეკავებული ადამიანი, რომელსაც ახასიათებს განსჯა, თავდაჭერილობა. ჰქონდეს უსასრულო მოთმინების უნარი — მიუთითებს ოსტატს „ჯენერალ მოტორის“ ინსტრუქცია. მისთვის უცხო არ უნდა იყოს ჩვეულებრივი ადამიანური თვისებები, რაც აუცილებელია ურთიერთობის დროს.

ლიდერი შეიძლება იყოს ფორმალური, ოფიციალური და არაფორმალური, ნამდვილი, რომელსაც თავისი განსაკუთრებული უნარების გამო ყველა თვლის წინამძღოლად. სწორედ ასეთ ლიდერს შეუძლია კოლექტივში ჯანსაღი ურთიერთობების და კარგი სამუშაო გარემოს შექმნა. მისი სტილი განაპირობებს კოლექტივში არაფორმალური სტრუქტურების სიჭარბეს, შრომისადმი შეგნებულ დამოკი-

დებულებას.

მმართველობის სტილი უშუალო კავშირშია ხელმძღვანელის ტიტან. ანარქისტმა ხელმძღვანელმა შესაძლოა ზოგჯერ მნიშვნელოვანი ამოცანაც დასვას, და საკმაოდ სწორადაც, მაგრამ მის შესრულებას არ უწევს სათანადო კონტროლს, რის გამოც მიზნის მიღწევის ეფექტი ნაკლებია. ავტოკრატს თავი განსაკუთრებული, შეუცვლელი ჰგონია. იგი მეტწილად ამაყი, ჭირვეული და უხეშია, ცდილობს ყველაფერი თვითონ გადაწყვიტოს, ნაკლებად იზიარებს სხვის შეხედულებას, უფრო დასჯის მომხრეა, ვიდრე შექების და წახალისების. მის ხელქვეითებს ინიციატივის გამოჩენის ნაკლები შესაძლებლობები აქვთ. მათგან განსხვავებით დემოკრატი ლიდერი მიისწავლის კოლექტიური ხელმძღვანელობისაკენ, რისთვისაც ითვალისწინებს ხელქვეითთა უნარებს, შესაძლებლობებს, პირად ინტერესებს და ა.შ. იგი მორალური და მატერიალური წახალისების მომხრეა, თუმცა საჭირო შემთხვევაში არც დასჯას ერიდება.

თავის ყოველდღიურ მოღვაწეობაში წარმოების თუ მისი რომელიმე ქვეგანაყოფის ხელმძღვანელს უხდება სრულიად განსხვავებული საკითხების გადაწყვეტა, რომლებიც დაკავშირებულია ტექნიკისა და ტექნოლოგიის, ადამიანთა ურთიერთობის მართვასთან. ამ უკანასკნელს ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უნდა ეკავოს ხელმძღვანელის საქმიანობაში. ეს ვითარება გამოკვლევებითაც დასტურდება. მაგალითად, ჩეხეთის 12 მსხვილ საწარმოში 1036 რესპოდენტზე ჩატარებულმა სოციალურ-ფსიქოლოგიურმა გამოკვლევამ ცხადყო, რომ გამოკითხულთა 42%-მა მართვაში პირველ ადგილზე დააყენა ადამიანთა ურთიერთობის რეგულირების პრობლემა.

მართვა, როგორც უკვე აღინიშნა, რომელ საკითხსაც არ უნდა ეხებოდეს, ყოველთვის შეიცავს სოციალურ ელემენტს. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა საქმე ეხება ტექნიკური ან ტექნოლოგიური საკითხის გადაწყვეტას, ხელმძღვანელმა არ უნდა დაივიწყოს მისი მოსალოდნელი სოციალური შედეგი, ე.ი. ამ უკანასკნელის ზემოქმედება მუშაკებზე, მათ ჯანმრთელობაზე და სხვ.

მნიშვნელოვან პრობლემად გვევლინება ის, თუ რა საშუალებებით, როგორი სტილით მოქმედებს ხელმძღვანელი. მმართველობის სტილად მიჩნეულია ის წესი, რომლითაც განსაზღვრული პიროვნება ან პიროვნებათა ჯგუფი გარკვეულ კოლექტივში აზორციელებს ხელმძღვანელის

ფუნქციებს (შეთანხმების, მართვის, კონტროლის).

მკვლევართა და თვით ხელმძღვანელთა ყურადღებას ღიდი ზანია იპყრობს საკითხი, თუ რა სახის სტილი არსებობს და რომელია უფრო ეფექტიანი. კ.ლევინის შემდეგ გავრცელდა მართვის სტილის შემდეგი კატეგორიზაცია: ავტორიტარული (ავტოკრატიული), დემოკრატიული და ნებაზე მიმშვები (ანუ ანარქიული). ასხვავებენ აღნიშნულ სტილთა ფორმალურ და შინაარსობრივ მხარეებს.

მართვის სტილის ფორმალურ მხარეში შემდეგ თავისებურებებს გამოყოფენ:

ა) ავტორიტარული სტილი – ხლმძღვანელი ყველა მითითებას იძლევა საქმიანად, მოკლედ, პირდაპირ, როგორც ცხოველების წვრთნის დროს. აკრძალვებსა და განკარგულებებს ყოველგვარი ხათრისა და რიდის გარეშე დამუქრებით იძლევა, ლაკონური და მკვეთრი მბრძანებლური ენით, ცივი ტონით. შექება და გაკიცხვა სავსებით სუბიექტურია, ადამიანის გრძნობები, განზრახვები, რეაქციები იშვითად მიიღება მხედველობაში, ისინი დამუქრების გზით იგნორირებული და დახშულია. ხელმძღვანელის სოციალურ-სივრცობრივი პოზიცია – ჯგუფის გარეთ.

ბ) დემოკრატიული სტილი – ყველა ღონისძიების გატარების დროს გამოიყენება შეთავაზების ფორმა. მეტყველება ნორმალური, რბილია, ამხანაგური ტონით. შექება და გაკიცხვა რჩევის ფორმაში ეძლევათ. სისტემატურად მიიღება მხედველობაში ადამიანთა გრძნობები, სურვილები, რეაქციები, მათი აზრი. წინადადებების წამოყენება ხდება დისკუსიების ფორმით, მათი გადაწყვეტა კი ხორციელდება ერთობლივი მუშაობით. ხელმძღვანელის სოციალურ-სივრცობრივი პოზიცია – ჯგუფის შიგნით.

გ) ნებაზე მიმშვები ანუ ანარქისტული სტილი – შექების, გაკიცხვის, წინადადებების უქონლობა; აკრძალვის განკარგულებების გამოუთქმელობა, რადგან მას მაინც არ გაუწვევენ ანგარიშს. ხელმძღვანელის სოციალურ-სივრცობრივი პოზიცია – შესაძლებლობისდაგვარად შეუძინეულად განზე დგომა.

მართვის სტილის შინაარსობრივი მხარე შემდეგ თავისებურებებს მოიცავს:

ა) ავტორიტეტული სტილი – ყოველი ღონისძიება წინასწარვე იგეგმება ხელმძღვანელის მიერ. ის ეხება როგორც პროფესიულ, ისე სოციალურ მხარეს. ფაქტიურად ყოველთვის განისაზღვრება მხოლოდ

უშუალოდ მოსალოდნელი შრომითი ოპერაციები, სამუშაოს შემდგომი ნაწილები და მისი მომავალი მიზნები კი გაურკვეველი რჩება.

ბ) დემოკრატიული სტილი – ყველა მნიშვნელოვანი ღონისძიება იგეგმება და წყდება ჯგუფში მსჯელობის გზით, მის რეალიზაციაზე ყველა პასუხისმგებელია. სამუშაოს ყველა მნიშვნელოვანი ნაწილი შემოთავაზებულია ხელმძღვანელის მიერ განხილვის საგნად და მას ყველა ეცნობა. ყოველივე ეს ეხება როგორც პროფესიულ, ასევე სოციალურ საქმიანობას. საკითხის განხილვისას ხელმძღვანელს აქვს ჯგუფის სხვა წევრებთან თანაბარუფლებიანი ხმა, მაგრამ მასზე მიკუთვნებული ავტორიტეტის გამო, იგი უფრო დიდი წონით სარგებლობს, ვიდრე სხვა წევრების ხმა.

გ) ანარქიული სტილი – ადამიანები მიშვებულნი არიან თავიანთ ნებაზე, ხელმძღვანელი წინადადებებს და მითითებებს იშვიათად იძლევა და თანაც მას არა აქვს მიზანმიმართული ხასიათი. მის ხმას ანგარიშს არ უწევს ჯგუფის წევრები.

შრომით კოლექტივებზე ემპირიული დაკვირვებები ადასტურებს, რომ დემოკრატიული სტილის პირობებში მუშაობისას შედეგები გაცილებით უფრო მაღალია, ვიდრე ავტოკრატიული დროს, ყველაზე ცუდი შედეგებია ანარქიული სტილის შემთხვევაში. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ყოველთვის, ყველა პირობებში ასეთ განაწილებასთან გვაქვს საქმე. ამა თუ იმ სტილის ეფექტიანობა დიდად არის დამოკიდებული თვით ჯგუფის ხასიათზე. ისეთ შრომით კოლექტივებში, სადაც ჯგუფის სიმჭიდროვის კოეფიციენტი მაღალია, რომლებშიც ყველა წევრი დაინტერესებულია კოლექტივის წინაშე დასმული პრობლემების გადაწყვეტით, უფრო მისაღები, რა თქმა უნდა, მართვის დემოკრატიული სტილი იქნება. მაგრამ თუ ჯგუფის შემჭიდროვების ხარისხი დაბალია, ასევე არ არის სათანადო დაინტერესება საერთო პრობლემის გადაწყვეტით, ხელმძღვანელს ძალაუფლებურად უხდება ადმინისტრაციულ სტილს მიმართოს.

ავტოკრატიულმა სტილმა უფრო შეიძლება შედეგი მოიტანოს ოპერატიული საქმიანობისას, დროის შედარებით მოკლე პერიოდში მოქმედებისას. რაც შეეხება ხანგრძლივ ვადაში სტაბილური წამატებების მოპოვებას, ეს ძირითადად დემოკრატიული სტილით მართვისას მიიღწევა. ორივესაგან განსხვავებით, მართვის ანარქიულ სტილს პრაქტიკულად არასდროს არ მოაქვს წარმატება.

დემოკრატიული ხელმძღვანელობის ჯგუფში ბევრად უფრო ჯანსაღი ატმოსფეროა. ერთ-ერთი გამოკვლევის მიხედვით, ჯგუფის წევრების ურთიერთშეფასების, ურთიერთარჩევის კოეფიციენტი ასეთ შემთხვევაში 1,7-ის ტოლია, მაშინ როდესაც ავტოკრატიულ პირობებში ეს მაჩვენებელი 1,2-ია, ხოლო ანარქიულში 1,1. პირველ ჯგუფში ასევე მაღალია ინტეგრაციის კოეფიციენტი – 1,0, ორ დანარჩენში კი მხოლოდ 0,5-ია. ასეთი შიდაჯგუფობრივი ურთიერთობები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატის ფორმირების ხასიათზე.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ხელმძღვანელის ძირითადი „სამუშაო“ უნარები, რომლითაც იგი, როგორც სპეციალისტი, მოქმედებს. მაღალი შეფასება ეძლევა შემდეგ თვისებებს: „იდეათა გენერირების“ უნარი, პრობლემის მონახვა იქ, სადაც თითქმის ყველაფერი გადაწყვეტილია, ძირითადი არსის მიგნების უნარი, უშუალოდ მოცემულის იქით ხედვის უნარი, ჩვეულებრივი სტანდარტული გადაწყვეტის უარყოფის და ახლის ძიების, თანამშრომელთა წინადადებებიდან საუკეთესოს შერჩევის უნარი და ა.შ.

აქვე არ შეიძლება არ გამოვყოთ ის თვისებები, რომლებიც ხელისშემშლელად გვევლინება მმართველობის სფეროში. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია კონფორმულობა, რიგიდულობა, შთაგონებადობა, ავტორიტარულობა. ისინი ადამიანურ თვისებებს წარმოადგენს და ისეთივე ობიექტური ხასიათი აქვს, როგორც ჩვენი ცხოველმოქმედების მატერიალურ პირობებს. ამ თვისებათა მოცემულობის მაღალი დონე ადამიანს ხელს უშლის სწორი, დამოუკიდებელი გადაწყვეტილების მიღებაში და ბევრი სხვა უნარის გამოვლენაში, რაც ასე აუცილებელია ხელმძღვანელისათვის.

კონფორმისტს აქვს ტენდენცია მიემხროს უმრავლესობის აზრს, თუნდაც იგი აშკარად არ შეესაბამებოდეს რეალურ ფაქტებს. იგი ცდილობს მიბადოს „მასას“, „ბრბოს“ და ცდილობს არ იყოს გამორჩეული მათგან. კონფორმიზმი განსაკუთრებული ძალით ვლინდება ავტორიტეტთან მიმართებისას, როცა ბრმად ემორჩილებიან მის აზრს. კონფორმული პიროვნებისათვის მისაწვდომია მმართველობის მხოლოდ ანარქისტული სტილი, რაც ყველაზე უფრო უნაყოფოა. მაღალი კონფორმულობა – ობიექტური ფსიქოლოგიური მაჩვენებელია, რომელიც მოწმობს ხელმძღვანელი სამუშაოსათვის ადამიანის დაბალ პროფესიულ

ვარგისობას.

რით გამოირჩევიან კონფორმისტები ყოველდღიურ ცხოვრებაში? როგორც ფსიქოლოგიური გამოკვლევები ადასტურებს, მათთვის დამახასიათებელია:

1. დაბალი ინტელექტი, იდეათა სიღარიბე;
2. ზასიათის სისუსტე, სტრესულ სიტუაციებში თვითფლობის დაბალი დონე, ქაოტურ მოქმედებათა სიჭარბე;
3. ნერვულობა, არასრულფასოვნების განცდა, იმის არასწორად შეფასება, თუ რას ფიქრობენ სხვები მათ შესახებ;
4. გაძლიერებული მისწრაფება, მიიღოს თანაგრძნობა გარშემო მყოფთაგან, იმის შიში, რომ არ დაიმსახუროს მათი გულისწყრომა;
5. შეურიგებლობა ყოველივე იმისადმი, რასაც ისინი ნორმიდან გადახრად მიიჩნევენ, მისწრაფება ჩვეულებრივი, გამარტივებული, ზედმეტად სწორზაზობრივი მსჯელობებისაკენ.

კონფორმიზმის საპირისპიროდ ხელმძღვანელისათვის მთავარია მსჯელობისა და გადაწყვეტილების მიღების დამოუკიდებლობა.

კონფორმიზთან ახლოს დგას რიგიდულობა. არის ასეთი აზრიც, რომ რიგიდული პიროვნება – ეს არის კონფორმისტი, რომელიც სცნობს თავის კონფორმულობას. რიგიდული ადამიანი თავისი ჩვეულებების მონაა. მან იმდენად შეითვისა გარკვეული ჩვევა, რომ იგი თვით დაეუფლა მის გრძნობასაც და გონებასაც. რიგიდული ადამიანი ინერტულია, მოუქნელი, მოუხეშავი და მყარია იმ სიახლეების მიმართ, რასაც ცხოვრება ყოველ ნაბიჯზე გვთავაზობს, მათ კი შესატყვისი გადაჭრა ესაჭიროება. იგი უფრო მეტად თავის წარსულ გამოცდილებას ეყრდნობა, არ სურს გაიზიაროს სხვების აზრი, არ ძალუძს სწორად გაერკვს რეალობაში, რითაც, ბუნებრივია, განწირულია ჩამორჩენილობისათვის.

რიგიდულობა, როგორც წესი, თავს იჩენს ადამიანის ქცევის ამა თუ იმ ფორმაში. მაგალითად:

1. ღოგმატიზმი;
2. ფაქტების (მოვლენების, სიტუაციის) სქემატური აღქმა: ზოგის ზედმეტად გამოყოფა, სხვების კი დაუსაბუთებელი იგნორირება;
3. სტერეოტიპულ წარმოდგენებზე დაფუძნებული წინასწარ-შეგონებული დამოკიდებულება ადამიანებისადმი;
4. ნეგატიური უკუკავშირებისაგან გაქცევის მისწრაფება, თავისი

პიროვნებისა და ქცევის კრიტიკული შეფასებისადმი შეუწყნარებლობა;

5. აღმატებული თვითშეფასება სხვა ადამიანთა დაქვეითებული შეფასების ფასად;

6. გულჩათხრობილობა, მისწრაფება ითამაშოს ძალზე დაკავებული ადამიანის როლი, რომელიც არ კარგავს დროს ტყუილად. იგი ცდილობს არ გააცნოს სხვა ადამიანებს თავისი საქმეები.

მართალია, რიგიდული ადამიანის ქცევა ბევრ პუნქტში განსხვავდება კონფორმულისაგან, მაგრამ ეს დაპირისპირება გარკვეული აზრით ზედაპირულ ხასიათს ატარებს. არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ რიგიდულობა – ეს დამოუკიდებლობის მხოლოდ ნილაბია, რომლის იქით ადვილადმსხვრევადი, დამყოლი ხასიათია. როცა რთულდება სიტუაცია და რაიმე ემუქრება ხელმძღვანელს, იგი მტკიცე დიქტატორიდან უცბად გარდაისახება ცვილისებურ კონფორმისტად.

აღნიშნულ თვისებებთან ახლოს დგას შთაგონებადობა, როცა ადამიანი ემორჩილება არაარგუმენტირებულ ზემოქმედებას. ასეთი ადამიანის თვალში დიდი მნიშვნელობა აქვს სიტყვას. განსაკუთრებით დაჯერებული, უაპელაციო სიტყვა მათთვის უფრო მაღალი ავტორიტეტით სარგებლობს, ვიდრე თვით რეალობა. ამ თვისების მქონე ხელმძღვანელი ხშირად ბიუროკრატია, რომელიც ყველაზე მაღლა აყენებს წერილობით ცირკულარებს, განკარგულებებს, ბრძანებებს, განმარტებით ბარათებს და მისთანათ. მისთვის საწარმოო გეგმა მხოლოდ ციფრებია და არა ყოველდღიურობა, რომლის ნამდვილი შინაარსი შეადგენს სულიერ ადამიანთა ნამდვილ შრომას, მათი რეალური მისწრაფებებით, მოთხოვნილებებით, სურვილებით, აქტუალური პირადი გეგმებით და გადაუჭრელი საყოფაცხოვრებო პრობლემებით. ასეთი ტიპის ხელმძღვანელის ხელში ხშირად ფარატიანა ქაღალდს, „ავტორიტეტულ“ სიტყვას შეუძლია უკანა პლანზე გადასწიოს რეალური სიტუაციის შესატყვისი შემოქმედება, გაქანება. კონკრეტული ადამიანები მის თვალში მხოლოდ ანკეტური მონაცემების მშრალი სიაა. ამდენად, შთაგონებადობის გადაქცევა წამყვან თვისებად იწვევს ისეთ ფსიქოლოგიურ შედეგებს, რომლებიც ეწინააღმდეგება ეფექტურ მართვას.

შთაგონების გარკვეულ სახედ მიიჩნევენ ავტორიტარობას, მას უწოდებენ პრესტიჟულ შთაგონებას, როცა ხელქვეითი უკრიტიკოდ, ბრმად ეთანხმება ზემდგომის აზრს. აქედან გამომდინარე, ადამიანი,

რომელიც უკრიტიკოდ იღებს ზემდგომის პოზიციას, თვითონაც თვლის, რომ მისმა ქვემდგომამაც ბრმად უნდა ირწმუნოს მისი. იგი ზემდგომობიარეა მართვის სოციალურ იერარქიაში თავისი ადგილის მიმართ. ადმინისტრაციული იერარქიის საფეხურებზე მისი მცირედი წინსვლაც კი ხშირად მნიშვნელოვან ცვლილებებს იწვევს ქცევაში და ადამიანებთან ურთიერთობაში. როცა მას აკრიტიკებენ ზემდგომ ორგანოებში, იგი რისხვად ატყდება ყველა მას, ვისაც ნაკლებ პრესტიჟულად თვლის: ხელქვეითებს სამსახურში, ოჯახის წევრებს, აშხანაგებს.

ავტორიტარს ახასიათებს ეჭვიანობა, გარკვეულწილად ცრუმორწმუნეობაც, აქვს თვითანალიზის და თვითდაკვირვების ცუდი უნარი. ავტორიტარული პიროვნების მთავარ განმასხვავებელ ნიშნებად მაინც ფორმალიზმი, ეგოცენტრიზმი და მონოლოგურობა გვევლინება.

ფორმალიზმი ბიუროკრატიზმის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია, როცა პირადი ფაქტორის საზიანოდ ჰყვავის უპიროვნო წესები და ფუნქციები, რის მეოხებითაც ხორციელდება კომპეტენციის და პასუხისმგებლობის განაწილება. ფორმალიზმი – პირველ რიგში, ეს არის უყურადღებობა ადამიანებისადმი, როცა ზემდგომს არ აინტერესებს ქვემდგომის ბედი. ეს ვითარება უარყოფით კლიმატს ქმნის, რამდენადაც ხელქვეითები ხელმძღვანელებს განიცდიან როგორც „უცხო და მტრულ ძალად“.

ფორმალიზმი ხელქვეითებისადმი ავტორიტარულ პიროვნებასთან უცილობლად ერწყმის საკუთარი თავის განდიდებას. მისთვის საკუთარი თავი მთავარი ფიგურაა, ხოლო ირგვლივ მყოფნი წარმოდგენია მისი აქტივობის უსახო ფონად, რომლებმაც უსიტყვოდ უნდა შეასრულონ ხელმძღვანელის კაპრიზები. „მე თვითონ“ – ასეთია ავტორიტარი ხელმძღვანელის მთავარი დევიზი.

ავტორიტარი ხელმძღვანელის ქცევის მნიშვნელოვანი კომპონენტია მონოლოგურობა, ე.ი. ილაპარაკოს ისე, თითქოს მას ეკუთვნის ამის მონოპოლური უფლება. მას, რა თქმა უნდა, ყოველთვის ესაჭიროება მსმენელები და თავისი ხელქვეითებისაგან მოელის, რომ ზუსტად შესარულებენ ამ როლს. იგი ვერ ურიგდება ხელქვეითს, რომელიც ცდილობს გამოვიდეს მოსაუბრის როლში, ე.ი. შევიდეს მასთან დიალოგში. ავტორიტარი არ მისცემს ხელქვეითს უფლებას სიტყვა გააწყვეტინოს. თუმცა აქ ცუდი არაფერია, მაგრამ თვითონ იტოვებს უფლებას უცერემონიოდ გააწყვეტინოს სიტყვა ხელქვეითს. აქ ადგილი აქვს

არა მხოლოდ ეთიკური ნორმების დარღვევას, არამედ იმის გამო-
ბატვასაც, რომ ხელმძღვანელს საერთოდ არ აინტერესებს ხელქვეითის
აზრი და არც აძლევს მას საშუალებას სრულად ჩამოაყალიბოს
თავისი შეხედულება.

მართვა რომ ეფექტური იყოს, საჭიროა მონოლოგს დაუპირისპი-
როთ დიალოგი, როცა ხელმძღვანელი მუდამ მზად უნდა იყოს
მოუსმინოს და გაუგოს სხვას, გაითვალისწინოს მისი აზრი, სანამ
მიიღებდეს საკუთარ გადაწყვეტილებას.

როგორც ექსპერიმენტული სოციალურ-ფსიქოლოგიური გამოკ-
ვლევები აჩვენებს, თუ შემსრულებლების ჯგუფში, სანამ ისინი
შეუდგებოდნენ ადმინისტრაციის ამა თუ იმ განაწესის შესრულებას,
ტარდება მისი განხილვა, იგი სრულდება უფრო ეფექტურად.
ტრადიციული მმართველობითი სქემა „დირექტივა – შესრულება“
უფრო ქმედითი ხდება, როცა მასში ჩართულია შუალედური რგოლი
– დისკუსია. ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ ეს იყოს აზრთა ნამდვილად
თავისუფალი გაცვლა-გამოცვლა, როცა უშუალო უფროსი ან
ადმინისტრაციის ხელმძღვანელი გამოდის არა შეუვალი ავტორიტეტის
როლში, არამედ კომპეტენტური ექსპერტის რანგში, რომელიც ხელს
უწყობს ამოცანის არსში გარკვევას. ეს ვითარება კარგად ეხამება
კიდევ ერთ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებას – კოლექტი-
ური გადაწყვეტილება უკეთ სრულდება, ვიდრე თავს მოხვეული.
დიალოგში, კამათში ჯგუფი სწორედ კოლექტიური გადაწყვეტი-
ლებისაკენ მიემართება და მას ხელმძღვანელის მხრიდან წახალისება
ესაჭიროება და არა ხელის შეშლა.

5.2.2. ლიდერის და მასის უარყოფითი განწყობა. მართალია,
რომ კონკრეტულ სიტუაციებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს
ლიდერის პიროვნულ და საქმიან თვისებებს ან სიტუაციის ანალიზს
თუ გადაწყვეტილების მიღების უნარს. შრომითი კოლექტივის, რეგონის
თუ სახელმწიფოს აღზევება ან დაცემა ხელმძღვანელს მიეწერება.
რამდენადაც მასა უფრო ხშირად უკმაყოფილოა არსებული მდგომარე-
ობით, ამაში ბრალს ლიდერს სდებს. ზემოთ ლიდერისათვის დამახა-
სიათებელი ბევრი უარყოფითი თვისება იქნა აღნიშნული. ამავე პოზიციას
მხატვრულად გამოხატავს IV საუკუნის ინდოელი პოეტი ბჰატრიარი:

„ხელმწიფეები ქვეით ჰგანან ქუჩის მეძავეს –

საპირისპირო განცდებს შორის იძვრიან მარად“.

რაც შეეხება ლიდერი—მასის საზოგადოდ ურთიერთობას, ეს მიმართება ისეთია, როგორც „ფერი ფერსა...“ ნ.მაკიაველის აზრით, უსაზღვროა ადამიანის სურვილები და მოთხოვნილებები, მაგრამ საზღვრულია მათი ხორცშესხმისა და დაკმაყოფილების შესაძლებლობები, აქედან მისი მუდმივი ბორგვა და წრიალი, მოუსვენრობა და უკმაყოფილება. თუმცა, ისევე როგორც ყველა სულდგმულს, ადამიანსაც აქვს თვითდაცვისა და თვითშენახვის მძლავრი ინსტინქტი; და რაც უფრო შეზღუდულია მისი შესაძლებლობები, რაც უფრო უმწეოა იგი, რაც უფრო მკაცრია სინამდვილე, მით უფრო გააფთრებულია მისი ბრძოლა არსებობისათვის. ადამიანს ამოქმედებს ეგოიზმი, მდებარე ინსტინქტები, ანგარება, პატივმოყვარეობა.

ამ მასიდან გამოყოფს ნ.მაკიაველი ლიდერს, რომელსაც შეუძლია აწონ-დაწონოს ეს ძალები, დაიურვოს და საკუთარ მიზნებს მიუსადაგოს. სწორედ ეს განსაზღვრავს ხალხების სიდიადესა და სვედავსილობას, სახელმწიფოთა წარმატებასა და განადგურებას და არა ბედისწერა თუ რაიმე ზებუნებრივი ძალა. მსგავს სტილში მსჯელობდა ისტალინი, რომელიც მაკიაველისტადაა მიჩნეული. მის მიხედვით, ჭკვიან ადამიანს რა დალევს დედამიწაზე, მაგრამ ხალხი რომ უკან არ მიჰყვება ასეთებს? ხალხი მას მიჰყვება, ვისაც გაგიჟების უნარი შესწევს. ასეთად მას მიაჩნდა, მაგალითად, ნაპოლეონი. გამოდის, რომ მასას აქვს გაგიჟების, არაგონიერი ქცევის მოთხოვნილება, ხოლო შესატყვისი ლიდერი აკმაყოფილებს მის ამგვარ მისწრაფებას.

ამ ვითარებას კარგად ეხმიანება ნ.რერიხის „ბელადი“, რომელიც ჩინგიზ ხანის ქმედებას ასახავს. იგი შვა მამისაგან მოძულეებულმა, ცოლმა და ამიტომ თვითონაც არასასურველი გახდა, რის გამოც გადახვეწილ იქნა შორეულ მამულში. წამოზრდილი ჩინგიზი ქმნის საკუთარ რაზმს და იწყებს მათ გაწვრთნას. მას სტიქში გაჰყავს რაზმელები და უახლოვდება საკუთარ ჯოგს. ჩინგიზი მოულოდნელად სტეორცნის ისარს და მზეს დაუბნელებს საუკეთესო მერანს. ბევრმა ვერ შეძლო მისებრ ცხენის მოკვლა და მათ მყის წააცალეს თავი. შემდეგ მამის ჯოგებს და ქვეშევრდომებს დაერია ჩინგიზი. აქაც, ვისაც შეუკრთა გული, უმაღლ წააჭრეს თავი. ამას მოჰყვა თავდასხმა საკუთარ მამაზე. ესროლა ისარი მამას მტკიცედ, რაც გაიმეორა მისმა თითოეულმა რაზმელმა. ამ სულისკვეთებით გაუღწეოლმა ჩინგიზ

ხანის ურდომ შემდგომში დაიპყრო უდიდესი ტერიტორიები და დაიმონა მრავალი ხალხი. სისასტიკე იქამდე მიდიოდა, რომ მოჭრილი თავების გორებს დგამდნენ.

შეიძლება ითქვას, რომ ბელადმა ჩინგიზმა გამოზარდა ახალი თვისებებით შექმული ადამიანები? რა თქმა უნდა, არა. ის კი შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მან სისასტიკეს, ვერაგობას და მისთანებს პრივილეგია მიანიჭა, რითაც ადამიანებს მისცა ამ თვისებათა შეუზღუდავი გამოვლენის საშუალება.

როგორც ვნახეთ, დასაწყისში გამოვლინდა მისი რაზმის წევრების ორი კატეგორია: ულმოებელნი და შემბრალებელნი. ჩინგიზს რომ დაეჯერებინა ამ უკანასკნელთა გადაკეთების შესაძლებლობა, იგი მათ არ დახოცავდა. მათი თავების წაჭრით, ჩინგიზი კიდევ უფრო აძლიერებდა ულმოებელთა აგრესიას, რაც მთელი ურდოსათვის სამაგალითო ხდებოდა.

ხშირად პაპებს მიეწერება ასწლეულების განმავლობაში ცეცხლითა და მახვილით, ტერორითა და წამებით განხორციელებული სისხლიანი ინკვიზიცია. ამჟამად ვატიკანის არქივებში 4500 ტომზე მეტი ინახება, რომელიც ადამიანზე ნადირობის უტყუარ ფაქტებს შეიცავს.

„ინკვიზიცია“ ლათინურად „გამოძიებას“ ნიშნავს. დაწესებულება ამგვარი სახელწოდებით 1252 წ. პაპმა ინოკენტი IV დაარსა. საუკუნეების განმავლობაში მისი მსახურნი დევნიდნენ ერესს და კათოლიკურ ქვეყნებში ერეტიკოსებს სჯობდნენ. არსებული მონაცემებით, ინკვიზიციამ 10 მილიონამდე ადამიანი იმსხვერპლა.

ინკვიზიციისაგან ბრალდებულთ ყოველგვარი უფლება ერთმეოდათ. წამება არა მხოლოდ ნებადართული, არამედ აუცილებელიც იყო. ფართოდ იყო გავრცელებული მტრების, ბოროტების, კუდიანების ძიება და დასმენა. შვილებს მშობლები, ცოლებს – ქმრები და პირიქით, უნდა დაესმინათ. ინკვიზიციას შეეწირნენ ცნობილი ადამიანები ჯორდანო ბრუნო და გალილეო გალილეი. ბევრი მოაზროვნის ნაწარმოები XX საუკუნემდე იყო ტაბუირებული. მათ შორი იყო ვოლტერის, კანტის, ბალზაკის, ჰაინეს და სხვების შრომები.

ინკვიზიცია განსაკუთრებით სასტიკი იყო ესპანეთში. აქ კოცონზე დაწვეს მრავალი ესპანელი დიდგვაროვანი, ქრისტიანობამიღებული ებრაელი თუ მავრი. „დიდმა ინკვიზიტორმა“ – ლომინიკანელმა ბერმა ტორკემადამ – მხოლოდ 1481 წ. 1200 ებრაელი დაწვა. უკანასკნელი

ერეტიკოსი ესპანეთში, ვალენსიაში 1826 წ. დასაჯეს.

დიდი სისასტიკით იდევნებოდნენ ქალები, რომელთაც ზმირად ჯადოქრობაში ადანაშაულებდნენ. 1450 წლიდან 1750 წლამდე დაახლოებით მილიონი ქალი დაიღუპა. პირველი „კუდიანი“ 1275 წელს აიყვანეს კოცონზე ტულუზაში. გერმანულ ქალაქ ჰამბურგში მხოლოდ ერთ წელიწადში 600 ქალი დასაჯეს. უკანასკნელი „კუდიანი“ დასაჯელთა ევროპაში 1782 წელს დაწვეს, შვეიცარიაში.

არასამართლიანია, ამხელა დანაშაული მხოლოდ პაპებსა და მის უახლოეს გარემოცვას მივაწეროთ, რამდენადაც ინკვიზიციის პროცესში უმრავი ადამიანი მონაწილეობდა. თუნდაც რად ღირს ის ათასობით მაყურებელი, ვინც ერეტიკოსთა თუ კუდიანთა სიკვდილით დასჯას ინტერესითა და უდრტვინველად უყურებდა.

სისასტიკეში და არაადამიანობაში ინკვიზიტორებს ბევრად გაუსწრეს ფაშისტებმა და კომუნისტებმა. XX საუკუნის ბოლოს ჩატარებულმა გამოკითხვამ ყველაზე საზარელი ადამიანების შესახებ კარგად დაადასტურა ეს ვითარება. ათასწლეულის 25 უდიდეს ნაძირალას შორის წამყვანი პოზიციები უკავიათ ჰიტლერს, ლენინსა და სტალინს.

ჰიტლერი არიული რასის პრინციპიდან გამომდინარე, უსასტიკესად სდევნიდა ებრაელებს. იგი ძალზე აგრესიული იყო სლავების მიმართაც. მან ასევე დიდი უმადურობა გამოიჩინა, როცა ერთ ღამეში ამაოწყვეტინა ათასობით ყოფილი თანამზრახველი.

უფრო დიდი მასშტაბები მიიღო კომუნისტების მიერ განხორციელებულმა რეპრესიებმა. მიიჩნევენ, რომ ამას საბჭოთა კავშირში შეეწირა 66 მილიონი, ხოლო ჩინეთში 24 მილიონი ადამიანი. კომუნისტებმა ამ წმენდას საფუძვლად კლასობრივი ბრძოლა დაუდეს. სტალინმა თავისი ვერაგობა თეორიული პოსტულატის სახითაც კი გამოთქვა. 1936 წ. მან გამოაცხადა ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვება და იქვე დასძინა, რომ, მიუხედავად ამისა, კლასობრივი ბრძოლის სიმწვავე კი არ მოიკლებს, კიდევ უფრო გაძლიერდება.

რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში კარგად ჩანს ბელადების მტარვალობა და სიშლევე, მაგრამ ისიც ნათელია, რომ მათმა ქმედებებმა პოზიერა ნიადაგი ჰყოფა მასებში. ათასობით თანამოაზრე მონუსხული შეჰყურებდა მიტინგებზე ჰიტლერს, ლენინსა თუ ტროცკის. მილიონობით ადამიანი იბრძოდა მეორე მსოფლიო ომის დროს „სტალინისათვის“.

ბევრი მათგანი ამ შეძახილით ტანკს უვარდებოდა და ამბრაზურას ეფარებოდა. დიდი იყო იმ ადამიანთა რიცხვი, ვინც მძაბამკვლელ სამოქალაქო ომში მოხალისედ მიდიოდა ან თანამშრომლობდა სიკვდილის ისეთ ფაბრიკებთან, როგორიც იყო ЧК, НКВД და КГБ. დამსმენობამ საოცარი მასშტაბები მიიღო.

სამწუხაროდ, ადამიანებში ძალზე ჭარბადაა მოცემული სისასტიკე, ცინიზმი, აღვირახსნილობა, ძალმომრეობა და ა.შ. ამის დასტურია თუნდაც ის, თუ როგორ აღმერთებენ ათასწლეულების თუ საუკუნეების წინ მოღვაწე ოდიოზურ ბელადებს – მაკედონელს, ნაპოლეონს, ჰიტლერს, სტალინს, მაო ძედუნს და სხვებს.

ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ცნობილი იუგოსლავიელი კომუნისტის და შემდგომ დისიდენტის მ.ჯილასის მოსაზრება: სტალინი აჩრდილია, რომელიც დაძრწის და კიდევ დიდხანს იბოგინებს ამქვეყნად. თითქოს ყველამ აიღო ხელი მის მემკვიდრეობაზე, თუმცა ცოტანი როდი დარჩენილან, ვინც იქიდან იკრებს ძალ-ღონეს. მრავალნი, თავისდაუნებურადაც კი ბაძავენ სტალინს. ზრუშკოვი, როდესაც გმობდა მას, იმაგდროულად აღფრთოვანებას გამოხატავდა. დღევანდელი საბჭოთა ხელმძღვანელობა მისი მზის სხივებქვეშ ნებივრობს.

ტიტოსაც კი, სტალინთან განხეთქილებიდან თხუთმეტი წლის შემდეგ, აღუდგა პატივსაცემი დამოკიდებულება მისი სახელმწიფოებრივი სიბრძნის მიმართ და განა მე თვითონ არ ვიტანჯები, როდესაც ვცდილობ მივხვდე, თუ რა არის ეს – ჩემი „ჩაფიქრება“ სტალინზე? ისიც ხომ არაა გამოწვეული იმით, რომ სტალინი ცოცხლობს ჩემში?

მ.ჯილასის აზრით, სტალინის „მანიაკურობისა“ და „კრიმინალურობის“ ფესვები უნდა ვეძიოთ თავად იდეასა და რეჟიმის ღელა-არსში. უკონფლიქტო საზოგადოების აშენების იდეა, მკაცრად რომ განესაჯოთ, წარმოადგენს რაციონალურობისაგან შორს მყოფ შეთხზულ მითს; ხოლო რეჟიმი, რომელიც ეყრდნობოდა უკანონობას, თავისთავად დანაშაულებრივია.

რეალურად, სტალინი თითქოს იმ იდეას უჭერდა მხარს, რომ სამეფო თუ კაპიტალის ბატონობა შეცვლილიყო თავისუფალ ადამიანთა თანაარსებობით, მაგრამ შექმნა ისეთი ვითარება, რომელიც კარგად ესადაგება ძვ. წ. აღ. V საუკუნის დრამატურგის ესქილეს მიერ გამოთქმულ შეგონებას: „ახალი ხელისუფლება ყოველთვის უფრო სასტიკია“.

სინამდვილეში, საქმე არ ეხება მხოლოდ სტალინის ფენომენს. დღესაც და წარსულშიც მასის დიდ ნაწილში ყოველთვის ცოცხლობდა თემურ ლენგი თუ ალექსანდრე მაკედონელი, ნაპოლეონი თუ შაჰ-აბასი, ცეზარი, ჰიტლერი, მაო და ა.შ. ისინი ბევრისათვის წარმოადგენენ სათაყვანებელ კერას, ხელმძღვანელის იდეალს, მისაბამ პიროვნებას. ასეთი სწრაფვა უძველესი დროიდან იღებს დასაბამს. როგორც ეკლესიასტეშია ნათქვამი: „თაობა მოდის, თაობა მიდის, ეს ქვეყანა კი უცვლელია უკუნისამდე... რაც ყოფილა, იგივე იქნება და რაც მომხდარა, იგივე მოხდება. არაფერია მზის ქვეშ ახალი“. მართლაც, ყოველთვის იყო და არის უზნეობა, უგუნურება, გაუტანლობა, სისასტიკე, ქურდობა, ბოროტება და ა.შ., რითაც ხასიათდება ბელადი და მასა, ერი და ბერი. ეს თვისებები ვლინდება ყველა კატეგორიის ადამიანში და მრავალი განსხვავებული ფორმით. ხშირად დიდი ადამიანები ჩვეულებრივი ბოროტმოქმედებით მოქცეულან. მაგალითად, მიქელანჯელომ მოკლა თავისი მენატურე, რომ მომაკვდავი ქრისტეს ვნებანი უფრო დამაჯერებლად გადმოეცა.

იტალიელი მოქანდაკე და იუველირი ბენევენუტო ჩელინი შინიდან უხანჯლოდ არ გამოდიოდა და ერთხელ საჯაროდ მოკლა ადამიანი. იგი ციხეში იჯდა პაპისათვის ძვირფასეულობის მოპარვის ბრალდებით.

სერვანტესი ციხეში ორჯერ იჯდა – ორივე შემთხვევაში საზაზირო ფულის გაფლანგვისათვის.

თემურ ლენგი ახალგაზრდობაში ნამდვილი ყაჩაღი იყო. იგი ქარავნებს ძარცვავდა, საქონელს იპარავდა. კოჭლიც იმიტომ იყო, რომ ერთხელ ქურდობის დროს დაჭრეს.

სპარსეთის მეფე დარიოს II-მ დედამისის ცოცხლად დაწვა ბრძანა.

რომის იმპერატორ კონსტანტინე I-ის ბრძანებით ჩამოაზრჩვეს მისი სიამამრი, ცოლისდა, ბიძაშვილს ყელი გამოლადრეს, შვილს თავი მოკვეთეს, ხოლო ცოლი აბანოში გაგუდეს.

982 წ. ერიკ-წითურმა გრენლანდია აღმოაჩინა. ამ მოგზაურობაში იგი იმიტომ წავიდა, რომ სამშობლოდან მკვლელობისათვის განდევნეს.

ადამიანთა უკეთურობის გამოვლენის ერთ-ერთი ყველაზე მასიური ფორმაა ომი. მსოფლიოს ისტორიაში დღემდე აღრიცხულია 15,5 ათასზე მეტი ომი. დახოცილია დაახლოებით 4 მილიარდი ადამიანი. უკანასკნელ სამ აწლეულში მსოფლიო მხოლოდ 26 დღე იყო

უომრად. მეორე მსოფლიო ომის დროს მოხდა 150-ზე მეტი საბრძოლო შეტაკება. ეს ომი 4 ტრილიონი დოლარი დაჯდა და მან 50 მილიონი ადამიანი იმსხვერპლა.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 2003 წ. მონაცემებით, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მომხდარ 250-ზე მეტ შეიარაღებულ კონფლიქტს 86 მილიონზე მეტი ადამიანი შეეწირა. დაჭრილთა, დაინვალიდებულთა და ლტოლვილთა რიცხვი 170 მილიონს აჭარბებს. ამდენი მსხვერპლი ორივე მსოფლიო ომს ერთდროულად არ მოჰყოლია.

მთელ მსოფლიოში იარაღის წარმოებაზე დასაქმებულია 150 მილიონი ადამიანი, მათგან 500 ათასი მეცნიერი. მსოფლიოში საომარი მიზნებისათვის იხარჯება 1,5 მილიონი დოლარი. ერთ ადამიანზე მოდის 800 კგ ასაფეთქებელი ნივთიერება. 1990-იან წლებში ლტოლვილად იქცა 543 მლნ ადამიანი, მათგან 40 მლნ ბავშვია. 2 მლნ ბავშვი დაიღუპა, 5 მლნ დაინვალიდდა და 10 მილიონმა ფსიქიკური ტრავმა მიიღო.

კალაშნიკოვის ტიპის ავტომატის საფასურად იმდენი ვიტამინის ყიდვა შეიძლება, რომ 300 ბავშვს სიბრძნისაგან ვიხსნიდით. 10 მლნ ვაზნის დასამზადებლად დახარჯული თანხით შესაძლებელია 7,7 მლნ ბავშვის აცრა 7 სხვადასხვა სასიკვდილო დაავადებების თავიდან ასაცილებლად. თანხა, რომელიც იხარჯება 5 საათის განმავლობაში, სიკვდილისაგან იხსნიდა მლნ აფრიკელ ბავშვს. ერთი ტანკის ფასად შეიძლება სკოლების აგება 30 ათასი ბავშვისთვის. 23 F-16 გამანადგურებლის ასაგებად საჭირო თანხით შესაძლებელია 1,6 მლნ ადამიანის იოდით უზრუნველყოფა, რომლის უკმარისობაც იწვევს გონებრივ არასრულფასოვნებას. ერთი ბომბდამშენის საფასური სრულიად საკმარისია 16 ყოველმხრივ აღჭურვილი საავადმყოფოს ასაგებად. 1 ატომური წყალქვეშა ნავის ფასი უზრუნველყოფდა 48 მლნ ადამიანს სასმელი წყლით ან მთელი პლანეტის მოსახლეობის სწავლა-განათლებას ორი წლის განმავლობაში. 400 ათასი ადამიანის მთელი წლის მანძილზე გამოსაქვებად საკმარისია ერთი ავიაშიდის ასაგები თანხა.

სამწუხაროდ, ტრადიცია გრძელდება. პენტაგონმა 2003 წ. ფირმებს შეუკვეთა 30 ატომური წყალქვეშა ნავის დამზადება, რისთვისაც გამოიყო 81 მილიარდი დოლარი, ე.ი. თითოეულზე საშუალოდ 2,7 მილიარდი.

ამ სავალალო სტატისტიკას ისიც უნდა დაემატოს, რომ მოცემულ სფეროში დაკავებულია უმაღლესი გონებრივი პოტენციალი — ბრწყინვალე მეცნიერები, ინჟინრები თუ ტექნოლოგები. მათი ქმედება ხშირად აბსურდამდე მიდის. მაგალითად, ეს ეხება ატომური ენერგიის გამოყენებას. მას დიდი მნიშვნელობა აქვს ენერგიის მძლავრი წყაროს მისაღებად, რაც შეიძლება ჩაყენებულ იქნას კაცობრიობის სამსახურში. მაგრამ ცნობილია, რომ იგი პირველ რიგში გამოყენებული იქნა სამხედრო მიზნებისათვის, რასაც მოჰყვა პიროსიმის და ნაგასაკის დაბომბვა, ასევე დედამიწაზე ეკოლოგიური პირობების მკვეთრი გაუარესება მათი მრავალგზისი გამოცდის გამო. დღეს იმდენი ბირთვული იარაღია შექმნილი, რომ დედამიწაც და ადამიანიც დაუცველი გახდა. მშვიდობიანი მიზნით ატომური ენერგიის მხოლოდ მცირე ნაწილი გამოიყენება.

საყურადღებოა ის მომენტიც, რომ, როგორც ხელისუფლება, ისე საზოგადოების დიდი ნაწილი ღოიბაღურია ამ პრობლემის მიმართ. ეს იგივეა, რომ ჩვენ გავამართლოთ მასობრივი თვითმკვლელობა.

ომი ომია, მაგრამ არც ჩვეულებრივი უსაფრთხოების შესანარჩუნებლად იხარჯება ნაკლები დრო, ენერგია და თანხები. ხშირად დიდ სპორტულ შეჯიბრებებს თუ მასობრივ სანახაობებს ტერორისტები ემუქრებიან და საჭიროა მათი განეიტრალება. 1998 წ. საფრანგეთში ჩატარებულ ფეხბურთელთა მსოფლიო პირველობის გახსნამდე რამდენიმე ხნით ადრე სრულ საბრძოლო მზადყოფნაში იქნა მოყვანილი ეროვნული პოლიციის საუკეთესო შენაერთები. მათ დაევალოთ გამოჩენილ პიროვნებათა და უცხოეთის დელეგაციების უსაფრთხოების დაცვა. ჩემპიონატს 6000 პოლიციელი და ჟანდარმი ემსახურებოდა.

XX საუკუნეში არნახულ მასშტაბებს მიაღწია ტერორიზმმა, რეკეტმა, ორგანიზებულმა დანაშაულმა, მკვლელობამ და ა.შ. ამას თუ დაუმატებთ ერთეულ მანაკთა გამოხდომებს, რომლებიც ობიექტური მიზეზების გარეშე აწამებენ და ხოცავენ ადამიანებს, სურათი კიდევ უფრო გამუქდება.

მათ წინააღმდეგ საბრძოლველად მოწოდებული პროკურატურა, პოლიცია, კერძო დეტექტივები და ა.შ., მაგრამ ხშირად მათი ქცევა არანაკლები სისასტიკით გამოირჩევა. მათთან ხშირად აქვს ადგილი ეჭვიმითანითა უმოწყალო ცემა-ტყეპას, დასახიჩრებას და თვით მკვლელობასაც. აქ უკვე კვლარ განახსნავებს ერთმანეთისგან სამართალ-

დამცველსა და ბოროტმოქმედს.

აღნიშნულ ვითარებას ხსნიან ადამიანის ნაკლოვანი ბუნებით. ამის დამადასტურებლად მოაქვთ მისი მოქმედების მრავალი მხარე, კერძოდ ომი, ქურდობა, მკვლელობა, ფანატიზმი, ურთიერთგაუტანლობა და ა.შ. ეს თეზისი ხშირად თეორიულ გამართლებასაც ნახულობს, რისი მკაფიო მაგალითია რელიგია (ადამისა და ევას, თუ კაენის ცოდვები) და ფსიქოანალიზი (ადამიანის ცხოველური წარმოშობა, პიველყოფილ ურდოში მამისმკვლელობა). აქედან გამომდინარე, მასაში ჩართვა და გათქვეფა ინდივიდისათვის საუკეთესო გამოსავალია, რათა გზა გაუხსნას თავისი მანკიერი მოთხოვნილებების რეალიზაციას. იგივე ითქმის მის ლიდერზეც.

მასა-ლიდერის ურთიერთმიმართება უფრო ხშირად არაცნობიერია. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ფსიქოანალიზის მიერ მოწოდებული იდენტიფიკაციის, გადატანის თუ სხვა ფენომენების მონაწილეობა, მაგრამ პრობლემის რეალური გადაწყვეტა დაკავშირებულია არაცნობიერში იმ განწყობის ფორმირებასთან, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას.

ადამიანის ნაკლოვანი ბუნების პოსტულატებიდან ძნელი ასახსნელია მასის ზემოქმედებისაგან დამოუკიდებელი ადამიანის თავისებურებები. ბუნებრივია, რომ ასეთ ინდივიდებს აქვთ კონფლიქტი მასასთანაც და ლიდერთანაც. სწორედ ამაზე მიუთითებდა ი.გოეთე:

„ვინ არის ურგი? ვინც არ ინება

არც ბატონობა, არც მორჩილება“.

აქ თავისთავად დგება დამოუკიდებელი და მასისადმი დამორჩილებული ინდივიდების განსხვავების საკითხი. ეს პრობლემა ისევ არაცნობიერის, განწყობის და ფსიქიკური ჯანმრთელობის საკითხებთან მიგვიყვანს.

დ.უზნაძის მიხედვით, განწყობა არაცნობიერი მდგომარეობაა, რომელიც იქმნება ადამიანის მოთხოვნილებისა და მისი შესატყვისი სიტუაციის ერთდროული არსებობის შემთხვევაში. ასეთი განწყობის საფუძველზე ხორციელდება მიზანშეწონილი, ნორმალური ქცევა.

ადამიანის ნებისმიერ ქცევას მისი განწყობის თავისებურება განსაზღვრავს. სამწუხაროდ, უამრავია მიზანშეწონილი, ვითარების შესატყვისი ქცევების განხორციელების მაგალითი. რა განსაზღვრავს ასეთ ქცევას, ანუ როგორია მისი განმხორციელებელი ადამიანის

განწყობა? მრავალი დაკვირება და ჩვენი ხანგრძლივი ფსიქოთერაპიული პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ასეთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ავადმყოფურ განწყობასთან. იგი იქმნება მოთხოვნილების და მისი ამკრძალავი სიტუაციის ერთიანობის ნიადაგზე. ასეთი განწყობა იქმნება ბავშვობაში ფსიქიკური ტრავმისას, როცა ბუნებრივი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ბლოკირებულია შიშით. ასეთი ვითარების გამოწვევის ალბათობა იმდენად დიდია, რომ სულაც არაა გასაკვირი, როცა აღმინათა საზოგადოებას შემლილად ნათლავენ. ასეთ აღმინანებს მეტად თუ ნაკლებად შეზღუდული აქვთ ბუნებრივი, სასიამოვნო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობა, ამიტომ მათი ქცევა ურთიერთ-საპირისპირო ფორმებში ვლინდება – ასკეტიზმსა და აღვირაზსნილობაში. ასკეტიზმი მოთხოვნილებათა მაქსიმალურად შეზღუდვისკენაა მიმართული, ხოლო აღვირაზსნილობა უფრო ბუნებრივი მოთხოვნილებების შემცველად გამაღებული ძეგნაა, რაც სადო-მაზოხისტურ მიმართებებშიც პოულობს ასახვას. ასეთი ტიპისაა, მაგალითად, ლიდერი-მასის ურთიერთობა. ამიტომ მათ ერთმანეთი ესაჭიროებათ.

აღნიშნულ პრობლემებთან მჭიდროდაა დაკავშირებული პოლიტიკის, თავისუფლებისა და მორალის ურთიერთმიმართების საკითხი. იგი არსებითად ძალისა და სამართლიანობის თანაფარდობაზე დაიყვანება. მისი არსი ცხადად და სხარტად განმარტა ბ.პასკალმა: მართებულია დაემორჩილო სამართლიანობას, შეუძლებელია არ დაემორჩილო ძალას. სამართლიანობა, რომელსაც ზურგს არ უმაგრებს ძალა, უძლურია; ძალა, რომლის ზურგს უკან არ დგას სამართლიანობა, ტირანულია. უძლურ სამართლიანობას ყოველთვის ფეხქვეშ გაიგებენ იმიტომ, რომ ამქვეყნად არ დაილევინ უკეთურნი; უსამართლო ძალა კი ყოველთვის აღაშფოთებს კეთილთ. საჭიროა მათი შერწყმა. ამიტომ ან სამართლიანობა უნდა გახდეს ძლიერი, ანდა ძალა – სამართლიანი. სამართლიანობა ზშირად სადავოა და საკამათო, ძალა კი უდავო და უცილობელი. რაკი სამართლიანობა ვერასდიდებით ვერ იქცა ძალად, ხალხმა საბოლოოდ გადაწყვიტა, რომ მხოლოდ ძალაა სამართლიანი.

ი.კანტი ორგვარად წყვეტს მორალისა და პოლიტიკის თანაფარდობის პრობლემას მათი განმსაზღვრელი როლის მიხედვით. პოლიტიკა შეიძლება ექვემდებარებოდეს მორალს ანდა პირიქით, თვითონ იქვემდებარებდეს მას. პირველ შემთხვევაში პოლიტიკა მორალურია, მეორეში კი თვით მორალი ხდება პოლიტიკური. მორალური პოლიტიკა თავისი

მოქმედებისას პატიოსნებისა და სამართლიანობის პრინციპებით ხელმძღვანელობს, მაშინ როდესაც პოლიტიკური მორალი უკვე აღარცაა მორალი, ვინაიდან მთლიანად ექვემდებარება პოლიტიკურ ეგოიზმს, რომელიც მხოლოდ იმას ცდილობს, რომ განამტკიცოს ღესპოტური ხელისუფლება.

5.3. ძალადობა, აგრესია და გამოსავლის ძიება.

ყოველივე აღნიშნული კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ჩვენ ვცხოვრობთ წინააღმდეგობებით აღსავსე, შლეგურ საზოგადოებაში. ამას უხსოვარი დროიდან ჩიოდნენ გონიერი ადამიანები. გამოსავლის ძიებისას ბევრს პესიმისტურად ჩაუქნევია ხელი, უფრო ოპტიმისტები კი სხვადასხვა საშუალებას სთავაზობენ კაცობრიობას. სხვადასხვა დროს ხსნად იყო მიჩნეული რელიგია და მისი საპირისპირო – ათეიზმი, განათლება, მშვიდობა, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, შრომა, სიმდიდრე, სიკეთე, სიყვარული, ზნეობა, კანონიერება, რევოლუცია, კომუნიზმი (უკლასო საზოგადოება), სილამაზე („სილამაზე იხსნის კაცობრიობას“ – თ.დოსტოვესკი), მუსიკა (ნ.პაგანინის მიაჩნდა, რომ მუსიკამ უნდა გარდაქმნას მსოფლიო, ადამიანთა ურთიერთობის ფორმები. იგი ეძებდა და ცდილობდა ასეთი მუსიკის შექმნას), გენური ინჟინერია, დემოკრატია, ურთიერთობათა მოგვარება (ჯ.მორენომ ამ მიზნით შექმნა სოციომეტრია და დასვა საკითხი, რათა აშშ-ში ჩამოყალიბებულიყო ურთიერთობების სამინიტრო), ფსიქოთერაპია და ა.შ.

წარმოიდგინეთ, რომ ამავე რანგში განიხილება ომი, ანარქია და ქურდული სამყარო. თემურ ლენგს სწორედ ომი მიაჩნდა მომავალი წესრიგის, მშვიდობის და კეთილდღეობის საშუალებად. მისი აზრით, ყველაფერი მოწესრიგდებოდა, როცა იგი მთელ მსოფლიოს დაიპყრობდა.

ანარქია – წესრიგის დედააო, – მიიჩნევდა მახნო.

ამ მხრივ ცინიზმი ზენიტს აღწევს, როცა ვეცნობით ცნობილი ქურდის „კუზიანის“ შეხედულებას: ქვეყანა ძლიერი იქნება მაშინ, როცა მძლავრი დამნაშავეთა სამყარო ეყოლება. ძლიერი – ეს არ ნიშნავს უმართავსა და ცხოველურად სასტიკს. მე მხედველობაში მაქვს ძლიერი ტრადიციები, კანონები, ავტორიტეტი, როდესაც ხალხი საკუთარი პრინციპებით ცხოვრობს. საზოგადოებაში ასეთ დროს წონასწორობა არ ირღვევა.

როგორც ცხოვრებისეული გამოცდილება, ისე საღი აზრი და

მეცნიერული კვლევა გვიჩვენებს, რომ ზემოთ განხილული მოვლენები არ არის გამოსავალი შექმნილი მდგომარეობიდან. ბევრი ასეთი პესიმიზტური დასკვნისათვის ცივილიზაციის ისტორიასაც ეფუძნება, რომელიც არისო ომების, ძალადობის ისტორია. ადამიანი ცხოველთა სამყაროში გამოირჩევა თავისი აგრესიულობით. არცერთი ზერზემლიანი არ კლავს ისე თანმიმდევრულად და უაზროდ თავის თანამოძმეთ, როგორც ადამიანი.

ადამიანები ხშირად ამართლებენ ძალადობას. მაგალითად, 1986 წ. აშშ ავიაციამ დაბომა ლიბანი, როგორც საერთაშორისო ტერორიზმის მხარდამჭერი ქვეყანა. ამ აქციის შესახებ საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვისას აშშ მცხოვრებთა 71%-მა გაამართლა იგი, თუმცა მხოლოდ 31% ფიქრობდა, რომ ეს იყო ტერორიზმის საწინააღმდეგო ეფექტური საშუალება. გამოდის, რომ უძრავლესობისათვის განმსაზღვრელია უბრალოდ შურისძიების აქტი.

კონკრეტული ადამიანის თუ მთელი საზოგადოების არაჯანსაღი, ძალადური ქმედება აგრესიითაა განსაზღვრული. აქ ბუნებრივად ისმება კითხვა: რა არის აგრესია? არის იგი თანდაყოლილი თუ შეძენილი? შესაძლებელია მისი აღკვეთა თუ არა?

აგრესიულია მანიაკის ქცევა, რომლისთვისაც ჰობია ქალების მოკლა. მაგრამ ასეთივე აგრესიულად თვლიან ბურთისათვის მებრძოლი ფეხბურთელის თუ ჩოგბურთელის მოქმედებას. ამავე კატეგორიას მიაკუთვნებენ ენერგიული ბიზნესმენის თუ მათემატიკოსის საქმიანობას, ბავშვის ჩხუბს სათამაშოს გამო და ბევრ სხვას.

ფოლოსოფოსები, ფსიქოლოგები, ფიზიოლოგები, ეთოლოგები განსხვავებულ პოზიციებს ავლენენ იმის თაობაზე, არის აგრესია ინსტინქტური თუ შეძენილი. ეს კამათი საუკუნეების განმავლობაში გრძელდება. ჟ.ჟ.რუსომ 1762 წ. წამოაყენა იდეა „კეთილშობილი ეელურის“ შესახებ, რომლის მიხედვით, ადამიანი ბუნებრივი მდგომარეობით არის კეთილი, ბედნიერი და კეთილსინდისიერი არსება, რომელსაც აკრძალვებით სავსე საზოგადოება თავს ახვევს აგრესიას და მანკიერებას.

საწინააღმდეგო პოზიცია უკავია ზ.ფროიდს. მისი მიხედვით, ადამიანი ბუნებით მკაცრია და მხოლოდ საზოგადოებრივი კანონები და წესრიგი ალაგმავს ან სუბლიმაციას უკეთებს მის თანშობილ აგრესიულ ინსტინქტებს. იგი გამოყოფს სიცოცხლის თანდაყოლილ

ინსტინქტს – ეროსს და სიკვდილის ინსტინქტს – თანატოსს. როცა თანატოსი შიგნითაა მიმართული, იგი გამოიხატება თვითგვემაში, თვითდასჯაში, რომლის უკიდურესი ფორმაა თვითმკვლელობა. ამ ინსტინქტის გარეთ მიმართვის შემთხვევაში ადგილი აქვს ნგრევას და მკვლელობას. ამდენად, საჭიროა ამ აგრესიული ენერგიის გამოთავისუფლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი დაგროვება გამოიწვევს ავადმყოფობას. საზოგადოების მნიშვნელოვანი ფუნქცია სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ დაარეგულიროს ეს ინსტინქტი, აგრეთვე დაეხმაროს ადამიანებს სუბლიმაციის განხორციელებაში.

მსგავსი პესიმიზტური პოზიცია უფრო ადრე გამოხატა ა.შოპენჰაუერმა. მისთვის სამყაროს მთელი მრავალსახეობა – ეს არის ნების გამოვლენა, რომელიც ისწრაფვის განხორციელებისაკენ. აქედან მოდის შინაგანი წინააღმდეგობა, დაუსრულებელი ბრძოლა ინდივიდებს შორის. ნება ვლინდება ადამიანის სურვილებშიც, რაც უსაზღვრო და დაუკმაყოფილებელია. ამიტომ ადამიანის ტანჯვა მუდმივია, რამდენადაც გამოწვეულია არა შეცდომით, ნორმიდან გადახვევით, დეფექტით, არამედ თვით ნების არსით.

ა.შოპენჰაუერი აღიარებს თანდაყოლილ მიდრეკილებას ასეთი თუ ისეთი ზნეობრივი ნორმისადმი, ასევე სიკეთისა თუ მანკიერებისადმი. ბოროტს მისი სიძვე ისევე თანდაყოლილი აქვს, როგორც გველს შხამიანი კბილი და მათი შეცვლა არ შეიძლება.

რამდენადაც დაუკმაყოფილებლობა ადამიანის მუდმივი მდგომარეობაა, ამიტომ მუდმივია ტანჯვა და წამებაც. თვით სიამოვნებასაც კი არა აქვს პოზიტიური შინაარსი, იგი საკსებით უარყოფითია, რამდენადაც მხოლოდ ამრავლებს ტანჯვას. ასეთ შემთხვევაში ერთადერთ გამოსავლად ა.შოპენჰაუერი მიიჩნევს იმას, რომ ადამიანი შეეცადოს ამოხტეს უაზრო მორევიდან და მიაღწიოს სიმშვიდეს უარის თქმით, სიცოცხლისაკენ სწრაფვის მოკვდინებით.

ზოგი თანამედროვე მკვლევარი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ განსაკუთრებული აგრესია ადამიანისათვის არა მხოლოდ ბუნებრივია, არამედ უნიკალური მოვლენაა იმ მხრივ, რომ ამით იგი ბევრად უსწრებს სხვა ცხოველებს. ამიტომ არაა მართებული ადამიანის აგრესიულ ქმედებას ვუწოდოთ მხეცური ან ცხოველური. ეს არისო ცილისწამება ცხოველების მიმართ.

ამ შეხედულებას ადასტურებს ცხოველებზე ჩატარებული მრავალი

გამოკვლევა. მაგალითად, ზ.კუო ფანტაეს მითს იმის შესახებ, რომ კატის მიერ თავის დაჭერა და შეჭმა არის ინსტინქტური მოვლენა. ექსპერიმენტში მან ერთ გალიაში მოათავსა კატა და თავი. ამ კატას არასოდეს უცდია არც თანაგალიელის და არც სხვა თავის დაჭერა. ეს ექსპერიმენტი, ზოგის აზრით, არ ამტკიცებს, რომ აგრესიულობა არ არის ინსტინქტური, მაგრამ აჩვენებს აღზრდის მნიშვნელობას მის ჩახშობაში.

მსგავს დასკვნამდე მივიდა მეორე ექსპერიმენტის ავტორი, როცა გალიაში გაზრდილ ვირთხას ჩაუსვეს უცხო ვირთხა. მართალია, მას არ ჰქონდა ბრძოლის გამოცდილება, მაგრამ მან აგრესია გამოავლინა. ავტორის აზრით ეს არ ამტკიცებს აგრესიის ინსტინქტურობას, რამდენადაც სტიმულაცია გარეგანია.

ამის საპირისპიროდ კ.ლორენცი ამტკიცებს, რომ ზეაგრესიული ტროპიკული თევზი — ციხლიდი ყოველთვის ამჟღავნებს შინაგან აგრესიას.

კამათი ამ თემაზე გრძელდება. საინტერესოა ცნობილი სპეციალისტის ლ.ბერკოვიცის მოსაზრება, რომ ცხოველებისაგან განსხვავებით, ადამიანის აგრესიაში უფრო მნიშვნელოვანია დასწავლა. ქცევის თანდაყოლილი სტრუქტურები ძალზე მოქნილია და ვლინდება მრავალი მოდიფიკაციის ფორმით.

ამის საილუსტრაციოდ მოაქვთ ინდიელ იროკეზებზე სოციალური ზემოქმედების მნიშვნელობა. ეს ტომი ასწლეულების განმავლობაში გამოირჩეოდა მშვიდობისმოყვარეობით. ისინი ნადირობით ირჩენდნენ თავს. მაგრამ XVII საუკუნიდან ისინი გადაიქცნენ აგრესიულ მებრძოლებად. ამის მიზეზი გახდა ევროპიდან გადმოსახლებულებთან ბეწვეულით ვაჭრობისას მეზობელ გურონების ტომთან კონკურენცია.

მეორე მხრივ, ცნობილია მრავალი პირველყოფილი ტომი, მაგალითად, ლეპჩა, პიგმეი, არაპეშა და სხვა, რომლებიც ინარჩუნებდნენ მეგობრულ ურთიერთობას როგორც თანატომელებთან, ისე სხვებთან. ცივილიზებულ საზოგადოებასთან შედარებით, მათთან აგრესიის აქტები იშვიათობას წარმოადგენს.

არის აგრესია აუცილებელი? ზოგი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ აგრესიის განსაზღვრული ფორმები სასარგებლოა და აუცილებელიც კია. მაგალითად, კ.ლორენცის აზრით, აგრესია წარმოადგენს სოცო-ცხლის შენარჩუნების ინსტინქტების სტრუქტურის არსებით ნაწილს.

იგი ხელს უწყობს ეკოლუციურ განვითარებას.

შუოშობრნის და ღჰამბურგის მტკიცებით, მაიმუნების ჯგუფში სწორედ აგრესია განსაზღვრავს კვების, კვლავწარმოებისა და ღომინირების სტრუქტურას. თითქოს ამით უკეთ რეგულირდება ურთიერთობები, მცირდება შეტაკებანი და ხელი ეწყობა უკეთესი მომავალი თაობის წარმოშობას.

ზ.ფროიდის, ე.ფრომის და სხვათა მიხედვით, აგრესიის სრული აღკვეთა არაა საჭირო, რამდენადაც თითქოს ამითაა განპირობებული მოხერხებულობა, ნებისყოფიანობა, აქტიურობა და სხვა დადებითი მოვლენები.

ამის გამო დგება აგრესიის ზომიერი კონტროლის ამოცანა, რაც გამოიხატება უარყოფითი მხარეების აღკვეთაში და დადებითის განვითარებაში. მიაჩნიათ, რომ დადებითი აგრესია განაპირობებს წარმატებებს მეცნიერებაში, სპორტში, შრომაში და, საერთოდ, კონკურენტებზე გამარჯვებაში.

ეარონსონი განიხილავს ამერიკულ საზოგადოებას. იგი აგებულია შეჯიბრზე და კონკურენციაზე: ვაჯილდოვებთ გამარჯვებულებს და ზურგს ვაქცევთ დამარცხებულთ. საუკუნეების განმავლობაში თვით სწავლის სისტემა ამ პრინციპზეა აგებული. ჩვენ არ ვუნერგავთ ბავშვებს სწავლის სიყვარულს, არამედ ვუბიძგებთ საბრძოლველად უმაღლესი შეფასებისაკენ. გამარჯვების მოპოვებისათვის დაუოკებელი სწრაფვა ელინდება პრეზიდენტის, სპორტსმენის, მოსწავლის თუ მსახიობის ქცევაში. ამ თავალსაზრისით ნიშანდობლივია ცნობილი მწვრთნელის ელომბარდის გამონათქვამი: გამარჯვება — ის ერთადერთია, რასაც აქვს მნიშვნელობა. მიღწეული წარმატებებისათვის მას აღმერთებდნენ.

ამის საპირისპიროდ მრავალი მაგალითი არსებობს, თუ როგორ აგრესიას ამჟღავნებს საზოგადოება დამარცხებული გუნდის თუ მწვრთნელის მიმართ. მათ აყენებენ ფიზიკურ თუ მორალურ შეურაცხყოფას და სასიკვდილოდაც კი სწირავენ. აქვე არ შეიძლება არ გავიხსენოთ თანამედროვე ოლიმპიური მოძრაობის ფუძემდებლის, ცნობილი ჰუმანისტის პ. დე კუბერტენის მოწოდება: მთავარია ოლიმპიურ თამაშებში მონაწილეობა და არა გამარჯვება. ამ სიტყვებმა, თითქოს ძალა დაკარგა, რამდენადაც ოლიმპიური ჩემპიონობა, რომელიც მძაფრ ბრძოლაში მოიპოვება, ყელაზე მეტად ფასობს.

მნიშვნელოვნად ითვლება საკითხი აგრესიული ენერგიის განტვირთვისთვის, კათარზისის შესახებ. ფროიდის მიხედვით, თუ ადამიანი არ გამოავლენს აგრესიას, გაიზრდება მისი ენერგია და გაძლიერდება დამაბულობა. ენერგია დაიწყებს გამოსავალის ძიებას, რაც გამოვლინდება ძალადობის აქტებში, ფსიქიკური ან სხეულებრივი დაავადების სიმპტომებში. ზ.ფროიდის აზრით, აგრესიის ანუ სიკვდილის ინსტინქტის გამოვლენის ყველაზე ექსტრემალურ ფორმას ომი წარმოადგენს. იგი ასახავს პოულობს როგორც ინდივიდუალურ, ისე საზოგადოებრივ დონეზე.

მართლა თუ ასრულებს ომი განტვირთვის ფუნქციას, რათა გამოუშვას საზოგადოებაში დაგროვილი აგრესიული ტენდენციები? მკვლევართა აზრით, თუ ეს ასეა, ომის შემდეგ ქვეყანაში უნდა აღინიშნებოდეს ძალადობასთან დაკავშირებულ დანაშაულებათა რიცხვის შემცირება. დარჩენა და რ.გარტნერმა შეისწავლეს დანაშაულებათა დონე 110 ქვეყანაში დაწყებული 1900 წლიდან. მათ გამოავლინეს, რომ ომები სინამდვილეში ხელს უწყობდა ქვეყანაში დანაშაულის ზრდას. მაგალითად, მკვლელობათა რიცხვი არანაომატრ ქვეყნებში გაცილებით ნაკლები აღმოჩნდა.

ამის დადასტურებად გამოდგება აშშ-ში ვიეტნამის სინდრომი, როცა ძალადობა და აგრესია ძლიერდება, თითქოს ომით წარმოშობილი ემოციური მუხტი ინერციით აგრძელებს მოქმედებას.

სამწუხაროდ, ომი ბევრს მიაჩნია ცივილიზაციის განვითარების თანამდევ მოვლენად, რომელსაც მუდმივად ესაჭიროება „ზედმეტი სისხლის გამოშვება“. ამ მოვლენას სხვაგვარ დასაბუთებას უძებნის ცნობილი მწერალი, როცა კორიდის ცქერისას საუბრობს ამერიკელ ქალთან [2]:

ქალი: ...ეს კაცობრიობაა! კაცობრიობა, რომელიც იყო, არის და იქნება.

მწერალი: მე თუ მკითხავს ვინმე, კორიდის დედააზრი სწორედ ეგ არის – ამაოება ამაოებათა! ვისგანაც გინდა იყოს, ქვეყნიერების დაწიოკება, ერების დამარცხება, სახელმწიფოების განადგურება, განა უაზრო, უთავბოლო სირბილი და გამოკიდება არ არის? უზოგადესად რომ მიუვლდეთ, რომელ დამპყრობელს რა შერჩა და მისი დანაპყრობიდან რა დარჩა?!

ქალი: მაგ გადმოსახელიდან აგრეთა... შეხედე, როგორი დაჟინებით

დასდევს ხარი, აგერ, იმ ჟოლოსფერ ძონძს. ყოველ ცოცხალ ორგანიზმში არსებული აგრესიის თვისების შეუგნებელი, გაუზრებელი გამოვლინებაა, სხვა არაფერი.

ამ მიმართებით შთაბეჭდავია ლ. ჰაბარდის პოზიცია. მის მიხედვით, სოციალური სტრუქტურების — სახელმწიფო, ერი — ქმედება ჰგავს ერთეული ორგანიზმების ქმედებას. კულტურას აქვს საკუთარი ანალიზური გონება, რომელიც მოიცავს მოქალაქეთა გონიერებას საერთოდ და მისი მხატვრების, მეცნიერების, პოლიტიკოსებისას — კერძოდ. მეხსიერების სტანდარტული სოციალური ბანკი — ეს არის თაობების მიერ შეგროვილი ინფორმაცია. სოციალურ ორგანიზმს აქვს აგრეთვე რეაქტიული ბანკი, რომელიც შედგება გაფრთხილებებისა და ირაციონალობებისაგან. ეს არის წარსულის ავადმყოფური გამოცდილება. როცა ხდება მისი რესტიმულაცია, ბანკი კარნახობს რეაქტიულ მოქმედებას ამა თუ იმ სფეროში.

აქამდე ერთი ერი მეორის უგუნურების წინააღმდეგ მხოლოდ ძალას იყენებდა. აბერაციის (ფსიქიკური აშლილობა — გ.მ.) გადამღებობის გამო ორივე გიჟდებოდა. ამიტომ, რომ ძალის გზით არ ხდება ერთის გამარჯვება მეორეზე.

არსებობს უმაღლესი და უკეთესი მიზანი, უფრო ღიღებული გამარჯვება, ვიდრე განადგურებული ქალაქები და რადიაციით დამწვარი გვამები. არსებობს თავისუფლება და ბედნიერება. ბოლოს ჰაბარდი აკეთებს მნიშვნელოვან დასკვნას: ვინც ამარცხებს ადამიანებს, ის აგებს. იგებს ის, ვინც ამარცხებს საკუთარ შიშებს.

ჰუმბოლტიად ასეა, ოღონდ თვით ჰაბარდმა თავისი დიანეთიკური ფსიქოთერაპიით ვერ მონახა ამ მიზნის განხორციელების სწორი გზა.

მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი გამოკვლევა უარყოფს განტვირთვის ჰიპოთეზას, მაინც ბევრს სჯერა მისი, მათ შორის იმათაც, ვინც იღებს მნიშვნელოვან სოციალურ თუ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს.

განტვირთვის საშუალებებად ძირითადად მიიჩნევენ: 1) სპორტულ სანახაობებს; 2) კინოს და ტელეგადაცემებს; 3) მონაწილეობას აგრესიულ აქტებში და 4) აგრესიულ ქმედებათა წარმოსახვას.

(1) გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ სპორტულ შეჯიბრებებში მონაწილეობა და, აგრეთვე, გულშემატკივრობა არ ამცირებს აგრესიის

დონეს.

(2) ტელევიზიით და კინოს საშუალებით ძალადობის სცენების ყურება ბავშვებში აგრესიას აძლიერებს. ამიტომ ასეთი გადაცემები პოტენციურ საშიშროებას შეიცავს. არადა მრავალ გადაცემაში, მათ შორის მულტფილმებშიც, ძალიან ხშირია ძალადობის ეპიზოდები. დგებნერის გამოკვლევით, აშშ ტელევიზია ყოველ საათში დაახლოებით 18 ასეთ ეპიზოდს უჩვენებს. 12 წლის ასაკისათვის მოზარდი საშუალოდ 100 ათასი აგრესიული სცენის ხილვას ასწრებს.

ძალადობის ყურება გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ბავშვებზე, არამედ მოზრდილებზეც. ტეხასის შტატში ერთ-ერთი კაფეს ფანჯარაში სატვირთვო ავტომანქანით შეიჭრა მამაკაცი, კაბინიდან გადმოხტა და ატეხა უმისამართო სროლა. მან მოკლა 22 ადამიანი, რითაც აშშ-ს სამწუხარო რეკორდი დაამყარა, შემდეგ კი თავი მოიკლა. მის ჯიბეში პოლიციელმა იპოვა იმ კინოფილმის ბილეთის ყუა, რომელშიც მსგავსი სცენა იყო აღწერილი.

ძნელია ავტორს დაეთანხმო, რომ მკვლელის ქცევა მთლიანად ფილმის ზემოქმედების შედეგია. იგივე ფილმში, ალბათ, ათასობით ადამიანმა ნახა, მაგრამ მკვლელობის სცენა არ გაუმეორებია. როგორც ქვემოთ დავრწმუნდებით, ასეთი აგრესიული საქციელი სულიერი აშლილობის შედეგია, რასაც ადასტურებს თვითმკვლელობის ფაქტიც.

ერთში კი უნდა დავეთანხმოთ ფსიქოლოგებს, რომ, სამწუხაროდ, ეკრანზე ძალადობის მოთხოვნა კი არ მცირდება, პირიქით, უფრო იზრდება.

(3) პირდაპირი აგრესიული აქტების განხორციელების შესახებ დღეს ყველაზე უფრო გავრცელებული დასკვნა ასეთია, რომ იგი მხოლოდ აძლიერებს მომავალი აგრესიისათვის შზაობას. მოძალადეს უძლიერდება აგრესიული განცდები (თუ ადამიანი გალახავს ან დაამცირებს ვინმეს, კიდევ უფრო მეტად მიიჩნევს, რომ მსხვერპლი უღირსი და დამნაშავეა).

როცა ლაპარაკობენ ხელოვნების განმტვირთველ როლზე, მას ბუნებრივად აკავშირებენ ადამიანის მოთხოვნილებასთან. თავს იჩენს აგრესიული მოთხოვნილებები. კაბე აღწერს კომისიის მიერ კინოს-ცენარის განხილვას. კომისიის წევრებს იგი ძალზე სულელურად და უსუსურად მოეჩვენათ, მაგრამ ისიც დასძინეს, რომ სწორედ ეს დააკმაყოფილებდა ხალხის გემოვნებას. ავტორს ურიჩეს, გმირები

რაც შეიძლება სექსუალურები ყოფილიყვნენ, მთავარი გმირი კი იყოსო ურჩხული, რომელიც გამოირჩეოდა გაუგონარი სისასტიკით და მძევნვარებით.

რბრეღბერის ნაწარმოებში ბავშვები ზღაპრულ არსებათა მაგივრად ნატრობენ ლომებს ცხელი აფრიკული, გადახრუკული პეიზაჟის ფონზე, რომლებიც მათ მშობლებს შეექცევიან.

მოცემული ვითარების ახსნისას მიუთითებენ მიწიერზე მჭიდროდ მიჯაჭვულობაზე, როცა თითქმის ყოველ მეორე-მესამეს ფარული ღებრესია აქვს. ეს არისო თვითგანადგურების პროგრამა — თავისი და შთამომავლობისა. რაც უფრო მეტია მიწიერზე მიჯაჭვულობა, მით უფრო გაძლიერებულია აგრესია. ამის გამო აქვს ადგილი სექსის, აგრესიის, საშინელებათა პოპულარიზებას. მიზანთან უფრო ახლოს მივიდა ცნობილი ფოლოსოფოსი. იგი მიუთითებდა ინდუსტრიულ ცივილიზაციაში ფიქრისა და რეფლექსიისაგან თავის არიდების ტენდენ-ციაზე და იქვე აღნიშნავდა, რომ ადამიანი პანიკურად უფროხის საკუთარ თავთან მარტო დარჩენას. ამის გამო საქმიანი ფუსფუსიდან მოჩრეწილ დროს სხვადასხვა საშუალებით (ბანქო, დომინო, კროსვორდი, რებუსი, ფილატელია და ა.შ) ფლანგავს. სწორედ ამას შეესატყვისებაო შესანიშნავი გამოთქმა „დროის მოკვლა“. ფსევდოხელოვნებაც სწორედ დროს აკვლევინებს ადამიანს. ამიტომ იგი ხდება საკუთარი სიცოცხლის საზრისის უარმყოფელი, კულტურის მკვლეელი და თვითმკვლეელი — ამოო ადამიანი [6].

გამოკვლევათა რიგი ეძღვნება აგრესიაზე მორჩილების, ფრუსტ-რაციის, სოციალური დასწავლის და სხვა გავლენების შესწავლას.

1963 წ. გამოქვეყნდა ს.მიღგრამის გამოკვლევა, რომელმაც სკან-დალური გამოხმარება კპოვა. ბევრი ამის გამო შიშსა და აღშფოთებას გამოთქვამდა, თურმე პოტენციური მკვლელების საზოგადოებაში ვცხოვრობთო. როცა გამოკვლევის შედეგებს კარგად დაუვკვირდებით, შესაშფოთებელი მართლაც გვაქვს.

ექსპერიმენტში მონაწილეობდნენ შემთხვევით შერჩეული ცდ. პირები შემდეგი სოციალური ჯგუფებიდან: ბიზნესმენები, სპეციალისტები, მოსამსახურეები და მუშები. ისინი ნებაყოფლობით იღებდნენ მონა-წილეობას გამოკვლევაში, რომელიც ოფიციალური ვერსიით დასწავლის პროცესს ეხებოდა. სინამდვილეში ექსპერიმენტის მიზანი იყო ადამიანთა მორჩილების დონის გამოკვლევა.

ექსპერიმენტატორი ორ ცდის პირს, რომლებიც ასრულებენ მასწავლებლის და მოსწავლის როლს, უხსნის გამოკვლევის ამოცანას, თუ როგორ მოქმედებს დასწავლაზე დასჯა. მოსწავლის როლის შემსრულებელი წინასწარაა შეთანხმებული ექსპერიმენტატორთან და კვლევა ტარდება მასწავლებელზე, რომელსაც შეუძლია მოსწავლის დასჯა შეცდომის დაშვების შემთხვევაში.

მოსწავლეს აბამენ „ელექტროსკამზე“, მასწავლებელი კი დგება პულტთან, რომელზედაც 30 ჩამრთველია. თითოეულ მათგანს აქვს წარწერა – მინიმუმ 15 ვოლტიდან, მაქსიმუმ 450 ვოლტამდე. რამდენადაც მეტ შეცდომას უშვებს მოსწავლე, მასწავლებელს შეუძლია მოუმატოს დენის სიძლიერეს.

მართალია, სინამდვილეში დენის დარტყმა არ ხდება და მოსწავლე მხოლოდ იმიტაციას აკეთებს, მაგრამ მასწავლებელი დარწმუნებულია სიტუაციის რეალურობაში. უკვე 75 ვოლტის შემთხვევაში მოსწავლე იწყებს ოხვრას და კვნესას „ტკივილებისგან“; 150 ვოლტის დროს ემუდარება მასწავლებელს, შეწყვიტოს წამება; 180 ვოლტზე კი უკვე თავს ურტყამს კედელს. მიუხედავად ამისა, მასწავლებელი აგრძელებს უფრო ძლიერი დენის მიწოდებას. სიტუაცია რეალური რომ იყოს, მასწავლებელი სასიკვდილოდ წირავს მოსწავლეს.

აღმოჩნდა, რომ ასეთი მკაცრი ცდ. პირების რიცხვი გამოკვლეულთა შორის 62% შეადგენდა. მათთან კარგად ვლინდებოდა შინაგანი დაძაბულობის ნიშნები: ოფლიანობა, ხელების კანკალი, ენის ბორძიკი და სხვა, დრო და დრო კი ადგილი ჰქონდა ნერვულ სიცილს. ყველანი გამოხატავდნენ მორჩილებას ექსპერიმენტატორის მოწოდებაზე დაესაჯათ შეცდომის დამშვები მოსწავლე.

ცდ. პირთა ასეთი ქცევა პირველად დაფიქსირდა აშშ კონექტიკუტის შტატში, შემდეგ კი იგივე განმეორდა ავსტრალიაში, იორდანიაში, ესპანეთსა თუ გერმანიაში. ასევე დადგინდა, რომ იდენტურია ქალებისა და მამაკაცების ქცევა.

ეარონსონი პარალელს ავლებს სმილგრამის ექსპერიმენტში მონაწილე ცდის პირებსა და ადამიანის თუ უკელის საქციელს შორის. აიხმანი ასრულებდა ნაცისტების ბრძანებას და ათასობით ებრაელს ანადგურებდა. უკელიმ თითქოს უფროსი ოფიცრის ბრძანებით დახოცა ვიეტნამის სოფელ სონმის ქალები და ბავშვები.

ასევე ბრძანების შესრულების მომიჯნავეებით ამართლებდნენ

ნაცისტები თავიანთ დანაშაულებრივ ქცევას ნიურნბერგის პროცესზე. ეს, ჩვენი აზრით, არ გამოდგება გასასამართლებელ საბუთად ისევე, როგორც ს.მილგრამის ცდ. პირთა ქცევა. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ტიპიურ აგრესიულ მოქმედებასთან, როცა ძალადობა ინდივიდუალურ თავისებურებად შეიძლება განვიხილოთ.

ამ ვითარებას გარკვეულად თვით განხილული ექსპერიმენტის მონაცემებიც ადასტურებს, როცა ცდ. პირთა 38% არ დაემორჩილა ექსპერიმენტატორის მოთხოვნას. ე.არონსონს მათი საქციელი გმირობის რანგში აპყავს. მას ამასთან დაკავშირებით მაგალითიც კი მოაქვს, თუ როგორაა მოწყობილი ნორვეგიასა და დანიაში „თავისუფლების მუზეუმები“, რომლებიც გვამცნობს მცირერიცხოვანი გმირების ისტორიას, ვინც არ ემორჩილებოდა ფაშისტებს.

60-იანი წლების ბოლოს ფ.ზიმბარდომ ჩაატარა ექსპერიმენტი, რითაც აჩვენა, რომ აგრესიის სიძლიერეზე მოქმედებს ცდ. პირის პასუხისმგებლობის გრძნობა. გამოკვლევისას სტუდენტ გოგონებს შეეძლოთ დენის დარტყმით დაესაჯათ შეცდომის დამშვები გოგონები. დამსჯელი გოგონების ჯგუფი ორ კატეგორიად იყო გაყოფილი: ზოგის ანონიმურობა დაცული იყო, სხვებს კი ვინაობის აღმნიშვნელი ფირფიტა მკერდზე ჰქონდათ მიმაგრებული. აღმოჩნდა, რომ ანონიმური ცდ. პირები დენით გაცილებით ხანგრძლივ და ძლიერ დარტყმას აყენებდნენ. ავტორის აზრით, ანონიმურობა იწვევს დენინდივიდუაციას – თვითცნობიერების შესუსტება, სოციალური შეფასების და შინაგანი შემაჯავებლის დაქვეითება. სწორედ ამის გამო აძლევსო ადამიანი თავს უფლებას გამოიყენოს სოციალურად აკრძალული ქცევის ფორმები. იგივე კატეგორიადაა მიჩნეული ბრბოს მოქმედება ლინჩის წესით გასამართლებისას. როცა გაანალიზეს 1899-1946 წ.წ. მომხდარი ასეთი 60 შემთხვევა, დაადგინეს ძლიერი კავშირი ბრბოს სიდიდესა და ძალადობის დონეს შორის. ბრბოს სიდიდე მნიშვნელოვნად ზრდიდა ძალადობის ზარისხს.

თუ შევადარებთ ერთმანეთს ს.მილგრამის და ფ.ზიმბარდოს გამოკვლევის შედეგებს, ამ უკანასკნელ შემთხვევაში კიდევ უფრო ნაკლებად ჩანს გარეგანი ზემოქმედების მნიშვნელობა. თუ ს.მილგრამის ექსპერიმენტში თითქოს ადგილი აქვს ექსპერიმენტატორისგან დაძალების ფაქტს, მეორე შემთხვევაში წინა პლანზე გამოდის მხოლოდ ცდ. პირის ანონიმურობა. ორივე ვითარებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ინდივიდუალურ თავისებურებას. ჩვენ საქმე გვაქვს აგრესიულ

ადამიანებთან. განა ამის დასტური არაა „სპორტის“ ისეთ სახეში მონაწილეობა, სადაც წინასწარაა განსაზღვრული ადამიანის მოკვლა. თურმე, ასეთი შეჯიბრებები ტარდება ირანში, იემენში, საუდის არაბეთსა და ავღანეთში.

შეჯიბრება ტარდება ცოცხალი სამიზნის მიმართულებით ქვების ტყორცნაში. სამიზნეს წარმოადგენს დამნაშავე, რომელსაც ხელისუფლებამ სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა. დამნაშავეს წელამდე მარჯვენ მიწაში და განსაზღვრული დისტანციიდან ესვრიან ქვებს. შეჯიბრებაში მონაწილეობის მისაღებად იკრიბება რამდენიმე ასეული მამაკაცი, ქალი და ბავშვი. მონაწილეთა ყველაზე დიდ მიღწევად ითვლება, თუ მსხვერპლს ქვა თავში მოხვდება. მიუხედავად იმისა, რომ ქვები პანტაჰუნტით ეცემა მსხვერპლს ტანსა და თავზე, ზოგჯერ მის მოკვდინებას 3-4 საათიც კი სჭირდება. ექსპერტთა აზრით, ამ „არა-ოლიმპიური“ სპორტის ყველაზე სახელოვანი ოსტატები, თურმე, ავღანეთში ცხოვრობენ, რომლებიც რამდენიმე ათეული მეტრიდან არტყამენ მიზანში. არ იფიქროთ, ქვების სროლას თავის წესები არ ჰქონდეს. პირველი სროლის უფლება მართლმსაჯულების წარმომადგენლებს აქვთ, შემდეგ კი მოდიან რიგითი მსურველები.

ზემოთ არაერთხელ აღენიშნეთ, თუ როგორ ხდება ძალადობის გამართლება. ზოგი ამ მხრივ უფრო შორსაც მიდის და თვით ბიბლიას იშველიებს: „ჩემი არს შურისგება და მე მივაგო“. ანდა რად ღირს იესო ქრისტეს სიტყვები: „არა მშვიდობა, არამედ მახვილი“. და მართლაც, როგორც ცნობილი მწერალი მ.ვოლოშინი მიუთითებს:

„ქრისტიანობა მაშინ იყო მღუღარე შხაში.

ისე დიდი იყო ციური სასჯელის შიში, რომ

ყველა ამქვეყნიური ჯურღმული ბევრად

უფრო ასატანი გახლდათ.“

ადამიანი ძალზე ხშირად აგრესიას საკუთარ თავზე მიმართავს, რის უკიდურესი გამოვლინებაა თვითმკვლელობა. თვითაგრესიის მრავალი ფორმა არსებობს, თუმცა ეს არც კი ითვლება აგრესიად. მხატვრულად ამას კარგად გამოხატავს უკვე მოხმობილი მ.ვოლოშინი, როცა აღწერს ტანობს – მონანიე ბერ-მონაზონთა სავანედ წოდებულ ბნელ დილეგს:

„აქ ვნახე უდანაშაულოდ დასჯილნი;

მათ არავინ აწამებდა, ისინი ნებით იტანჯებოდნენ;

დამეებს თეთრად ათენებდნენ,
დილაძე ზურგსუკან ხელებგაკრულნი ფეხმოუცვლელად
იღგნენ, ძილმორეული ირწეოდნენ და თავს ერთი
წუთითაც არ აძლევდნენ მოსვენებას; ზოგი სიცივით,
ზოგი სიცხით იტანჯებოდა და წყურვილით რომ არ
მომკვდარიყო, მხოლოდ ბაგით ეხებოდნენ წყლიან
ჯამს; სხვები გემოს უსინჯავდნენ პურის ნატეხს;
შემდეგ კი გვერდზე დებდნენ და სინანულით
ოხრავდნენ იმის გამო, რომ პირუტყვის მსგავსად
მცხოვრები არ არის საკვების ღირსი.

ზოგიერთი, როგორც მკვდარს, ისე დასტიროდა საკუთარ სულს.“

არსებული უმსგავსოების, ბოროტების, ძალადობის შემსწრე
კაცობრიობა კანონით, მორალით, შეგონებით თუ სხვა საშუალებებით
ცდილობს ამის დათრგუნვას. მეცნიერებაც ეძიებს ზემოქმედების
საშუალებებს. ხშირად თავს იჩენს ხოლმე პრობლემის გადაწყვეტის
სურვილი. ასეთთა კატეგორიას მიეკუთვნება 70-იანი წლების აშშ
ფსიქოლოგთა ასოციაციის პრეზიდენტის მოწოდება, შეექმნათ „აბები
სისასტიკის წინააღმდეგ“, რომელსაც მისცემდნენ აგრესორებს, და
მათ შორის განსაკუთრებით სხვადასხვა ქვეყნის პოლიტიკურ ლიდერებს,
თითქოს ეს გამოიწვევდა მსოფლიო მასშტაბით ძალადობის შემცირებას.
სწორი იყო გონიერი ოპონენტების მოსაზრება, რომ ქიმიურ საშუალებებს
არ ძალუძს ფსიქიკაში მიმდინარე ფაქიზ მოვლენათა გათვალისწინება
და იგი გამოიწვევს მოტივაციის ყველა სისტემის დამუხრუჭებას.

ძალადობის წინააღმდეგ ცდილობენ გამოიყენონ საღი აზრი თუ
სხვისი დასჯის მაგალითი. პირველ შემთხვევაში თითქოს ნათელია,
რომ აგრესია არასასურველია როგორც მსხვერპლის, ისე აგრესორისათ-
ვის. მაგრამ ამას ჯერ კიდევ არისტოტელე აღნიშნავდა, რომ რაცი-
ონალური დასკვნები ხშირად ადამიანს ვერაფერს ვერ უმტკიცებს,
რამდენადაც ცოდნაზე დაფუძნებული არგუმენტები გულისხმობს
სწავლებას, ზოგის სწავლება კი შეუძლებელია.

ხშირია იმის მტკიცება, რომ ვინმეს სამაგალითო დასჯა სხვების-
თვის გაკვეთილი იქნება. გამოკვლევებიც და მრავალი რეალური
ფაქტი ამ თეორიას არ ამტკიცებს. მაგალითად, კანონთა აღსრულებაზე
კონტროლის აშშ საპრეზიდენტო კომისიის დასკვნით (1967 წ.)
სიკვდილით დასჯის არსებობა და გამოყენება არ ამცირებს ჩადენილ

მკვლევლობათა რაოდენობას; ბავშვის დასჯა იწვევს ღრობით ეფექტს, პერსპექტივაში კი — აგრესიის გაძლიერებას. იგივე ასპექტში განიხილება ციხე.

აღნიშნული ვითარებიდან გამომდინარე, ცდილობენ ზემოქმედების ალტერნატიული ფორმების გამოყენებას. გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ბავშვთან ბევრად უფრო ეფექტურია მსუბუქი დასჯის მუქარა, ვიდრე მკაცრი დასჯის. ბავშვის აგრესიულობის შემცირების ვარიანტი — ნუ მივაქცევთ ყურადღებას, როცა იგი აგრესიულად იქცევა და წავახალისოთ მისი არააგრესიული მოქმედება. ეს სტრატეგია ნაწილობრივ იმაზეა დაფუძნებული, რომ ბავშვი (და ხშირად მოზრდილიც) ზოგჯერ აგრესიულად იქცევა ყურადღების მიპყრობის მიზნით. ამ იდეის შესამოწმებლად საბავშვო ბაღში ჩაატარეს ექსპერიმენტი: აღმზრდელები უყურადღებოდ ტოვებდნენ ბავშვების ნებისმიერ აგრესიულ ქცევას, ზოლო მშვიდობიანი და მეგობრული ურთიერთობის გამოვლენისთვის მათ აჯილდოებდნენ. რამდენიმე კვირაში შესამჩნევი გახდა აგრესიული ქმედებების დაქვეითება.

ამ მიმართებით სამართლიანია მოწოდება, რომ ავირჩიოთ პრობლემის გადაწყვეტის არა ძალადობის, არამედ ალტერნატიული გზები, შეიქმნას ასეთი ქცევის ტექნიკის შესწავლის სპეციალური კურსი, ორგანიზებული იქნას ტრენინგები ოჯახში, ბაღსა და სკოლაში.

ყოველივე აღნიშნული ნათლად აჩვენებს, რომ ძალადობის, აგრესიის, კონფლიქტების აღმკვეთი ღონისძიებები მხოლოდ სიტუაციის ნაწილობრივ გაუმჯობესებაზეა გათვლილი, უფრო მეტად კი აქცენტი სუბლიმაციაზე და კათარზისზე კეთდება. ამიტომ ძალზე ფასობს შურისმაძიებელ გმირთა ეკრანული სახეები, ცემა-ტყეპაში გადაზრდილი სპორტული შეჯიბრებები, ნარკოტიკებით გაბრუებული მუსიკოსების სცენური აფექტები, რომელსაც მთელი დარბაზი აყვება ხოლმე და ა.შ. ეს ვითარება ხშირად გამოუვალი მდგომარეობის განცდას იწვევს, რასაც შეიძლება მოყვეს საპასუხო აგრესია ან სრული აპათია. ამაზე მიუთითებს ფ.კაფკა: ადამიანი არარად ქცეულა; ახლა რაღა ეშველება; ვხედავ ამას, ნათლად ვხედავ; არც არაფერი წამალი მგეულება... ზოგი ნებისმიერი გზით მხოლოდ თვითგადარჩენაზე ფიქრობს, რაც ზოგჯერ ისეთივე ილუზიაა, როგორც ანდერსენის ერთი ზღაპრის პერსონაჟებს ჰქონდათ. ცხვრები მგლის ზროვაში ირჩევენ ყველაზე სანდომიანს, რომელმაც ისინი ნელ-ნელა უნდა შეჭამოს. ცხვრები

სხვა გამოსავალს ვერ ნახულობენ და ეს გზა სიცოცლის გახანგრძლივების ყველაზე კარგი საშუალება ჰგონიათ, შემდეგ თვით მგელი ირჩევს ცხვრებს შორის პრივილეგიურულს და ავალებს შეატყობინოს, რომელი გასუქდა, რომ კარგად შეახრამუნოს. ერთხელ არჩეულ მგელთან მიდის გამხდარი ცხვარი და სთხოვს: და-ძმა და მამა ზომ შემიჭამე, დედას ნუ შემიჭამო. მგელი ასე პასუხობს: შენ ზომ ცოცხალი ხარ, სხვაზე რატომ დარდობო. ამ პასუხით კმაყოფილდება ცხვარი და გახარებული მიდის. სამწუხაროდ, ის ვერ ხვდება, რომ დედის შემდეგ მისი ჯერი დადგება.

როგორც ვხედავთ, ვითარება მეტად მძიმეა. ამას ამტკიცებს როგორც დღევანდელი მდგომარეობა, ისე კაცობრიობის განვითარების ისტორიული ექსკურსი. მდგომარეობას ზუსტად ეხმიანება ააინშტაინის გამოხატულებაში: ეჭვს გარეშეა, რომ გონება სუსტი გვეჩვენება, როცა ჩვენ წინაშე მდგარი ამოცანების შესახებ ვფიქრობთ; მით უმეტეს მაშინ, როცა მას კაცობრიობის სიმწლეგეს და ვნებებს ეუპირისპირებით, რაც, უნდა ვაღიაროთ, თითქმის მთლიანად წარმართავს ადამიანთა ბედ-იღბალს, როგორც უმნიშვნელო, ისე მნიშვნელოვან შემთხვევებში.

უზნეობის, კონფლიქტის, აგრესიის, ბოროტების აღმოფხვრის გზაზე უმნიშვნელოვანეს როლს ანიჭებდნენ ადამიანის გონებას და მორალს. დიდი იმედი ჰქონდათ, რომ საჭირო ცოდნა-განათლებით აღჭურვილი გონიერი ადამიანი (ჰომო საფიენსი) ბოლოს და ბოლოს მიაკვლევდა ჭეშმარიტებას და აირჩევდა ცხოვრების სწორ გზას. ეს იმედი არ გამართლდა და ის დასკვნაც კი გაკეთდა, რომ ადამიანი უფრო ირაციონალური არსებაა, ვიდრე რაციონალური (ფროიდი და სხვ.).

რაც შეეხება მორალს, ზნეობრივ ნორმებს, საინტერესოდ მიგვაჩნია მისი განხილვა ფსიქიკურ აქტივობასთან მიმართებაში: რამდენად გააჩნია სოციალურ ღირებულებებს ზემოქმედების ძალა, როგორ აისახება ეს ფსიქიკაში და რა სახისაა ადამიანის აქტივობა.

5.4. მორალი და ფსიქიკური აქტივობა. მორალი უდიდესი მნიშვნელობის ფენომენია, რომელიც განსკუთრებულ ზემოქმედებას ახდენს როგორც მთლიანად საზოგადოების, ისე კონკრეტული ადამიანის მოქმედებაზე. არსებობს მორალური, ზნეობრივი ნორმები, რომლებიც აქტივობის ორიენტირსაც წარმოადგენს და ადამიანის ქცევის შეფასების კრიტერიუმსაც.

ადრე ჩვენს ეთიკურ ლიტერატურაში მარქსისტული ფილოსოფიის გავლენით ზნეობა განიხილებოდა მხოლოდ საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმად, ე.ი. სოციალურ მოვლენად. ზნეობის, მორალის კავშირი ბიოლოგიურ ფაქტორთან მხოლოდ მკაცრი კრიტიკის საგანი იყო, რამდენადაც იგი ბიოლოგისტურ კონცეფციად ითვლებოდა. სათანადო ყურადღება ასევე აკლდა მორალისა და ფსიქიკის ურთიერთობის შესწავლას. ხშირად გვხვდება გამონათქვამები: „მორალური ქცევა“, „ზნეობრივი საქციელი“, „უზნეო მოქმედება“ და მისთანები, მაგრამ ყურადღების მიღმა რჩება ფაქტი, რომ ქცევა, მოქმედება ფსიქიკის პრეროგატივაა, რომელსაც მორალური ან ამორალური შინაარსი აქვს. როგორ ხდება მათი ურთიერთდაკავშირება, ეს შესწავლის საგანია. თუმცა არის საუბარი ამ კავშირის შესახებ, მაგრამ მიგვაჩნია, ეს არ ეხება მის არსს. ვითარებას კარგად გამოხატავს შემდეგი მსჯელობა, რომლის მიხედვითაც ზნეობის განსაკუთრებულობის და უნიკალურობის საფუძველს იძლევა არა მარტო მისი როლისა და მნიშვნელობის მაღალი ღირებულება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მისი სოციალური ფუნქციების შედეგები, არამედ მისი ფსიქოლოგიური ფუნქციების წყაროებიც. ადამიანური კულტურა საერთოდ და თვით ადამიანი იმის წყალობით არსებობს, რომ მილიონი წლების განმავლობაში ჩამოუყალიბდა და განუვითარდა ცნობიერება, ანუ აზროვნების, მეტყველების, გრძნობადობისა და ნებელობის უნარები. ადამიანური კულტურის ყველა ფორმა ამ უნართა ერთობლივი რეალიზაციის შედეგია. მაგრამ სხვაობას ადამიანის სულიერი კულტურის ფორმათა შორის მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ის, თუ ადამიანური ცნობიერების რომელი უნარი დომინირებს. აქვე მიუთითებენ, რომ ზნეობის არსებობას განაპირობებს ნებისყოფის უნარი. ნებელობაა ზნეობის წყარო და ფსიქოლოგიური საფუძველი. ზნეობის ფენომენში მონაწილეობს აზროვნებისა და გრძნობადობის უნარებიც, მაგრამ მთავარი მაინც ნებელობაა.

ასე მარტივად ხდება მორალურის და ფსიქიკურის ურთიერთდაკავშირება, როცა საზოგადოებრივი ცნობიერების ასეთი რთული ფორმა პირდაპირ უკავშირდება ერთ ფსიქიკურ ფაქტორს. აქ უგულვებელყოფილია ადამიანი როგორც ფსიქიკური მთლიანობა, რომელიც ამ საფუძველზე ამყარებს კავშირს მორალურ ნორმებთან, იყენებს ან უარყოფს მათ და ახორციელებს ზნეობრივ ან უზნეო

ქცევას. მართალია, ნებულობა საერთოდ ქცევის და კერძოდ, ზნეობრივი მოქმედების განხორციელების უმნიშვნელოვანესი პირობაა, მაგრამ ეს კავშირი ჩვენ ვერ გაგვცემს პასუხს ძირითად კითხვებზე, თუ როგორ აისახება მორალური ნორმა ფსიქიკაში, როგორ ხდება მისი ინტერიორიზაცია თუ უარყოფა, მორალური თუ ამორალური ქცევის განხორციელება და ა.შ. ამ კითხვებზე რომ ადეკვატური პასუხი მივიღოთ, ჯერ კარგად უნდა გავარკვიოთ, თუ რა კატეგორიის ფენომენებია მორალური და ფსიქიკური, როგორ უკავშირდებიან ისინი მატერიის მოძრაობის სხვა ფორმებს. მარქსისტულ ლიტერატურაში უცილობლადაა მიღებული მორალის სოციალური ხასიათი, რასაც ნათელყოფს „ფილოსოფიური ლექსიკონი“. მის მიხედვით, მორალი არის საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ-ერთი ფორმა, სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც ადამიანთა ქცევის რეგულირების ფუნქციას ასრულებს საზოგადოებრივი ცხოვრების უკლებლივ ყველა სფეროში. ასევე ძირითადში სოციალურ სფეროდ განიხილება ფსიქიკური, თუმცა მას მჭიდრო კავშირი აქვს ბიოლოგიურთან. რაც მთავარია, ფსიქიკური არ განიხილება როგორც დამოუკიდებელი ფენომენი, რომელიც არ დაიყვანება არც სოციალურზე და არც ბიოლოგიურზე, თუმცა ფორმირდება მათ საფუძველზე.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხის გადაწყვეტისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ჯერ გავარკვიოთ მორალურის და ფსიქიკურის ურთიერთობა სოციალურთან და ბიოლოგიურთან, შემდგომ კი ურთიერთთან.

ეთიკის ბიოლოგიური საფუძვლების პრობლემა, რომელიც ძირითადად ზ.ფროიდისა და ეტოლოგების (კ.ლორენცი, რ.არდრი) გავლენით აღმოცენდა, დღეს ფართოდ განიხილება მეცნიერებაში. მაგალითად, ცნობილი სოციოლოგის ე.უილსონის აზრით, ალტრუიზმი უნდა განვიხილოთ სახეობის თვალთახედვით. მის მიხედვით, ალტრუიზმის აღმოცენების და განვითარების მიზეზია ნათესაობა. თუ ალტრუისტული მიდრეკილების გენები აქვს საერთო წარმოშობის ორ ორგანიზმს, შემდეგ თაობაში ეს ფაქტორი გაძლიერდება და შემდგომში გავრცელდება მთელი პოპულაციის გენეტიკურ ფონზე.

უ.ჰამილტონის მიხედვით, ალტრუიზმი არის ბიოლოგიური ევოლუციის საფუძველზე ფორმირებული თვისება, რომელიც ინდივიდს ეხმარება საკუთარი გენების გავრცელებაში. ამგვარად, ალტრუიზმი

გაგებულია არსებითად როგორც გენეტიკური ეგოიზმი.

ამერიკელმა ბიოლოგმა რ.ტრივერსმა განაგრცო ეს იდეა და წამოაყენა თანაზიარი ალტრუიზმის კონცეფცია. იგი ამით ხსნის, მაგალითად, იმ ფაქტს, რომ ზოგიერთი სახეობის ფრინველი იძლევა საშიშ სიგნალს მთელი გუნდისათვის თუნდაც მასში არ იყვნენ მისი ბარტყები ან ახლო ნათესავები. მისი აზრით, ასეთ მოვლენას ადგილი აქვს ყველა ორგანიზმში და ამიტომ უაზრობაა ვამტკიცოთ, რომ ადამიანური არსება ერთადერთი სახეობაა, რომლის ალტრუიზმსაც არა აქვს გენეტიკური საფუძველი.

ეს კონცეფცია სოციობიოლოგიის საფუძველთა საფუძველია. უილსონის აზრით, ეს ეხება არა მხოლოდ ალტრუიზმს, არამედ სხვა ეთიკურ მოვლენებსაც. იგი თვლის, რომ როგორც ბუნებათმეცნიერების, ისე ჰუმანიტარული დარგის წარმომადგენლებს უკვე ახლა შეუძლიათ განიხილონ იმის შესაძლებლობა, რომ ეთიკა ჩამოაშორონ ფილოსოფიას და მოახდინონ მისი ბიოლოგიზაცია.

ამ შეხედულების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ეთიკა, როგორც ბიოლოგიასთან ყველაზე უფრო ახლო მდგომი ფილოსოფიური დისციპლინა, არ შეიძლება აიგოს წმინდა ლოგიკური, სააზროვნო საშუალებებით, რამდენადაც იგი დაკავშირებულია ადამიანთა ქცევის ინტერპრეტაციასთან, ხოლო ეს ფენომენი თავისი ფესვებით დადის ადამიანის და პრიმატების ბიოლოგიურ ევოლუციამდე. რაც შეეხება ისეთ მოვლენას, როგორიც ალტრუიზმია, იგი დადის უხერხემლოთა ისტორიამდეც კი. ამით ასაბუთებს ე.უილსონი ეთიკის ბიოლოგიზაციის თეზისს. მსგავს შეხედულებას იზიარებს რ.დოკინზიც, რომლის მიხედვითაც ადამიანები, სხვა ცხოველების მსგავსად, წარმოდგენენ საკუთარი გონების საფუძველზე შექმნილ მანქანებს. სამყაროში, სადაც ბატონობს კონკურენცია, ამ გენებმა შეძლეს გადარჩენა მხოლოდ ულმოებელი ეგოიზმის წყალობით. რამდენადაც გენები ეგოისტურია, უნდა ველოდეთ, რომ ჩვენი ინდივიდუალური ქცევა ასევე ეგოისტური იქნება. აქედან გამომდინარე, ქცევის ტიპები, რომლებიც ალტრუისტული ჩანს ერთი შეხედვით, აღმოცენდება მხოლოდ იმის გამო, რომ განსაზღვრულ პირობებში ალტრუიზმი ემსახურება გენის ეგოისტურ მიზნებს. გენები არა მხოლოდ ეგოისტურია, არამედ მათ ახასიათებს სამკვდრო-სასიცოცხლო დაპირისპირებულობა. ისინი შეიძლება იყოს „ბედნიერი“, „შეუბრალებელი“, „ლოიალური“ და ა.შ.

ე.უილსონი და ჩ.ლამსდენი გამოხატავენ უკიდურესი გენეტიკური დეტერმინიზმის პოზიციას, როცა მიიჩნევენ, რომ არა მხოლოდ ეთიკა, არამედ საერთოდ ადამიანური კულტურა განპირობებულია ერთგვარი „კულტურგენებით“, რომლებიც კოდირებულია ადამიანის გენოტიპში. ისინი განიხილავენ ადამიანის შესახებ ახალი მეცნიერების ფორმირების გზებს, რომელიც ისტორიულ პროცესს უნდა განიხილავდეს როგორც ბიოლოგიის და კულტურის ურთიერთდამოკიდებულების შედეგს – „გენურ-კულტურულ კოევოლუციას“. ეს საშუალებას მოგვცემსო შევქმნათ ღირებულებითი ორიენტაციისაგან თავისუფალი, ჭეშმარიტად ობიექტური სოციალური მეცნიერება. პრინციპები, რომელსაც უნდა ეფუძნებოდეს ახალი მეცნიერება ადამიანის შესახებ, მათი აზრით, შეიძლება იყოს შემდეგი: 1) ადამიანური ცხოვრების ყველა სფეროს, ეთიკის ჩათვლით, ფიზიკური ბაზისის სახით აქვს ადამიანის ტვინი და წარმოადგენს ადამიანის ბიოლოგიის საფუძველს. არც ერთი ეს სფერო არ შეიძლება გამოირიცხოს ბუნებათმეცნიერული მეთოდებით კვლევის არედან; 2) გონებრივ განვითარებას უფრო რთული სტრუქტურა აქვს, ვიდრე ეს ადრე ითვლებოდა. ალქმისა და აზროვნების უმთავრესი ფორმები (თუ ყველა არა) განპირობებულია ტვინში გენეტიკურად დაპირისპირებული პროცესებით; 3) ადამიანთა მრავალი თაობის ცხოვრების განმავლობაში გონებრივი განვითარების სტრუქტურა ფორმირდება გენურ-კულტურული კოევოლუციის საფუძველზე, რომლის მიმდინარეობისასაც გენები და კულტურა ერთად იცვლებოდა; 4) გენების გავლენა, თუნდაც ის ძალზე დიდი იყოს, არ გამოხატავს ნების თავისუფლებას. ზემოქმედებას ახდენს რა კულტურაზე, გენები ინარჩუნებს არჩევის და გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას; 5) რაიმესადმი მიდრეკილება (ნასახები) აღმოცენდება განსაკუთრებული სახის გენებისა და გარემოს ურთიერთობის შედეგად; 6) სხვადასხვა სახის ეთიკური ნორმა ეფუძნება ამა თუ იმ მიდრეკილებას; 7) ადამიანის შესახებ ჭეშმარიტი მეცნიერების შექმნას შეიძლება საფუძველად დაედოს სოციალური ექსპერიმენტის შესაძლებლობა, რომელიც შეეხება ადამიანური მოტივაციების და მორალური ფაქტორების ყველაზე ღრმა ფესვებს.

კეფროიშსონი ადამიანის გენეტიკის სოციალურ-ეთიკური პრობლემების გარკვევისას ამტკიცებს: თუ ყურადღებით განვიხილავთ იმ ბუნებრივი შერჩევის მოქმედების სპეციფიკას, რომლის გავლენის

ქვემოც მოექცა კაცობრიობა თავისი ფორმირების გზაზე, აღმოჩნდება, რომ სწორედ ბუნებრივმა შერჩევამ, ყველაზე მკაცრმა ბუნების კანონებს შორის, ჩამოაყალიბა ადამიანის არაჩვეულებრივი ძალისა და მდგრადობის ალტრუისტული ემოციები. მაგრამ, სოციოლოგებისაგან განსხვავებით, ის თვლის, რომ გენეტიკოსებს სულაც არ ეკუთვნით გადამწყვეტი სიტყვა ადამიანური ეთიკის, ჰუმანიზმის წარმოშობის პრობლემათა გადაჭრისას. მნიშვნელოვანია მხოლოდ, რომ ფილოსოფოსებს მხედველობიდან არ გამოეპაროთ ფაქტი, რომლის თანახმადაც ეთიკის ფორმირება ხდებოდა არა მხოლოდ სოციალური, არამედ ბიოლოგიური ფაქტორების ზემოქმედებით. ადამიანი თავისი პოტენციური გონებრივი შესაძლებლობებით და ეთიკური თვისებებით არ იბადება „სუფთა ფურცელის“ მაგვარად, რომელზედაც გარემო, აღზრდა ჩაწერს ნებისმიერ ტექსტს. ადამიანის თანდაყოლილ ბუნებაში ჩადებულია რაღაც ისეთი, რაც მუდმივად უბიძგებს მას სამართლიანობისაკენ, გმირობისა და თავგანწირვისაკენ. მკვლევარი აქვე განმარტავს, რომ წამოყენებული იდეა სრულადაც არ უარყოფს სოციალური გარემოსა და აღზრდის როლს პიროვნების ეთიკური პრინციპების ფორმირებაში. ის, რომ ნებისმიერი ორგანიზმი, განსაკუთრებით კი ადამიანი, თავისი ფსიქიკური ქცევით და ეთიკური თვისებებით, გარემოს პროლუქტია, ეს არ არისო საკამათო.

ბასტაუროვი ეყრდნობა დიალექტიკურ პოზიციას სოციალური ფაქტორის პრიმატის აღნიშვნით. იგი, კერძოდ, მიუთითებს ალტერნატივის მოხსნაზე ისეთ ფენომენებს შორის, როგორიცაა „აღზრდა“ (გარემო) და „ბუნება“ (მემკვიდრეობა), სოციალური გარემოს წამყვან როლზე, სოციალური ფაქტორების და კანონზომიერებების გადამწყვეტ მნიშვნელობაზე კაცობრიობისა და მისი ზნეობის ევოლუციაში. ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საზოგადოებრივი წყობის პირობები და სულ უფრო მზარდი და ცვლადი ცოდნის კაპიტალის გადაცემის პროცესები კაცობრიობის განვითარების სოციალურ ფაზაში თამაშობს წინმსწრებ როლს მემკვიდრული გენოფონდის შენელებულ გარდაქმნასთან შედარებით. ეს სულაც არ უარყოფს ბიოლოგიური კანონების ფუნდამენტურ მნიშვნელობას.

ბიოლოგიურის და სოციალურის ურთიერთობის საკითხს საინტერესოდ აყენებს ცნობილი გენეტიკოსი დბელაევი. მის მიხედვით, ადამიანთა მემკვიდრული მრავალგვარობა და განსხვავებები მათ მიდრეკილებებსა

და მისწრაფებებში საზოგადოების წინაშე სვამს რთულ ამოცანებს სწავლებისა და აღზრდის არასტანდარტული გზებისა და საშუალებების შემუშავების მიმართულებით. მაგრამ ასეთი ზრუნვა საკვებით გამართლებულია იმით, რომ პროფესიათა ურიცხვი ნაირსახეობის პირობებში ყოველ ადამიანს თავისი განსხვავებული გენეტიკურად დეტერმინირებული თვისებებით სწავლებისა და აღზრდის ადეკვატურ ვითარებაში შეუძლია მიაღწიოს სოციალურ, პროფესიულ და ზნეობრივ სრულყოფას.

სოციალურ-ბიოლოგიურ პრობლემატიკაზე თანამედროვე დისკუსიების განმასხვავებელი თვისებებურება იმაში მდგომარეობს, რომ როგორც გონებრივი უნარების, ისე ზნეობრიობის დაფუძნებისას ხშირად მიმართავენ გენეტიკის ავტორიტეტს. მაგალითად, ა.ჯენსენი თავის თეორიულ მიმართულებას პირდაპირ უწოდებს „ადამიანის გენეტიკურ კონცეფციას“ და ოპონენტებს ადანაშაულებს იმაში, რომ ისინი არ იცნობენ, იგნორირებას უკეთებენ ან ამახინჯებენ თანამედროვე გენეტიკის მეთოდებსა და მონაცემებს. იგი ორი კატეგორიის ოპონენტებს გამოყოფს – რასიზმის და გარემოს თეორიის მიმდევრებს. ორთავე მათგანი ადამიანს თვლის გარკვეული ძალების (გარეგანის და შინაგანის) მარიონეტად, რაც უარყოფს ინდივიდუალურ განვითარებასა და ფორმირებას.

ა.ჯენსენის თანახმად, ამ კონცეფციების მიმართ ალტერნატიულს წარმოადგენს გენეტიკური აზროვნება. ეს ნიშნავს, რომ თითოეული ინდივიდი წარმოადგენს გენეტიკურ უნიკუმს და აქედან გამომდინარე, მისი ქცევითი მახასიათებლები განპირობებულია გენოტიპით. მაგრამ თანამედროვე გენეტიკაში კარგადაა ცნობილი, რომ მემკვიდრეობით განპირობებულია არა ესა თუ ის რეაქცია, არამედ გარემო ზემოქმედებაზე რეაგირების გარკვეული დიაპაზონი. განვითარების საბოლოო შედეგი განისაზღვრება სწორედ გენოტიპის და გარემოს ურთიერთზემოქმედებით [44].

როგორც ვხედავთ, სოციობიოლოგთა შეხედულებებში თითქმის თანაბარი წონითაა მოცემული ბიოლოგიური და სოციალური ფაქტორები, მაგრამ მარქსისტებისათვის ეს რატომღაც ბიოლოგიზმად აღიქმება და მათი მხრიდან შეურიგებელ კრიტიკას იწვევს. ეს ვითარება, ჩვენი აზრით, თვით მარქსიზმის ფარგლებსაც სცილდება და რაღაც ახირებაში გადადის. თვით მარქსიზმის კლასიკოსები ასე მკაცრად არ ებრძვიან ბიოლოგიური განპირობებულობის პოზიციას. მაგალითად,

ფენგელსი „ბუნების დიალექტიკაში“ ნათლად მოუთითებს, რომ ადამიანის ცხოველთა სამყაროდან წარმოშობის თვით ფაქტი განაპირობებს იმას, რომ ადამიანი ვერასოდეს განთავისუფლდება სავსებით ცხოველისათვის დამახასიათებელი თვისებებისგან და ამდენად, ლაპარაკი შეიძლება იყოს მხოლოდ იმაზე, გვაქვს თუ არა ეს თვისებები მეტი ან ნაკლები ხარისხით, შეიძლება ვილაპარაკოთ ცხოველურობის ან ადამიანურობის სხვადასხვა დონეზე.

მართლაც, ვისთვისაც მისაღებია ჩდარვინის ევოლუციური თეორია, მისთვის უცხო არ უნდა იყოს ადამიანის სხვადასხვა თვისების, მათ შორის ზნეობრიობის, გარკვეულწილად ბიოლოგიური განპირობებულობის პრინციპი, რომელიც სოციალურ და ფსიქოლოგიურ ფაქტორებთან ერთად განსაზღვრავს ადამიანის ნებისმიერ მოქმედებას.

მეორე მხრივ, არც გასაკვირია და არც უსამართლო, როცა მორალი უფრო მეტად სოციალურთანაა დაკავშირებული, რადგან ზნეობრივი პრინციპები საზოგადოებრივ ურთიერთობაში იქმნება და მას აქვს პოლიტიკური, ეკონომიკური, კლასობრივი და ა.შ. ხასიათი. იგი ხშირად განსხვავდება კოლექტივის, ოჯახის, ჯგუფის მიხედვით.

მორალისა და პოლიტიკის ურთიერთმიმართებას უფრო ხშირად საპირისპირო ნიშნებით ახასიათებენ, რაც ზოგადად იმაში გამოიხატება, რომ პოლიტიკა ამორალურია.

სარწმუნოდ მიიჩნევენ, რომ ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება ხელს უწყობს მორალურ პროგრესს. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ ცალსახა, ერთმნიშვნელოვანი კავშირი იყოს ეკონომიკასა და ზნეობას შორის. მართალია, მდიდარ ქვეყნებში და მატერიალურად უფრო უზრუნველყოფილ საზოგადოებაშიც ბევრი უზნეობა გვხვდება, მაგრამ ეკონომიკურ ფაქტორს გეოგრაფიულ გარემოსთან და სხვებთან ერთად მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოუხდენია ხალხის ზნე-ჩვეულების ჩამოყალიბებაზე.

საზოგადოებრივი ცხოვრების გარიჟრაჟზე, როცა ადამიანები ძლივს შოულობდნენ საკუთარი თავისა და შთამომავლობის შენარჩუნებისათვის საჭირო დოვლათს, ბუნებრივია, მათი მორალური პრინციპებიც განსხვავებული იყო. პირველი ზნეობრივი ნორმა, ზოგის აზრით, ამკრძალავი უნდა ყოფილიყო – „არ წაართვა!“ და არა – „მიეცი!“.

უკიდურესი ეკონომიკური გაჭირვების პირობებში ადამიანებს არ

შეეძლოთ ერჩინათ ავადმყოფები და მოხუცები, ვისაც არ შეეძლო ენადირა და ეომა. ბევრი ხალხის ისტორია გვამცნობს, თუ როგორ უსპობდნენ სიცოცხლეს ავადმყოფ, მოხუც მშობლებს შვილები საკუთარი ხელით და ეს მიჩნეული იყო სავსებით მისაღებ და „სამართლიან“ ქცევად. პირიქით, უზნეობად და უსამართლოდ იმას თვლიდნენ, როცა ვინმე თავს არიდებდა ამ მოვალეობის შესრულებას. ზოგჯერ ეს რელიგიური პრინციპებითაც კი იყო განმტკიცებული. მაგალითად, ძველი იაპონიის ერთ-ერთ კუთხეში აუცილებლად ითვლებოდა მოხუცი მშობელი უფროს ვაჟს ჩაესვა კალათში და ასე ზურგზე მოკიდებული აეყვანა წმინდა მთაზე, სადაც იგი უნდა შეხვედროდა სიკვდილს.

ჰ.სპენსერი გვამცნობს ტომების შესახებ, ვისთანაც შერცხვენილად ითვლებოდა ოჯახი, რომელიც ცეცხლში არ დასწავდა ოჯახის მოხუცებულ უფროსს. ასეთივე ადათი ყოფილა გავრცელებული ფიჯის კუნძულის მცხოვრებლებშიც. ვაჟი დედას წევს მისადმი დიდი სიყვარულის და წმინდა მოვალეობის შესრულების გამო. ნორმად ითვლებოდა, რომ ეს ვალდებულება შვილს შეესრულებინა თვითონ და სხვისთვის არ მიენდო. სპენსერი ამ ადათს ხსნის რელიგიური ცრურწმენით: სჯეროდათ, რომ ადამიანები საიქიოში აგრძელებენ ცხოვრებას იმ პერიოდიდან, როცა სააქაოში შეწყვიტეს არსებობა. თუ ვინმე მიაღწევს დაუძლურებულ მოხუცებულობას, იგი ასევე გაძაღლებულად გააგრძელებს ცხოვრებას საიქიოში.

ბევრი მაგალითია აღწერილი, თუ როგორ განაპირობებდა ეკონომიკური და გარემო პირობები ხალხების ზნეობრივი შეგნების თავისებურებებს. მაგალითად, რაც უფრო ცუდი პირობები იყო ნადირობისათვის, მით უფრო ძლიერი იყო გულწრფელობისა და თანასწორობის მოთხოვნა ნანადირევის გაყოფაში. შესაბამისად, მკაცრი იყო სასჯელიც ამ ნორმების დარღვევისათვის.

იმ ტომებში, სადაც ქალების რიცხვი ჭარბობდა მამაკაცებისას, უფრო ადვილად ვითარდებოდა პოლიგამია, ვიდრე პოლიართრია. ცივი ქვეყნების ხალხებში, მაგალითად, ესკიმოსებში, სადაც ადამიანი მუდამ ცხოველის ტყავშია გახვეული და სახის მეტი არაფერი უჩანს, უფრო ძლიერ ვითარდება სიშიშვლის გამო სირცხილის გრძნობა, ვიდრე ცხელ ქვეყნებში. სამხრეთ ამერიკის ზოგიერთ ინდიელ ტომში დღესაც კი აბსოლუტურად შიშვლები დადიან ახალგაზრდებიც და მოხუცებიც, კაცებიც და ქალებიც.

ზნეობის კლასობრიობის საკითხის განხილვისას ძნელია ბოლომდე დაეთანხმო საზოგადოებრივი ფორმაციების მიხედვით პრობლემის გადაწყვეტას, თითქოს აბსოლუტურად განსხვავდება ერთმანეთისაგან მონისა და მონათმფლობელის, ყმისა და ბატონის, მუშისა და კაპიტალისტის მორალური პოზიციები, მაგრამ ერთი ხალხური გამოთქმა კი სიმართლესთან ახლოსაა: მაძღარს ყველა მაძღარი ჰგონიაო. ეს გამოთქმა იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მსგავსი კატეგორიის ხალხის პოზიციები ახლოსაა ერთმანეთთან. ამ ვითარებას კარგად ადასტურებს ადამიანთა პოზიციების შესწავლა რასობრივ, ეროვნულ, პროფესიულ და სხვა კრილში, როცა ძირითად ხაზებში ისინი ერთმანეთს ეთანხმებიან. მსგავსება-განსხვავების საკითხის განხილვისას, უფრო უნდა ვილაპარაკოთ არა განსხვავებაზე მორალური ნორმების მიხედვით, არამედ ქცევაში მათ გამოყენებაზე. ისეთი ზოგადსაკაცობრიო ნორმები, როგორიცაა „არა კაც ჰკლა“, „არა იმრუშო“, „არ იქურდო“ და ა.შ. ყველა ნორმალური ადამიანისათვის მისაღებია და საერთოა, მაგრამ აქტივობის განხორციელების დროს ვხედავთ განსხვავებას ადამიანებს შორის იმ თვალსაზრისით, თუ რამდენად მოქმედებენ ისინი ამ ნორმების შესატყვისად. ეს უკვე მორალის და ფსიქიკურის ურთიერთობის პრობლემაა, თუმცა ეს ვითარება კარგად არცაა გაცნობიერებული, რამდენადაც თვით ფსიქიკური არ განიხილება როგორც დამოუკიდებელი ფენომენი. რომ განვიხილოთ მორალურისა და ფსიქიკურის ურთიერთობის საკითხი, ჯერ უნდა დავასაბუთოთ ფსიქიკურის თავისთავადობა, რომ იგი არ შეიძლება დავიყვანოთ არც ბიოლოგიურზე და არც სოციალურზე. საკითხის გადაწყვეტისათვის სწორედ ამ სამი ფენომენის – სოციალურის, ბიოლოგიურის და ფსიქიკურის ურთიერთმიმართება უნდა განვიხილოთ.

ჩვენ მიერ ჩატარებულმა თეორიულმა და ექსპერიმენტულმა კვლევამ დაამტკიცა, რომ ფსიქიკურ ფაქტორს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის ქცევის განხორციელებაში, ხოლო ბიოლოგიური და სოციალური მისი მეშვეობით კლინდება როგორც ფსიქიკაში ასახული და ინტერიორიზებული [24].

როცა ასეთ მნიშვნელოვან როლს ვანიჭებთ ფსიქიკურს, პირველ რიგში, ვეყრდნობით ასახვის თეორიას, რომელშიც აქცენტირებულია ფსიქიკის აქტიური მხარე. ასახვა გულისხმობს არა მხოლოდ სუბიექტზე გარედან ზემოქმედებას, არამედ თვით სუბიექტის აქტიურ

მოქმედებას, რაც ვლინდება სუბიექტის აქტიურ და მიზანმიმართულ აღქმაში, გარკვეული საგნების, მოვლენების და დამოკიდებულებების უგულვებელყოფასა და სხვების დაფიქსირებაში. აქ მნიშვნელოვანი დებულებაა ის, რომ ასახული განსხვავდება ასახავი საგნისგან. ხდება ობიექტის ფსიქიკური რეპროდუქცია.

ფსიქიკურის ასეთი გაგება იმთავითვე უარყოფს დებულებას, თითქოს მასში უშუალოდ „შედის“ ბიოლოგიური და სოციალური. სინამდვილეში ეს პროცესი ატარებს გამჟღავნებულ ხასიათს, გამაჟღავნებლის როლს კი ფსიქიკა ასრულებს.

ამგვარად, არსებობს საკმარისი თეორიული საფუძველი ჩავთვალოთ, რომ ფსიქიკური თვითმყოფადი მოვლენაა, რომელიც არ დაიყვანება ბიოლოგიურზე და სოციალურზე. იგი ფორმირდება ბიოლოგიურის, სოციალურის და ფსიქიკური ნასახების ბაზაზე, რომლის საფუძველზეც ყალიბდება ადამიანის გარკვეული მთლიანობითი მდგომარეობა. ამ მდგომარეობას ადამიანის ფსიქიკური წყობა ეუწოდეთ, რომელიც ძირითადად განწყობების სისტემას წარმოადგენს. იგი აქტიური სისტემაა, რომელიც ადამიანის ნებისმიერ ქმედებას განსაზღვრავს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, უნდა გვევარაუდა, რომ ფსიქიკური წყობით განსაზღვრულ აქტივობას მთლიანად ფსიქიკური ხასიათი ექნებოდა, მაგრამ ამასთან მასში უნდა ვლინდებოდეს სოციალურის და ბიოლოგიურის გავლენები. ჰიპოთეზის სახით წამოყენებული ამ დებულების შესამოწმებლად ჩატარებული იქნა სპეციალური ექსპერიმენტული გამოკვლევა [24].

გამოკვლევის საშუალებით დადგენილი იქნა ექსპერიმენტული მონაცემების კავშირი, ერთი მხრივ, ბიოლოგიურ (გენეტიკურ), ზოლო მეორე მხრივ, სოციალურ ფაქტორებთან, რითაც განისაზღვრება თითოეულის გავლენის წილი ადამიანის ამა თუ იმ სახის ფსიქიკურ აქტივობაზე. დადგინდა ფსიქიკური ფაქტორის განსაკუთრებული როლი. თუ სოციალურ და ბიოლოგიურ ფაქტორებთან კორელირებს მონაცემთა მხოლოდ გარკვეული რაოდენობა, ფსიქიკურთან კავშირშია ექსპერიმენტული მეთოდით გაზომილი ყველა პარამეტრი. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, რამდენადაც ფსიქიკურის როლი და ადგილი თვით ადამიანის არსებობის თავისებურებითაა განსაზღვრული. მისი ნებისმიერი აქტივობა — ცნობიერი თუ არაცნობიერი, ფიზიკური თუ სოციალური — აისახება ფსიქიკაში და ხორციელდება მისი სანქციით. ფსიქიკის ასახვითი და

მანალიზებული უნარის წყალობით ადამიანს უწყალობდება თავისებური (სუბიექტური) წარმოდგენა სოციალურის და ბიოლოგიურის შესახებ, უმუშავდება მათ მიმართ პოზიცია. ამ საფუძველზე იგი ან უკუაგდებას ან გაიმინაგნებს მათ.

აქ ბუნებრივად ისმება კითხვა: როგორ „შემოდის“ ფსიქიკურ წყობაში ისეთი რეალობა, როგორიცაა მორალური ნორმები, ღირებულებები და რანაირად ხორციელდება ზნეობრივი ქცევა?

ეს შემოსვლა ისეთივე ხასიათისაა, როგორიცაა საერთოდ მის გარეთ არსებული ობიექტური რეალობის ასახვა. მართალია, ობიექტურ ღირებულებებს გარკვეული მაიძულებელი ძალა აქვს, მაგრამ ისინი მთლიანად ვერ განსაზღვრავს ქცევას. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ი.კანტის აზრი, რომელიც მიუთითებდა კაუზალური დეტერმინაციისაგან თავისუფლებაზე. ეს იყო ერთი ანტინომიის გადაწყვეტა. ფიხტემ მიუთითა მეორე ანტინომიაზე: ადამიანი თავისუფალი უნდა იყოს ზნეობის კანონების დეტერმინაციისგანაც – შეეძლოს აირჩიოს როგორც სიკეთე, ისე ბოროტება. ნ.ჰარტმანის აზრით, ეს იმის გამოა, რომ ზნეობის (საერთოდ ღირებულების) კანონები არ ფლობს რეალობას, იგი მოთხოვნებს გამოთქვამს. ჩვენი აზრით, თუ რამდენადაა ეს მოთხოვნა აუცილებელი და მნიშვნელოვანი, იგი ფსიქიკამ უნდა გადაწყვიტოს და შემდეგ არჩევანიც გააკეთოს – განახორციელოს იგი თუ უკუაგლოს.

ადამიანი საგნებთან და მოვლენებთან მიმართებაში, პირველ რიგში, სუბიექტია, ამიტომ მისი ასახვაც და ქცევის ხასიათიც სუბიექტური უნდა იყოს. აქედან გამომდინარე, ადამიანის არსს ქმნის არა თავისთავად ობიექტური ღირებულებები, არამედ მათი გარდაქმნა სუბიექტის შინაგან თავისებურებად. ერთადერთი შესაძლებლობა ობიექტური და სუბიექტური ღირებულებების გამთლიანებისა ინტერიორიზაციაში უნდა ვეძიოთ, ეს კი ფსიქიკის თვისებაა.

ზნეობისა და ფსიქიკის მიმართების განხილვა უპრიანი იქნება კულტურისა და ადამიანის აქტივობის პლანში, რმდენადაც მორალი ადამიანის სულიერი კულტურის არსებით შემადგენელ ფენომენადაა მიჩნეული.

მ.კაგანი მიუთითებდა, რომ კულტურის კონცეფცია უნდა ეფუძნებოდეს თვით ადამიანის აქტივობის ანალიზს. მსგავს შეხედულებას ბევრი გამოთქვამს: კულტურის ფენომენის ანალიზისას აუცილებლად

ფიგურირებს მისი კავშირი ადამიანურ აქტივობასთან; კულტურა სხვა არა არის, თუ არა ადამიანის შემოქმედებითი აქტივობის პროდუქტი, მისი იდეების მატერიალიზაცია და ღირებულებების რეალიზაცია; კულტურა არის ადამიანის ცხოველმოქმედების ყველა ობიექტური და სუბიექტური შედეგი.

როცა ვლაპარაკობთ კულტურისა და ადამიანის ფსიქიკური წყობის შესახებ, მიგვაჩნია, რომ უკანასკნელი, ერთი მხრივ, წარმოადგენს კულტურის პროდუქტს, ადამიანის კულტურული ღონის სახეს, ხოლო მეორე მხრივ, მასზეა დამოკიდებული თვით კულტურის ღონე და შინაარსი, რამდენადაც კულტურას ცოცხალი ინდივიდები ქმნიან.

მსგავსად ამისა, ადამიანებმა ფსიქიკური, შემოქმედებითი აქტივობის შედეგად ჩამოაყალიბეს ზნეობრივი ნორმები, რომელიც საფუძვლად უნდა ედებოდეს კულტურული, ცივილიზებული, სოციალიზებული ადამიანის ქცევას. მაგრამ თვით ქცევის განხორციელებისას ყოველ კონკრეტულ მომენტში ადამიანს შეუძლია გააკეთოს არჩევანი – იმოქმედოს გარკვეული ნორმის შესატყვისად თუ მის საწინააღმდეგოდ. მეორე მხრივ, ზშირად ვხედავთ, რომ ადამიანები გამოირჩევიან აქტივობის სტილის სტაბილურობით, რაც პროგნოზირების საშუალებასაც კი იძლევა. ეს ვითარება მათი ფსიქიკური წყობითაა განპირობებული, რომელიც მყარი განწყობების სისტემით ხასიათდება. ამ სისტემაში შედის მათი პოზიციებიც მორალური ნორმების მიმართ, ამიტომ ყოველთვის არც კი სჭირდება არჩევანის გაკეთება – აქტივობა მიმდინარეობს ფიქსირებული განწყობების ღონეზე. იმ შემთხვევაში, თუ აღმოცენდა წინააღმდეგობა ფიქსირებულ განწყობასა და რეალურ სიტუაციას შორის, ადამიანი მიმართავს ობიექტივაციის აქტს, რომლის დროსაც წყვეტს ამოცანას და გადაწყვეტილების მიღებისა და ქცევის განხორციელებისათვის აკეთებს არჩევანს.

არცთუ იშვიათია, როცა ცხოვრებაში ხდება კონფლიქტი ადამიანის ფსიქიკურ წყობასა და საზოგადოებაში გაბატონებულ ნორმას შორის, რაც ზოგჯერ ტრაგედიითაც მთავრდება. ამის ბრწყინვალე მაგალითებს იძლევა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება. ეს იმას ნიშნავს, რომ ზნეობრივ ნორმას, როგორც ობიექტურ რეალობას, მაიძულებელი ძალა აქვს, რაც ზშირად განსაზღვრავს ადამიანთა ქცევას. რეალურად არც ამ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ ნორმის ზემოქმედება უშუალოდ განსაზღვრავს აქტივობას. ამ დროს ადამიანს ან ინტერიორიზებული

აქვს ნორმა და მის მიხედვით მოქმედება მისთვის ბუნებრივია, ან აქვს ადგილი კონფლიქტს განწყობასა და ნორმას შორის, მაგრამ ადამიანი მიღის დათმობაზე მისთვის უფრო ღირებული გარემოების გამო.

ამდენად, მორალსა და ფსიქიკას შორის რთული ურთიერთმიმართება არსებობს, რაც გავლენას ახდენს მათი ფორმირების პროცესზეც და აქტივობის განხორციელებაზეც. როცა საკმე მათ შორის პრიორიტეტზე მიდგება, ჩვენი გამოკვლევების მიხედვით უპირატესობა ენიჭება ფსიქიკურ ფაქტორს, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის მორალურ თუ ამორალურ ქმედებას. ამის გამო არ გამართლდა იმედი, რომ მორალური ადამიანი (ჰომო მორალისი) შეძლებს ჯანსაღი საზოგადოების ფორმირებას. ამ მიზნის განხორციელებისათვის უმთავრესია ფსიქიკური სიჯანსაღის მიღწევა. აქედან გამომდინარე, უზნეობის, კონფლიქტის, აგრესიის, ბოროტების მიზეზი არ უნდა ვეძიოთ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, რასობრივ, კლასობრივ თუ ეროვნულ თავისებურებებში. ყოველივე უკეთური განსაზღვრულია ადამიანის ფსიქიკური აშლილობით, რაც უმრავლესობის ხვედრია. ამიტომ სულაც არ უნდა გვიკვირდეს, რომ ასეთი ადამიანებისაგან შედგენილი საზოგადოება გამოირჩეოდეს არაჯანსაღი გამოვლინებებით. ეს ეხება ლიდერსაც და მასსაც. სწორედ ამ ვითარებას გამოხატავს პოეტ ნ.სამადაშვილის სიტყვები: „რამდენი კაციც ცხოვრობს მიწაზე, ქვეყნად იმდენი საგიჟეთია“.

ერთეული ადამიანის თუ საზოგადოების სიშლევის აღმოფხვრა შეუძლებელია მორალური სენტენციებით. სიჯანსაღის დამკვიდრების გზა ფსიქოლოგიაზე გადის, ამიტომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ფსიქიკური რეგულაციის სწორი სისტემის ფორმირებას.

ფსიქორეგულაცია: სისტემა და შედეგი

ანთროპოანალიზში რეგულაციის სისტემა მოიცავს ფსიქოთერაპიულ ტექნიკას, ფსიქოპროფილაქტიკას, ფსიქოსოციალური სიტუაციის ანალიზს და სხვ.

ზემოთ (იხ. II თავი) მოკლედ იყო განხილული სხვადასხვა ფსიქოთერაპიული მიმდინარეობის ტექნიკური არსენალი. ქვემოთ უფრო დაწვრილებით განვიხილავთ ფსიქოანალიზურ და ანთროპოანალიზურ სამკურნალო მეთოდებს, რამდენადაც მათ შორის ყველაზე მეტი მსგავსებაა, თუმცა განსხვავებაც საკმარისად თვალშისაცემია. გაკეთდება ამ ორი მიმართულების შედარებითი ანალიზი.

ფსიქორეგულაციის შედეგი არის ჯანსაღი ფსიქიკა, რომელიც განსაზღვრავს სხეულებრივ და ქცევით სიჯანსაღესაც. ჩამოყალიბებული იქნება სიჯანსაღის ფორმულა, მისი მთავარი კრიტერიუმი და ჯანმრთელი ადამიანის ძირითადი თვისებები.

6.1. ფსიქოანალიზი. იგი დიდ ყურადღებას აქცევს თეორიასა და პრაქტიკას შორის კავშირს. ეს კავშირი მისთვის ურთიერთგანმსაზღვრელია. კლინიკურმა აღმოჩენებმა შეიძლება მიგვიყვანოს ახალ თეორიულ პოზიციამდე. ამან შეიძლება ისეთი გავლენა მოახდინოს ანალიტიკოსის აღქმაზე და ტექნიკაზე, რომ განსაზღვროს ახალი კლინიკური ინსაიტების მიღება. ყოველთვის, როცა არ არის თეორიის და ტექნიკის სათანადო ინტეგრაცია, ზარალდება ორივე ასპექტი. მოძღვლის იმედი იმთავითვე დაკავშირებული იყო კლინიკური თეორიული და ტექნიკური ცოდნის საუკეთესო ინტეგრაციასთან.

ფსიქოანალიზური თეორია — ესაა კაუზალური თერაპია. ის ცდილობს ნევროზის გამომწვევი მიზეზების მოსპობას პაციენტის ფსიქოკონფლიქტის გადაწყვეტის გზით, რომელიც მოიცავს ინფანტილურ

ნევროზს და წარმოადგენს მოზრდილის ნევროზის საფუძველს. ფსიქო-ანალიზის ძირითადი წესი ეს არის თავისუფალი ასოციაციების მეთოდი.

პაციენტს ევალება მოიგონოს ყველაფერი ყოველგვარი ლოგიკისა და წესრიგის გარეშე. იგი უნდა ლაპარაკობდეს ყველაფერზე, თუნდაც ეს ეგონოს ტრივიალური, სამარცხვინო, სულელური და ა.შ. ანალიტიკოსის ამოცანაა არსებული დერივაციების გაანალიზება პაციენტი-სათვის.

ფსიქოანალიზური ტექნიკის ერთ-ერთი უმთავრესი მომენტი წინააღმდეგობის გარკვევა, რომელიც მომდინარეობს ნევროტული კონფლიქტის შემქმნელი დაცვითი მექანიზმიდან. ანალიზის პროცესში პაციენტი იმეორებს დაცვითი მანევრების ყველა ფორმას და ვარიანტს, რომლებსაც იგი იყენებდა წარსულში. ამის გაანალიზება ფსიქოანალიტიკოსის უპირველეს ამოცანად ითვლება.

ანალიზური ტექნიკის მეორე მნიშვნელოვანი მომენტი უკავშირდება ტრანსფერს ანუ გადატანას. ტრანსფერი ეს არის თერაპიის ერთ-ერთი უმთავრესი ტექნიკური ხერხი, უმნიშვნელოვანესი მოტივაცია და ამაღროულად უდიდესი წინააღმდეგობა ანალიზის წარმატებისათვის. ამ დროს პაციენტი ხელახლა აღადგენს იმ სიტუაციას, რაც იყო დაფარული სახით. წარსულში პრობლემა დაკავშირებული იყო მშობლებთან, ახლა კი ხდება მისი გადატანა და გათამაშება ფსიქოანალიტიკოსთან.

წარსული განწყობის გამო პაციენტი აუცილებლად იგრძნობს უსიამოვნებას და სიცივეს ანალიტიკოსისაგან, ამიტომ გადატანა ხდება უდიდესი წინააღმდეგობის წყარო. ამ რეაქციის ხანგრძლივობა დამოკიდებულია ფსიქოანალიტიკოსის მიერ გადატანის პრობლემის ეფექტურად ახსნაზე და პაციენტ-ანალიტიკოსის საშუაო ალიანსის ხასიათზე. ამ დროს მნიშვნელოვანია, რომ პაციენტს მიეცეს საშუალება იდენტიფიკაცია გააკეთოს ანალიტიკოსის თვალსაზრისთან და იშუაოს მასთან ტრანსფერის ნევროტული რეაქციის მიუხედავად.

სამკურნალო ალიანსში ვლინდება კონფლიქტი, შიში, დაცვითი მექანიზმები, ტრანსფერის რეაქციები და წინააღმდეგობის სახეები, რაც ანალიზის საგანი ხდება.

რამდენადაც სიმპტომი ცვლის აუსრულებელ დაკმაყოფილებას, ადამიანი ცდილობს იმ პერიოდის გახსენებას და რეგრესიის გზით

მასზე დაბრუნებას, როცა ბავშვი თავს ბედნიერად გრძნობდა. ამ პერიოდზე მოხდა ლიბიდოს გაჩნერვა, როცა მას აკლდა დაკმაყოფილება. სიმპტომი გარკვეულად იმეორებს ბავშვურ დაკმაყოფილებას, მაგრამ დამახინჯებული სახით ცენზურასთან კონფლიქტის გამო. ასეთი მოჩვენებითი დაკმაყოფილება ნევროტიკის მიერ განიცდება როგორც ტანჯვა. ეს არის ფსიქიკური კონფლიქტი, როცა აღრინდელი დაკმაყოფილება ახლა წინააღმდეგობის და ზიზღის აღმძვრელია.

ამ ვითარებიდან თავის დახსნის მექანიზმს ფროიდი აღწერს ლიბიდოს მოდელის მიხედვით. ნევროტიკს არა აქვს სიამოვნების მიღების უნარი, რადგან მისი ლიბიდო არ არის მიმართული ობიექტზე; იგი მოკლებულია შრომის უნარს, რადგან უხდება ძალზე დიდი ენერგიის ხარჯვა იმისათვის, რომ შეინარჩუნოს ლიბიდო განდევნილ მდგომარეობაში და დაიცვას თავისი თავი მისი დაწოლისაგან. იგი გამოჯანმრთელდებოდა, თუ შეწყდებოდა კონფლიქტი მესა და ლიბიდოს შორის და პირველი შეძლებდა კვლავ დაუფლებოდა მეორეს. ამისათვის აუცილებელია კვლავ დავუბრუნდეთ სიმპტომების აღმოცენების პირობებს რეგრესიის გზით, განვაახლოთ მისი გამომწვევი კონფლიქტი და გადავჭრათ იგი. საბუშაროს გადამწყვეტი ნაწილი მდგომარეობს გადატანის მექანიზმის გამოყენებაში, როცა ექიმისადმი დამოკიდებულებაში იქმნება ძველი კონფლიქტის ახალი ვარიანტები. ამგვარად, გადატანა ხდება ბრძოლის ველი, სადაც ერთმანეთს ებრძვის ყველა მოწინააღმდეგე ძალა.

„გადატანა“ ხშირად გამოიყენება როგორც „ურთიერთობების“ სინონიმი. ყურადღება ექცევა გადატანის განსაკუთრებულ ასპექტს, რომელსაც ადგილი აქვს ფსიქოთერაპევტსა და პაციენტს შორის. მას უწოდებენ თერაპიულ ალიანსს, საბუშარო კავშირს ან სამკურნალო ალიანსს. ამ შემთხვევაში მთავარია არანევროტული, გონიერი ურთიერთობის დამყარება პაციენტსა და მკურნალს შორის.

მკურნალისა და პაციენტის ურთიერთობისას ადგილი აქვს სასიყვარულო და სექსუალური ემოციების აღდგენას, რომლის ობიექტი იყო წარსულში ესა თუ ის მნიშვნელოვანი პიროვნება. მკურნალობის პროცესში ხდება ამ ემოციების მიმართვა ანალიტიკოსისადმი. ერთი მხრივ, ხდება მკურნალის იდეალიზაცია, მეორე მხრივ კი, შეიძლება გამოვლინდეს მტრული განცდები მის მიმართ. ალიანსი იმაში გამოიხატება, რომ პაციენტს უნდა ჰქონდეს შეგნებული დამოკიდებულება

მკურნალისადმი. იგი უნდა ცდილობდეს გაერკვეს საკუთარ ემოციებში და მათი მოთხოვნის კვალობაზე სრულად გამოიყენოს ფსიქოთერაპევტის შესაძლებლობები. ამიტომ ექცევა დიდი ყურადღება ნებაყოფლობითი მკურნალობის პრინციპს. ამ დროს პაციენტი არა მარტო სცნობს თავს დაავადებულად, არამედ შეგნებულად მიდის ექიმთან თერაპიულ კავშირზე. ამ კავშირის საფუძველზე ხორციელდება ტრანსფერი, გადატანა, რომლის საშუალებითაც პაციენტი იხსენებს დაევიწყებულს, ე.ი. იმას, რაც წარმოადგენს ფსიქიკური ტანჯვის არაცნობიერ წყაროს. ბევრის აზრით, სწორედ ტრანსფერის პრინიპი განასხვავებს ყველაზე მეტად დინამიკურ თერაპიას ფსიქოთერაპიის სხვა სახეებისაგან.

ტრანსფერი რთული მოვლენაა, რომელიც არ არის დაკავშირებული სქესთან. ტრანსფერის ფორმირებისას ორივე სქესის თერაპევტი შეიძლება ასოცირდეს საწინააღმდეგო სქესის წარმომადგენელთან. ეს იმიტომ, რომ თერაპევტს პაციენტები აკავშირებენ ორივე შმობელთან. ამავე მიზეზით თერაპევტი ხდება როგორც სასიყვარული, ისე აგრესიული განცდების მიწერის ცენტრი.

ზ.ფროიდი ერთმანეთს ადარებს ტრანსფერსა და შთაგონებას და გარკვეულ მსგავსებასაც ნახულობს მათ შორის. მეორე მხრივ მიუთითებს, რომ ნებისმიერი სუბესტური მკურნალობისას გადატანაზე ხელის ზღება არ ზდება. ანალიზურისას კი თვითონ ის წარმოადგენს მკურნალობის ობიექტს და ზდება მისი დაშლა გამოვლენის ყველა ფორმად. მკურნალობის პერიოდში ჩვენ გამუდმებით უნდა ვებრძოლოთ წინააღმდეგობებს, რომლებიც შეიძლება გადაიქცეს ნეგატიურ ტრანსფერად. ანალიზური მკურნალობის ბოლოს უნდა მოხდეს თვით გადატანის მოცილება.

ამ შემთხვევაში გამორიცხულია დავემორჩილოთ გადატანის მოთხოვნებს ან უხეშად უარვყოთ იგი. ჩვენ გადავლახავთ ტრანსფერის ფაქტორს ავადმყოფისათვის იმის ჩვენებით, რომ მისი გრძნობები მომდინარეობს არა მოცემული სიტუაციიდან და მიმართულია არა ექიმისადმი, არამედ იმეორებს ადრე მომხდარს. ამგვარად, ჩვენ ვაძულებთ მას გამეორება გარდაქმნას მოგონებად. ამ საფუძველზე, ტრანსფერი ნაზი თუ მტრული განცდებით, რაც ყველაზე ძლიერი ბარიერია მკურნალობისათვის, ზდება საუკეთესო იარაღი სულიერი ცხოვრების საიდუმლოებათა გასახსნელად.

მკურნალობის პროცესში ტრანსფერის აღმოცენებისას პაციენტის

მუშაობა მოგონებებზე გადადის უკანა პლანზე და უკვე საქმე გვაქვს არა მის ძველ ავადმყოფობასთან, არამედ ახლადშექმნილ და გადაკეთებულ ნევროზთან, რომელმაც შეცვალა პირველი. პაციენტის ყველა სიმპტომმა დაკარგა პირველადი მნიშვნელობა და მოერგო ახალ აზრს. ამ ახალი, ხელოვნური ნევროზის გადალახვა ნიშნავს ავადმყოფობისაგან გათავისუფლებას. ეს წარმოადგენს თერაპევტულ ამოცანას. ადამიანი, რომელიც ნორმალური გახდა ექიმის მიმართ და განთავისუფლდა განდევნილი ლტოლვების მოქმედებისაგან, ასეთად რჩება პირად ცხოვრებაში, როცა მოსცილდება ექიმს.

ტრანსფერის ფაქტით ცდილობს ზ.ფროიდი ახსნას ფსიქოანალიზის წარუმატებლობა ნარცისული ნევროზის დროს. ეს იმიტომ ხდება, რომ ასეთ პაციენტებს თითქოს არა აქვთ გადატანის უნარი. ამის გამო მათში არ ხდება პათოგენური კონფლიქტის გაძლიერება და განდევნის წინააღმდეგობის გადალახვა.

პაციენტ-თერაპევტის ურთიერთობა უფრო ხშირად განიხილება პაციენტის პოზიციიდან, რაც ნათლად ჩანს ტრანსფერის ფენომენში. ამის გვერდით ფსიქოანალიზი მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს თვით ფსოქთერაპევტის პოზიციას პაციენტის მიმართ. სწორედ ამ ვითარებას გამოხატავს „კონტრტრანსფერი“. იგი წარმოადგენს თერაპევტის ემოციურ რეაქციას, როგორც პასუხს პაციენტის ტრანსფერზე. ისიც არა ცნობიერი კონფლიქტების შედეგია, ოღონდ ახლა საქმე გვაქვს თერაპევტის გადაუჭრელ კონფლიქტებთან. ასეთი კონტრგადატანა ხელს უშლის თერაპევტის რაციონალურ განსჯას და, შესატყვისად, მკურნალობის სწორ განხორციელებას, რამდენადაც გვევლინება ანალიტიკოსის თავისებურ წინააღმდეგობად პაციენტის მიმართ.

ამ საკითხის განხილვისას ფსიქოანალიტიკოსები ურთიერთსაწინააღმდეგო პიზიციებზე დგანან. ერთნი თვლიან, რომ კონტრტრანსფერი ფსიქოთერაპიისათვის ხელისშემშლელი ფაქტორია, მეორენი კი მიიჩნევენ, რომ კონტრგადატანა სასარგებლო პრაქტიკული ელემენტია. საერთოდ თვლიან, რომ ეს ფენომენი ანალიზის უცუილობელი ნაწილია, მის გარეშე ფსიქოანალიტიკოსს საქმისადმი ინტერესიც ეკარგება. მაგალითად, რ.სპიტცი და მ.ლითელი თვლიან, რომ არა ცნობიერი კონტრტრანსფერის გარეშე შეუძლებელია ემპათიაც და თვითანალიზიც. ე.შარპის მიხედვით, ამაში გამოიხატება პაციენტისადმი სიყვარული. ზაზგასმით აღნიშნავენ, რომ კონტრგადატანა ყოველთვის უნდა რჩებოდეს ჩრდილში

და არესობდეს სადღაც უკანა პლანზე.

რამდენადაც კონტრტრანსფერი პარალელურად მიმდინარეობს, ფსიქოანალიტიკოსი მუდმივად უნდა აკონტროლებდეს როგორც საკუთარ განცდებს, ისე პაციენტის რეაქციებს. ამასთან, ფსიქოთერაპევტის პროფესიული პოზიცია უნდა ემყარებოდეს განსაზღვრული დისტანციის დაცვას მკურნალსა და პაციენტს შორის. თვით კონტრტრანსფერის ფენომენის ანალიზი განიხილება როგორც ანალიზური მუშაობის წარმატების საწინდარი. მისი სწორად განხორციელებისათვის ანალიტიკოსს შემდეგ პირობებს უყენებენ:

1) ყურადღება გაამახვილოს საკუთარ წარსულსა და აწმყოზე, მკურნალობის სიტუაციაზე მათ შესაძლო გავლენებაზე;

2) თავის თავზე არ მიიღოს პაციენტის მიერ გამოხატული უარყოფითი განცდები;

3) კონტრტრანსფერი გამოიყენოს ინტერპრეტაციების მომზადებისთვის;

4) შეადაროს ერთმანეთს საკუთარი და პაციენტის ემოციური მდგომარეობა და მონახოს ამ პროცესის გადაჭრის გასაღები.

ასეთი თვითანალიზის აუცილებლობაზე მიუთითებს ზ.ფროიდიც. შემდგომში მან ჩათვალა, რომ ეს შეიძლება არ იყოს სავსებით ადეკვატური მეთოდი და ამიტომ დასვა საკითხი, რომ ანალიტიკოსმა ყოველ ხუთ წელიწადში თვითონ გაიაროს ფსიქოანალიზის კურსი.

თუ სამკურნალო ალიანსი და გადატანის ასპექტები ხელს უწყობს მკურნალსა და პაციენტს შორის ნორმალური ურთიერთობების დამყარებას, მათგან დიამეტრულად განსხვავდება წინააღმდეგობა და დაცვა, რომლებიც თავს იჩენს პაციენტი მოქმედებაში. ეს ის ძალებია, რაც ხელს უშლის მკურნალობის პროცესს. წინააღმდეგობისა და დაცვის ფაქტორები ზ.ფროიდის მოძღვრების ქვაკუთხედს წარმოადგენს. ჩვეულებრივ, როცა პაციენტი დახმარებისათვის ექიმს მიმართავს, მას აქვს ავადმყოფური სიმპტომებისაგან განთავისუფლების სურვილი და თერაპევტთან რაციონალურ დონეზე თანამშრომლობის მზაობა. მაგრამ აქ ვაწყდებით პარადოქსულ მოვლენას: პაციენტი იწყებს წინააღმდეგობის გაწევას, რაც მკურნალობის მთელ პერიოდში გრძელდება. საქმე ისაა, რომ მან ამ წინააღმდეგობის შესახებ არც კი იცის, რამდენადაც არაცნობიერია არა მხოლოდ წინააღმდეგობის ფაქტი, არამედ მისი მოტივიც. ზ.ფროიდს ამის ანალოგიურად მოაქვს კბილის ექიმისადმი

წინააღმდეგობის მაგალითი, როცა ხელს კრავენ მტკივნეულ კბილზე მიკარებისას. იგი დაკმაყოფილებას ნახულობს ტანჯვაში, რომელიც დაკავშირებულია ნევროზულ სიმპტომებთან და ამიტომ ებღაუჭება ავადმყოფურ მდგომარეობას.

არაცნობიერი დასჯის მოთხოვნილება ისეთივე ბუნებისაა, როგორც სინდისი, როგორც „ცნაზორი“ სიზმრის მოქმედებისას, რომლის ფუნქციონირება მიმართულია იქითკენ, რომ ხელი შეუშალოს მოუღებელი აზრების, განცდების და სურვილების გაცნობიერებას. იგი შეესატყვისება აგრესიის ნაწილს, რომელიც შებრუნდა შიგნით და მიღებული იქნა ზე-შეს მიერ. რამდენადაც კონფლიქტური იმპულსების, ტრავმული მოვლენების გაცნობიერება ტკივილს აყენებს პაციენტს, ამდენად იგი ცდილობს გაექცეს ამ ისტერიულ ემოციურ მდგომარეობას. ამიტომ მოითხოვს თერაპია პაციენტისგან განსაზღვრულ ვაჟაკურ ძალის-ხმევას. თავის მხრივ, თერაპევტი ვალდებულია პაციენტი გაარკვიოს ამ ვითარებაში და დამაიმედებელი და შესაქები სიტყვებით წახალისოს მისი გულახდილობა.

ზ.ფროიდისაგან მომდინარე წინააღმდეგობის ცნება, ძირითადად, უცვლელი დარჩა. შემდგომში დიდი ყურადღება მიექცა წინააღმდეგობის გამოვლენის ფორმებს, რამდენადაც იგი მიჩნეული იქნა ფსიქოანალიზური პროცესის მნიშვნელოვან ტექნიკურ საშუალებად. მაგალითად, ეგლოვერი ერთმანეთს უპირისპირებს „აშკარა“ ანუ „უხეშ“ და „სუსტად გამოვლენილ“ წინააღმდეგობებს. აშკარა წინააღმდეგობა გამოხატულებას პოულობს ამა თუ იმ ფორმით მკურნალობის შეფერხებაში – გაცდენა და დაგვიანება, პაციენტის დუმბილი, თერაპევტის კითხვებზე პირდაპირ პასუხზე თავის არიდება, გაფანტულობის, სიშტერის, ჩაძინების სიმულაცია.

წინააღმდეგობის სუსტი ფორმა დაფარულია მოჩვენებითი გულახდილობით და აქტიურობით. ამ შემთხვევაში პაციენტი სიამოვნებით ეთანხმება თერაპევტს, არ არღვევს სიანის მიმდინარეობას, მაგრამ სწორედ ამ დროს იგი შიგნიდან უთხრის ნიადავს ანალიზურ სიტუაციას.

ფსიქოანალიზში ფართოდ იკვლევენ წინააღმდეგობის წყაროებს. მათ შორის გამოყოფენ შემდეგ სახეებს:

1) წინააღმდეგობა, რომელიც აღმოცენდება ადაპტაციის ახალი კონკრეტული ჩვევების შეძენასთან დაკავშირებით;

2) გადატანის წინააღმდეგობები;

3) პაციენტის გარემოცვაში მნიშვნელოვან ადამიანებთან ურთიერთობის შეცვლის სიძნელეებთან დაკავშირებული წინააღმდეგობა. მაგალითად, მაზოხისტი მეუღლე, რომელსაც დამოკიდებული როლი აქვს, წინააღმდეგობას უწევს თერაპევტს სიტუაციის გახსნაში, რამდენადაც ეს ზიფათს უქმნის მათ ქორწინებას;

4) ფსიქოანალიტიკოსთან კონტაქტის დაკარგვის შიშით გამოწვეული წინააღმდეგობა, როცა პაციენტი მისადმი სიმპათურადაა განწყობილი;

5) სირცხვილის გრძნობის გამოვლენის შიში;

6) პაციენტის ზასიათობრივი თავისებურებებით გამოწვეული წინააღმდეგობა;

7) „მესთან“ დაკავშირებული წინააღმდეგობები: ა) „მე“ – რჯრესია, ბ) „მე“ – ლიბიდო, გ) „მე“ – იდეალი, დ) „მე“ – ფანტაზია, ე) „მე“ – იგი, ვ) „მე“ – „ზე-მე“; ზ) „მე“ – რეალობა, თ) წინააღმდეგობა თვით „მეს“ შიგნით („მეს“ გახლეჩვა);

8) წინააღმდეგობები „იგი – „ზე-მე“, „იგი“ – რეალობა;

9) დაპირისპირება ფანტაზიასა და რეალობას შორის;

10) კონფლიქტი აღზრდასა და ლიბიდოს შორის;

11) დაპირისპირება ცნობიერსა და არაცნობიერს შორის;

12. დაპირისპირება სიცოცხლის (ეროსი) და სიკვდილის (ტანატოსი) ლტოლვებს შორის;

13. დაპირისპირება ლიბიდოზურ ლტოლვებსა და სექსუალურ განდევნას (გრძნობადი – ასკეტური) შორის;

14) დაპირისპირების გენერალური ხაზი – არქაულიდან მომდინარე აგრესიულობას, ინცენტს, ბისექსუალობასა და მორალს შორის.

ფსიქოანალიზში სწორედ ამ წინააღმდეგობათა დაძლევა ითვლება თერაპიის ძირითად ამოცანად.

წინააღმდეგობა მნიშვნელოვან კავშირშია შიშთან. შიშის ადგილად მიჩნეულია „მე“. როცა „მე“ იძულებულია აღიაროს თავისი სისუსტე, მაშინ აღმოცენდება: ა) რეალური შიში გარე სამყაროს მიმართ, ბ) სინდისის შიში „ზე-მეს“ მიმართ, გ) ნევროტული შიში „იგის“ ლტოლვების მიმართ.

ფსიქოანალიზი გამოყოფს შიშის გამომწვევ რამდენიმე მიზეზს. პირველი შიში არისო ტოქსიკური – დაბადების პროცესისას. იმავე

რანგშია აყვანილი კასტრაციის შიში, რომელსაც ადგილი აქვს ბავშვობის ასაკში. იგივე პერიოდში მძაფრ შიშს იწვევს დედის სახის მოცილება ან უცხო სახის გამოჩენა. შიშის აღმოცენების მნიშვნელოვან წყაროდაა მიჩნეული გამოუყენებელი ლიბიდო, რომელიც გარდაიქმნება მოჩვენებით რეალურ შიშად. ხდება ლიბიდოს განტვირთვა შიშის სახით. განტვირთვა შეესაბამება ლიბიდოსაგან „მეს“ გაქცევის ცდას. აქედან გამომდის, რომ შიში ყოფილა დაპირისპირება „მესა“ და ლიბიდოს შორის.

ზ.ფროიდის მიაჩნდა, რომ წინააღმდეგობა, როგორც კლინიკური მოვლენა, მჭიდრო კავშირშია დაცვითი მექანიზმების სისტემასთან. ეს მექანიზმები გამოიშუავდება და გამოიყენება ადამიანისათვის სახიფათო სიტუაციებში, კერძოდ, როცა საფრთხე აღმოცენდება არაცნობიერი სექსუალური და აგრესიული სურვილების ცნობიერებაში ან ქცევაში თავისუფლად გამოვლენის გამო. ოდესღაც განცდილი საფრთხის წინააღმდეგ მიმართული დაცვითი მექანიზმები კვლავ მეორდება მკურნალობისადმი წინააღმდეგობის ფორმაში. ამის გამოა, რომ „მე“ თვით გაჯანსაღებას განიცდის ახალ საფრთხედ.

ფსიქოანალიზი გამოყოფს შემდეგ დაცვით მექანიზმებს:

განდევნა	რეგრესია	ინტელექტუალიზაცია
უარყოფა	გადანაცვლება	რეაქციის ფორმირება
ჩახშობა	გახლეჩვა	იდენტიფიკაცია აგრესორთან
უკურეაქცია	პროექცია	პროექციული იდენტიფიკაცია
ასკეტიზმი	დევალვაცია	პრიმიტიული იდეალიზაცია
სუბლიმაცია	ყოვლისშემძლეობა	აფექტის იზოლაცია.

განდევნა – ერთ-ერთი პირველი დაცვითი მექანიზმია, რომელიც აღწერა ზ.ფროიდმა. იგი ეხება ავადმყოფური მოგონებების, განცდების და იმპულსების ცნობიერებიდან აქტიურ გაძევებას. მაგალითად, ფრიგიდული ისტერიკიანი იხშობს სექსუალური აგზნების განცდას, ივიწყებს სექსუალურ გრძნობებს, რამაც მიიყვანა ადრეულ ბავშვობაში კონფლიქტის აღმოცენებამდე.

უარყოფა – პაციენტი ყურადღებას არიდებს ავადმყოფურ იდეებსა და განცდებს, მაგრამ ვერ აღწევს, რომ ეს ფენომენი აბსოლუტურად მიუწვდომელი იყოს ცნობიერებისათვის. პაციენტი უბრალოდ იგნორირებს ავადმყოფურ რეალობას, თითქოს ის არ არსებობდეს. ეს წააგავს

სიტუაციას, როცა ოჯახში გაურბიან საუბარს მომაკვდავზე.

რეაქციის ფორმირება — იგი განსაზღვრული ზარისხით ყველა პაციენტს უვლინდება, რაც გამოიხატება სიტუაციის ერთი ემოციური ასპექტის გაძლიერებაში, რათა მისი დახმარებით ჩახშულ იქნას საპირისპირო ემოცია. პაციენტმა შეიძლება გამოავლინოს პუნქტუალურობა, მომჭირნეობა, სიფაქიზე, რათა თავი დაიცვას ექსტრავაგანტურობისა და თავისუფლებისაგან.

გადანაცვლება — ეს უბრალოდ გრძნობის ობიექტის შეცვლაა, მისი გადატანა რეალურიდან უფრო უსაფრთხოზე. მაგალითად, უფროსზე გაბრაზებული თანამშრომელი თავის რისხვას აფრქვევს ოჯახის წევრებზე ან ძაღლზე.

მკურნალობისას პაციენტი ხშირად ახორციელებს ტრანსფერული განცდის გადანაცვლებას თერაპევტიდან სხვა ადამიანზე. როცა ისინი ლაპარაკობენ მათ მიმართ სიყვარულზე, რისხვაზე, სიძულვილზე და ა.შ., რეალურად ამაში გულისხმობენ თერაპევტს.

უკუგანცდა — ეს არის იმპულსის შეცვლა, გარდაქმნა აქტიურიდან პასიურად (და პირიქით), ასევე იმპულსის მიმართვა საკუთარი თავიდან სხვაზე (და პირიქით). ამის მაგალითია აქტიური სადისტური გრძნობის გამოხატვა მაზონისტური სურვილის მაგიერ და საკუთარი თავის მიმართ საყვედურის გამოთქმა იმის მაგივრად, რომ გამოვლინდეს იგი სხვის მიმართ.

ჩახშობა — ეს არის აზრების და მოქმედებების შეზღუდვა, რომელთაც შეუძლია განგაშის გამოწვევა. ჩახშობა ხშირად ვლინდება ფობიურ პაციენტებთან, რომელთაც აშინებთ სიმაღლე, სიბნელე, თვითმფრინავით ფრენა და ა.შ.

იდენტიფიკაცია აგრესიასთან — ისეთი დაცვითი მექანიზმია, როცა ზდება გარეშე ავტორიტეტის აგრესიული და შემაშინებელი მანერის იმიტირების ტენდენციის რეალიზება.

ასექტიზმი — ეს არის უარის თქმა სიამოვნების მიღებაზე. ასეთი უარყოფა ეხება საკვების მიღებას, ძილს, ფიზიკურ ვარჯიშს და განსაკუთრებით სექსუალურ დაკმაყოფილებას. უარყოფა ზდება სრული უპირატესობის განცდით, თითქოს მიღწეული იქნა ძალზე მნიშვნელოვანი და სასარგებლო შედეგი.

ინტელექტუალიზაცია — კონფლიქტების განხილვის ზედმეტად „გონივრული“ ხერხი მასთან დაკავშირებული აფექტების განცდის

გარეშე.

აფექტის იზოლაცია – ინტელექტუალიზაციის მსგავსი დაცვითი მექანიზმი, რომელიც წარმოადგენს გარკვეულ აზრთან დაკავშირებული განცდის ჩახშობას.

რეგრესია – ეს არის ადრეული ასაკისათვის დამახასიათებელი ფსიქოსექსუალური ფუნქციონირების მეთოდებზე დაბრუნება განვითარების უფრო გვიანდელ ასაკში მიმდინარე კონფლიქტების თავიდან აცილების მიზნით. კლინიკაში ძალზე გავრცელებული მოვლენაა ორალურ და ანალურ საფეხურებზე რეგრესია ოიდიპოსის კონფლიქტებისაგან თავდაცვის მიზნით.

სუბლიმაცია – ეს არის მომწიფებული დაცვითი მექანიზმი. იგი ორიენტირებულია ინფანტილური იმპილსების მოწიფულობაში გამოვლენის არაკონფლიქტური ევოლუციის პერსპექტივაზე. ამ დროს გამოვლენა ხდება სახეშეცვლილი, სოციალურად მისაღები ფორმით. მაგალითად, მხატვარმა ან კერამიკოსმა შეიძლება გამოიყენოს ექსკრემენტების ჭყლეტვის სუბლიმირებული სურვილი. პოლიტიკურმა აქტიურობამ შეიძლება გახსნას აგრესიის არხი. ჯანსაღი მეგობრობა მოწიფულ ადამიანებს შორის ზოგჯერ შეიძლება დაკავშირებული იყოს სუბლიმირებულ ჰომოსექსუალურ ან ინცესტურ იმპულსებთან.

ფსიქოანალიზმა ბუნებრივად დასვა კითხვა: როგორ აღმოვჩვენოთ წინააღმდეგობა? მასზე პასუხი უკავშირდება არაცნობიერის ცნობიერით შეცვლის პრობლემას. ზ.ფროიდი სწორად მიიჩნევს, რომ ამისათვის საკმარისი არაა გამოვიცნოთ არაცნობიერი და ეუკარნახოთ იგი პაციენტს, რამდენადაც ჩვენი და ავადმყოფის ცოდნა არანობიერის შესახებ არ არის თანაბარი. თუ მას მივაწვდით ჩვენს ცოდნას, მაშინ იგი დაიკავებს არა მისი არაცნობიერის ადგილს, ამედ ადგილს მის გვერდით, რაც ძალიან ცოტას ნიშნავს. ჩვენ პაციენტის არაცნობიერი უნდა მოვებნოთ მის მოგონებაში იმ ადგილას, სადაც იგი წარმოიშვა განდევნის წყალობით. უნდა აღმოვჩვენოთ ეს განდევნა და ამ საფუძველზე მოხდება არაცნობიერის შეცვლა ცნობიერით. როგორ ხდება ამ განდევნის აღმოვჩენა? ჯერ მისი მოძებნა, შემდეგ წინააღმდეგობის მოხსნა, რომელიც მხარს უჭერს განდევნას. ამ მიზნით ფსიქოანალიზს საჭიროდ მიაჩნია, რომ განმტკიცდეს „მე“, გახდეს უფრო თავისუფალი „ზე-მესგან“, გააფართოვოს მოქმედების არე – აითვისოს „იგის“ ახალი ნაწილები. ტექნიკურად ყოველივე ეს

ხდება გადატანის მექანიზმის წყალობით.

ზ.ფროიდის ფსიქოანალიზური მეთოდი წარმოდგება იბროიერის კათარზისული მეთოდისაგან. იგი 1895 წ. მათ აღწერეს ერთობლივ შრომაში, თუმცა იბროიერმა ათი წლით ადრე ამ მეთოდის გამოყენებით განკურნა ისტერიული ავადმყოფი, შემდგომ კი ზ.ფროიდმა იგი გამოსცადა ავადმყოფთა დიდ რაოდენობაზე.

კათარზისული მეთოდი გულისხმობს ჰიპნოზში მყოფი პაციენტის ცნობიერების გაფართოებას. ამ დროს პაციენტს აიძულებენ გაიხსენოს ის ფსიქიკური მდგომარეობა, როცა წარმოიშვა სიმპტომი. ხდება ცნობიერებიდან განდევნილი აზრების, მოგონებების და იმპულსების აღმოცენება. მის საფუძველზე იქმნება აფექტური განცდა, რომელსაც პაციენტი აცნობებს თერაპევტს, რასაც მოჰყვება განტვირთვა. ამ მეთოდის მთავარ ნიშან-თვისებად მიჩნეული იყო ის, რომ თერაპიული ზემოქმედება არ ხორციელდებოდა მკურნალის სუბესტური გავლენით. იგი, პირიქით, გულისხმობს, რომ სიმპტომები გაქრება თავისთავად თუ ფსიქიკური პროცესების მიმდინარეობას მიეცემა სხვა მიმართულება.

ზ.ფროიდმა მნიშვნელოვანი ცვლილება შეიტანა კათარზისულ მეთოდში. თუ ამ უკანასკნელმა უარი თქვა შთაგონებაზე, ფროიდმა ამას დაუმატა ჰიპნოზის გამორიცხვაც. ეს ვითარება ტექნიკურ მხარეშიც იქნა ხაზგასმული. ზ.ფროიდი თავის პაციენტებს აწვენდა დივანზე, თვითონ კი იჯდა სკამზე მათ უკან. პაციენტებს არ მოეთხოვებოდათ თვალის დახუჭვა, თვითონ კი არ ეხებოდა მათ და არც რაიმე ისეთ მოქმედებას ახორციელებდა, რაც ჰიპნოზთან იყო დაკავშირებული. ამგვარად, ასეთ სეანსს აქვს ორ ფხიზელ ადამიანს შორის საუბრის სახე, ოღონდ ამ დროს უფრო აქტიური პაციენტი. ასეთი ტექნიკის არჩევისას ფროიდი იქიდანაც გამოდიოდა, რომ ჰიპნოზის გამოყენება პაციენტის სურვილზეცაა დამოკიდებული. მართლაც, ავადმყოფთა საკმაოდ დიდ რაოდენობას არა აქვს ღაპიპნოზების სურვილი. ამიტომ ჰიპნოზზე უარის თქმამ გაზარდა ფსიქოანალიზის არე.

ფსიქოანალიზური ტექნიკა ეფუძნება თავისუფალი ასოციაციების გამოყენებას. ხდებოდა პაციენტის წახალისება რაც შეიძლება ძალადაუტანებლად, ყოველგვარი კონტროლის გარეშე მოეთხროთ მკურნალისათვის საკუთარი განცდების, მოქმედებების, სიზმრების შესახებ. მათ უნდა მოეყოლათ ყველაფერი, რაც მოსდიოდათ თავში,

თუნდაც ეს უაზროდ, სასირცხვილოდ ან უმნიშვნელოდ ჩვენებოდათ. ამ გზით ზ.ფროიდიმ გააკეთა მნიშვნელოვანი აღმოჩენა, რომ დაავადება დაკავშირებულია მეხსიერების ნაკლთან. ეს ამწეზია, თავის მხრივ, გამოწვეულია განდევნით, რომლის მიზეზიც უსიამოვნო გრძნობაა. განდევნით გამოწვეული ფსიქიკური ძალები შემგდომში თავს იჩენს მკურნალობის შემაფერხებელ პაციენტის წინააღმდეგობაში. ეს ფენომენი გახდა ფროიდის თეორიის და სამკურნალო მეთოდის ერთ-ერთი ფუნდამენტი. პიპნოზის კრიტიკა ამ თვალსაზრისითაც იყო მნიშვნელოვანი, რომ თითქოს იგი კი არ ავლენს წინააღმდეგობას, არამედ, პირიქით, გვერდს უვლის მას.

მკურნალობის ტექნიკაში პრინციპულ ცვლილებებზე ლაპარაკისას ზ.ფროიდი ყურადღებას სამ თანამიმდევარ ეტაპზე ამახვილებდა. კათარზისული მკურნალობის მიზანი იყო სიმპტომთა არსის გარკვევა. შემდეგ სიმპტომებიდან ყურადღება გადავიდა კომპლექსების გახსნაზე. ბოლოს მუშაობა წარიმართა წინააღმდეგობის გახსნაზე და მის დაძლევაზე. ამ შემთხვევაში არის იმის სრული რწმენა, რომ წინააღმდეგობის დაძლევა ავტომატურად გამოიწვევს კომპლექსების გახსნას.

ასეთ ვითარებაში ფსიქოანალიზური ტექნიკა ორ ამიცანას სვამს: მკურნალის შრომის დაზოგვა და ავადმყოფის არაცნობიერში შეუზღუდავი შეღწევა, რათა იქ არსებულ განცდებს მიეცეს ცნობიერებაში ამოსვლის საშუალება. ამას მოყვება გაცნობიერება და ახსნა, რასაც უნდა ახლდეს გახსენება და დაკარგული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების აღდგენა. მთავარია „იგის“ ადგილი დაიკავოს „მემ“.

მთელი ეს პროცედურა მიმდინარეობს რეგრესიის გზით, როცა ანალიზის პროცესი ხორციელდება უკუსვლით ასაკობრივ ჭრილში. მთავარია ჩასვლა 5-6 წლამდე პერიოდში, როცა დაიწყო სურვილების განდევნა არაცნობიერში.

ზ.ფროიდი იძლევა რეკომენდაციებს ანალიზური ტექნიკის სფეროში და ასევე მიუთითებს, რომ ეს გამოსადეგი იყო მისი ინდივიდუალობისათვის, ხოლო სხვამ შეიძლება განსხვავებული ხერხები აირჩიოსო.

ა) პირველი ამოცანა ეხება პაციენტის მიერ თვეების და ზოგჯერ წლების განმავლობაში მოწოდებული ფართო მასალის დამახსოვრებას. აქვე მნიშვნელოვანია, რომ მკურნალს ერთმანეთში არ აერიოს სხვადასხვა პაციენტის მონათხრობი. თითქოს ეს დიდ სიძნელებებთანაა დაკავშირებული, მაგრამ ტექნიკურად საკმაოდ მარტივად წყდება.

არაა საჭირო რაიმე დამატებითი ზერხების ან ჩანაწერების გამოყენებაც კი. ამ შემთხვევაში არ არის საჭირო განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება და დამახსოვრების მცდელობა. მთლიანად უნდა მივენდოთ „არაცნობიერ მეხსიერებას“ ანუ უსმინოთ და არ ვიზრუნოთ დამახსოვრებაზე.

ბ) არაა რეკომენდებული სენსის დროს ოქმის შედგენა ან ჩანიშვნების გაკეთება. ეს ვითარება გამოწვეულია როგორც ზოგი პაციენტის უარყოფითი დამოკიდებულებით ჩაწერების გაკეთებისადმი, ისე იმით, რომ შეიძლება მოხდეს მოწოდებული მასალიდან მცდარი ფრაგმენტული არჩევა. გამონაკლისი შეიძლება იყოს თარიღები და მნიშვნელოვანი შედეგები, რომელიც შემდგომში უნდა იქნას გამოყენებული. თვით ზ.ფროიდი ამასაც აკეთებდა სენსის შემდეგ.

გ) ფსიქოანალიტიკოსის ქცევა არ უნდა იყოს ქირურგის მოქმედების იდენტური, რომელიც ცდილობს უკუაგდოს განცდები და ადამიანური სიბრალული, რათა შეასრულოს ოპერაცია. ფსიქოანალიტიკოსი უნდა შეებრძოლოს საკუთარ პატივმოყვარეობას და შექმნას სამუშაო გარემო თავისთვის და პაციენტისათვის.

დ) ფსიქოანალიტიკოსმა თავისი არაცნობიერი, როგორც აღმქმელი ორგანო, უნდა წარმართოს პაციენტის არაცნობიერისაკენ, რათა მიიღოს ყველა საჭირო ინფორმაცია. ამ დროს მთავარია ანალიტიკოსს არ ჰქონდეს არავითარი წინააღმდეგობა, რომელიც არ დაუშვებს არაცნობიერ იმპულსებს მის ცნობიერებაში.

ე) მკურნალის შინაგანი ცხოვრება პაციენტისათვის უცნობი უნდა დარჩეს. იგი, როგორც სარკე, იმას უნდა ირეკლავდეს, რაც პაციენტისაგან მიიღო.

ვ) ფსიქოანალიტიკოსს ბუნებრივად შეიძლება გაუჩნდეს პატივმოყვარული მისწრაფება ნევროზისაგან მის მიერ განთავისუფლებული პირი აზიაროს ამაღლებულ მატერიებს. ამ დროს მან უნდა იხელმძღვანელოს არა საკუთარი სურვილებით, არამედ პაციენტის შესაძლებლობებით. ყველა ნევროტიკს არა აქვს სუბლიმირების ტალანტი. ამასთან დაკავშირებით, ზ.ფროიდი ფიქრობს, რომ ბევრი მათგანი სუბლიმირების შემთხვევაში არც დაავადდებოდა, ხოლო ამისაკენ არანორმალური სწრაფვა იწვევს ნევროზს. ამიტომ მკურნალი საკმარისია დაკმაყოფილდეს იმით, რომ პაციენტს დაუბრუნოს სიამოვნების მიღების და მუშაობის უნარი. მაღალი იდეალებისაკენ პაციენტის წარმართვა

სასურველია, მაგრამ ეს არ უნდა გახდეს თვითმიზანი.

ზ) არაა მიზანშეწონილი ავადმყოფს მიეცეს დავალება ცხოვრების გარკვეული პერიოდის განცდების, აზრების, მოგონებების აღდგენის მიმართულებით. ამას განსაკუთრებით უნდა ვერიდოთ ინტელექტუალურ პიროვნებებთან.

თ) უნდა ვერიდოთ, რომ პაციენტმა იკითხოს ფსიქოანალიზური ლიტერატურა. უმჯობესია მან ისწავლოს საკუთარ თავზე მუშაობისას, ვიდრე წიგნებიდან გაეცნოს. ასევე მიუღებელია, რომ ფსიქოანალიზური ლიტერატურას გაეცნონ პაციენტის ახლობლები. ამით შეიძლება ნაადრევად იქნას გამოწვეული ბუნებრივი წინააღმდეგობა ფსიქოანალიზის მიმართ.

ი) ზ.ფროიდი ფსიქოანალიზური თერაპიის მომავალზე მსჯელობისას (ფსიქოანალიტიკოსთა V კონგრესი, ბუდაპეშტი, 1918 წ.) ზაზს უსვამდა ანალიტიკოსის აქტივობის მეთოდს. ჩვეულებრივ, თერაპიის ამოცანად მიჩნეულია განდევნილის გაცნობიერება და წინააღმდეგობის გახსნა, რაც ზორციელდება სამკურნალო ალიანსის დროს ტრანსფერის საშუალებით. ამ ვითარების ხელშემწყობ მნიშვნელოვან ახალ პირობად ზ.ფროიდმა წამოაყენა თავშეკავება, რომ მკურნალმა მაქსიმალურად შეზღუდოს პაციენტის დაკმაყოფილების შესაძლებლობები. მკურნალობის პერიოდში საქმე გვაქვს სურვილების არა რეალურ, ჰომოგენურ დაკმაყოფილებასთან, არამედ მის სუროგატთან. ფაქტიურად აქ ხდება ერთი სუროგატის შეცვლა მეორეთი, რომელიც იმ მომენტში პაციენტისათვის მისაღებია, რაც ხელისშემშლელი შეიძლება გახდეს მკურნალობის სწორად წარმართვისათვის.

კ) ზ.ფროიდი დაბეჯითებით მიუთითებს, რომ დაავადების სხვადასხვა ფორმისას აუცილებელია განსხვავებული ტექნიკის გამოყენება. ისტერიის მკურნალობისათვის შექმნილი ტექნიკა ნაკლებად მუშაობსო ფობიების შემთხვევაში. ამიტომ, მაგალითად, აგორაფობიის დროს მიზანშეწონილად მიაჩნია ვაიძულოთ პაციენტი გავიდეს გარეთ და განიცადოს შიში და მხოლოდ მისი შემცირების კვალობაზე წამოტივტივდება ანალიზისათვის საჭირო აზრები და მოგონებები. ფსიქოანალიზის მასობრივი გამოყენების შემთხვევაში ასევე უშვებს შთაგონების უფრო ფართოდ გამოყენების შესაძლებლობას.

ანალიზური თერაპიის შესაძლებლობა და შეზღუდულობა. ზ.ფროიდი აღიარებს, რომ მისი შექმნილი მეთოდი შორს იყო თერაპიის

იდეალისაგან. მკურნალობას არ მივყავართ სწრაფ შედეგამდე, ზოლო წამოჭრილი წინააღმდეგობისაგან მრავალ უსიამოვნებას უნდა ველოდოთ. მკურნალობა დიდ მოთხოვნებს უყენებს როგორც ავადმყოფს, ისე თერაპევტს. პირველისაგან ის მოითხოვს თავგანწირვას სრული გულაზდილობის სახით, მეორესაგან ბევრ ღროსა და ენერგიას ტექნიკის ათვისებისა და გამოყენების დროს.

მიჩნეულია, რომ ანალიზურ თერაპიას ექვემდებარება ისტერია, გადატანის ნევროზი, ფობიები, აკვიატებული მდგომარეობის ნევროზები; გარდა ამისა ხასიათის არანორმალურობა, რაც განვითარდა ამ დაავადებათა გამო. რაც შეეხება ნარცისულ, ფსიქოტურ მდგომარეობებს — ფსიქოანალიზისათვის მიუღწეველია. ასევე მიუთითებენ, რომ ისტერიის მწვავე შემთხვევებში უნდა ველოდოთ მშვიდი მდგომარეობის დადგომას.

ზ.ფროიდის მიხედვით, ფსიქოანალიზური საქმიანობა რთული, მომთხოვნი და სხვა ფსიქოთერაპიულ მეთოდებთან შედარებით ყველაზე ძლიერია. თუ მკურნალობისას მან შედეგს ვერ მიაღწია, თამამად შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ამ შემთხვევაში ნებისმიერი საშუალება უძლური იქნებოდა.

ფსიქოანალიზური მკურნალობა ძალზე დიდ ღროს მოითხოვს. ეს იმიტომ, რომ ფსიქიკური ცვლილებები ნელა მიმდინარეობს. თუ ეს ცვლილება მოხდა სწრაფად, მოულოდნელად — ეს ცუდი ნიშანია. სინამდვილეში, ნევროზის მკურნალობა შეიძლება გაგრძელდეს რამდენიმე წელს. ზოგ შემთხვევაში ხდება ანალიზის განახლება რამდენიმე წლის შემდეგ, რამდენადაც პირველი ანალიზის დროს არ გამომჟღავნდაო ყველა პათოლოგიური მიდრეკილება. არიან მძიმე ნევროზული დარღვევის მქონე პირები, რომლებიც მთელი ცხოვრების განმავლობაში იმყოფებიან ანალიზური დაკვირვების ქვეშ და ღროდაღრო გადიან მკურნალობას.

ფსიქოანალიზური მეთოდი მნიშვნელოვან კავშირშია პაციენტის ხასიათობრივ და ასაკობრივ თავისებურებებთან. მიიჩნევენ, რომ პაციენტს უნდა ჰქონდეს განსაზღვრული ღონის ინტელექტუალური და ეთიკური განვითარება. მას არ უნდა ჰქონდეს მკვეთრი ხასიათობრივი დარღვევები. ანალიზისთვის ასევე არახელსაყრელ პირობად ითვლება ქალებისათვის 35 და მამაკაცებისათვის 50 წელს მიახლოება, რამდენადაც ასეთი პაციენტების ფსიქიკაში უკვე ბევრი მნიშვნელოვანი ცვლილებაა მომ-

ზდარი. ეს ეხება უარყოფითი ჩვევების განმტკიცებას და სულიერ პროცესთა პლასტიურობის დაკარგვას. ისინი ნაკლებად ექვემდებარებიან აღზრდას, რაზეც ყველაზე მეტადაა დამოკიდებული ფსიქონალიზური მკურნალობისათვის ვარგისობის განსაზღვრა.

ზ.ფროიდი ოპტიმიზმსაც გამოთქვამდა, რომ მეთოდის შესაბამისი შეცვლის შემთხვევაში არ იყო გამორიცხული შეზღუდულობათა დაძლევა და ფსიქოზების მკურნალობის დაწყება. ამასთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქმე ეხება არა იმდენად ანალიზური ტექნიკის გაუმჯობესებას, არამედ უფრო თეორიული მოდელის სრულყოფას, რის შესახებაც საუბარი იქნება ჩვენი პოზიციის გადმოცემის დროს.

თერაპიული ტექნიკის მნიშვნელოვანი კომპონენტია პაციენტის მასალის ანალიზი, რომელიც 4 პროცედურას მოიცავს: კონფრონტაცია, გაშუქება, ინტერპრეტაცია და გულმოდგინე, დეტალური დამუშავება.

ფსიქიკური ფენომენის გაანალიზების პირველი ნაბიჯი ეს არის კონფრონტაცია. სანამ თერაპევტი შეძლებს იმ მიზეზის ინტერპრეტირებას, რის გამოც პაციენტი გაურბის გარკვეულ თემებზე საუბარს, მას უნდა გაუცნობიეროთ, რომ რაღაცას გაურბის.

კონფრონტაციას მიჰყავართ შემდეგ ეტაპამდე, რომელსაც უწოდებენ გაშუქებას. ჩვეულებრივ, ეს ორი პროცედურა აღრეულია ერთმანეთში და საჭიროდ თვლიან მათ განცალკევებას.

გაშუქება მიზნად ისახავს მკვეთრად გამოხატულ ფოკუსში მოაქციოს გასანალიზებელი ფენომენი.

ანალიზის მესამე ეტაპი ესაა ინტერპრეტაცია. პირველი ორი პროცედურა წარმოადგენს მოსამზადებელ საფეხურებს ინტერპრეტაციისათვის, რომელიც არის გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე.

ინტერპრეტირება ნიშნავს გაუცნობიერებელი ფსიქიკური მოვლენის არაცნობიერი მნიშვნელობის, წყაროს, ისტორიის, ფორმის და მიზეზის გაცნობიერებას. ჩვეულებრივ, ეს ითხოვს არა ერთ, არამედ რამდენიმე ინტერპრეტაციას. ამისათვის ანალიტიკოსი იყენებს საკუთარ არაცნობიერს, ემპათიას, ინტუიციას და თეორიულ ცოდნას. ინტერპრეტაციის საშუალებით აღმოვჩნდებით იმაზე მალე, რაც გვეძლევა უშუალო დაკვირვებით.

მჭიდროდაა ერთმანეთზე გადაჯაჭვული ინტერპრეტაციის და გაშუქების პროცესები. ძალზე ხშირად გაშუქებას მოსდევს ინტერპრე-

ტაცია, რომელსაც თავის მხრივ მიჰყავართ შემდგომი დამუშავებისაკენ.

მეოთხე ნაბიჯი ანალიზისას ესაა დეტალური დამუშავება. იგი ეხება ინსაიტის შემდგომი პროცედურების კომპლექსს. გულმოდგინე დამუშავება არის ანალიზური საბუშაო, რომელიც ხსნის გზას ინსაიტიდან ცვლილებისაკენ. ეს ძირითადად ეხება კარგად შესწავლილ წინააღმდეგობებს, რომლებიც ხელს უშლის ცვლილებების განხორციელებას. მრავალი ციკლური პროცესი მოდის მოძრაობაში დეტალური დამუშავების გზით, როცა ინსაიტი, მოგონება და ქცევის ცვლილება ერთმანეთზე ახდენს გავლენას.

დეტალური დამუშავება ფსიქოანალიზის სხვა პროცედურებთან შედარებით ყველაზე დიდ დროს მოითხოვს.

აღწერილი პროცედურების ურთიერთმიმართება ერთი პაციენტის მასალის მაგალითზე განხილული აქვს რ.გრინსონს [19]: მე ფაქტის წინაშე დავაყენე პაციენტი, რომ ის წინააღმდეგობას მიწევს. ამის გაგების შემდეგ მისი ასოციაციები წარიმართა იმ მიმართულებით, თუ რატომ და რას ეწინააღმდეგება. ასე დეტერმინირებულმა ასოციაციამ პაციენტი მიიყვანა გასული უიკენდის მოყოლამდე. იგი მივიდა სკოლაში მშობელთა კრებაზე, სადაც შებოჭილად იგრძნო თავი მშობელთა წინაშე, რომლებიც მდიდრულად გამოიყურებოდნენ. ამ სიტუაციამ მას გაახსენა საკუთარი ბავშვობა, როცა ვერ იტანდა მამის პირფერობას მდიდარი კლიენტების მიმართ. მამა იყო დესპოტი საკუთარი ბავშვების მიმართ და სულელური პირფერი მდიდრების მიმართ. კოლეჯში შესვლამდე პაციენტს ეშინოდა მამის, შემდეგ კი ეზიზღებოდა. მას აქამდე აქვს შემონახული ზიზღის გრძნობა, მაგრამ არ ავლენს, რამდენადაც მამა ძალზე მოზუცია. მსგავსი განცდა პაციენტს აღედგა ჩემს მიმართ და თერაპიის დასაწყისში ამან წინააღმდეგობა გამოიწვია. ამის გამო მას ვკითხე: ხომ არ განიცდი ზიზღის მსგავს გრძნობას სხვა თეთრთმიანი მამაკაცის მიმართ? იგი გაწილდა და პირველი პასუხი ასეთი იყო: ფიქრობთ, რომ თქვენ შესახებ ვლაპარაკობ? რატომ უნდა ვგრძნობდე ზიზღს თქვენ მიმართ? მე ხომ წარმოდგენა არა მაქვს, როგორ ექცევით თქვენს ოჯახს და ახლობლებს.

ამ ვითარებამ პაციენტს გაახსენა რამდენიმე კვირის წინანდელი შემთხვევა. მას რესტორანში ყოფნისას მოესმა ოფიციატთან მოჩხუბარი ხმა და კეფა ანალიტიკოსისას მიამგვანა. რამდენიმე წუთის შემდეგ მან დაადგინა, რომ ეს ასე არ იყო და შეებით ამოისუნთქა.

ახლა მომეცა საშუალება პაციენტისათვის მეჩვენებინა, რომ ის ცდილობდა გაქცეოდა ჩემდამი ზიზლის გრძნობას, რამდენადაც მას შეეშინდებოდა ამის გამოხატვა ისევე, როგორც ეს ხდებოდა მამის შემთხვევაში.

ავტორის აზრით, მან აქ გვიჩვენა ტრანსფერის საფუძველზე შექმნილი კონფრონტაცია და იგი გააშუქა ზიზლის მაგალითზე, რომელიც მამიდან გადმოდის ანალიტიკოსზე.

რ.გრინსონი იგივე პაციენტის მაგალითზე შემდგომში ცდილობს აღწეროს ინტერპრეტაციის და დეტალური დამუშავების პროცედურები.

პაციენტი ყვება თავის სიზმრის ფრაგმენტს. იგი ელოდება შუქნიშანზე წითელი ფერის შეცვლას და გრძნობს, რომ უკნიდან მანქანას ეხებიან. ის გამძვინვარებული შემობრუნდა და შემდეგ შვებით შეხვდა, რომ ეს მხოლოდ ბავშვია ველოსიპედზე, რაც მანქანისათვის არ წარმოადგენს საშიშროებას. ასოციაციამ პაციენტი მიიყვანა მანქანების, განსაკუთრებით სპორტულის სიყვარულთან. კერძოდ, მას უყვარს მანქანით გაქროლება და კადილაკების, ლინკოლნების, როლს-როისების გასწერება. მან იცის, რომ ეს გადამეტებული შეფასებაა, მაგრამ ასეთი ფიქრი სიამოვნებას ჰგვრის. შემდეგ ასოციაცია გადადის ათლეტიზმით მის გატაცებასა და მამის პოზიციასზე. მამა ამცირებდა შვილის მიღწევებს, თვითონ კი თავს იქებდა წარსული მიღწევებით. მამას შეეძლო ასევე ეფლირტავა კაფეში ოფიციანტებთან. შვილის აზრით, თუ იგი მართლა სექსუალური იყო, ასე არ უნდა მოქცეულიყო. აქ თოთქოს ნათელია, რომ ხდება მამასთან იდენტიფიკაცია სექსუალური უნარების მიხედვით. სიზმრის ფრაგმენტის ანალიზისას კეთდება შემდეგი სახის ინტერპრეტაცია: ბიჭი ველოსიპედზე ნიშნავს მოზარდობის მასტურბაციას, წითელი ფერი განეკუთვნება პროსტიტუციას, რამდენადაც მეძაგების თავშეყრის ადგილს წითელი ფერის ფანრების რაიონს უწოდებენ. ეს ვითარება უკავშირდება პაციენტის მტკიცებას, რომ უყვარს ცოლი, მაგრამ უპირატესობას ანიჭებს სექსს მეძაგებთან.

შემდგომი ანალიზი წარიმართა მამის სექსუალურობის გარჩევაზე და მასთან იდენტიფიკაციაზე. პაციენტმა აღიარა, რომ მამა ყოველთვის ეჩვენებოდა თვითკმაყოფილ, ტრაბახა და პრეტენზიულ ადამიანად. არ იცის, როგორი იყო მისი სექსუალური ურთიერთობა დედასთან, მაგრამ სავსებით დარწმუნებულია, რომ არ შეიძლება იგი ყოფილიყო სრულიად დამაკმაყოფილებელი.

ამ ვითარების დეტალურმა დამუშავებამ ახალი ფაქტები აღმოაჩინა, რამაც, თავის მხრივ, განსხვავებული ინტერპრეტაცია მოითხოვა.

შშობლების სექსუალური ცხოვრების თერაპევტისეულ ინტერპრეტაციას პაციენტი მხოლოდ მოგვიანებით დაეთანხმა. ამის შემდეგ ეს მდგომარეობა მან დააკავშირა აფექტთან, რომ მისი სექსუალური ურთიერთობა ცოლთან გაუარესდა. პაციენტს გაუჩნდა აზრი, რომ ცოლს უნდა ჰქონდეს ზიზლი სექსუალობის მიმართ. მან თავისი რეაქციები ასევე დააკავშირა ბავშვურ მოგონებებთან, როცა დედა ამცირებდა მასტურბაციის გამო. პაციენტმა ასევე გაიხსენა, თუ როგორ აზარტულად ჩაუკრა თვალი დედამ მამას, როცა დაინახეს ქუჩაში სექსუალურ ურთიერთობაში მყოფი ძაღლები. ამ მოგონებებთან დაკავშირდა პატარა ფაქტი. პაციენტს ცოლი არამიმზიდველად მოეჩვენა, გაურბოდა მასთან სექსს და ილტვოდა მემკვდრისკენ. ამ ფაქტს ანალიტიკოსმა ასეთი ინტერპრეტაცია გაუკეთა: მისი ქცევა შეესაბამებოდა იმ წარმოდგენას, თუ როგორ იქცეოდა მამა. ამაზე პაციენტმა უპასუხა: სრულიად არ კიცხავდა მამას იმისათვის, რომ გაურბოდა დედასთან სექსს. მან გაიხსენა, თუ როგორი იყო დედა საწოლში: მას ჰქონდა შეშინებული და ოფლიანი სახე, აბურდული თმები, ოთახში კი იდგა რაღაც საზიზლარი სუნი. ეს მოგონებები ასოცირდებოდა სისუსტესთან და მენსტრუაციასთან.

შემდგომი სეანსების განმავლობაში ანალიტიკოსი აკეთებს ასეთ ინტერპრეტაციას, რომ პაციენტის სექსუალური პრობლემები ცოლთან და მემკვდრისათვის უპირატესობის მინიჭება იყო იმის დამტკიცების მცდელობა, რომ კარგ დედებს არ უყვართ სექსი და ქმრებს მათთან არა აქვთ სექსუალური ურთიერთობა. გარკვეული დროის განმავლობაში პაციენტი კვლავ ებრძოდა შშობლების სექსუალურ ცხოვრებასთან დაკავშირებულ თავის ბავშვურ კონფლიქტებს. თუ ის იძულებულია უარყოს მათი სექსუალობა, მას უნდა ეზიზღებოდეს ისინი მლიქვნელობის გამო. მამისათვის დედის თვალის ჩაკვრა მისთვის ამის გამოხატულებაა. ასეთივეა თითქოს მისი ცოლიც. პაციენტის მიხედვით, უფრო მეტი პატიოსნებაა სექსში ფულის გადახდა, ვიდრე ამის ყიდვა ძვირფასი სახლებით, მაქანებით, ტანსაცმლით და ა.შ. ამას მოყვა თერაპევტის ინტერპრეტაცია, რომ ეს იყო დედის, მამის და სხვა დაოჯახებული ადამიანების დამცირების ცდა, რასაც საფუძვლად უდევს შური. იგი სრულიად განსხვავებულ რეაგირებას მოახდენდა,

თუ დედა მას ჩაუკრავდა თვალს და არა მამას. პაციენტმა ამ ინტერპრეტაციაზე წინააღმდეგობრივი რეაქცია გააკეთა. მხოლოდ თანდათან, კვირების გავლის შემდეგ მან დაიწყო ფიქრი ზიზლისა და შურის ურთიერთკავშირის შესახებ. მან თანდათან უსიამოვნოდ დათმო აზრი, რომ დედას არ უნდოდა მამასთან სექსი. მან ზომ ფანტაზიით მამაც იმპოტენტად წარმოიდგინა! იგი წონასწორობიდან გამოყავდა მამის მიერ სექსუალურად აგზნებული დედის ხილვას. ასეთ შემთხვევაში ის თავს გრძნობდა პატარა, უსუსურ ბიჭად.

ასე მიმდინარეობს წლების განმავლობაში პაციენტის მასალის ანალიზი, სადაც ძირითადი აქცენტი კეთდება წინააღმდეგობის მიზეზების, მოტივების თუ ფორმების ინტერპრეტაციაზე, ტრანსფერის ფორმებსა და მის გამოყენებაზე. ნაბიჯ-ნაბიჯ ცდილობენ პაციენტის გარკვევას საკუთარ პრობლემებში და მის გამოყვანას მდგომარეობიდან. საბოლოო ჯამში ეს მართლაც არის მდგომარეობის მხოლოდ შემსუბუქება და არა ავადმყოფის განკურნება.

ჯერ კიდევ ზ.ფროიდი მიუთითებდა, რომ ფსიქოანალიზი შეიძლება გაგრძელდეს 15-20 წელი და მთელი ცხოვრებაც კი. ვითარების ძირეული ცვლილება არც შემდგომში მომხდარა, რამდენადაც მნიშვნელოვნად არ შეცვლილა ფსიქოანალიზური ტექნიკა.

ფსიქოანალიზურ ლიტერატურაში არცთუ იშვიათად ვხვდებით ისეთ მაგალითებს, როცა რამდენიმეწლიანი თერაპიის შემდეგ ხდება უმნიშვნელო აღმოჩენა საბოლოო შედეგთან მიმართებაში, რაც მიდგომის უსუსურობაზე მიუთითებს. მაგალითისთვის მივმართავთ რ.გრინსონის ცნობილ შრომას [19].

პაციენტს აწუხებდა ქუჩაში მარტო გასვლის, თავბრუსხვევის, თავშეუკავებლობის შიშები. მარაველწლიანმა ანალიზმა აჩვენა: აღმოცენებული ფობიების ფაქტიური აღმძვრელის როლი შეასრულა იმ ფაქტმა, რომ პაციენტ ქალს თმებს ვარცხნიდა კოსმეტოლოგი მამაკაცი, რაც დაკავშირდა მამასთან, რომელიც ბავშვობისას მას ვარცხნიდა თმას.

სხვა პაციენტის შემთხვევაში, ექვსი წლის მკურნალობის მიუხედავად, მისი ჩივილების სახეები და ოდენობა თითქმის არ შეცვლილა. ანალიტიკოსი ამ დროს ასკვნის, რომ აღმოჩნდა გარკვეული პრობლემები სამკურნალო ალიანსში (თურმე ამის დადგენას ექვსი წელი უნდოდა?!).

მესამე შემთხვევაში პაციენტს აწუხებდა სექსუალური მოშლილობა

და საბუშოსთან დაკავშირებული სიძნელეები. ათწლიანი მკურნალობის შემდეგ თერაპევტი აკეთებს ასეთ დასკვნას, რომ შესაძლოა ადრეული ყმაწვილობის ასაკში ადგილი ჰქონდა მკვეთრ ფსიქიკურ შეტევას, რაც შეუმჩნეველი დარჩა. ამის შედეგად თითქოს ჩამოყალიბდა საგნებისა და მოვლენებისადმი სადომაზოზისტური ურთიერთობის სტილი. სწორედ ამ საშუალებით ინარჩუნებს რეალობასთან გარკვეულ კავშირს. ანალიზური სიტუაცია მისთვის მხოლოდ თავშესაფარი იყო, რამდენადაც ვერ ახერხებდა ინტენსიურ განტვირთვას.

ამ და სხვა მრავალი შემთხვევის გარჩევა კარგად გვიჩვენებს ფსიქოანალიზური თერაპიის სისუსტეს და უძლურებას, რაც კიდევ უფრო ნათლად გამოჩნდება ანთროპოანალიზთან მიმართებაში.

6.2. ანთროპოანალიზი. აქაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება თეორიის, მეთოდის და კლინიკის კავშირს. წლების განმავლობაში ზდებოდა ამ კავშირის და მისი შემადგენელი კომპონენტების დაზვეწა, რამაც მიგვიყვანა ახალი მიმართულების ფორმირებამდე.

როგორც ვნახეთ, ფსიქოანალიზი ღიდ ყურადღებას აქცევს წინააღმდეგობათა სახეების დადგენას და მათი დაძლევის საკმეს. ეს პრობლემა ანთროპოანალიზისთვისაც მეტად აქტუალურია: კიდევ უფრო გაფართოებულია მისი სახეები და დადგენილია საერთო საფუძველი. განვიხილოთ წინააღმდეგობის ძირითადი სახეები, რომლებიც სხვადასხვა დონეზეა შექმნილი. ესენია:

რელიგია — რელიგია	სიდელრი — სიძე
ეროვნება — ეროვნება	და — ძმა
რასა — რასა	და — და
სახემწიფო — სახელმწიფო	ძმა — ძმა
ერთნოსი — ეთნოსი	დედა — შვილი
ქალაქი — ქალაქი	მამა — შვილი
ქალაქი — სოფელი	კაცი — კაცი
სოფელი — სოფელი	კაცი — ქალი
უბანი — უბანი	ქალი — ქალი
მეზობელი — მეზობელი	ახალგაზრდა — მოზუცი
გვარი — გვარი	ხელმძღვანელი — ხელქვეითი
ტომი — ტომი	თანამშრომელი — თანამშრომელი
ჯგუფი — ჯგუფი	პროფესია — პროფესია

ჯგუფი — ინდივიდი
ადამიანი — ბუნება
ნათესავი — ნათესავი
ცოლი — ქმარი
დედამთილი — რძალი

მდიდარი — ღარიბი
ორგანიზაცია — ორგანიზაცია
თერაპევტი — პაციენტი
პაციენტი — მშობელი
პაციენტი — მეუღლე და სხვ.

დაპირისპირების ამ ფორმებს შეიძლება გარეგანი ვუწოდოთ, რამდენადაც კარგად ჩანს. კონფლიქტოლოგია მათ აღკვეთას ცდილობს პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამხედრო, მორალური საშუალებებით, მაგრამ ზმირად უშედეგოდ.

ანთროპოანალიზისათვის წინააღმდეგობის გარეგანი სახეები სიმპტომებია, მათი საფუძველი კი ძევს ადამიანის ფსიქიკაში არსებულ დაპირისპირებაში. ესაა წინააღმდეგობა ადამიანის აქტივობის განმსაზღვრელი განწყობის შიგნით, როცა მოთხოვნილებას („მინდა“) ეწინააღმდეგება სიტუაცია („არ შეიძლება“). მინდა+არ შეიძლება კმნის ამბივალენტურ მდგომარეობას, რომელსაც ვუწოდებთ პათოლოგიური განწყობა. ასეთი განწყობის მქონე ადამიანში მთავარი წარმმართველი ძალა ხდება აგრესია, რომელსაც აქვს შიგნით ან გარეთ მიმართვის ტენდენცია. პირველ შემთხვევაში იგი ძლიერ დაწოლას აწარმოებს ფსიქიკაზე და ორგანიზმზე, ამიტომ ჩნდება მისგან განტვირთვის მოთხოვნილება. ამ მოთხოვნილების რეალიზაცია ხდება აგრესიის გარეთ გატანით, რაც არაცნობიერად ზორციელდება. ამიტომ ყოველგვარი წინააღმდეგობის ნამდვილი და არა მოჩვენებითი დაძლევა უნდა მოხდეს შინაგანი აგრესიის აღკვეთით, რაც ზორიელდება პათოლოგიური განწყობის ნორმალურით შეცვლის საფუძველზე. ასე ხდება როგორც გარეგანი, ისე შინაგანი წინააღმდეგობის (დაპირისპირება მეს შიგნით, ცნობიერსა და არაცნობიერს შორის, მესა და რალობას შორის და ა.შ.) დაძლევა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ფსიქოანალიზის მიერ დადგენილი დაპირისპირებათა სახეები ასევე სიმპტომებია და არა წინააღმდეგობის საფუძველი.

წინააღმდეგობრივი განწყობა იწვევს ფსიქიკურ აშლილობას, რაც უამრავი სიმპტომის სახით ვლინდება. ამის აღმოჩენამ ცვლილებები შეგვატანინა თეორიასა და მკურნალობის სისტემაში. შექმნილმა ვითარებამ დიდად გააფართოვა ფსიქოთერაპიის არე და მკვეთრად გაზარდა მისი ეფექტურობა. ჩვენ წლების განმავლობაში წარმატებით კკურნავთ როგორც ნევროზულ, ასევე ფსიქოზურ და ფსიქოსომატურ

გამოვლინებებს, მათ შორის შიზოფრენიას, ეპილეფსიას, ნარკომანიას და სხვ.

ჩვეულებრივ, ფსიქოანალიზი მიიჩნევს, რომ სხვადასხვა დაავადება თუ მისი კონკრეტული სიმპტომი შეიძლება გამოწვეული იყოს განსხვავებული მიზეზით. მაგალითად, არჩევენ მოვლენებს, რომლებიც გამოწვეულია ოიდიპოსის კომპლექსის ჩამოყალიბებამდე ან მისი ფორმირების შემდეგ. თითქოს ანორექსია გამოწვეულია ერთი სტიმულით, ბულემია — მეორით და ა.შ.

აქედან გამომდინარე, ზ.ფროიდი დაბეჯითებით მიუთითებდა, რომ დაავადების სხვადასხვა ფორმისას აუცილებელია მკურნალობის განსხვავებული ტექნიკის გამოყენება.

საგანგებოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ წარმოდგენილი შეხედულები-საგან მკვეთრად განსხვავდება ჩვენი პოზიციიდან. დაავადების მიზეზი ყოველთვის ერთია — პათოლოგიური განწყობა (კომპლექსი სიამოვნება+შიში, ანუ მინდა+არ შეიძლება). არა აქვს მნიშვნელობა თუ რომელ სასიცოცხლო მოთხოვნილებას დაედება შიში და სიმპტომატიკის რა ფორმალური ნიშნებით გამოვლინდება. ამგვარად, რეალური ვითარება ასეთია: ერთი მიზეზი — ერთი შედეგი — გამოვლენის მრავალი ფორმა, ანუ პათოლოგიური განწყობა — ფსიქიკური აშლილობა — ფობიები, დიპეტი, დეპრესია, სექსუალური მოშლილობა, პროსტიტუცია თუ მრავალი სხვა.

ამდენად, ჩვენთვის არ არის განსხვავებული დაავადებები და მათი მკურნალობის დროსაც იდენტური ფსიქოთერაპიული ტექნიკა გამოიყენება. რაც შეეხება დიფერენციულ მიდგომას, ეს ძირითადად პაციენტის ტიპს, ასაკს და დაავადების სიმწვავეს უკავშირდება, როცა საჭირო ხდება თერაპიის პროცესის განსხვავებული სტილით წარმართვა.

როგორც წესი, ფსიქოანალიტიკოსი სეანსების დროს ეძებს დაავადების მიზეზს, ცდილობს იგი გაუცნობიეროს პაციენტს და მიაღწიოს მისი მდგომარეობის გაუმჯობესებას (არც ხდება სრული განკურნების ამოცანის დასახვა! — გ.მ.). ამიტომ ფსიქოანალიზს კიდევაც უწოდებენ კვლევით ფსიქოთერაპიას.

ერთი შეხედვით, ავადმყოფთან ერთად თითქოს ჩვენც ვეძებთ დაავადების მიზეზს. მაგრამ, რამდენადაც იგი ჩვენთვის იმთავითვე ცნობილია, მკურნალობის პერიოდში ვახერხებთ, რომ მიზეზი ეძებოს

პაციენტმა და აღმოაჩინოს თავისთვის. პირველმიზეზის გაცნობიერება მდგომარეობას მცირედ აუმჯობესებს, ამიტომ ამის მიღწევა არაა ჩვენი საბოლოო მიზანი. ამოცანა მდგომარეობს არა მდგომარეობის შემსუბუქებაში ან ხანგრძლივი რემისიის მიღწევაში, არამედ სრული განკურნების უზრუნველყოფაში. ვარჯიშებით ვაღწევთ, რომ ინგრევა ავადმყოფური ფსიქიკით შექმნილი ფიქსირებული განწყობა და ჩვევები, რომელთა ადგილზე ფორმირდება რეალობის შესატყვისი განწყობა. თუ აქამდე პაციენტი ვერ ახერხებდა თავისუფალ ფიქრსა და წარმოდგენას, ახლა თამამად ახორციელებს რეფლექსიას, რაც თანდათან მოქმედების თავისუფლებასაც გამოიწვევს. ამ გზით ფსიქოთერაპიული კურსის გავლის შემდეგ დაავადების ექსცესებს ადგილი აღარ აქვს, რამდენადაც პაციენტი ზუსტად აანალიზებს ფსიქიკური აშლილობის რეალურ მიზეზს და მასთან დაკავშირებულ ყველა მოვლენას.

აღნიშნულმა მიღწევებმა მკვეთრად შეამცირა მკურნალობის ვადები. თუ, ჩვეულებრივ, ნევროზების მკურნალობას წლობით ახორციელებენ (ზოგჯერ მთელი ცხოვრების მანძილზეც), ჩვენთან უმწვავესი ფსიქოზების და ფსიქოსომატური დაავადებების განკურნებაც კი თვეებში ხდება და, რაც მთავარია, შემდგომი რეციდივები გამორიცხებულია.

მართალია, განხილული მეთოდით ყოველგვარი ფსიქიკური აშლილობა იკურნება, მაგრამ მას ბევრი სირთულე ახლავს თან. ზოგჯერ აღამიანს არ მიაჩნია თავი ავადმყოფად და, ბუნებრივია, არ მიმართავს ფსიქოთერაპევტს; ბევრი დაავადება ჯერ არ არის აღიარებული ფსიქიკური აშლილობის კატეგორიის მოვლენად და ამით დაავადებულნი წლობით არასწორ მისამართზე მიდიან; სამკურნალო უამრავია, მკურნალი კი – ცოტა; მკურნალობა საკმაოდ ხანგრძლივად და მძიმედ მიმდინარეობს; ზოგჯერ მკურნალობამდე არც მიდის საქმე – უკიდურესობამდე მისული აღამიანი თავს იკლავს; არც თუ იშვიათია პაციენტის ახლობელთა არასწორი ქცევით გამოწვეული ავადმყოფ-მკურნალის ალიანსის დარღვევა და ა.შ.

შექმნილმა ვითარებამ გვიბიძგა ფსიქორეგულაციის დამატებითი საშუალებების ძიებისაკენ. უმთავრესი ამოცანა იყო ადრეული პროფილაქტიკის განხორციელება და მასობრიობის მიღწევა. ამოცანა გადაწყდა რეგულაციის სამპლანოანი მოდელის მეშვეობით, რაც გულისხმობს მკურნალობის, პროფილაქტიკის და ჰიგიენის სხვადასხვა მეთოდს, რომელთაც საერთო საფუძველი და განხორციელების მიზანი

ამთლიანებს.

რეგულაციის პირველი პლანი ეხება მძიმე აშლილობის მქონე პაციენტების თერაპიას, რაც ნაწილობრივ ზემოთ უკვე განვიხილეთ. მათი მკურნალობა ტარდება აუცილებლად ინდივიდუალურად, რამდენადაც სხვების თანდასწრებით ისინი ვერ ახერხებენ „გახსნას“. ფსიქოთერაპიული სეანსების განმავლობაში პაციენტი ბუნებრივად მიგვყავს იმის შეგნებამდე, რომ ავადმყოფობა დაიწყო არა მოზრდილ ასაკში, როგორც მას ეგონა, არამედ ბავშვობისას; მას ვარკვევთ ავადმყოფური განწყობის ჩამოყალიბების ვითარებაში. იგი ახლა კარგად ზედავს, თუ ცხოვრების განმავლობაში განცდილი უამრავი უსიამოვნება როგორაა გადაჯაჭვული ერთმანეთთან, რომ ამას აქვს ერთი მიზეზი. ავადმყოფი აცნობიერებს სიმპტომების ბუნებას: მას ინცესტუური, პომოსექსუალური, სუიციდური და მსგავსი მოთხოვნები კი არა აქვს, არამედ ეს დანაშაულის განცდით გამოწვეული ლოგიზაციის შედეგია. ექვს წლამდე ასაკის შესახებ მიზანმიმართული საუბრების დროს პაციენტი უმთავრესად თვითონვე აგნებს ფსიქიკური აშლილობის გამომწვევქ პირველმიზეზს, რასაც თან ახლავს ბავშვობაში განცდილი შიშის რეპროდუქცია. სეანსების დროს მიმდინარეობს ვარჯიშები წარმოდგენების და ფიქრების ნორმალური მსვლელობის აღსადგენად, რაც მთავრდება რეალობის შესატყვისი განწყობის ფორმირებით.

როცა საქმე გვაქვს მსუბუქ ნევოზულ და ფსიქოსომატურ გამოვლინებებთან, მაშინ არ არის აუცილებელი ზემოთ განხილული მძლავრი მეთოდის გამოყენება. ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია მიემართოთ ჯგუფურ თერაპიას, რომ მოვიცვათ ბევრი ადამიანი. ასე ხორციელდება ფსიქორეგულაციის მეორე პლანი, რაც ითვალისწინებს აუტოტრენინგის ათვისებით თვითფლობის განცდის ჩამოყალიბებას. სწორედ ამ ფონზე მიმდინარეობს სხვადასხვა სახის ვარჯიში, რაც ეხება სხეულებრივ თუ სულიერ რეგულაციას. გამოიყენება იოგას, ძენ-ბუდიზმის თუ თანამედროვე აუტოტრენინგის მიღწევები ჯგუფური თერაპიის სხვა საშუალებებთან ერთად. მთავარი ამ შემთხვევაში არის აუტოტრენინგის და რეფლექსიის სინთეზი, რათა მიღწეულ იქნას შეკავებული ფიქრების თავისუფალი დენადობა.

მესამე პლანი – ბავშვთა ფსიქოპროფილაქტიკა კიდევ უფრო აფართოებს ანთროპოანალიზის ფარგლებს. რამდენადაც პათოლოგიური განწყობის ფორმირება ექვს წლამდე ასაკში ხდება,

ამოცანა ითვალისწინებს ამ პერიოდშივე მის განეიტრალებას.

განისაზღვრა, რომ ფსიქოპროფილაქტიკური და ფსიქოპიგიენური ღონისძიებების გატარება წარმატებით შეუძლიათ სათანადოდ მომზადებულ მშობლებსა და აღმზრდელებს. მათთვის ქმედითი დახმარების გაწევა ძალუძთ ასევე ორიენტირებულ ოჯახის თუ პოლიკლინიკის პედიატრებს, ბებიას, პაპას, დეიდას თუ სხვა ახლობელს, ვისაც ხშირი კონტაქტი აქვს ბავშვთან.

საჭირო ცოდნით აღჭურვილი მშობელი გულისხმეთქით კი აღარ ელოდება, თუ როდის და რა სახის დაავადება ან მანკიერი ჩვევა აღმოუცნდება ბავშვს, არამედ საშუალება ეძლევა თავიდანვე აქტიურად იღვაწოს საკუთარი შვილის ჯანმრთელობისათვის.

რამდენად იციან მშობლებმა ბავშვის განვითარების კანონზომიერებები და განსაკუთრებით ტრავმის გამომწვევი ფაქტორების ზემოქმედების შესახებ? მშობლები მეტ ყურადღებას აქცევენ შვილის კვებას, სისუფთავეს, ფიზიკურ და მორალურ მხარეებს, მაგრამ თითქმის ვერ წვდებიან ფსიქიკურ პრობლემებს.

ეს ვითარება ნათლად გამოავლინა თ.მერაბიშვილის მიერ საბავშვო ბაღში ჩატარებულმა სპეციალურმა გამოკვლევამ („ბავშვის შიში და მისი აღკვეთის გზები“). ცდის პირები იყვნენ როგორც ბავშვები, ისე მათი მშობლები და აღმზრდელები. კვლევის ამოცანა ითვალისწინებდა იმის გაგებას, თუ რა სახის შიში როგორი ხარისხით ჰქონდათ ბავშვებს და ამის შესახებ როგორ იყვნენ ინფორმირებული მშობლები. ბავშვებს აღმოაჩნდათ მრავალგვარი და საკმაოდ ძლიერი შიში, მაგრამ მშობლებისა და აღმზრდელებისათვის ეს ვითარება ნაკლებად იყო ცნობილი. ეს არცაა გასაკვირი, რამდენადაც არასრულფასოვანია ბავშვების კონტაქტი მშობლებთან და აღმზრდელებთან, ისინი ამ უკანასკნელებს ნაკლებად ენდობიან. ამიტომ თავიანთ შიშებს უფრო მაღავენ, ვიდრე საუბრობენ მათ შესახებ, რამდენადაც ეშინიათ დაცინვის ან დასჯის.

ასეთ შემთხვევაში მშობლებსა და აღმზრდელებს ძალზე გაუჭირდებათ ფსიქოპროფილაქტიკური ღონისძიებების ჩატარება. მათ ჯერ ნდობა უნდა აღიდგინონ უკვე ფსიქიკადეფორმირებულ ბავშვებთან სრული თავისუფლების მინიჭებით და შემდეგ ნაბიჯ-ნაბიჯ შეძლონ სწორი სააღმზრდელო პროცესის წარმართვა.

აღმზრდელობით-პროფილაქტიკური სისტემა ასეთ ძირითად

მომენტებზე აკეთებს აქცენტს:

– მთავარი საზრუნავია დაბადებიდან 6 წელი. თუ ამ პერიოდში არ ჩამოყალიბდა ფსიქიკური აშლილობა, შემდგომში ვერავითარი ცხოვრებისეული ქარტეხილი მას ვერ გამოიწვევს;

– აღნიშნულ ასაკში უნდა მოვხსნათ დასჯისა და მოფერების ალტერნატივა და მით უმეტეს მათ შორის თანაფარდობის მოძებნის ურთულესი პროცესი. უნდა გამოირიცხოს ყოველგვარი დასჯა, შეშინება, დამუქება. მთავარია სიყვარულის და ყურადღების გამოჩენა.

ბავშვი ფსიქიკურად ყველაზე სუსტია ცოცხალ არსებათა შორის. მისი შეშინება ხუმრობითაც კი არ შეიძლება. მასზე ისედაც ბევრი რისკ-ფაქტორი მოქმედებს და, როგორც აღმოჩნდა, ჩვენ უძლურნი ვართ მათი ყოველგვარი ზემოქმედებისაგან დავიცვათ ბავშვი. ამიტომ მთავარი აქცენტი კეთდება არ მატრავმირებელი მომენტების თავიდან აცილებაზე, არამედ მიღებული ტრავმების განეიტრალებაზე. სწორედ ამისათვის აუცილებელი წინაპირობაა ბავშვისთვის სრული თავისუფლების მინიჭება.

ასეთი განცხადება აფრთხობს გაუთვითცნობიერებელ მშობლებსა და აღმზრდელებს. მათი აზრით, სრული თავისუფლების შემთხვევაში ბავშვი გაიზრდება უზნეო და თავხედი. ამაში მართლაც არის ჭეშმარიტების მარცვალი, რამდენადაც თავისუფალი აღზრდა არ არის სიჯანსაღის გარანტია. მისი მთავარი მიზანი ისაა, რომ ბავშვს არ ემინოდეს მშობლისა და აღმზრდელის, რათა საჭიროების შემთხვევაში თავისუფლად მიმართოს მათ დახმარებისათვის. ასეთი საჭიროება კი ძალზე ხშირია, როცა ბავშვს გაუჩნდება შეკითხვა, რამეს დააშავებს ან აღმოუცენდება შიში. ყველა ასეთ შემთხვევაში ბავშვმა არა მარტო უნდა მიიღოს შესატყვისი პასუხი, არამედ საჭიროა ირწმუნოს, რომ აღნიშნულ საკითხზე ლაპარაკისა და ფიქრისათვის არ დაისჯება. პირიქით, ყოველივე ეს იქნება წახალისებელი.

როცა ბავშვი ავლენს შიშს, აგრესიას, ჭირვეულობს, ეს უკვე საგანგაშო სიმპტომია. მშობლის მხრიდან ამ ვითარებას, პირველ რიგში, სიყვარულის და ყურადღების გაძლიერება უნდა მოყვეს, რაც გაგრძელდება სპეციალური დიალოგით ბავშვთან. უნდა შევძლოთ მისი აღაპარაკება გამაღიზიანებელი ფაქტორების შესახებ, რასაც დაემატება მათზე წარმოდგენების გააქტიურება. საბოლოო მიზანია თავისუფალი რეფლექსიის მიღწევა, რაც აწესრიგებს ფსიქიკურ

აქტივობას.

საგანგებოდ უნდა შევეხოთ აგრესიის და შიშის მიმართებას. ბევრი აგრესიას ბუნებრივ მოვლენად თვლის. მაგალითად, ზ.ფროიდის აზრით, აგრესიის სრული აღკვეთა არცაა საჭირო, რამდენადაც მას დადებითი მხარეებიც გააჩნია. თითქოს ამით იყოს განპირობებული მოხერხებულობა, ნებისყოფა, აქტიურობა და სხვ.

არაერთხელ აღგვინიშნავს, რომ აგრესია აშლილობის სიმპტომია და მას არა აქვს დადებითი მხარეები. აგრესიული ბავშვის დასჯამ შეიძლება გარეგნული ქცევა მოაწესრიგოს, მაგრამ ფსიქიკურ აშლილობას კიდევ უფრო გაამძაფრებს.

ჩვეულებრივ, ბავშვს (შემდეგ ზრდასრულსაც) აშინებს აგრესიული ფიქრები. სულ ერთია ეს აგრესია მისკენ იქნება მიმართული თუ მისგან. ამიტომ იგი ცდილობს განდევნოს ასეთი ფიქრები, რაც კიდევ უფრო უძლიერებს შიშს და აფიქსირებს უარყოფით განწყობას. ასეთ დროს გამოსავალია უფროსების სწორი ურთიერთქმედება ბავშვთან. მშობლებმა და აღმზრდელებმა უნდა აგრძნობინონ ბავშვს, რომ დაიცავენ მას მისკენ მიმართული აგრესიისგან, მეორე მხრივ კი არ დასჯიან აგრესიული ქმედებისათვის. ამ ვითარების დაფიქსირება გამოიწვევს შიშების განეიტრალებას როგორც მოქმედებაზე, ისე მის წინმსწრებ ფიქრზე. საბოლოო ჯამში ამას მოყვება აგრესიის ჩაცხრომა. კიდევ უფრო ქმედითი ღონისძიებაა, თუ ბავშვს ვესაუბრებით მისი შიშების შესახებ. იგი თანდათან მიეჩვევა, რომ საშიშროება არ არის ობიექტურად არსებული. იგი წარმოდგენითი, ილიზორულია, რომელსაც ტყუილად ებრძვის ასეთი გაშმაგებით და სასოწარკვეთით. ამ ვითარების მიღწევა გზას გაუხსნის სასიამოვნო ფიქრებს და წარმოდგენებს, რაც ბავშვის არსებობას დადებითი მუხტით აავსებს და მას ბედნიერების განცდას შეუქმნის.

ანთროპოანალიზის სისტემის განხილვისას მუდმივად ხდება ქმედების, საუბრის და ფიქრის ურთიერთდაკავშირება. ახლა მოკლედ შევჩერდეთ მათ ურთიერთმიმართებაზე, რასთანაც მნიშვნელოვნადაა დაკავშირებული მკურნალობის მეთოდი.

მართალია, საბოლოო მიზანი მოქმედება ანუ საქმეა, მაგრამ ნორმალურ შემთხვევაში იგი პირდაპირ არ გამოდის მოთხოვნილებიდან. ჩვენ საქმე გვაქვს იერარქიასთან: ჯერ არის ფიქრო, შემდეგ ლაპარაკი და ბოლოს ქმედება. ამ შემთხვევაში ფიქრი შეიძლება იყოს აზროვნების,

ნებისყოფის, ყურადღების, წარმოდგენის, ფანტაზიის თუ სხვა სახით. ლაპარაკი იშიფრება როგორც ზეპირი ან წერიითი მეტყველება, ნაზაზი თუ სქემა, რითაც ნაფიქრალია გადმოცემული სხვებისათვის გასაგებ ენაზე. ამას აგვირგვინებს მოქმედების განხორციელება პრაქტიკული საქმის გასაკეთებლად.

ჩვეულებრივ, მიაჩნიათ, რომ ფიქრი ადვილია, შემდეგ ლაპარაკი და ბოლოს ქმედება. მაგრამ რეალურად ეს ასე არაა. მაგალითად, გამოჩენილი ფილოსოფოსი ბ.რასელი აღნიშნავდა: ადამიანთა დიდ ნაწილს ურჩევნია მოკდეს, ვიდრე იფიქროს. ეს უშუალოდ ეხება ავადმყოფებს, რომლებიც ცდილობენ პირადპირ საქმეზე გადავიდნენ და გამოტოვონ პირველი ორი საფეხური. ეს იწვევს უმძრავ შეცდომას, მათში კი აძლიერებს ეჭვს და დანაშაულის განცდას.

ჩვენს მეთოდში აქცენტი კეთდება ლაპარაკზე, რომ პაციენტი მიეჩვიოს მოყოლას, გახსენებას და თანდათან გადავდივართ რეფლექსიის პროვოცირებაზე, რათა მივალწიოთ მის ნაკადისებურ ღენადობას.

6.3. ფსიქორეგულაციის შედეგი. განხილული სისტემა უზრუნველყოფს როგორც ბავშვის, ისე მოზრდილის ფსიქიკურ სიჯანსაღეს, რაც იქნება მისი მაღალგონებრივი, ზნეობრივი და ფიზიკური განვითარების საწინდარი. ეს გამოიწვევს ჯანსაღი საზოგადოების ფორმირებას, რომელიც იქნება კონფლიქტებისაგან თავისუფალი. სწორედ ასეთი შედეგის მიღებაზეა ორიენტირებული ანთროპოანალიზი.

ამ საფუძველზეა შესაძლებელი იდეალური ადამიანის ფორმირება, რომელიც არ შეჩერდება ჰომო საფიენსის ან ჰომო მორალისის საფეხურებზე. იგი თავისი ფსიქიკური სიჯანსაღის გამო გახდება ჰომო ფსიქოსანუსი. ასეთი ადამიანი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ნევროზიანისაგან, რაც გარკვეული ფორმულის სახითაც კი შეიძლება იქნას გამოხატული. ნევროზულის და ფსიქოზურის თითოეული ქმედება და ფიქრი მეტ-ნაკლები საშიშროებითაა დაღდასმული: $ax+bx+cx+\dots+nx=$ ავადმყოფობას. აქ $a, b, c \dots n$ არის სხვადასხვა ქცევა თუ საფიქრალი, x კი — ფსიქოგენური შიში.

ფსიქორეგულაციის შედეგად ხდება იმაში გარკვევა, რომ არაცნობიერში არ არსებობს ობიექტური საშიშროება. იგი მხოლოდ ფსიქიკურია და ხორციელდება მისი გამოცალკევება სხვადასხვა სახის ფიქრისა და შემდეგ ქცევისაგან. შედეგად ვიღებთ: $a+b+c+\dots+$

ი=ჯანმრთელობას.

ჯანმრთელ ადამიანს, რა თქმა უნდა, აქვს შიშის განცდა, მაგრამ იგი შეიძლება აღმოცენდეს მხოლოდ ობიექტურ საშიშროებაზე და არა წარმოსახულზე. ამდენად, გამოცალკევებული x შეიძლებას დაკავშირდეს რაიმე ქმედებასთან, მაგრამ ეს იქნება გაცნობიერებული და არ გამოიწვევს პანიკას.

რა თვისებებთან მიმართებაში შეიძლება განვიხილოთ ჰომო ფსიქოსანუსი?

მას არ უნდა ახასიათებდეს:

- აგრესიულობა
- ეჭვიანობა
- დანაშაულის განცდა
- ფობიები
- კომპლექსები
- კოლექციონერობა
- ფეტიშიზმი
- რელიგიურობა?
- პედანტურობა
- ეგოიზმი
- ამპარტავნობა
- „მარიაჟობა“
- მორცხვობა
- მატყუარობა და მისთანები.

იგი უნდა იყოს:

- ზომიერი
- ა) ჭამაში
- ბ) სმაში
- გ) სექსში
- დ) შრომაში
- ე) სწავლაში
- ვ) გართობაში
- ზ) ჩაცმაში
- თ) ურთიერთობაში
- პუნქტუალური
- ზნეობრივი
- ინიციატივიანი
- სამართლიანი
- გამგები და ა.შ.

ჰომო ფსიქოსანუსის უმთავრესი კრიტერიუმი მაინც არის ფიქრთა თავისუფალი დენადობა. მისთვის არანაირი ფიქრი და წარმოდგენა არაა საშიში. ამიტომ სიჯანსაღის ფორმულაც ასეთ სახეს იღებს: ვფიქრობ, ე.ი. ჯანსაღი ვარ.?

ფიქრის გადამწყვეტი მნიშვნელობა არც უნდა იყოს გასაკვირი, რამდენადაც მასთანაა დაკავშირებული აზროვნება, ნებისყოფა, ყურადღება, მეხსიერება, წარმოსახვა და სხვა ფსიქიკური ფაქტორები. ეს არის ზოგადად რეფლექსიის პრობლემა, რომელიც განიხილება როგორც საკუთარი მდგომარეობის, ისე პრაქტიკის შემეცნებად.

სოკრატესათვის რეფლექსია არის ადამიანის ყველაზე მნიშვნელოვანი ამოცანა. პლატონისათვის იგი არის გონების ერთადერთი ფუნქცია. ლაიბნიცი თვლიდა, რომ რეფლექსია იმაზე ყურადღების მიმართებაა,

რაც ჩვენში ხდება. „რეფლექსირება“ ნიშნავს ფიქრს საკუთარი ფსიქიკური მდგომარეობის შესახებ, რის საშუალებითაც უნდა მივიღოთ ცოდნა ყოფიერებაზე და ცნობიერებაზე.

ფსიქიკური აშლილობის შემთხვევაში ადამიანს პრობლემები სწორედ ასეთ უმნიშვნელოვანეს სფეროში უჩნდება და როგორ შეიძლება მისგან ველოდეთ ნორმალური ქცევის განხორციელებას?! ირღვევა ფსიქიკის ნაკადისებური მიმდინარეობა, როცა შიში აჩენს სხვადასხვა სახის ბარიერს. მათი დაძლევა ან უდიდეს ძალისხმევას ითხოვს, ან ითვლება გადაულახავად. ეს არის მხოლოდ წარმოდგენილი ბარიერები, რომელთა დაძლევა შინაგანი ანალიზის, ფიქრის გარეშე შეუძლებელია.

ფიქრისადმი ნეგატიური დამოკიდებულება, მისი უარყოფის ტენდენცია პრაქტიკაში მრავალმხრივ დასტურდება. ავადმყოფს აშინებს უარყოფითი ფიქრები და ჰგონია, რომ თუ თავისუფლად მიუშვია, იგი გააგიჟებს. ამიტომ ცდილობს გაექცეს მას და ყურადღება სხვა რამეზე გადაიტანოს. ეს მართლაც იმდენად მტკივნეულია, რომ ასეთი ფიქრი ეშმაკისეულად და, ამდენად, მკრეხელობად ითვლება. ვითარების გამოყენებას პოლიტიკოსები თავის სასარგებლოდ ცდილობენ. მაგალითად, ჰიტლერი მოუწოდებდა: ნუ ფიქრობთ – მე გადავწყვეტ თქვენს პრობლემებს; მუსოლინი: ნუ ფიქრობთ და მე მომყევით.

ფარმაკოლოგიაც ცდილობს თავისი სიტყვის თქმას. გამოჩნდა ინფორმაცია, რომ ამერიკაში ახალ წამალს „პროპრანოლოლს“ ცდიან, რომელიც ადამიანებს არასასიამოვნო მოგონებებიდან თავის დაღწევაში უნდა დაეხმაროს და ამ მოგონებების მიერ პროვოცირებული დეპრესიული და სტრესული მდგომარეობა უნდა მოუხსნას.

ჩვენ წინასწარ დაბეჯითებით შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ აღნიშნული პრეპარატი არ გამოიწვევს დადებით ეფექტს. ასეთი გავლენა მან შეიძლება მოახდინოს მცირე ხნით და იგი სულაც არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც განკურნების საშუალება. არც ის იქნება გასაკვირი, თუ მან მნიშვნელოვანი უარყოფითი შედეგი გამოიღო, რამდენადაც მოხდება ფსიქიკის ფუნდამენტური თვისების – რეფლექსიის ხელოვნური შეჩერება.

ასეთი მსჯელობის სისწორეს სხვა მაგალითებიც ადასტურებს. ბევრი მკვლევარი ამტკიცებს, რომ მამაკაცის სექსუალური პოტენციის ასამაღლებელი „ვიაგრა“ აგრესიული ქმედებებისა და სექსუალური

ძალადობისაკენ უბიძგებს. დიდი სკანდალი გამოიწვია ანტიდეპრესანტმა „პროზაჰმა“. დადასტურებულ იქნა, რომ მის მომხმარებლებს შორის ბევრს აღებდა სუიციდური ლტოლვა. მსგავს შედეგს ბევრი გამააქტიურებელი პრეპარატი მოგვცემს, ოღონს კარგად უნდა ღავაკვირდეთ მის მოქმედებას.

ამ ვითარების ჩვენეული ახსნა ასეთია: სექსუალური პოტენციალის დაქვეითება თუ დეპრესიაში ჩავარდნა ავადმყოფისათვის არის ფსიქიკური აგრესიისაგან არაცნობიერი გაქცევა, რადგან იგი საშიშროების შემცველია. გამააქტიურებელი წამლის მიცემა აგრესიული მდგომარეობისაკენ დაბრუნებას ნიშნავს. ახლა ეს აგრესია ან გარეთ წარიმართება („ვიაგრის“ შემთხვევაში) ან შიგნით („პროზაჰის“ მიღებისას).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ (იხ. 2.8), მედიკამენტი არ არის ფსიქიკის განკურნების საშუალება და ფსიქოთერაპიის დროს იგი ხელისშემშლელიც კია. ამიტომ უნდა მოხდეს რეფლექსიის განხორციელება და არა ფიქრების ჩამხშობი წამლის თუ ანტიდეპრესანტის გამოყენება.

ვერც ფსიქოთერაპიათა უმრავლესობა ერკვევა ამ პრობლემაში და აქაც ადგილი აქვს თავისუფალი რეფლექსიის უარყოფას. ან ხდება ფიქრის მიზანმიმართული წარმართვა არაინტიმურ საკითხებზე ან მისი სრული აღკვეთა (როგორც, მაგალითად, იოგას ან ძენ-ბუდიზმის შემთხვევაში).

ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ე.ფრანკლის მცდელობა, რომელმაც შეიმუშავა დერეფლექსიის მეთოდი, რაც ყურადღების გადატანის პრინციპზეა აგებული.

ყველა შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს ცნობიერების დაკავების მოვლენასთან, რათა არაცნობიერიდან არ მოხდეს საშიში იმპულსების შემოჭრა. როგორც არაერთხელ აღგვინიშნავს, ეს სულაც არ არის გამოსავალი, რამდენადაც ვერ აგვაცილებს საშიშროებას. ეს უკანასკნელი რიგ შემთხვევაში ახერხებს არაცნობიერიდან შემოჭრას, ან გვევლინება გარეგანი საშიშროების სახით.

რამდენადაც თავისუფალი რეფლექსიის პრობლემა არ იყო გაცნობიერებული, ფსიქოთერაპია უფრო ხშირად იგებოდა პლაცებო ეფექტებზე, როცა აქცენტი კეთდება რწმენაზე, ნებისყოფაზე და ყურადღების გადატანაზე. ზოგჯერ ასეთი ეფექტი საკმაოდ შთამბეჭდავი და ხანგრძლივია, მაგრამ უფრო ხშირად წარუმატებელი და დიდი

ზიანის მომტანი.

ფსიქონალიზი ცდილობს დაავადების არსში ჩაწვდომას და მიზეზის გაცნობიერებას, მაგრამ რეალურად მხოლოდ კათარზისის გარკვეული დონით განხორციელებას ახერხებს.

ჩვენი მეთოდი მიმართულია პრობლემის ობიექტური მოხსნისაკენ. შეგნებულად გამოვრიცხავთ ნებისყოფას, შთაგონებას და ყურადღება გადადის პათოლოგიური განწყობის გაცნობიერებაზე, რომელიც ქმნის ბარიერს თავისუფალი რეფლექსიის განხორციელების გზაზე. საუბრისას ხდება ამ ბარიერის თანდათანობითი მოხსნა. ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ ჯერ ხდება უარყოფით ფიქრებთან შეჩვევა, შემდეგ კი – დადებითთან, რომელიც წარმოადგენს უფრო ინტიმურს.

საბოლოო შედეგი ასეთი სახით შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ: ადამიანი იგებს, რომ არაცნობიერში ობიექტურად საშიში არაფერია, ამიტომ არც არავითარი ფიქრი არ წარმოადგენს საშიშროებას. თუ ავადმყოფი ამ საშიშროებას მუდმოვად მოელის და ცდილობს მას გაეცალოს, ჯანმრთელს ასეთი მოლოდინი არა აქვს. მისთვის ფიქრები მოდის ნაკადისებურად და საჭიროების შემთხვევაში რომელიმეზე ყურადღების შეჩერება სულაც არ წარმოადგენს საშიშ ვითარებას.

ამგვარად, თავისუფალი რეფლექსია ადმიანის უმთავრესი მიღწევაა, რაც საფუძველს უქმნის აზროვნების, ნებისყოფის, ყურადღების, წარმოსახვისა თუ მეხსიერების მაღალ დონეს, ემოციურ მდგრადობას და, შესატყვისად, ნორმალურ ქცევას.

ლიტერატურა

1. აბე კ. გამყინვარების მეოთხე პერიოდი. ტოტალოსკოპი. თბ., 1976
2. ამირეჯიბი ჭ. გორა მბორგალი. თბ., 1995
3. ბიბლია. თბ., 1989
4. გოეთე ი.ვ. ფაუსტი. თბ., 1962
5. ვოლოშინი მ. კაენის გზით. „ცისკარი“ №2, 1998
6. კაკაბაძე ზ. ფილოსოფიური საუბრები. თბ., 1976
7. მენცარი. თბ., 1999
8. მერაბიშვილი გ. ფსიქოთერაპია. თბ., 1999
9. მერაბიშვილი გ. ბავშვთა ფსიქოპროფილაქტიკა. თბ., 1999
10. მერაბიშვილი გ. მასობრივი და ინდივიდუალური განწყობის ფორმირება და შეცვლა. „თანამედროვე ფსიქოლოგიის აქტუალური პრობლემები“. თბ., 2001
11. ნადირაშვილი შ. განწყობის ანთროპული თეორია. თბ., 2001
12. ნორაკიძე ვ. პიროვნების ხასიათის ცვლილების დინამიკა ნორმალურსა და პათოლოგიურ შემთხვევებში. თბ., 1961
13. უზნაძე დ. შრომები. ტ. VI. თბ., 1977
14. ფროიდი ზ. ფსიქანალიზი. თბ., 1995
15. წერეთელი მ. შაქრიანი დიაბეტითა და ნევროზით დაავადებულთა პიროვნული თავისებურებანი. ავტორეფერატი. თბ., 2003
16. Аронсон Э. Общественное животное. М., 1999
17. Аuerbach Ш. Генетика. М., 1966
18. Бауэр Э. Теоретическая биология. Л., 1935
19. Гринсон Р. Практика и техника психоанализа. М., 1994
20. Грищенко К., Бегун Д. Выдуманный вирус СПИДа. 2002.
21. Дали С. Тайная жизнь Сальвадора Дали. "Иностранная литература". №8-9, 1992
22. Дубинин И.П. Социальное и биологическое в современной проблеме человека. "Вопросы философии" №10, 1972
23. Лебон Г. Психология масс. Спб., 1896
24. Мерабишвили Г. Взаимоотношение биологического-социального в человеке. Тб., 1990
25. Надирашвили Ш. Понятие установки в общей и социальной

психологии. Тб., 1974

26. Поссе В.А. Половой вопрос в произведениях Л.Толстого и Л.Андреева. Спб., 1907

27. Прангишвили А. Психологические исследования. Тб., 1967

28. Тард Г. Законы подражания. Спб., 1892

29. Торндайк Э. Принципы обучения, основанные на психологию. М., 1929

30. Торндайк Э. Новые методы преподавания математики. М-Л., 1932

31. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тб., 1961

32. Фантастика Рея Бредбери. М., 1963

33. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции, М., 1989

34. Фрейд З. Психоаналитические этюды. Минск, 1991

35. Хаббард Рон Л. Дианетика. М., 1966

36. Хадсон Л., Жако Б. Мужской образ мыслей. "Иностранная литература". №8-9, 1992

37. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. М., 1992

38. Eysenk H. The Biological Bases of Personality. Spr., 1967

39. Fromm E. The Heart of Man. L., 1965

40. Maslow A. Motivation and Personality. N-Y., 1954

41. Mead G. Mind, Self and Society. Ch., 1946

42. Merabishvili G. Mental Disorder. A Real Way of Recovery. "The Hidden Healers". 1996

43. Sullivan H. The Interpersonal Teory of Psychiatry. N-Y., 1953

44. Jensen A. Educability and Group Differenses. N-Y., 1973

Гиви Мерабишвили

Формула психического здоровья

Антрополоанализ

Givi Merabishvili

The Formula of Psychic Health

Anthropoanalysis

